

nabízíme spojení teorie s praxí
ponúkame spojenie teórie s praxou

© Honza Macháček

Občanská společnost a sociální práce

4

2013

ročník 13

vydává Asociace vzdělavatelů v sociální práci
ve spolupráci s Fakultou sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě

Předplatné 2014

Předplatte si čtrnáctý ročník odborného recenzovaného časopisu **Sociální práce / Sociálna práca**. V ceně předplatného získáte na jeden rok ZDARMA přístup k elektronické podobě časopisu. **Budete tak mít časopis k dispozici i on-line, a to na stolním počítači, notebooku, tabletu nebo mobilním telefonu.**

Předplatné se týká českých vydání časopisu. Speciální anglická čísla jsou distribuovaná pouze on-line a jsou přístupná zdarma.

Ceny předplatného:

roční předplatné pro právnické osoby je **954 Kč vč. DPH**

roční předplatné pro fyzické osoby je **764 Kč vč. DPH**

sponzorské předplatné je **1 200 Kč vč. DPH**

Témata roku 2014 jsou:

1/2014: Sociální práce a nezaměstnaní

2/2014: Sociální práce a chudoba rodin s dětmi

3/2014: Sociální práce a soudobá společnost

4/2014: Sociální spravedlnost

5/2014: Special English Issue 2014

on-line verze časopisu je dostupná na floowie.com

www.socialniprace.cz
www.floowie.com/cs/avsp

Editorial	2
O čem se mluví	
Anketa	3
Rozhovor s Ivanem Kolářem, jedním ze zakladatelů občanského poradenství v ČR	5
Resumé: Pomůže rozvoji sociální práce nová právní úprava?	10
Reflexe: Kam směřuje dárcovství české veřejnosti?	13
Inspirace pro praxi	
Esé: Zvláštnosti české občanské společnosti	18
Inspirace: Komunitní plánování sociálních služeb a práce s veřejností aneb jak na to	22
Profily:	
Připravujeme hodnocení spolehlivosti veřejně prospěšných organizací	27
Asociácia supervízorov a sociálnych poradcov, Bratislava	29
Projekt: Proměny 2014	30
Fakta, legislativa, dokumenty	
Esé: Pomůže zákon o sociální práci profesijní identite sociálního pracovníka?	31
Akademické statě	
Roman Míčka: Subsidiarita jako podstatný konstitutivní princip sociální politiky a občanské společnosti	35
Antonie Doležalová: Ztracená paměť občanské společnosti?	43
Kateřina Kubalčíková: Obce a jejich participace při poskytování péče o seniory se sníženou soběstačností, Aktivní hráč nebo přihlížející?	54
Radka Janebová, Marcela Hudečková, Romana Zapadlová, Jana Musilová: Příběhy sociálních pracovníků a pracovníků, kteří nemlčeli – Popis prožívaných dilemat	66
Leoš Zatloukal, Pavel Vítek: Koučovací model Reteaming a jeho využití při práci s nezaměstnanými	84
Jindřich Šrajber, Blanka Chocová: Vybraná problematika etiky sociální práce s rodinou	102
Eliška Lindovská: Způsoby zvládání obtížných situací v kontextu bezdomovectví	110
Recenze	
Kateřina Kolářová (ed.): Jinakost, postižení, kritika. Společenské konstrukty nezpůsobilosti a hendikepu.....	125
Hana Haškovcová, Jindra Pavlicová: Ošetrovatelství: ideály a realita v ambulantní péči	127
Stanislava Lištiak Mandzáková: Sexuální a partnerský život osob s mentálním postižením	128
Zprávy, akce, oznámení	
Občanství, sociální práce a soudobá společnost. Konference ke dvacátému výročí založení ASVSP	130
Zpráva o průběhu Valné hromady Asociace vzdělavatelů v sociální práci	132
Kyberpsycho: hrozby pro mladé uživatele internetu a mobilních technologií	133
Cena kvality v sociální péči	134
Zprávy	136
Pozvánky	139
Napsali jste nám	
Cudzínci mezi námi: sociální problém, či výzva pro společnost?	141
Kontakty	144
Tiráž	146
Naše poslání a cíle	147
Zaměření příštího čísla	148

Editorial

Ve společnosti panují rozdílná stanoviska, co se týče obsahu a rozsahu oblastí charakterizujících občanskou společnost. Zpravidla však bývá občanská společnost spojována se schopností prosazovat zájmy občanů (a za tímto účelem se sdružovat), chránit osobní práva a svobody občanů před zneužíváním ze strany soukromé a politické moci, s pocitem zodpovědnosti za stav veřejných institucí, s důvěrou k těmto institucím i s kritickým odstupem od nich a také s posilováním vztahů solidarity a loajality mezi občany.

Stejně tak se i jednotlivé příspěvky zařazené do tohoto čísla vyjadřují k občanské společnosti a sociální práci z různých pohledů a věnují pozornost rozdílným aspektům. Ivan Kolář se v rozhovoru nazvaném „Model ‚občan radí občanovi‘ u nás už neexistuje“ zamýšlí nad potížemi spojenými s přenosem myšlenky občanského poradenství mezi dvěma kulturami s rozdílným historickým zázemím: mezi Anglií, kde je koncept občanství velmi pevně zakotvený, a Českou republikou s převažujícím důrazem na formální vzdělání a tituly jako dědictví z dob Rakousko-Uherska. Historický pohled na rozvoj občanské společnosti v dimenzi života spolků, nadací a družstev poskytuje studie Doležalové. Autorka upozorňuje na to, že v tomto směru je Česká republika nesmírně bohatá, takže zdroje občanského etosu a mezilidské spolupráce můžeme hledat v domácí tradici a není nutné se obracet na zahraničí. Mička ve svém příspěvku vychází z definice občanské společnosti jako sdružování a organizace společenských aktivit nezávislých na státu. Všimá si subsidiarity jako klíčového principu utváření občanské společnosti a promýšlí ji z pozice křesťanského sociálního učení. Stát zde není vnímán jako výhradní aktér sociální politiky, ale spíše jako koordinátor, který aktivně zasahuje až do situací, které neovládá řešit klientům bližší společenské struktury. Dále

pak diskutuje důvody pro důslednou reflexi pojmu subsidiarity (včetně jeho souvislosti s pojmem zmocnění) a jeho aplikaci v oblasti sociální politiky a sociální práce. Takto může být princip subsidiarity pojímán jako protipól vůči rozpínavým ambicím státní moci, a tedy i jako jeden z ideových základů občanské společnosti. S tématem uplatňování principu subsidiarity a zmocnění volně souvisejí i následující statě. Informace o výzkumu, který byl zaměřen na připravenost obcí prvního a druhého stupně poskytovat na lokální úrovni sociálně-zdravotní péči pro seniory, přináší Kubalčíková. Výsledky výzkumu poukazují na to, že obce působí spíše jako pasivní pozorovatelé dění než jako proaktivní aktéři naplnění cílů této priority. Janebová, Hudečková, Zapadlová a Musilová se zaměřují na nesnáze sociálních pracovníků, kteří reflektují dilema mezi obhajováním práv klientů a mocenskými tlaky ze strany zadavatele služby. Stať Zatloukala a Vítky seznamuje s možnostmi využití přístupu orientovaného na řešení při práci s nezaměstnanými. Pracovník pomáhá klientům posunout se z fáze stanovení cílů a diskuse o změně k aktivnímu uskutečnění této změny. Klient je tedy veden k tomu, aby vzal svůj život do svých rukou. Akademickou část uzavírá příspěvek Šrajera a Chocové, kteří se zaměřují na oblast etiky sociální práce s rodinou v přelomové době označované některými autory jako doba postmoderní nebo postmoralistní.

Zveme tímto čtenáře k účasti na dalším promýšlení různých podob občanské společnosti a vztahu mezi sociální prací a občanskou společností včetně rizik a potíží, která aktivního sociálního pracovníka nemohou nechat lhostejným.

*Mirka Nečasová a Eva Mydlíková,
editorky čísla*

Anketa

1. Jaký je význam občanské společnosti pro ČR?
2. Jaký je vztah mezi občanskou společností a sociální prací?
3. Co podporuje a co naopak brání uplatňování myšlenek občanské společnosti v současné době v ČR/SR?

Hana Šilhánová,
ředitelka Nadace
rozvoje občanské
společnosti

1. Občanská společnost je poměrně široký pojem, který je vnímán jako sféra dobrovolných aktivit občanů nebo organizací, které probíhají ve veřejném prostoru a ne-

jsou řízeny státem či tržním zájmem. V užším smyslu se jedná zejména o nestátní neziskové organizace. Pro Českou republiku jsou tyto organizace významné zejména tím, že poskytují řadu nezbytných služeb a aktivit na místní i národní úrovni, upozorňují na nedostatky v právních předpisech a jejich praktických dopadech, chrání lidská práva, životní prostředí, kulturní a etické hodnoty. V neposlední řadě přinášejí i ekonomický prospěch, a to formou dobrovolnické práce, podílem na HDP, zaměstnaností a získáváním soukromých a firemních zdrojů na společensky prospěšné činnosti. V naší republice je registrováno přes sto tisíc nestátních neziskových organizací, z čehož je asi desetina plně funkčních a aktivních.

2. Sociální práce je dnes nemyslitelná bez přispění neziskových organizací, které pokrývají široké spektrum služeb od prevence a poradenství přes terénní práci, sociální intervenci až po rezidenční péči. Neziskové organizace se navíc věnují svým klientům individuálně, tedy řeší jejich problémy, bez ohledu na „resortní“ či „spádovou“ oblast. To v praxi znamená komplexní pomoc v oblasti krizové, zdravotní a sociální péče, právní poradenství, řešení zaměstnanosti,

bydlení, příspěvků atd. Je dobře, že vzdělávání sociálních pracovníků většinou zahrnuje i prvky řídicí práce v neziskových organizacích, protože právě řada absolventů v nich nachází svoje budoucí uplatnění.

3. Dle mého názoru prokázaly neziskové organizace za uplynulých dvacet let svoji prospěšnost v mnoha oblastech života, a v oblasti sociální práce je to zcela viditelné. Těžko řešitelné sociální problémy, jako je sociální vyloučení, bezdomovectví, drogová závislost, nezaměstnanost, péče o lidi se zdravotním znevýhodněním nebo seniory, jsou dnes doménou neziskových organizací, které si v těchto oblastech získaly trvalý respekt veřejnosti. Stát tuto pomoc rád přijímá, ale bohužel financování z jeho strany není adekvátní. Stálým problémem je upřednostňování ústavní a rezidenční péče (finančně mnohem náročnější) na úkor humánnější péče v přirozeném prostředí rodiny, ať již jde o děti či seniory. Přetrvávající paternalistické pojetí státu, který vyřeší všechny naše životní problémy (ale bez nás) je minulostí. Je čas si uvědomit naši svobodu, ale i odpovědnost v rozhodování o tom, jak chceme žít a jak řešit svoje problémy, a pokud se ocitneme v nouzi, mít šanci rozhodnout, jakou službu či pomoc potřebujeme. I to je součástí občanské společnosti, svobody a odpovědnosti vůči nám samým i svému okolí.

Helena Woleková,
hovorkyňa nezávislej
platformy SocioForum,
správkyňa SOCIA –
nadácie na podporu
sociálnych zmien

1. V slobodnej, demokraticky spravovanej krajine je občianska spoločnosť prirodzenou súčasťou každodenného života. Občania vedia,

že stát a trh všetko nevyrieši, že je mnoho vecí, ktoré si môžu a majú občania spravovať sami, a preto to aj robia. Sloboda rozhodovania má taký kreatívny potenciál, že mimovládne neziskové organizácie dokážu urobiť mnohé veci lepšie, či efektívnejšie ako stát či trh. A je tu aj dôležitá funkcia strážcov demokracie a ochrany ľudských práv, bez ktorých nič nefunguje, ako očakávame. Občianska kontrola správy vecí verejných musí byť dôsledná a permanentná. Ale najmä nezávislá, čo vyžaduje aj nezávislé finančné zdroje. Tento rébus sa pokúsime riešiť.

2. Cieľom sociálnej práce je vytvorenie alebo obnova sociálnych vzťahov v rodine a komunite, posilnenie vlastnej zodpovednosti za dôstojné prežitie. Ľudia odkázaní na pomoc sa vďaka sociálnej práci stretávajú so solidaritou a prijatím, čo v nich posilňuje vedomie spolupatričnosti. V konečnom dôsledku sociálna práca prispieva k vyššej sociálnej súdržnosti členov komunity a tým celej spoločnosti. Dobre fungujúca občianska spoločnosť je kreatívna v hľadaní nových riešení a efektívna pri ich zavádzaní. Je potom prirodzené, že sociálna práca a najmä sociálne služby predstavujú na Slovensku oblasť s najvyšším podielom profesionálnej práce v neziskovom sektore služieb. Vo voľnočasových aktivitách, v športe, kultúre, v práci s deťmi a mládežou zase pracuje viac dobrovoľníckych organizácií, ktoré robia záslužnú prácu na poli prevencie.

3. V oblasti sociálnych služieb pracuje niekoľko sto registrovaných mimovládnych neziskových organizácií, pretože akútna potreba pomoci inému človeku bola a je pre mnohých ľudí mocným impulzom pre založenie MNO. Ani 20 rokov nestačilo, aby sme si ujasnili, aký charakter majú mať sociálne služby poskytované vo verejnom záujme. Občianske a cirkevné organizácie by radi súťažili s tými, ktorých zriadila verejná správa alebo podnikateľský sektor. Férová súťaž vyžaduje rovnaké pravidlá pre všetkých a tých sa nám nedostáva. Máme uzákonené právo občana slobodne si vybrať druh služby a jej poskytovateľa, ale v praxi to nefunguje. Nemáme jasne oddelené súkromné organizácie neziskového charakteru od súkromných organizácií založených za účelom dosahovania zisku. A tak všetci „neštátni“ = nedôveryhodní. Aktuálnou úlohou je získať si dôveru verejnosti, pretože inak sa občianska spoločnosť posilňovať a rásť nebude.

Jana Hnyková, poslankyně Parlamentu ČR – dříve vedoucí úseku služeb DD Velké Hamry, garantka Sociální sekce Odborového svazu zdravotnictví a sociální péče ČR

1. Občanskou společnost považuji za velmi významnou součást naší kultury. Občané, kteří se dobrovolně sdružují, ať už v organizovaných formách, tzn. v různých nestátních neziskových organizacích, nebo v neformálních organizacích, jako jsou kluby, spolky, hnutí, iniciativy, usilují o společný cíl a domnívám se, že je to velmi důležité nejen pro uspokojování jejich osobních cílů a potřeb, ale zároveň svou činností velmi významně ovlivňují život lidí, kterým svou prací pomáhají.

2. Vztah mezi občanskou společností a sociální prací je velmi úzký a dosti provázaný. Spousta organizací vznikla právě na popud iniciativ občanů, spontánně při různých katastrofách, během pomoci lidem, kteří se dostali do nepříznivé situace z jakéhokoliv důvodu. Solidarita mezi lidmi byla a je pořád velká a myslím si, že naše dnešní společnost spoléhá právě i na tyto organizace. Mnoho organizací, které pracují a mají ve své náplni pomoc v sociální oblasti, se vyvinuly z různých občanských iniciativ.

Nedílnou součástí naší společnosti jsou neziskové organizace, které pomáhají a pracují jak s rizikovými skupinami, jako jsou narkomani, bezdomovci, tak se podílejí na odstraňování škod po katastrofách, ať už různými sbírkami, nebo přímo osobně na místě. Nepostradatelná je jejich činnost ve zdravotnických zařízeních a sociálních službách.

3. Za důležité považuji to, co je nesporné. A sice že stát se neobejde bez občanské společnosti a občanská společnost nemůže existovat bez právního prostředí určujícího chod a řád občanských aktivit nezávislých na státní moci. Je to prostor, kde se občané zajímají o věci veřejné a promítají je do své činnosti ve spolcích nebo jiných neziskových organizacích. Posiluje se tím občanské uvědomění a zároveň podporují hodnoty, jako je solidarita člověka s člověkem. Pozitivně musíme hodnotit, že stát nezasahuje

do aktivit, pokud nejsou v rozporu se zákonem, a neurčuje, kdo bude ve vedení či jakých akcí se bude společnost účastnit. Občanské organizace sice nejsou závislé na státu ekonomicky, prostředky na svou činnost získávají především ze soukromých zdrojů, od různých sponzorů a nadací. Musíme zde ovšem zmínit i negativní dopady v okamžiku, kdy neziskové organizace suplují činnost státu a chybí jim finanční, potažmo personální zajištění, což vede k přetížení dobrovolně pracujících členů těchto

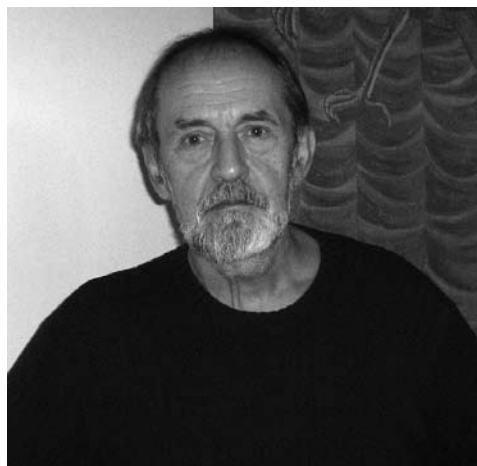
organizací především administrativními úkony, nedokonalým nebo složitým daňovým systémem, přehlížením jejich aktivit, odmítáním významu jejich práce, což považují za, mírně řečeno, velmi nešťastné.

Obecně můžeme říci, že občanská společnost je velmi rozmanitá a pro naši zemi velmi významná. Proto je nutné o ni pečovat a dávat jí dostatek prostoru ve smyslu jejího rozvoje, utváření a možnosti bytí.

Rozhovor

Model „občan radí občanovi“ u nás už neexistuje

Posláním občanských poraden je asistovat klientům při řešení jejich tíživých životních situací. Zaměřují se na to, aby klienti netrpěli neznalostí svých práv a povinností a dostupných služeb nebo neschopností vyjádřit účinně své potřeby. Aspirují také na to, aby na základě analýzy problémů, se kterými se lidé potýkají, upozorňovali odpovědná místa na nedostatky legislativy, aplikační praxe a na neřešené problémy. Poradny mají komunitní charakter a je pro ně typické zapojování dobrovolníků. Základními principy občanského poradenství jsou univerzálnost, diskretnost, nestrannost, nezávislost a bezplatnost. Zastřešující organizací je Asociace občanských poraden.

Nejen o tom, jak je v občanském poradenství v současné době uplatňován občanský princip, jsem hovořila s **Ivanem Kolářem**, člověkem, který je v této oblasti jedním z nejpovolanějších. Dlouhá léta působí v Asociaci jako školitel poradců i lektorů, rozvojový pracovník, supervizor a občanský poradce, který je zde aktivně přítomen nejen pro klienty, ale i pro kolegy.

Ivane, byl jsi u začátků občanského poradenství. Jaké to bylo?

Bylo to kouzelné jednoduché! Maria Phillips přijela z Anglie navštívit své příbuzné do Brna,

a protože léta pracovala v Norwichi v občanské poradně coby dobrovolnice, tak se jich ptala, jestli u nás máme také občanské poradny. Došlo se jí odpovědi, že máme rodinné a manželské poradny. Jednu poradnu v Brně navštívila. Shodou okolností právě v této poradně byli na praxi studenti Pavel a Jitka Navrátilovi. V poradně se tedy objevila babička z Anglie, která neměla žádný problém, a tak ji pracovníci poradny hodili těm studentům na krk. A ona jim povídala o občanských poradnách v Anglii, jaké jsou a co dělají, a že by byla ráda, kdyby u nás byly také...

Britové nám předali komplexní know-how

To je muselo inspirovat...

Nadchlo je to a Marii Phillips odkázali na Informační centrum nadací a neziskových organizací v Praze, kde tehdy pracovala Petra Francová, která se té myšlenky jednoduše chopila. Byla podnikavá, takový ten manažerský typ. Začala zjišťovat, jestli by něco podobného nemohlo vzniknout i v ČR, a zjistila, že by to muselo být občanské sdružení. Jitka a Pavel Navrátilovi se rozhodli, že tedy občanské sdružení založí, a Petra začala zjišťovat, kdo jiný by se chtěl připojit.

Úplně první občanská poradna vznikla v Brně?

Svým způsobem ano. Potom začaly fungovat i farní charitní poradny, no a nakonec se z toho vylouplo těch prvních pět. Já jsem byl tehdy v informačním centru sociální práce v YMCA, takže na mě se Petra také tenkrát obrátila, a i já jsem promptně založil občanské sdružení Občanská poradna Praha. Lidé z prvních pěti poraden pak společně založili Sdružení pro vybudování sítě občanských poraden v České republice. Pak, přibližně za rok – měli jsme takto nastavené stanovy – se to změnilo na Asociaci občanských poraden.

Určitě jste ale v počátcích vzniku celorepublikové sítě potřebovali podporu...

Jistě, Maria Phillips se vrátila do Anglie a navštívila jejich asociaci s tím, že je v ČR o občanské poradenství velký zájem. Britská asociace měla již zkušenost s budováním sítě občanských poraden v Polsku. Tehdy k tomu využili Know How Fund působící při britské vládě, tak jej využili i v případě ČR. Know How Fund vložil do našeho podniku peníze – ne na přímou podporu poraden, ale na zajištění rozvoje lidských zdrojů. Poslali na velvyslanectví do ČR „styčného důstojníka“ Steva O'Connora; vzali nás do Anglie a ukázali nám poradny a proškolili nás. Tamější lektorku poradců – Sian Galloway poslali, aby nás v ČR školila v práci s klientem. Jejich podpora pak po třech letech skončila školením školitelů, pomocí se strategickým plánováním. Jednoduše nám systematicky předali komplexní know-how od vlastního poradenství až po PR.

Britové několik let podporovali rozvoj občanských poraden. Zaměřovali se jen na lidi v poradnách?

Když už jsme rok fungovali, tak se nás ptali, co by nám ještě pomohlo. Dali jsme hlavy dohromady a přišli jsme na to, že potřebujeme nějaké vlivné lidi, kteří by nám mohli pomoci ovlivňovat fungování nebo vznik poraden. Výsledkem bylo, že každá poradna si mohla vybrat jednoho vlivného člověka, kterého posle do Anglie. Britové vše zaplatili a zorganizovali týdenní pobyty pro hejtmány, starosty či místostarosty. Například z Prahy 1 jsme vyslali místostarostku pro sociální věci. Když se vrátila z Anglie, tak do 14 dní jsme měli tyto prostory k pronájmu. (smích)

„Byl to první kolaps poradny v republice!“

Tak to je dobrý způsob podpory s náležitým efektem... (smích) Ale abychom nezabíhali, co se ti tak líbilo na myšlence občanského poradenství, že ses do toho dal?

Vždycky jsem chtěl dělat Radila, celý svůj život, a bylo mi to i takto předurčeno. Po skončení základní školy mi jeden můj strýček říkal, že nemůžu dělat nic jiného než Radila, že prostě vidí, že jediné radit je to, v čem můžu být úspěšný... ale až mi bude padesát let. (úsměv) A skutečně, v roce, kdy jsem založil občanskou poradnu, mi bylo padesát. (smích) I když je faktem, že v té době jsem už na malý úvazek trošičku dělal v rodinné a manželské poradně a také jsme od devadesátého čtvrtého s Karlem Kopřivou pracovali v Institutu Alice Masarykové pro vzdělávání sociálních pracovníků.

Jaké byly počátky tvého radění?

Radění se mi líbilo, ale pořád jsem nevěděl, co to bude, to občanské poradenství. Zaujal mě hlavně princip „občan radí občanovi“, to, že v poradně by měl být tzv. laický poradce, tedy člověk, který je skutečný laik, ne žádný odborník. Když jsem v Anglii viděl, jak to funguje, tak to byla motivace! Jenomže když to v jedné zemi funguje skvěle a v druhé zemi to pak tak dobře nefunguje, to je potom stres. Navíc když zjistíte, že to ani fungovat nemůže, protože v Anglii je to celé postavené na dobrovolnictví a termín laický poradce se tam běžně užívá. U nás to ale nejde a po roce

nebo po dvou jsme tento termín opustili. Bylo řečeno, že tady nemůžeme používat termín laický poradce, protože to by lidi nebrali. Že lidi potřebují chodit k odborníkovi. Přece laický poradce – nějaký amatér, nám tady nebude radit!

Vybavuji si, že jste v poradně museli usměrňovat lidi, kteří chtěli mluvit pouze s právníkem...

To uvádím dodnes jako odstrašující příklad! Šlo o poradnu, ve které pracovali dva právníci s tituly. Byl to vlastně první kolaps poradny v republice. Najednou prostě všichni klienti chtěli chodit pouze k právníkům. Žádali jen konzultace s panem doktorem nebo paní doktorkou a ostatní poradce odmítali. To, co máme v provozním řádu, tedy že klient nemá právo si vybírat poradce, tak to přestalo fungovat... Stále prostě patříme do Rakousko-Uherska, do středoevropského prostoru, kde je úcta k autoritám, k odborníkům, k titulům nade vše. Prostě všichni se musí titulovat, a kdo nemá titul, není odborník!

Ale to už mizí teď, v té postmoderní době... (úsměv)

No dobře, ale v poradnách to pořád zažíváme.

Třeba když se klient rozhořčuje: „Prosím vás, ten soud přece nemohl být spravedlivý, protože, podívejte se, soudkyně není doktorka, je to nějaká magistra!“ Dokonce i postavení soudce není důležité, když je bez JUDr. To je marné, takže Rakousko-Uhersko tu stále je. A to nemluvíme o zvyku titulovat o stupeň výše... (smích)

Jak občanské poradenství, kde figurují laičtí poradci-dobrovolníci, funguje?

To ti nejlépe představím na příkladu Anglie. Worchesterská středně velká poradna, kde nás učili, měla jednoho placeného manažera a jeho snad placeného zástupce a pak tam bylo 80 poradců, což byli všichni dobrovolníci. V té době jim zrovna končilo výběrové řízení na nové poradce, do kterého se přihlásilo něco přes 100 lidí. Z nich vybrali osm. Vhodného kandidáta nevybírali jen podle znalostí, ale podle toho, jak je empatický a jestli má vůbec předpoklady sdílet informace. Současně přihlíželi k tomu, aby v týmu poradců byly rovnoměrně zastoupeny všechny skupiny klientů. To znamená, že pro výběr poradců bylo hodně důležité, aby spektrum týmu poradců v podstatě odráželo spektrum klientů poradny. Aby byl v poradně černoch, Ind, Číňan, vozičkář, aby tam byly

dostatečně zastoupeny ženy a případně i nějaký gay. Přitom ale platí pravidlo, že klient si nevybírám poradce. Na dotaz, proč mají zrovna takovou skladbu poradců, říkali, že je důležité, aby si klient uvědomoval, že i on by mohl být poradcem... že mu radí člověk, který je laický poradce, a on by taky mohl tím poradcem být, kdyby chtěl. Dávali tím najevo, že jsou otevření všem, a zároveň ctíli princip občan radí občanovi.

Poradenství v ČR nejvíce schází zásady občanství

A jak to funguje v České republice?

My tady, v občanských poradnách, pořád deklarujeme čtyři základní principy: nezávislost, nestrannost, bezplatnost a diskrétnost. Ale už si moc neuvědomujeme důležitost občanského principu a principu univerzálnosti. A u nás jsou právě ty poslední dva principy jakoby v ilegality... mám dojem, že ten občanský nám schází nejvíce.

Mám pocit, že nejsou obsaženy ani v materiálech občanského poradenství, v jeho modulech...

Nejsou, a když to praktikujeme, je to zpochybňováno. Naší univerzálností bychom se měli chlubit, ale bohužel, nám je jaksi na obtíž. Pokud má totiž někdo pochybnosti o občanských poradnách, tak je to právě kvůli principu univerzálnosti: že radíme ve všem. To každého hned zarazí. Jak prý můžeme radit ve všem. Protože pořád chceme mít ty specialisty, že... Špatně se mi naše univerzálnost vysvětluje, když máme bezbřehý záběr tematický a nemáme jasně ohraničenou cílovou skupinu. Jednou větou říkáme, že radíme ve všem a radíme každému. Skeptici se na nás dívají jako na nějaké podvodníky a navíc se i ptají: To radíte i těm bohatým? To radíte i těm, co to nepotřebují – tu bezplatnou pomoc? Pak je třeba vysvětlovat, že když radíme třeba majiteli domu, tak tím zároveň chráním i jeho podnájemníky. Například tak, že mu řeknu, jak může vystěhovat nájemníky v souladu se zákonem a ne podle jeho představ – třeba že jim zazdí vchod, vypne vodu, rozebere střechu a tak dále. A zároveň mu můžu sdělit, že by se tím dopouštěl případně i trestných činů.

Zdá se, že základní principy, které byly v občanském poradenství od prvopočátku považovány za důležité, postupně mizí...

Občan radí občanovi už neexistuje. Díky zákonu o sociálních službách, ten to začal, ten to první nalomil... To znamená, že dneska v poradnách čím dál víc nedělají lidi motivovaní, ale dělají tam lidi vzdělaní...

Ale někteří vzdělaní lidé jsou i motivovaní...

Je jich ale málo. Když to porovnám za ta léta letoucí, tak dřív jsem viděl u lidí opravdovou motivaci, ale té motivace je čím dál tím méně. Stále častěji mě při školení nových poradců rozladí už to první seznamovací kolečko, kdy se jich při školení ptám, proč jsou vůbec tady, co od občanského poradenství očekávají. Stále častěji se dozvídám, že právě skončil školu; nebo že hledala jsem, hledala a nakonec jsem našla tohle; nebo z úřadu práce mě poslali. Dřív byla častější například tato odpověď: byla jsem klientkou poradny a strašně se mi líbilo, jak se mnou jednali, takže jsem to chtěla dělat. A byla to třeba nějaká bývalá účetní. Toto skutečně oceňuji, ale takovíto lidé dneska už prakticky v poradně být nemůžou.

Záznamové archy nikomu dávat nebudeme

Dobrovolníci už v poradnách vůbec nejsou?

Ale jsou, ale nesmíme je pouštět ke klientovi. Jsou tedy u nás tak říkajíc v ilegality. Já mám dojem, že dnes bych ani já už radit nesměl. Protože já jsem měl prominuté odpovídající vzdělání kvůli věku, ale to bylo asi jen do té doby, dokud jsem byl zaměstnaný. Jakmile jsem šel do důchodu, výjimka padla.

No tak to vidíš, a to jsi asi služebně nejstarší občanský poradce u nás...

No je to takové divné a navíc jsme se od Anglie hodně vzdálili...

Takže to, co je zajímavé a specifické na občanském poradenství, jakoby mizí?

Bude to mizet. Zvyšuje se tlak na sběr a předávání informací o případech. Asociace vstupuje do specializovaných projektů, a my se například podíleli na projektu spotřebitelského poradenství. Ministerstvo průmyslu a obchodu, které projekt financovalo, chtělo záznamové

archy. Řekli jsme, že své záznamové archy jim nemůžeme dávat, že jim můžeme dát nějaké kasuistiky, nějaké statistiky a tím to končí. Takže přišel obrovský tlak z Asociace: jinak s námi nepodepíšou smlouvu a tak dále... Naštěstí došlo k jistému občanskému vzepětí, kdy se značná část poraden vzepřela a odmítla předávat papíry o klientech a případech.

Hlavní zásadou občanského poradenství je přece diskrétnost...

Ano, ale já si myslím a věřím tomu, že diskrétnost jednou padne. Ono to začne nenápadně u specifických projektů, kde se chtějí zvláštní statistiky... tam původní statistiky nestačí. Do budoucna to vidím velice černě.

Čím si vysvětluješ tyto vnější tlaky?

Opravdu nevím... nechápu, k čemu to komu je... nějaké záznamové archy, ze kterých si úředník ministerstva bude číst, že klient přišel s tím či oním... K čemu to je?! Asi se jedná o snahu mít všechno co nejvíce pod kontrolou.

Napadá mě, zda principy občanského poradenství nereprezentují něco, co vlastně systému nejde moc pod fousy. Sebevědomí lidé, kteří jeden druhému pomáhají, nepotřebují nějakou kontrolu, protože to chtějí dělat sami, jsou motivováni... A teď ten odklon občanského poradenství od původních principů...

Odklání se. Kdysi jsem byl bojovníkem, ale už nebojuji. Zjistil jsem, že to nedělá dobře mému zdraví, a skutečně už mě to za to nestojí. A hlavně proto, že jsem zjistil, že to neovlivním. Z mé strany už jde o boj s větrnými mlýny.

Je to tedy trend daný podmínkami?

Na předposlední valné hromadě Asociace jsem se dozvěděl, že v jedné poradně radí pouze sociálně potřebným a že od klientů vyžadují, aby jim dokladovali, že berou dávky! Kdo nebere dávky, ten tam nemá nárok na rady. Pro jistotu jsem si to nechal zopakovat a pak jsem předpokládal, že dalším bodem schůze bude vyloučení této poradny z asociace. Můj návrh vyvolal

zmatek a přijalo se usnesení, že s nimi budou jednat. Ale jak to dopadlo, nevím, ale myslím si, že to tam funguje stejně dál. Takže ono to tak bude, jednou přijde ta doba, kdy skutečně někoho napadne, že se u nás bude radit za peníze, že budeme poměřovat, komu se bude radit a komu se nebude radit za peníze. No, ale u toho už nebudu. Naštěstí.

Našeho předávání informací by se salónní sociální pracovník zděsil

To není optimistický závěr rozhovoru...

Jsou prostě věci, které mě rozčilují. Například výměna informací v poradně a příklady dobré praxe: Inspekce chtějí hlavně vědět, jak vše máme podchycené, jak to předáváme. A musí to být písemně. A když řeknu, že si to prostě řekneme – dneska se mi povedlo to a to; dneska jsem něco zvorál..., tak inspektoři reagují sdělením, že jde o běžnou komunikaci. Mně se zdá, že nechápou, že na bavení se kolegů v práci mezi sebou a předávání si informací a zkušeností nemusí být žádná směrnice. Že je to prostě přirozená věc. Ne, všechno je třeba nějakým způsobem zformalizovat.

Jak přesně vypadá předávání informací u vás v poradně?

Řekneme si vše potřebné třeba u kávy nebo před začátkem a po konci provozních hodin či ve chvílích, kdy zrovna žádný klient nejde. Ale kdyby nás někdo poslouchal, například ten salónní sociální pracovník v roli inspektora, tak ten by se zděsil. Protože naší duševní hygienou a způsobem očisty od možného syndromu vyhoření je třeba i nadávání na klienty. (úsměv) A jak tím trpí naše práce s klientem? Nijak, ten nic nepozná a je nadšený. Prostě když si potřebuju ulevit, tak o něm mluvím s kolegy. A kdybych toto nemohl, tak tady nedělám. Protože když na školeních mluvím o syndromu vyhoření, tak vím, že lidi nejčastěji vyhoří, když tuto možnost nemají a potlačují svoje emoce.

*Mirka Nečasová
Redakčně upravil Roman Baláž*

Resumé

Pomůže rozvoji sociální práce nová právní úprava?

Ve dnech 27. a 28. října se konal již desátý ročník mezinárodní konference *Hradecké dny sociální práce – tentokrát na téma Profesionality, perspektivy a rozvoj sociální práce*. Konference probíhala ve spolupráci s Ministerstvem práce a sociálních věcí České republiky a Radou pro rozvoj sociální práce. Hlavních referátů se ujali Petr Hanuš (MPSV), který hovořil o roli státu při zajišťování podpory profesního rozvoje sociálních pracovníků, a Libor Musil (Fakulta sociálních studií MU), který se zamýšlel nad smyslem profesního zákona v postmoderní společnosti. Mezi dílčí témata, na která se konference zaměřovala, patřily vzdělávání v sociální práci, možnosti psychosociální podpory sociálních pracovníků, souvislosti trhu, státu, občanského sektoru a sociální práce a rodina jako předmět zájmu sociální práce.

Hlavní sekce konference byla organizována pod názvem *Pomůže rozvoji sociální práce nová právní úprava?* a jejím cílem bylo diskutovat spolu s účastníky potřebnost, možnosti a specifika právní úpravy profese sociální práce. V rámci sekce přispěli referáty Igor Tomeš, Ondřej Fischer, Miroslav Mitlöhner, Radka Janebová, Pavla Kodymová, Miroslav Pilát, Anna Krausová, Dominika Najvert, Adéla Mojžíšová, Radka Michelová, Irena Drijáková, Pavel Pěnkava, Jan Vrbický a Lucie Hubertová.

Vnímání klady a zápory zákonné úpravy

Většina aktivních účastníků a účastníků sekce se přiklání k názoru, že nová právní úprava může být užitečným krokem k rozvoji sociální práce a prosazování zájmů jejich klientů. Podporu pro zákonnou úpravu šlo zaznamenat zejména ze strany zástupců a zástupců vzdělavatelů a veřejné správy, kteří od ní očekávají oporu proti byrokratickým a politickým tlakům, ovlivňujícím a často omezujícím jejich možnosti pomoci.

Pozitiva zákonné úpravy byla vnímána především v garanci vyšší kvality poskytované sociální práce. Té by mělo být dosaženo pomocí několika požadavků obsažených v zákoně. Za prvé by mělo být jasně vymezeno, co je sociální práce a jaké činnosti by měla zahrnovat, aby byla klientům zaručena komplexní, kvalitní a na míru šitá podpora. To by mohlo pomoci předcházet redukci sociální práce na jednoduché administrativní úkony, jejichž cílem je pouze ošetřit akutní individuální nedostatek klienta. Za druhé by měly být vymezeny požadavky na vzdělání sociálních pracovníků a pracovníků takovým způsobem, aby bylo zajištěno, že sociální práci budou vykonávat lidé, kteří pro ni získali odborné vzdělání a kompetence na vysoké nebo vyšší odborné škole. Protože sociální práce má svou specifickou odbornost, která ji odlišuje od jiných pomáhajících či jiných oborů, mělo by se jednat o vzdělání přímo v oboru sociální práce. Třetí klíčovou oporou zákonné úpravy, která by měla zajistit vyšší kvalitu výkonu profese sociální práce, je zřízení samosprávné profesní komory sociálních pracovníků, která by měla rozvíjet a kontrolovat výkon profese.

Objevily se i výhrady a pochybnosti ohledně potřebnosti a užitečnosti zákona, které vycházely především z oblasti sociálních služeb. Bylo možno sledovat obavy ze „sekširování“ či regulace stávajících služeb a ztráty vlastní autonomie pomáhajících. V oblasti sociálních služeb bylo zřetelnější ztotožňování sociální práce s výkonem sociálních služeb a s dílčími zájmy určité cílové skupiny klientů spíše než s rozvojem celé profese. V rámci konference byl takový postoj označen jako „odvětvové pojetí sociální práce“ a zároveň byly diskutovány jeho výhody a rizika. Jako výhoda bylo označeno jasné zacílení při prosazování zájmů klientů, organizací či profesních asociací. Za riziko bylo považováno roztržnění zájmů profese sociální práce mezi „odvětvové zájmy“ a nárůst konkurence mezi „odvětvovými

sociální práce“, který bude pravděpodobně limitovat vyjednávací potenciál celé profese.

Diskuse v rámci sekce přinesla řadu podnětů k další práci na návrhu právní úpravy. Některé z nich se týkaly samotné přípravy zákona, jiné již zahrnovaly konkrétní podněty, co by měla zákonná úprava obsahovat.

Podněty k organizaci přípravy zákonné úpravy:

- Nejprve je třeba ujasnit, **co vše chceme** jako sociální pracovníce a pracovníci v zákonu upravit, aby nám – a zprostředkovaně našim klientům – sloužil jako dobrá opora. Teprve poté zvažovat formu, tedy způsob, **jak to upravit**. Měli bychom si zodpovědět otázku, co vkomponovat přímo do zákonné úpravy a co delegovat na profesní komoru.
- Zjistíme **očekávání, potřeby a podporu** sociálních pracovníků vzhledem k zákonné úpravě. Objevil se podnět, že není jasné, zda vůbec sociální pracovníci chtějí získat statut profese, zda podporují vyšší nároky na vzdělání a vyšší odbornost, či zda příjmovou kárná opatření. Větší část diskutujících spíše podporovala vznik profesního zákona a odmítala stávající stav, kdy je sociální práce mnohdy redukována na administrativní a pečovatelské činnosti a cílem sociální práce se stává jen základní stabilizace klientů.
- Diskutujeme, **jakým způsobem můžeme do přípravy zákonné úpravy zapojit další sociální pracovníky**, aby se stala v profesi legitimní. Zároveň by mělo být jejich zapojení takové, aby umožňovalo konstruktivní práci na tvorbě zákonné úpravy.
- Zvažujeme, **jak můžeme do diskuse zahrnout prosazování dílčích zájmů „odvětvových skupin“**, které prosazují více dílčí zájmy svých specializací než obecný zájem sociální práce a jejich klientů.
- Zajistíme **osvětu o pozitivěch (a rizicích) zákonné úpravy** ve vztahu k celé profesi sociální práce. Zároveň je nutné zvážit, jakým způsobem takovou osvětu zajistit a kdo by se toho měl chopit (MPSV, nebo sami sociální pracovníci?). Ve vztahu k sociálním službám se zdá být zásadním argumentem zajištění, aby transfery do sociálních služeb šly na činnosti sociální práce a nikoliv jinam. Pro oblast veřejné správy by mohlo být argumentováno tím, že sociální pracovníci by konečně měli

krytá záda při výkonu sociální práce zákonem. V současném stavu vykonávají sociální práci mnohdy spíše navzdory organizační kultuře úřadů.

- Zajistíme **propagaci sociální práce i směrem k veřejnosti**. Sociální práce má obrovský potenciál pro konkrétní lidi i společnost, ale málokdo o něm ví. Opět je otázkou, kdo by se toho měl chopit (MPSV, nebo sami sociální pracovníci?), aby veřejnost pochopila či alespoň akceptovala potřebu profesního zákona.
- V rámci tvorby návrhu zákonné úpravy bychom měli **navazovat na historii sociální práce**, která může být v mnohém (zejména do roku 1948) inspirativní.
- Formulujeme argumenty, jak může zákonná úprava zlepšit kvalitu služeb sociální práce pro klienty **oproti stávajícímu stavu v úpravě zákona o sociálních službách**.
- Provedme **ekonomickou analýzu**, kolik by změna systému stála, jaké by byly náklady na činnost profesní komory a jaké by bylo vhodné nastavit členské příspěvky (objevil se názor, že jsou vnímány jako přesun odpovědnosti ze státu na samotné sociální pracovníky). Součástí by měla být i analýza ekonomických dopadů na zaměstnavatele sociální práce, aby bylo zřejmé, jaký dopad bude mít právní úprava a především zvýšení kvalifikačních požadavků na mzdy.
- Provedme **analýzu kvalifikace stávajících sociálních pracovníků**, aby bylo možno říci, kolika lidí v profesi se případné zvýšení nároků na kvalifikaci dotkne.

Podněty ke konkrétním bodům zákonné úpravy:

- Diskutujeme, jak bude pro profesi **definována sociální práce**. Je vhodné zvolit širší, či užší pojetí vymezení? Nebo definici vypustit a pouze popsat, kde působí sociální pracovník ve společnosti, jak je „přínosný“, kde sociální práce vstupuje do jiných oblastí a kde dominantně působí jiné pomáhající profese?
- Diskutujeme, zda **vymezení sociální práce vložit do zákona**, nebo ho přenechat do budoucích interních směrnic profesní komory.
- Diskutujeme, zda by měla být **oblast kvalifikačního a celoživotního vzdělávání** součástí zákonné úpravy, nebo ponechat jejich úpravu v kompetenci profesní komory.

- Vytvoříme takovou zákonnou úpravu, která povede **ke zlepšení kvality sociální práce** a ne naopak. Zákon by neměl omezovat prostor pro „etiku ctivosti“ a měl by regulovat či standardizovat jen v takových oblastech, aby to bylo smysluplné z hlediska poslání sociální práce a jejích klientů. Je třeba vždy důkladně zvažovat, kdy navrhovaná právní úprava pomáhá plnit poslání sociální práce a kdy je pouhým „seksírováním“ a omezením autonomie sociálních pracovníků.
- Naše právní úprava by měla vymezit, **jaké činnosti sociální pracovník vykonává**, aby bylo jasně garantováno, na co má klient právo či nárok. Tvorba zákonné úpravy předpokládá, že existuje základní společná úroveň dovedností/kompetencí/činností pro všechna odvětví sociální práce, která by měla být jasně vymezena. V danou chvíli legislativa takovou odbornou kompetenci negarantuje.
- Zabýváme se „**kárnými opatřeními**“. Kárná opatření mohou sloužit jako kontrolní mechanismus garance kvality sociální práce. Účelem kárného řízení není pouze ochrana práv klientů, ale také ochrana samotných sociálních pracovníků, kteří mohou být skrze kárné řízení očištěni z neoprávněných stížností a obvinění. Proto je zásadní diskutovat, jak mají být upravena, do čí kompetence budou spadat a kde je upravit. Právní doporučení znělo spíše ve prospěch zahrnutí „kárných opatření“ do zákona, kde by měla být ve stručné formě vymezena. Podrobné rozpracování je vhodné upravit v rámci interních předpisů profesní komory.
- Jedním z požadavků, který zazněl, bylo, aby byla **profesní komora nezávislá na státu** a aby nebyla financována od státu. Součástí naší diskuse by mělo být zastoupení MPSV na vedení profesní komory.
- Jasně definujeme, **jaké role mají mít ústředí a jaké pobočky profesní komory**.
- Diskutujeme potřebu **standardizace odbornosti** pro výkon specializačních činností (např. case management, sociální kuratela, SPO apod.).
- Diskutujeme, jak definovat či ošetřit lépe **role sociálních pracovníků ve vztahu k různým odvětvím** (veřejná správa, NNO, zisková oblast apod.).
- Vymezíme **vzájemný vztah sociální práce a sociálních služeb**. Tyto dvě oblasti bývají někdy ztotožňovány či zaměňovány, což může delegitimizovat práci na zákonné úrovni.

Diskuse v rámci sekce ukázala, že stávající právní úprava je pro kvalitní výkon sociální práce v České republice nedostatečná. Vývoj v posledních dvaceti letech sociální práci otevřel nové možnosti pro její uplatnění, ale současně přinesl roztržství a podřazování sociální práce do jednotlivých systémů sociální ochrany. To vyvolává dojem bezpečného prostředí speciální právní úpravou vymezených systémů pro realizaci sociální práce. Nezajišťuje to ovšem podmínky pro profesní rozvoj, pro etablování profesního stavu, formulaci práv a povinností pro výkon profese, ochranu profesního statutu, ochranu kvality výkonu sociální práce a kvalitní a individuálně orientovaný systém celoživotního vzdělávání.

Ojedinelá příležitost k prosazení opatření pro rozvoj sociální práce v ČR

Diskuse také reflektovala, že stát nemusí mít zájem o úpravu profesního uspořádání a etablování další profesní skupiny v pomáhající oblasti. Oblast sociální práce a její působení je z hlediska potřeb regulace státu dostatečná. Je-li minimální, nemusí si stát dělat starosti s námitkami partnera pro vyjednávání, protože roztržštěná „odvětvová sociální práce“ takovým partnerem není. Stát pak nemá ale ani možnost řešit sociální problematiku systémově a univerzálně s profesí, která má v rukou klíč pro její řešení.

Jako závěr vyplynulo, že sociální pracovníci a pracovníci mají po téměř deseti letech příležitost prosadit opatření, která mají za cíl prospět jim samotným, profesi a v důsledku jejich klientům a celé společnosti. Bude k tomu třeba aktivního zapojení nás všech, ať formou diskuse, schopností přijímat kompromisy či propagací zákona mezi námi samými či veřejností. Pokud se takové zapojení nepodaří realizovat, budeme muset nadále vykonávat sociální práci ve stávajících a mnohdy nevyhovujících podmínkách, se kterými se potýkáme nyní a které nám až příliš často neumožňují pomáhat našim klientům tak, jak bychom z podstaty své profese mohli a měli.

*Radek Suda,
vedoucí oddělení strategií
a koncepce sociální práce MPSV*

*Radka Janebová,
odborná asistentka Ústavu sociální práce
Univerzity Hradec Králové*

Reflexe

Kam směřuje dárcovství české veřejnosti?

V sobotu 16. listopadu se v rámci Národní potravinové sbírky vybralo celkem 66 tun potravin. Lidé pomáhali potřebným přímo ve svém regionu. Sbírkou organizovala platforma Byznys pro společnost ve spolupráci s Českou federací potravinových bank a dalšími partnery. Do organizace bylo zapojeno kolem tisícovky dobrovolníků. Sběrka probíhala ve 111 obchodech Tesco, Albert, Globus, Interspar a Makro. Lidé darovali celkem 55,5 tuny potravin a firmy navíc přispěly dalšími 10,5 tuny potravin. To celkem představuje 132 000 jídel.

Vzhledem k tomu, že tato sbírka byla v ČR poprvé, organizátoři se obávali neúspěchu. Výsledkem byli ale příjemně překvapeni – necelých 66 tun potravin, to je podobný výsledek, jakého se dosahuje v zemích EU, kde jsou sbírky již tradiční. „Výsledky sbírky předčily naše očekávání. V množství vybraných potravin na jeden obchod jsme předčili i Maďarsko, které má již se sbírkou zkušenosti,“ říká Fabrice Martin-Plichta z České federace potravinových bank.

Národní potravinová sbírka: novinka v ČR, v Evropě tradice

„Na jaře se na mne obrátila skupina studentů z iniciativy Zachraň jídlo s nabídkou pomoci při získávání potravin a finančních prostředků,“ popisuje nápad uspořádání potravinové sbírky v Česku předsedkyně Potravinové banky v Praze Věra Doušová. Studenti z této iniciativy uspořádali první větší sbírku v září na Václavském náměstí, kdy pod názvem Hostina pro 1 000 zajistili zeleninu, která byla svým tvarem nevhodná k prodeji a byla určena k likvidaci. Sběrka se vydařila a studenti dali skutečně tisíce lidem najíst.

V reakci na tuto akci se ozvalo několik hypermarketů a nabídly Potravinové bance v Praze pomoc. Zapojila se i firma Byznys pro

Česká federace potravinových bank byla založena v roce 1992: federace je pouze administrativním útvarem, který připravuje podmínky v ČR i v jednotlivých městech pro zakládání potravinových bank, koordinuje jejich činnost, hájí jejich společné zájmy, dbá o jejich rozvoj. Pro první pobočku, která byla v Praze založena v roce 2004, zajistila Federace automobil s chladicím zařízením na převoz potravin, skladovací prostory s chladicím zařízením včetně lednic, vysokozdvizných vozíků a kancelář s IT vybavením. Po Potravinové bance v Praze vznikla banka v Ostravě, v roce 2010 se přidalo Ústí nad Labem, letos se otevřely Potravinové banky v Plzni, na Vysočině a v Liberci.

společnost, která nabídla Federaci potravinových bank, že pro všechny potravinové banky v ČR uspořádá podle vzoru zemí EU veřejnou sbírku. Byznys pro společnost zkoordinovala účast velkých hypermarketů, potravinové banky v Česku zajistily do hypermarketů dobrovolníky a také následnou logistiku potravin. „Naše pražská pobočka měla cca 100 dobrovolníků z řad studentů ze sdružení Zachraň jídlo, 25 z English College a 25 z řad klientů našich odběratelů. Měli jsme pro Prahu na starosti 16 hypermarketů, ale na odvoz potravin jsme měli pouze jednu firemní a soukromou dodávku, což by nám nestačilo. Byznys pro společnost našla ještě dalšího sponzora – společnost DHL, která se svozem do skladu významně pomohla,“ představuje spolupráci pro listopadovou sbírku Věra Doušová.

Je více dodavatelů, je ale i více odběratelů

Zatímco firmy darují potraviny po celý rok, Národní potravinová sbírka byla první větší

příležitostí, ve které mohla darovat potraviny i široká veřejnost. Stoupá totiž počet lidí, kteří by mohli potřebovat potravinovou pomoc a kterých žije v České republice odhadem nejméně 10%. Chudobou jsou nejvíce ohroženi senioři, matky samoživitelky, lidé bez práce a vícečlenné rodiny.

„Měli jsme smlouvy s mnoha řetězci, které nám dodávaly a dodávají potraviny, některé denně, některé s jinou frekvencí. Obchodních řetězců stále přibývá,“ představuje dodavatele Věra Doušová. „Máme stále ještě málo dodavatelů z řad výrobců – občas nám někdo přiveze vůz brambor, nebo kamión zmrzlin, jogurtů, ale nikak pravidelně, vždycky je to jednorázová akce, když se něco nepovede. Když jsou například špatně nalepené obaly, málo naplněné limonády, mléko více tučné, než uvádí etiketa, a podobně,“ upřesňuje možné dary Věra Doušová, které ani výrobci, ani řetězce nesmějí prodávat s odkazem na ochranu spotřebitele. Zvyšuje se nejen počet dodavatelů, roste i počet potřebných a odběratelských organizací.

Inzerce

Zatímco v roce 2012 Potravinová banka Praha za rok vyexpedovala 140 tun potravin celkem 60 organizacím, které se starají o chudé a potřebné, letos už je to 83 odběrajících organizací. Mezi odběrateli potravinových bank jsou jak velké organizace, jako je Naděje, Armáda spásy, Charita, Červený kříž, tak i malé organizace, které poskytují služby třeba 10–20 klientům, domy na půl cesty, azylové domy pro matky s dětmi, klokánky, komunitní centra pro závislé, dětské domovy, atd. O přijetí mezi odběratele potravin rozhoduje Předsednictvo, což je nejvyšší výkonný orgán České federace potravinových bank, a to na základě žádosti, kde je jediným kritériem potřebnost cílové skupiny.

Když je lepší potraviny vyhodit než darovat...

Dary dostávají potravinové banky také od firem, které čas od času vyhlásí firemní sbírku, s tím, že výtěžek putuje do bank. „Rozdíl není ani tolik ve skladbě potravin, oproti Národní potravinové sbírce, jako v množství. Avšak my jsme za každou sbírku vděční, protože potřebných je stále více než darů,“ říká Věra Doušová.

Darování potravin v Česku je pro firmy ale značně nevýhodné. Výrobci a prodejci potravin totiž musejí z darovaných potravin odvádět 15% DPH. Jak upozorňují oba organizátoři potravinové sbírky, platforma Byznys pro společnost a Česká federace potravinových bank, v řadě zemí EU se pro podobné případy uplatňuje výjimka a darované potraviny jsou od daně osvobozeny. Připravují proto podněty k výjimce ze zákona pro ty, kdo darují potraviny chudým a potřebným, aby se Česko s touto výjimkou připojilo k ostatním zemím EU. Dala by se tak řetězcům možnost, aby potraviny nelikvidovaly, ale darovaly.

S podobnými překážkami se potýkají také restaurace zapojené do brněnského projektu Meníčka pro bezdomovce neboli Restaurace pomáhají bezdomovcům. Restauratér Richard Hošek našel podporu u několika dalších restaurací, ale pro převoz zbylých obědových menu (celých jídel) z restaurací do denních center pro osoby bez domova musel zajistit přísné hygienické podmínky. Ty jim nakonec pomohlo zajistit Centrum sociálních služeb, příspěvková organizace Magistrátu města Brna. I přesto se tyto restaurace obávají častějších návštěv a provokace ze strany krajské hygienické stanice

REMEDIUM
Praha
JSME S VÁMI UŽ 20 LET

VZDĚLÁVACÍ PROGRAMY Akreditace MPSV ČR

TRAUMA

v rozsahu 40 hodin

Cílem kurzu je připravit absolventa pro práci s traumatizovaným klientem a zkvalitnit tak a prohloubit jeho dovednosti a znalosti v této oblasti. Kurz je určen pro zájemce, kteří už mají absolvovaný nějaký kurz krizové intervence.

Zahajujeme 3. – 4. března 2014.

ÚVOD DO ŘÍZENÍ A SUPERVIZE

v rozsahu 24 hodin

Cílem kurzu je zmapovat a vymezit si některé způsoby, kterými organizace může rozvíjet pracovníka a podporovat ho v dobrém výkonu.

Koná se 9. – 11. dubna 2014.

Podrobnější informace na
www.remedium.cz
tel: 272 743 360,
vzdelavani@remedium.cz

Potravinová banka – dobrovolnice; © Potravinová banka Praha, o. s.

a tyto obavy bývají i argumentem, proč se další restaurace nechtějí do projektu zapojit. V jiných městech už se podobný projekt realizovat nepodařilo.

„Dárcovství se v ČR vyvíjí.“

Málokdo se dnes ještě na ulici zastaví s prodejci pouličních sbírek. Výjimkou zůstávají velké a známé sbírky na léčbu rakoviny, Tříkrálová sbírka, Bílá pastelka nebo další. Fórum dárců již

řadu let zaštiťuje také dárcovské programy, které pomáhají českým neziskovým organizacím oslovovat veřejnost a získávat peníze na jejich veřejně prospěšnou činnost, aktuálně „nový“ program je on-line dárcovství Darujsprávně.cz, který vede již 3 roky. A v roce 2014 to bude 10 let, co Fórum dárců zahájilo projekt dárcovské SMS, tzv. DMS.

„Určitě je vidět, že se dárcovství u nás vyvíjí. Za 10 let dárcovské smsky se potvrdilo, že lidé

Dárcovský summit 2013–4; Panelová diskuse; © Fórum dárců

jsou nejvíce ochotní přispět v případě nějakého akutního neštěstí, katastrofy nebo podobně. To se vždy zvedne vlna solidarity a lidé posílají peníze na pomoc postiženým a na obnovu způsobených škod," hodnotí český altruismus Klára Šplíchalová, ředitelka Fóra dárců. „V čem ale máme jako dárci celkem rezervy, je dlouhodobá podpora nebo pravidelné dárcovství. Mnoho z nás nemůže darovat jednorázově vysokou částku, ale třeba stokoruna nebo pětistovka každý měsíc je pro řadu lidí únosná a vámi vybrané neziskovce bude taková pravidelná pomoc velmi prospěšná," navrhuje možnosti vývoje dárcovství od veřejnosti Klára Šplíchalová.

Na konci listopadu se uskutečnil Dárcovský summit 2013: Inovace a stagnace pořádány právě Fórem dárců. Jaké jsou tedy výzvy do budoucnosti a vize fungování dárcovských programů? „Jednak je to nové legislativní prostředí – nový Občanský zákoník do velké míry změnil řadu věcí, na které jsme byli dlouho

zvyklí. A o to víc bude důležitá transparentnost a standardy kvality," shrnuje závěry summitu Klára Šplíchalová. „To jsou opravdu zcela klíčové hodnoty, které pomohou dárci prohloubit důvěru a zlepšit kredit neziskových organizací," dodává. Fórum dárců uděluje prověřeným nadacím a fondům Znamku kvality, Nadace rozvoje občanské společnosti oceňuje nejlepší neziskovky, jako sdružení, obecně prospěšné společnosti, a podobně i další české a slovenské platformy oceňují práci nejen celých organizací, ale i týmů a jednotlivých pracovníků. „V neposlední řadě poroste význam mezioborové a mezinárodní spolupráce. Je totiž zapotřebí budovat synergické a systémové projekty, protože jen ty dokážou nabídnout efektivní řešení a zajistit i potřebnou interakci," doplňuje hlavní závěry směřování dárcovských strategií Fóra dárců Klára Šplíchalová.

Eliška Barochová

Inzerce

Sdružení Podané ruce, o.s.

Vzdělávací centrum I.E.S.

Nabízí v roce 2014 tyto kurzy:

Motivační rozhovory a práce s klientem - SPECIAL (24. – 26. 2. 2014)

Manažerská komunikace – vedení týmu, motivace a koučink

(31. 3. – 2. 4. 2014, kurz je dotovaný ESF, OPLZZ, projekt ROKVEP)

Poradenské dovednosti I. (duben 2014)

PR a marketing pro NNO (duben 2014, kurz dotovaný ESF, OPLZZ, projekt ROKVEP)

Základy sociálně právní problematiky při práci s dětmi a mládeží (8. 4. 2014)

V pasti dluhů (24. – 25. 4. 2014)

Arteterapie (květen 2014)

Kontrakt a individuální plánování (22. – 23. 5. 2014)

Kvalifikační multidisciplinární kurz pro pracovníky v sociálních službách

(26. 5. 2014 – 12. 12. 2014)

Teorie a praxe zážitkové pedagogiky II. (29. – 30. 5. 2014)

Etnická specifika Romů, metody a techniky práce s nimi (12. – 13. 6. 2014)

Základy time managementu (14. 5. 2014, Olomouc, kurz dotovaný ESF, OPLZZ, projekt ROKVEP)

Studium prevence sociálně patologických jevů (září 2014)

Studenti, nezaměstnaní a lidé na mateřské a rodičovské dovolené mají slevu 20 % na všechny kurzy. Další informace a přihlášky naleznete na níže uvedených kontaktech.

I.E.S.
Hapalova 22
621 00 Brno

www.facebook.com/ies.podaneruce
www.ies.podaneruce.cz

tel.: 541 225 188
mobil: 777 916 259
e-mail: ies.podaneruce@gmail.com

Projekt „Mezinárodní spolupráce sociálně aktivizačních služeb“ č. CZ.1.04/5.1.01/77.00049

Azylový dům pro ženy a matky s dětmi o. p. s., Vsetín zve sociální pracovníky/ice nestátních neziskových organizací i širokou odbornou veřejnost na dvoudenní mezinárodní konferenci tematicky zaměřenou na terénní sociální práci v rodinách s dětmi, která se koná ve Vsetíně 25. a 26. března 2014. Této konferenci se zúčastní také odborníci ze Slovenska a Polska.

V průběhu projektu vznikne dokumentární film, který bude vypovídat o jednotlivých metodách, technikách, nástrojích či postupech, které terénní sociální pracovníci vykonávají v rámci poskytování sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi ohrožené sociálním vyloučením.

Tento film bude bezplatně šířen v průběhu měsíce května 2014 v rámci čtyř zážitkových workshopů s názvem Flétna v mrazáku...

FLÉTNÁ V MRAZÁKU... aneb interaktivní workshop s promítáním dokumentárního filmu o terénní sociální práci v rodinách s dětmi se bude konat v těchto termínech:

6. 5. 2014	Ostrava
13. 5. 2014	Chomutov
20. 5. 2014	České Budějovice
27. 5. 2014	Praha

Více na www.socialniaktivizace.cz

Esej

Zvláštnosti české občanské společnosti

Jako všude v Evropě nastupuje počátkem 19. stol. i v Českých zemích, oproti okolním zemím sice s určitým zpožděním, ale s o to větší razancí, moderna. Industrializace a pracovní příležitosti velkých měst umožňovaly přesun obyvatel z venkovských dosud prosperujících oblastí. Mladí lidé se vydávali „do světa“ za výdělkem a opustili přitom takřka všechny společenské vazby k rodině, příbuzenstvu a sousedům. Zřekli se tradičních institucí agrární společnosti, především církevních. Srdečný a cituplný barokní katolicismus se stopami předkřesťanských vazeb k půdě, k poutním místům, k domovu a dvoru jim k ničemu nebyl. Přišli do ošklivých a beztvarych předměstí, do ubohých podnájímů a nájemních domů rychle vystavěných čtvrtí, kde se několik desetiletí na dvorech sice lidé shromažďovali jako dříve na návsích, nebyli ale již na sebe prakticky odkázáni a každý se staral sám o svůj výdělek. Především církev vyjadřovala občas svůj odpor vůči bídným podmínkám na předměstích, mnoho pro lidi, kteří tam žili, ale neudělala. Pokud jednotliví faráři něco podnikli, bylo to více z národních a vlasteneckých pohnutek než z pohnutek náboženských.

Nová situace, která zasáhla celé vrstvy převážně česky mluvícího obyvatelstva prožívajícího populační explozi, byla přirozeně motorem národního probuzení, které bylo dosud neseno převážně vzdělanci. Obrození bylo však v první řadě inspirováno německými vzory, v pozdějších fázích Češi převzali německé národní instituce a témata. Léta mezi 1870 a 1914 byla časem rozkvětu svépomocných organizací a společností od dobrovolných hasičů přes pojišťovny a spořitelny až k divadelním, čtenářským a pěveckým spolkům. Spolky nahrazovaly novému národu chybějící instituce hospodářské, kulturní a lidově vzdělávací a především však instituce národní. Zakladatel jednoho z největších

a nejvlivnějších národních hnutí – Sokola byl pražský Němec Miroslav Tyrš (původně Fridrich Tiersch) inspirovaný říšskoněmeckým tělocvičným spolkem Fridricha Ludwiga Jahna. Teprve později hledali čeští vzdělanci inspiraci a kontakty jinde v Evropě, jedním z prvních vstupů na mezinárodní jeviště byla česká účast na založení olympijského hnutí.

Význam jazyka jako v tradiční společnosti neznámý jev

Nově utvořená česká veřejnost ve městech, která zde díky nárůstu počtu obyvatel získala také politický vliv, se přirozeně identifikovala s národností a jazykem, přičemž náboženské slavnosti venkova byly chápány jako pozůstatky sice pěkné, ale již přežitě a zastaralé minulosti. Nápadně „náboženský“ charakter vztahu k vlastní národnosti (slavnost položení základního kamene Národního divadla byla spojena ještě s tradičně katolickou slavností, obsah byl již určen plně nacionálně) nám nemůže zastínit, že „národní“ identifikace byla stále silněji vynucena novými společenskými podmínkami. Národnostní identifikace se nenabízela jen českým dělníkům ve městech jako to jediné, co jim bylo společné. Jazyk se stal rozhodujícím médiem, ale též kritériem veřejného a politického života. Lidé bez tradičního společenského zájmu se zcela samozřejmě spojovali a současně vyhraňovali v závislosti na tom, jak si jazykově rozuměli. Když vznikaly první české časopisy, první volby a první politické agitace, když v politice začalo být rozhodující „veřejné mínění“, bylo zřetelné, že je to právě jazyk, který lidi nejvíce spojuje – a současně také navzájem rozděljuje. Všechny demokratické elementy, které začaly ve společnosti působit, zesílily význam jazyka, což byl dosud v tradiční společnosti neznámý jev.

Moderní česká společnost se vytvořila tímto způsobem bez vlastní politické instituce zpočátku nejen zcela „zdola“, nýbrž také bez zvláštní podpory vyšších vrstev. Vyšší vrstvy byly v Čechách sice nikoliv německé, ale spíše tradičně patriotické, jejich myšlenkový svět, pokud nezůstal určen barokem, byl osvícenecky racionálně „nadnárodní“, bez zvláštního vztahu k řeči a národnímu hnutí.

Moderní česká společnost je tedy od svého vzniku v 19. stol. vysloveně výrazně rovnostářská a přinejmenším v tomto smyslu „demokratická“. Sebe sama identifikuje národně, což znamená protiněmecky. Začala vytvářet zcela nové, nezátížené elity. Ty nebyly z velké části spojené ani s domácí aristokracií, ani s majetnými městskými vrstvami, nýbrž se rekrutovaly z národně smýšlejících vzdělanců, spisovatelů, literátů, učitelů a novinářů. V tomto čase také končila dříve významná role farářů, kterou se hráli v první kulturně jazykové fázi národního obrození. Stalo se tak proto, že na jedné straně sice početně dominující, ale vnitřně a myšlenkově slabá katolická církev se pozorně vyhýbala národnostním střetům a lokálně podporovala nesmělou rakouskou modernizační politiku a na druhé straně duchovní se především v Čechách neobjevovali na politickém kolbišti.

Nová role vzdělanců ve vznikající české politice určila také její národní a později sociální orientaci, takže v Čechách nemohla vzniknout žádná pravicová, konzervativně-tradiční politická strana. V předválečném Československu existovaly jen okrajové „nacionalistické“ extrémní skupiny a agrární strana (Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu) byla masovou stranou spíše korporativních zájmů. Veškerá aristokracie a katolická církev se ocitly na „druhém břehu“ a byly soudobou propagandou často označovány za nepřítel národních zájmů. Role vzdělanců při vzniku moderní české společnosti se v některých zvláštnostech ukazuje dodnes, například ve výjimečném významu akademických titulů, v nadprůměrném respektu, kterému se stále těší učitelské povolání.

„Občan“, či „měšťan“?

Jedním ze zajímavých výsledků, které tato geneze moderní české společnosti vyprodukovala, je rozdílná terminologie pro občanskou společnost. Zatímco v západních společnostech

pojem „občan“ souvisí přirozeně s městem (the citizen, le citoyen, il cittadino), zvolila si česká společnost namísto jmenovaným příkladům odpovídající „měšťan“ pojem, který je odvozen od obce. To souvisí na jedné straně s „národním averzí“ proti původně často německy mluvícím měšťům, na druhé straně s potřebou oslovit také vesničany a především chudé městské vrstvy, které se necítily být „měšťany“. Naopak, slovo „měšťan“ v tomto případě trochu podobné francouzskému „bourgeois“ má pro mnoho Čechů lehce hanlivý význam bohatého a omezeného sobce.

Moderní česká společnost založená především na jazykové identifikaci s národem není vcelku poznamenána agresivním nacionalismem. Mýt o národní velikosti předešlých časů se sice nerada, přece však důsledně vzdala. Zvláštní geografická poloha Čech, jedné z mála středoevropských zemí s převážně přirozenou hranicí, která víceméně nezměněná přečkala tisícileté konflikty v této velmi neklidné části světa, se odráží také v dnešní české společnosti.

Základní rolnický původ velké části dnešního obyvatelstva má pravděpodobně také podíl na tom, jak Češi chápou své exulanty. Na rozdíl od sousedních Poláků, Slováků nebo Maďarů, kteří se se svými vystěhovalci cítí jako jeden národ, platí za Čecha skoro jen ten, kdo samozřejmě mluví česky a který k tomu ještě v Čechách i žije. „Opustíš-li mne, nezahynu. Opustíš-li mne, zahyneš!“ psal pateticky významný český básník Viktor Dyk na počátku 20. stol. Poměr k mnoha lidem rozsáhlého, významného českého exilu je v Čechách dodnes problematický, a to nejen na základě komunistické propagandy. Dodnes se rozlišují čeští exulanti podle různých emigračních vln (1938, 1948, 1968). Mezi nimi je překvapivě mnoho těch, kteří o své staré vlasti nechtějí již nic vědět, a to právě po roce 1989. Pokud by bylo nějaké vysvětlení, proč se nemohou a nechtějí vrátit, něco jako následek zvláštního pocitu viny vůči „matce vlasti“, pak by to byl další důkaz zvláštního vztahu Čechů k vlasti a emigraci.

Na druhé straně tato nová společnost prosadila svou jazykově zdůvodněnou autonomii, ubránila ji a v příhodných vnějších podmínkách ji dále upevnila. Neváhala své zdomácnělé Němce brutálně a kolektivně masovým odsunem „potrestat“, i když si tím způsobila těžké etické

a hospodářské škody. Ačkoliv se čeští Němci neukázali v kritických situacích roku 1938 ve značné míře jako loajální občané demokratické země a bylo mezi nimi poměrně mnoho nacionálních socialistů, připravilo protiprávní chování vůči nim cestu dalšího bezpráví a komplikuje dodnes vztahy k našim nejdůležitějším sousedům. Zajímavé přitom je, že tito naši bývalí spoluobčané mají s námi společné některé zřetelně vesnicko-rolnické vlastnosti – například silný pocit vazby na místo a krajinu.

Jazyková dominance angličtiny přibližuje Čechy k Němcům nebo Francouzům

Shora jmenované zvláštnosti při vzniku novodobé české společnosti ovlivňují českou politiku dodnes. Tato je – při vši velkolepé rétorice dnešní „pravice“ – v zásadě spíše „levicově“ zaměřená. Zdůrazňuje hodnoty malého člověka, jistoty, především sociální, a přičítá poměrně značný význam solidaritě. Nedůvěra až znechucující odstup velké části české společnosti vůči politice vůbec souvisí částečně s komunistickou érou, je však také dědictvím původně nepolitických vrstev, pro které politika byla věcí „těch nahoře“, a proto se jí nezabývali. Tomu ale také odpovídá charakteristický nedostatek dnešních českých politických elit, které si nestydatě – jinde zcela nepřijatelně – přivlastňují privilegia, svou roli rychle orientují na média a zakládají si spíše na popularitě různých „hvězd“ od sportovců, přes královny krásy až po zpěváky, herce a televizní celebrity. Následkem toho pak mnoho lidí chápe politiku samozřejmě jako nějaký druh zábavy (showbusiness), do které mohou tu a tam zasáhnout, jako například při hlasování v hitparádě populární hudby. Programy, politické cíle a skutečný výkon politiků a politických stran zůstávají přitom dále v pozadí.

Paradoxně však zkušenost malého národa, který se v mocném, bohatém a rozvinutějším okolí nerozplynul, obsahuje nový význam v čase „globalizace“. Strach před drtivou přesilou „cizího“ okolí, který určoval českou společnost až k počátku 20. století, se dnes zdá být minulostí. Dokazuje to například dnešní praxe početných

německých a rakouských firem, které často nejen používají svá německá jména, nýbrž někdy také celé firemní slogany v němčině, což zjevně obchodu vůbec neškodí. Občas přicházejí pokusy využít tradiční strach před Němci při volebních kampaních, nepřinášejí ale žádný úspěch.

Když se odpůrci vstupu České republiky do EU pokoušeli vzbudit obavy, že se v EU „rozpuštíme jako kostka cukru v horkém čaji“, neudělalo to v české společnosti žádný velký dojem. Česká společnost z větší části totiž ví, že něco takového nehrozí. Po šedesáti letech národnostního oddělení od Němců upadají znalosti němčiny a z denního používání se vytratilo mnoho dříve užívaných německých slov. Západní Evropané se často diví ochotě, s jakou česká (ale také polská) společnost přijímá americké vzory. To souvisí jistě také se vzpomínkou na 2. světovou válku a s obecně českou náchylností k módě, ale převládající anglický vliv po roce 1989 kompenzoval vhodným způsobem současně německé vlivy a napomohl jistě k zamezení vzniku antiněmeckých obav.

Možná může tato česká jazyková zkušenost být k užítku také větším evropským národním společnostem, které teprve nyní bolestně zaskoušejí, že jejich řeč ztrácí světový význam a že také ony se v globálním měřítku stanou „malými“ národy. Tento posun přirozeně přibližuje Čechy k Němcům nebo Francouzům, kteří se tak mohou učit, že také oni v současném světě nebudou pohlaceni vládnoucí angličtinou, že se nemusí bát – přinejmenším tehdy, pokud se jí nebudou vyhýbat, ale spíše se ji naučí používat.

Jan Sokol,

profesor Pedagogické a Filozofické fakulty UK

„Bürger“ und „občan“. Zu Eigenheiten der tschechischen Zivilgesellschaft. Text byl zpracován v rámci výzkumného programu MŠMT, MSM 0021620843.

Z němčiny přeložil a zkrátil Alois Křišťan.
Redakčně upravil Roman Baláž.

Program pro mladé

Ascari, s. r. o., je akreditovaná agentura práce se sídlem v Praze. Naše firma se specializuje na podporu pracovní integrace a uplatnění mladých lidí, především absolventů, na trhu práce, nicméně jsme schopni najít vhodné uplatnění pro všechny uchazeče, i pro občany se základním vzděláním, kteří na trhu práce i v dnešní době tvoří početnou skupinu a jejich možnost získat trvalé zaměstnání je tímto do značné míry omezena. V této oblasti se snažíme neustále zlepšovat své služby a nabídku. V souvislosti s touto snahou jsme se stali realizátory projektu **Program pro mladé – přenos inovace (reg. číslo CZ.1.04/5.1.01/77.00121)**. Projekt Program pro mladé přenáší do českého prostředí **Youthplatform** (konkrétním místem realizace projektu je Středočeský kraj), systém podpory vstupu mladých osob, nezaměstnaných absolventů do 25 let, na trh práce. Tento systém je úspěšně a dlouhodobě využíván partnerem projektu v Rakousku.

Mladiství a absolventi škol mají potíže při přechodu ze vzdělávacího systému do praxe. Oproti roku 2011 se sice průměrný podíl absolventů na celkové nezaměstnanosti v průběhu roku 2012 snížil o 0,4 procentního bodu na 5,5%, i tak bylo ale registrováno na úřadech práce ve Středočeském kraji 2 796 uchazečů. Z hlediska úspěšného a pokud možno bezproblémového přechodu absolventů ze školy na trh práce je především nezbytné, aby schopnosti, dovednosti a znalosti absolventů získané v průběhu vzdělávání co nejlépe vyhovovaly požadavkům a potřebám zaměstnavatelů. A ty se v průběhu minulých let značně změnily. Dříve byl kladen důraz zejména na odborné znalosti uchazečů, dnes je čím dál tím více kladen důraz na individuální

osobnost jednotlivých kandidátů, přičemž pojem „osobnost“ zahrnuje ty vlastnosti, které nelze pojmut do odborné kvalifikace. Tyto vlastnosti jsou označovány anglickým pojmem soft skills. Hlavní změnou, která zapříčinila, že jsou soft skills tolik požadovány, je čím dál větší tlak na efektivitu, úspornost a výkonnost jakékoliv práce ve všech oblastech tržní ekonomiky. Z celkového pohledu považují zaměstnavatelé u absolventů za nedostatečné zejména schopnosti nést zodpovědnost, řešit problémy a ochotu učit se. V případě absolventů středního vzdělání s maturitou a vysokoškolského vzdělání by podle zaměstnavatelů měl být kladen větší důraz i na rozvoj umění jednat s lidmi a schopnosti rozhodovat se.

Cílem Youthplatform je mimo jiné nenechat mladého člověka zahálet a i během doby, kdy nemá zaměstnání, jej připravovat na trh práce a dále vzdělávat tak, aby nepřivykl nicnedělání a byl nucen stále se aktivně připravovat. Proto jsou součástí koncepce také kurzy soft skills, které účastníka připraví pro vstup na trh práce a naučí jej základním dovednostem důležitým pro uplatnění v zaměstnání. Není opomíjena ani sociální podpora, která mimo jiné spočívá ve vytvoření sítě organizací, které jsou ochotny spolupracovat na zaměstnávání mladých lidí. Navázání kontaktu s podniky v regionu nabízí účastníkům kromě potřebné podpory také přiblížení konkrétních pracovních a vzdělávacích příležitostí, tak aby mohli vzít do svých rukou svou pracovní a osobní budoucnost.

Více informací o projektu naleznete na webových stránkách společnosti Ascari, s. r. o., www.ascari.cz nebo u projektové manažerky Michaely Marečkové Chromcové, e-mail: manager@ascari.cz.

OPERAČNÍ PROGRAM
LIDSKÉ ZDROJE
A ZAMĚSTNANOST

PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST
www.esfcr.cz

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem ČR.

Inspirace

Komunitní plánování sociálních služeb a práce s veřejností aneb jak na to

Komunitní plánování je specifická metoda sociální práce, která se v posledních letech prosazuje v České republice v souvislosti se zpracováním střednědobých plánů sociálních služeb na místní úrovni (obvykle jako součást agendy obcí s rozšířenou působností). Metoda komunitního plánování vychází z principu spoluúčasti veřejnosti na rozhodování o budoucí podobě sociálních služeb na daném území. Předpoklad participace uživatelů sociálních služeb, popř. zájemců o užívání služeb, poskytovatelů sociálních služeb, ale i další odborné a laické veřejnosti, na vytváření střednědobých plánů rozvoje sociálních služeb je zakotven také v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

Praxe vytváření plánů rozvoje sociálních služeb naznačuje, že způsob uplatnění komunitního plánování, a zejména pak přístup k posilování role veřejnosti v procesu plánování sociálních služeb může být v jednotlivých obcích a městech značně odlišný. Vytvoření vhodného prostoru pro uživatele nebo budoucí uživatele sociálních služeb, další zainteresované subjekty a profesionály působící mimo sektor sociálních služeb, stejně jako pro širší veřejnost patří mezi nejnáročnější úkoly komunitního plánování (Kirst-Ashman, Hull, 2009). Součástí úspěšného využití metody komunitního plánování v praxi by proto mělo být promyšlení možností, jak posílit kompetence lidí, kteří se chtějí do plánování zapojit (Linhorst, Eckert a Hamilton in Kirst-Ashman, Hull, 2009), ale mají přirozené obavy z toho, zda vůbec zvládnou na plánování se podílet. Vzhledem k tomu, že veřejnost obvykle nemá – vcelku pochopitelně – hlubší povědomí o tom, co jsou vlastně sociální služby a co si pod tímto pojmem představit, je účelné zvažovat také různé veřejné aktivity, které by představu o sociálních službách pomohly zprostředkovat (Sarkissian, Bunjamin-Mau, 2009).

Literární soutěž jako součást komunitního plánování

Právě ve městech a obcích, kde komunitní plánování nesklouzává k pouhému přesvědčování uživatelů služeb, aby se čas od času dostavili na jednání některé z pracovních skupin a byla takto formálně splněna „povinnost mít v plánování uživatele“, hledají organizátoři vlastní cesty a způsoby, jak náročnou tematiku plánování služeb širší veřejnosti přiblížit. Jedním z takových měst je také Znojmo.

V rámci komunitního plánování sociálních služeb na Znojemsku byla vyhlášena literární soutěž na téma „**Jak můžu pomoci druhému?**“. Celý tento nápad zorganizovat a vyhlásit soutěž vyplynul v rámci příprav akce, která se každoročně ve Znojmě pořádá, a tou je Den sociálních služeb aneb jeden svět pro všechny.

V průběhu setkávání členů komunitního plánování, kterými jsou zástupci z řad uživatelů, poskytovatelů, zadavatelů sociálních služeb a také lidé z řad široké veřejnosti, vzešel v roce 2010 podnět uspořádat, v rámci celorepublikového Týdne sociálních služeb ČR, ve městě Znojme veletrh sociálních služeb. Cílem bylo představit jednotlivé organizace nabízející sociální služby občanům na Znojemsku a přiblížit tak problematiku sociální oblasti, která je v očích veřejnosti oblastí neznámou.

První ročník se podařilo se zapojením všech zainteresovaných stran zorganizovat v průběhu dvou měsíců a své služby zde představilo 14 registrovaných poskytovatelů sociálních služeb.

Myšlenka pořádání tohoto veletrhu se setkala s pozitivním ohlasem a v roce 2013 se konal již 4. ročník Dne sociálních služeb, do kterého se zapojilo celkem 23 organizací poskytujících sociální služby a dalších souvisejících organizací, které svou činností navazují na registrované sociální služby či je nějakým způsobem doplňují.

Členové komunitního plánování se nespokojili pouze s představováním nabídky poskytovaných služeb, ale chtějí sociální oblast pro širokou veřejnost udělat atraktivnější a zajímavější. Z tohoto důvodu se do programu postupně začaly přidávat různé akce, jako jsou přednášky na odborná témata a v posledním ročníku kromě přednášek také Literární soutěž na téma, které bylo vybráno právě členy komunitního plánování, „Jak můžu pomoci druhému?“.

Soutěžící texty charakterizuje naivita i zkušenost stáří

I když byl na zaslání příspěvků pouze jeden prázdninový měsíc, sešlo se celkem 14 písemných prací. Tyto příspěvky byly od různých cílových skupin obyvatel v různé věkové kategorii.

Zapojily se osoby ve věku od 9 do 65 let a mezi zapojenými občany byli také klienti využívající sociální služby.

Díky zapojení představitelů města Znojma do hodnocení soutěžních textů měli i oni sami možnost přesvědčit se o potřebě pomoci a podpory, kterou přináší nejen každá jednotlivá osoba, ale také organizace v pomáhajících profesích.

Na pořádání této literární soutěže lze nahlížet z několika možných perspektiv. V první řadě je to samozřejmě perspektiva obsahu samotných příspěvků vypovídajících – někdy s dětskou naivitou, někdy se zkušeností stáří, někdy s pocitem bezvýchodnosti situace – o rozmanitém spektru obtížných životních situací, ve kterých se může člověk ocitnout. Některé zajímavé texty zde prezentujeme se svolením autorů.

Jak můžu pomoci druhému?

Jako první myšlenka mě napadne tento příběh:

Jednou ráno jsme se vydali se sestřičkou Bernadetou do obchodu nakupovat vejce, protože jsme chtěli upéct buchty. U obchodu byla paní a měla roztrhané boty. V tu chvíli mě napadlo, že bychom mohli paní pomoci, jelikož ve stacíku máme pár bot, které bychom mohli darovat. Pověděl jsem sestřičce: „Sestřičko Bernardeto, ta paní má roztrhané boty. Můžeme jí nějaké darovat?“ Sestřička souhlasila a rozhodli jsme se jí pomoci. Ihned jsme se vrátili do stacíku. Sestra se podívala a uviděla pěkné boty. Pak jsme boty předaly. Paní se smála a byla ráda. Poděkovala nám za krásné boty a také nás obdarovala. Dostali jsme několik vajec, takže jsme je nemuseli kupovat. Měl jsem dobrý pocit, že jsem mohl pomoci, a byli jsme rádi, že jsme někomu udělali radost.

Každému by se mělo pomáhat, ne z nutnosti, ale protože sami chceme.

pan Marcel, 27 let

To je přesně ono

Jasně, občas půjdeme do nemocnice přečíst nějaké babičce z knížky. Určitě bude ráda. První návštěva zařízení. Typický odér moči a bílé ležící košile. Ticho. Jak se máte, paní? Stisk ruky rozsvítí v bledé tváři světýlka. Zazpíváme si? Tak kterou? Maličká su... Netečná paní na posteli v rohu se nesměle přidala. Poprvé po několika týdnech slyším její hlas. Chtělo by tu vymalovat. Táhle v rohu je flek. Manžel se na to chystá po neděli. Slepice jsou zavřeny? ...určitě.

Kde je paní na jedničce? Včera zemřela. Zemřela? Některé věci mi docházejí pomalu.

Tak já budu mít červené, vy si vemte modré a vy žluté. Vidíte dobře na kostky? A dnes hrajeme navostro? ... ne, tentokrát budeme milosrdní. Bez vyhazování. To je větší legrace. Kdo bude první v domečku, půjde nejdříve domů. Vyhrála jsem.

Venku svítí sluníčko. Půjdeme pod kaštiny? Doufám, že seženeme pořádněj vozejk. Zastlat peřinu, učesat se a hašlerku do kapsy županu. Měly jsme si vzít sluneční brejle... Pozorujeme chlapy okolo. V pyžamech i bez. Počkejte, já vám řeknu vtip. A další. Lechtivá slova se z babičky jen hrnou. Červenáme se a slzíme smíchem.

Viděla jste? Máme fotky na nástěnce. Z malování... Sluší vám to. Od koho máte tu kytičku? Že by nějaký ctitel? Nabídněte si, dostala jsem bonboniéru. Můžu vám dát pusinku? Dneska zpíváme podle seznamu, sepsala jsem si názvy písniček. Pan doktor říkal, že je to výborný nápad. Tak Malý hošík černovlasý... Málokterou znám. Zní to krásně staropražsky. A paní učitelka přidává i druhý hlas. Sestřička si otvírá dveře, aby lépe slyšela.

Tak co si dneska zahrajeme? Jdeme na dvoreček, je hezky, tady na pokoji už to znáte... Vě-jír karet sotva udržím. Jsem tak nešikovná. Máme čas, nikam nespěcháme. Tak kdo má asi černého Petra? Já, je to přece můj miláček. Potutelně na sebe mrkáme. Co noha, hojí se? Ták pomalu. A vy, kolikrát jste šla „do hory“? V chodítku na horskou túru po chodbě.

Vy už jste zase na jiném pokoji! Patnáctá postel. Taková cestovatelka. Dneska bylo zpívání. Přišly děti ze školy. To bylo krááásný. Hlášky jako konipásky.

Tak co, prý se už konečně chystáte domů? Že už by to šlo. Domů za kocourem. Skoro dva roky v noční košili. Ukápla slza. Nebojte se. Když pojedu kolem, stavím se. A když to nepůjde, zase se tady uvidíme... Vy si mě najdete. Že jo?

Jasně, občas půjdeme do nemocnice přečíst nějaké babičce z knížky. Určitě bude ráda. Po třech letech to cítím trochu jinak. **JÁ** jsem ráda. Pomáhám především sama sobě. Nasávám moudrost a sílu. Zní to možná divně, ale chodím si na Eldéenku pro životní energii. To je přesně ono.

paní H. K., 47 let

Jak můžu pomoci druhému?

Otázka je to vlastně složitá, nikoliv však nezodpověditelná. Pomáhat komukoliv může opravdu každý, kdo cítí vůči ostatním, a to nejen těm potřebným, a také sám k sobě alespoň malou zodpovědnost. Proč právě tak?

Každý z nás se může jednoho dne dostat do úzkých a sám bude potřebovat pomoc někoho druhého. Na straně druhé nemusíme myslet jen na to, co kdybychom se opravdu do tíživé situace dostali, ale hlavně na to, jak zatím pomoci jiným. Je mnoho organizací, které nám k tomu pomáhají, druhým mohou být velice nápomocné, neboť s tím mají své zkušenosti a myslím si, že pomáhají velmi dobře. Tím mám na mysli různé dobrovolníky. Člověk by také neměl myslet pouze na to, že lze pomáhat jen hmotně, ale myslím si, že vzájemná tolerance, ohleduplnost a pochopení pro cizí potíže jsou vlastně taky pomoci. Důležité je neobracet se k lidem, ať už mají jakýmkoliv problém, zády a zkusit podat pomocnou ruku, třeba gestem uvolnění sedadla v autobusu nebo pomoci staršímu člověku s nákupem. Víím, že to není vždy jednoduché, protože někteří, kdo by naši pomoc potřebovali, jsou vůči ostatním nedůvěřiví, někdy i „zapšklí“, ale to neznamená, že naši pomoc nepotřebují a nakonec nebudou rádi, když jim ji nabídneme a pomůžeme.

Osobní zkušenost, jak můžu konkrétně já pomoci, kromě těch maličkostí, které by snad měly být každodenní součástí života, je rozmanitá a přesně taková, jaké jsou potřeby lidí v mém okolí. Tak například když jsme společně s uživateli azylového domu připravili pohádku pro děti. Já jsem byl režisér a vypravěč a myslím, že jsme společně udělali kus práce a potěšili hlavně děti. Nebo když měl někdo problém, mohl jsem pomoci, aniž bych „spolkl“ všechnu moudrost světa, třeba i tím, že jsem poslouchal.

Mně samotnému byla nabídnuta služba a poskytnuta pomoc v Azylovém domě pro muže, když jsem se ocitl v tíživé životní situaci tak trochu i vlastní vinou. Ale určitě bych tuto pomoc a podporu chtěl vrátit sociálním pracovníkům tím, že jim ukážu, že to, co jsem tam při mém pobytu pochopil o pomoci druhému, chci šířit dál a tak jim vlastně poděkovat, že mi podali pomocnou ruku a také se ke mně neotočili zády, když jsem jejich pomoc potřeboval nejvíce.

pan Jan, 43 let,

Literární soutěž přinesla mnoho zajímavých zjištění

Z hlediska procesu komunitního plánování je třeba věnovat pozornost podrobnějšímu hodnocení této akce, kdy objevíme řadu zjištění, která mohou představovat významný impuls k otevření dalších možností spolupráce v oblasti sociálních služeb. Mezi taková sekundární zjištění patří například informace, že v lokalitě se úspěšně a systematicky rozvíjí potenciál dobrovolnictví, nebo poznatek, že v lokalitě žijí senioři ochotní věnovat čas na poskytnutí pomoci svým osamělým vrstevníkům a zajímají se o možnosti pomoci ve svém okolí, nebo zjištění, že také lidé s mentálním handicapem zvládnou při vhodné asistenci vyjádřit svůj názor, nebo poznání, že člověk bez vlastního domova dovede být vnímavý k situaci druhých. V neposlední řadě je třeba zmínit rozšíření povědomí členů hodnotící komise – někteří měli poprvé možnost uvědomit si, jakou roli sociální služby vlastně plní.

A přitom šlo jenom o obyčejnou literární soutěž v jednom horkém prázdninovém měsíci.

Kateřina Kubalčíková,
metodička komunitního plánování

Lucie Rocková,
koordinátorka komunitního plánování města Znojmo

Použité zdroje:

KIRST-ASHMAN, K. K., HULL, Jr., G. H. **Generalist Practice with Organizations and Communities.** Belmont: Brooks/Cole, 2009.
SARKISSIAN, W., BUNJAMIN-MAU, W. **SpeakOut. The Step-by-Step Guide to SpeakOuts and Community Workshops.** London: Earthscan, 2009.
Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

Inzerce

Nepříznivé sociální situace – základ pro určení sociální služby

Připravovaná novela zákona o sociálních službách, která by měla například výrazně redukovat počet druhů sociálních služeb, počítá s přesnější definicí a vymezením nepříznivých sociálních situací. Na základě jejich analýzy se pak určí druh a obsah sociální služby. Podle konkrétní nepříznivé sociální situace se zvolí buď služba sociální péče, nebo služba sociální prevence, případně poradenství s konkrétními činnostmi a úkony.

Dosavadní praxe byla někdy taková, že některé organizace poskytovaly činnosti sociální služby podle registrace, kterou měly, ale která neodpovídala potřebám situace či cílové skupiny. Bylo pak nutné si požadovanou službu registrovat, což vedlo k nadbytečné administrativě, zdržení a problémům s organizací práce. Nové druhy služeb obsahují větší šíři činností, takže budou moci cílit na konkrétní problémy v dané lokalitě. Sociální služba bude tak vycházet z podrobné analýzy sociálních událostí a potřeb cílové skupiny.

Základem určení nepříznivé sociální situace bude analýza jevů, charakteristik cílové skupiny a potřeb této skupiny. V určité lokalitě přijde například náhle o práci hodně lidí, k tomu se přičte další procento obyvatel dlouhodobě nezaměstnaných a lze předpokládat, že se objeví sociální problémy související s rizikem ztráty bydlení, rostoucí zadluženosti, které mohou vést až k sociálnímu vyloučení. V takovém případě nastoupí služba odborného poradenství a podpory. Jinak se bude postupovat v případě

zjištění potřeby sociální péče z důvodů vysokého věku, zdravotních či duševních potíží.

Pro správné nastavení sociálních služeb je důležitý i plán krajů a obcí

Podle současné definice v zákoně č. 108/2006 Sb. o sociálních službách je nepříznivou sociální situací „oslabení nebo ztráta schopnosti z důvodu věku, nepříznivého zdravotního stavu, prokrizovou sociální situaci, životní návyky a způsob života vedoucí ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňující prostředí, ohrožení práv a zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby nebo z jiných závažných důvodů řešit vzniklou situaci tak, aby toto řešení podporovalo sociální začlenění a ochranu před sociálním vyloučením“.

Správné nastavení sociálních služeb v regionu a jejich financování bude vycházet také ze střednědobého plánu kraje či komunitního plánu obcí. Některé situace se dají předpokládat, například podle vysokého podílu starých lidí v populaci v dané lokalitě, či charakteru a za-

měření podniků v době krize nebo podle vysokého procenta imigrantů. Velkou pomocí bude počítačový software, který se nyní připravuje. Bude sbírat data a interpretovat je, aby bylo možné odhalovat souvislosti mezi sociálními jevy, předpovídat dopady a navrhnout nejvhodnější řešení.

Ministerstvo práce a sociálních věcí nyní pracuje s variantami přesně definovaných nepříznivých sociálních situací, které by měly pomoci určit potřebné činnosti sociální práce a potažmo pak druh sociální služby. Ve výčtu nepříznivých sociálních situací v oblasti služby sociální prevence je například krizová situace v oblasti materiální, vztahové, infracykické, funkcionální, rolí a systémové. Ale nepříznivá situace může nastat i v případě, že jde o obětí trestných činů či obětí domácího násilí. Za nepříznivou sociální situaci lze brát i výchovné problémy dětí nebo vztahové problémy v rodině.

Redukce počtu služeb bude jednou z hlavních změn navržených novelou. Z 33 druhů služeb uvedených v nynějším zákoně jich zbude jen 6. Výhodou této redukce služeb bude například to, že se tím výrazně sníží počet registrací. Jestliže k 1.7. 2013 bylo registrováno 5 836 sociálních služeb, při redukci na 6 služeb by tomu odpovídal model s 3 053 registracemi.

Hledání multidisciplinárního přístupu v péči o osoby s duševním onemocněním v Karlovarském kraji

Reforma psychiatrické péče

V poslední době je nejdůležitějším tématem diskusí všech profesionálů v oblasti péče o duševní zdraví reforma psychiatrické péče. Ta přináší mnoho různých pohledů na současný stav a budoucnost. Jedním z diskutovaných témat je i propojování sociální a zdravotní péče o duševně nemocné. Spolupráce těchto dvou složek však není klíčovou otázkou reformy, přestože by si jistě zasloužila větší pozornost – může totiž nabízet odpovědi na jiné a pro reformu důležitější otázky, např. snižování počtu lůžek v psychiatrických nemocnicích. Je myslitelné, a zahraniční modely péče o duševní zdraví to dokazují, že je možné eliminovat koncentraci péče ve velkých psychiatrických nemocnicích jejím přesunem do přirozené komunity, ve které duševně nemocní žijí. Tým Laboratoře sociální psychiatrie Psychiatrického centra Praha vytvořil studii, která srovnává péči v ČR a jiných evropských zemích (Winkler, 2013). Podle jejího zjištění se řadíme uspořádáním poskytované péče mezi balkánské a postsovětské země. Cílem reformy by pak mělo být přiblížení se poskytováním péče zemím západní Evropy, ve kterých se klade důraz na komunitní a multidisciplinární přístup.

Situace v Karlovarském kraji

Nezisková organizace Centrum pro rozvoj péče o duševní zdraví, ve které působí řada odborníků z oblasti péče o duševní zdraví a která je jedním z hlavních nositelů myšlenky komunitní péče, spolupracuje již od roku 2008 s Karlovarským krajem na rozvoji služeb pro lidi s duševním onemocněním. Díky studii (CRPDZ, 2009), která vznikla na popud Světové zdravotnické organizace a Ministerstva zdravotnictví ČR,

si vzal kraj za cíl vytvořit v regionu systém takových služeb. Karlovarský kraj, který je podle analýz jedním z krajů České republiky, kde chybí většina segmentů péče o duševní zdraví, je v poměrně zajímavé výchozí situaci. V kraji není žádná velká psychiatrická nemocnice, je zde nedostatečný počet ambulantních psychiatrů, psychologů a ještě v roce 2010 zde neexistovala žádná specializovaná komunitní služba pro lidi s těžkým duševním onemocněním (především schizofrenní, bipolární a afektivní poruchy).

Vytváření efektivní sítě služeb péče o lidi s duševním onemocněním v Karlovarském kraji s důrazem na multidisciplinární přístup

V roce 2011 pak v rámci společného projektu Centra pro rozvoj péče o duševní zdraví a Karlovarského kraje „*Rozvoj péče o osoby s duševním onemocněním na území Karlovarského kraje*“ vznikly v kraji první sociální služby pro osoby s těžkým duševním onemocněním, které provozuje o. s. Fokus Mladá Boleslav. V říjnu 2013 budou v rámci navazujícího projektu otevřeny služby terénní sociální rehabilitace v Sokolově a Chebu a touto službou tak budou pokryty všechny okresy kraje.

Pro reformu psychiatrie může být velkou inspirací aktivita, která je v rámci tohoto projektu již realizována. V každém ze tří okresů kraje vznikl tzv. **multidisciplinární tým**, složený ze zástupců neziskových organizací, pracovníků sociálních odborů obcí a dalších institucí veřejné správy, ambulantních psychiatrů, kteří v kraji pracují, zástupců policie, hasičského sboru a středních škol. Tyto týmy mají jako hlavní cíl pracovat s lidmi, jejichž životní situace je natolik komplikovaná, že pomoc jedné organizace či instituce by byla nedostatečná a klient by tak

z péče pravděpodobně vypadl. Jedná se o kasuistické zpracování takových případů a navazující sítování stávajících služeb tak, aby bylo zajištěno komplexní řešení klientovy životní situace. Tento model vychází z tzv. bio-psycho-sociálního přístupu.

Tři okresní multidisciplinární týmy jsou ještě doplněny o tzv. **koordinační tým**, který sdružuje vedoucí pracovníky výše zmíněných služeb a institucí. Jeho cílem je vytvářet podmínky a dále podporovat koncepční řešení péče o duševně nemocné v kraji. Tento model se tak přibližuje již zmiňovaným evropským zemím. Vyvážená síť služeb umožní poskytovat více lidem komplexní péči v prostředí, ve kterém žijí. Pokud se tento model osvědčí, je pravděpodobné, že se Karlovarský kraj obejde bez velké psychiatrické nemocnice a z kraje v této oblasti zanedbaného se může stát inspirace pro další regiony v ČR.

Více informací o projektu na webových stránkách www.rpkk.cz.

Jaroslav Hodboď,

*oblastní ředitel služeb o. s. Fokus Mladá
Boleslav v Karlových Varech*

Seznam literatury:

CENTRUM PRO ROZVOJ PÉČE O DUŠEVNÍ ZDRAVÍ (CRPDZ): **Odborná zpráva projektu Pilotní model péče o duševně nemocné v Karlovarském kraji** (2009). http://www.cmhd.cz/pilotni_projekty.html. [on-line] [17. 9. 2013]

WINKLER, P.: **Zahraniční zkušenosti** (2013). <http://www.reformapsychiatrie.cz/2013/04/15/konferencni-prezentace/#.UjgtRXRivIU>. [on-line] [17. 9. 2013]

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

OPERAČNÍ PROGRAM
LIDSKÉ ZDROJE
A ZAMĚSTNANOST

PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST
www.esfcr.cz

Inspirace pro praxi

Profil

Připravujeme hodnocení spolehlivosti veřejně prospěšných organizací

Asociace veřejně prospěšných organizací ČR (AVPO ČR) vznikla v roce 2010. Jejím posláním je podpora profesionality, spolehlivosti, transparentnosti a dalšího rozvoje veřejně prospěšných organizací.

Jedním z nejvýznamnějších projektů, na kterém v současné době AVPO ČR pracuje, je zavedení Značky spolehlivosti veřejně prospěšných organizací do prostředí českého neziskového sektoru. Dárci tak budou mít od roku 2015 příležitost, jak si ověřit, že je daná organizace důvěryhodná a získané peníze věnuje pouze na veřejně prospěšné účely, pro které byla založena. Značka

ČESKÁ REPUBLIKA

spolehlivosti bude ale současně oceněním pro samotné veřejně prospěšné organizace, které splňují obecně platné standardy profesionálního fungování.

Pro současné poskytovatele sociálních služeb, kteří jsou neziskovými organizacemi, se otvírá

možnost, jak posílit fundraising od soukromých individuálních, firemních a nadačních zdrojů. Podle průzkumu v některých zahraničních zemích získání Značky spolehlivosti přineslo neziskovým organizacím zvýšení příjmů od soukromých dárců až o 20 %.

Během podzimních měsíců zástupci AVPO ČR navštívili organizace v Německu a ve Španělsku, které tam hodnotí veřejnou prospěšnost. Načerpali v nich praktické informace a zkušenosti o hodnocení spolehlivosti a na jejich základě připravují verzi metodiky, podle které se bude posuzovat spolehlivost veřejně prospěšných organizací v ČR. „V Německu jsme měli možnost poznat model, který je jeden z nejprísnejších a držitelé značky si ji platí ve výši odpovídající součtu všech nákladů na hodnocení. Španělský model funguje na jiných principech, nejde přímo o udělování Značky spolehlivosti, hodnocení organizací je hrazeno z nadačních a firemních zdrojů a jsou zveřejněny informace o tom, jak organizace naplňuje nebo nenaplňuje jednotlivé standardy. Chceme, aby český model byl nastaven někde mezi uvedenými přístupy,“ říká Marek Šedivý, prezident AVPO ČR.

AVPO ČR se na konci roku stalo přidruženým členem ICFO – asociace organizací, které hodnotí spolehlivost organizací v 15 zemích světa. Správní rada této asociace zasedala v říjnu v Praze. V průběhu třídní schůze správní rady její zástupci jednali se zástupci AVPO ČR o možném přistoupení k ICFO s pozitivním

výsledkem. Hodnocení spolehlivosti v ČR tak bude muset splňovat základní standardy, které platí i v dalších zemích světa.

Jedním ze standardů je také udělování a odebrání Značky spolehlivosti nezávislým orgánem. V českém případě to bude Rada pro hodnocení spolehlivosti veřejně prospěšných organizací, která bude fungovat v rámci AVPO ČR, ale bude mít vlastní způsob jednání a nebude ovlivňována valnou hromadou asociace ani jinými orgány. V Radě zasednou odborníci, kteří působí v podnikatelském, akademickém, veřejném, mediálním a neziskovém sektoru. Kromě rozhodování o udělování nebo odejmutí značky bude Rada schvalovat první metodiku pro hodnocení spolehlivosti a následně její změny.

Značku spolehlivosti budou moci získat neziskové organizace, které splní základní vstupní podmínky pro hodnocení, jež budou vycházet z mezinárodních standardů. Poté hodnotitel ověří, jak organizace splňuje základní standardy v oblastech, jako je naplňování poslání, cílů a hodnot organizace, její správa, řízení a systém vnitřní kontroly, jak organizace získává finanční prostředky a jak s nimi hospodáří a jak transparentně komunikuje informace o sobě směrem k veřejnosti. Hodnotitel pak vypracuje zprávu a navrhne Radě pro hodnocení spolehlivosti udělit či neudělit Značku spolehlivosti. Rada návrh projedná a rozhodne. Organizace, které nebudou v průběhu hodnocení naplňovat potřebné standardy, dostanou omezený čas na to,

aby mohly učinit potrebné zmeny k náprave. Podrobné hodnotenie bude probíhat vždy po troch letech. V mezidobí bude probíhat kontrola zverejňovaných povinných dokumentů. Celý projekt Značka spolehlivosti je finančně podpořen z Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost prostřednictvím Ministerstva práce a sociálních věcí ČR. Na počátku roku 2014 budou spuštěny internetové stránky www.znacka-spolehlivosti.cz, kde bude možné

získat informace o postupných krocích v rámci projektu. Do té doby je možné využít webové stránky www.avpo.cr v sekci projekty, kde jsou uvedené podrobné informace o dosavadních výsledcích, jako jsou např. zprávy ze studijních cest, základní struktura metodiky nebo seznam členů Rady pro hodnocení spolehlivosti.

Marek Šedivý,
prezident AVPO ČR

Profil

Asociácia supervízorov a sociálnych poradcov, Bratislava

Poslaním našej organizácie je prispievať k rozširovaniu odborných vedomostí a praktických zručností v sociálnej práci prostredníctvom vzdelávania, organizovaním pomoci pre sociálnu oblasť a ďalších aktivít vykonávaných na sociálnom poli všetkých troch sektorov.

Občianske združenie Asociácia supervízorov a sociálnych poradcov (ASSP) má opakované dlhoročné skúsenosti v oblasti poradenstva a odborného vzdelávania. V rámci projektov, ktoré realizujeme, často vytvoríme novú metódu, vydáme odbornú literatúru či rozbehneme nové odborné vzdelávanie v sociálnej oblasti. Tým svoje skúsenosti a vedomosti z odbornej oblasti širíme ďalej. Vďaka týmto atribútom garantujeme vysokú kvalitu svojej práce.

Združujeme ľudí, ktorí pôsobia ako supervízori a sociálni poradcovia v sociálnej sfére a majú záujem pracovať v oblasti výchovy, vzdelávania, organizovaním pomoci pre sociálnu oblasť a ďalších aktivít vykonávaných na sociálnom poli všetkých troch sektorov.

Pôsobíme v dvoch hlavných oblastiach, a to práca s odborníkmi pomáhajúcich profesií a sociálnymi klientmi.

Oblasť práce s pomáhajúcimi profesionálmi predstavuje akreditované vzdelávanie a supervízie. ASSP je prvou organizáciou, ktorá začala realizovať akreditované vzdelávanie supervízie

v sociálnej oblasti na Slovensku a tiež vedie zoznam akreditovaných supervízorov.

ASSP je akreditovaným subjektom na základe akreditácií udelených MPSVR SR na poskytovanie špecializovaného sociálneho poradenstva a opatrení sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately. Cieľovými klientskymi skupinami sú deti, pre ktoré sa vykonávajú opatrenia sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately a ich rodiny. Ide predovšetkým o rodiny, ktoré majú dieťa s poruchami správania, s problémovým správaním, v podmienkach odsúdení alebo problémami so začlenením do rovesníckych skupín a školského prostredia. Ďalšou cieľovou skupinou sú rodiny s členom vo/po výkone trestu.

Kristína Baťová,
výkonná riaditeľka ASSP

Projekt

Proměny 2014

Nápad, jak zvýšit motivaci lidí bez domova a jak měnit postoje veřejnosti, již druhým rokem realizují pracovníci Slezské diakonie, střediska BETHEL Karviná, které má více než dvacet let zkušeností v práci s lidmi bez přístřeší.

Sociální práce s touto klientelou je velmi náročná, a to zejména v oblasti motivace uživatelů k řešení jejich nepříznivé životní situace. Řada těchto lidí již měsíce i roky je bez práce a bez domova. Většina z nich již ztratila víru v to, že se jejich situace může obrátit směrem k lepšímu. Ztratili také pracovní návyky a svoji kvalifikaci. Pracovníci střediska proto hledají různé způsoby, jak je podpořit a nastartovat novou motivaci do jejich života.

Takto vznikl projekt „Proměny 2014“, jehož myšlenkou je umožnit lidem bez domova na chvíli zažít pocit, že mají práci, a že pokud budou chtít, může se to stát realitou. Do projektu byli zapojeni uživatelé a uživatelky azylových domů z Karviné, Trince a Frýdku-Místku, kteří si pro focení vybrali profese svých snů. Autor projektu, sociální pracovník Marek Klus, poté nafotil fotografie, které

zachycují aktéry v civilu a v roli zaměstnanců. Možnost stát se na chvíli námořníkem, hokejistou nebo letuškou lidem bez domova zvedla sebevědomí a stala se neopakovatelným zážitkem. Také si i uvědomili, že mají šanci znovu pracovat a že zaměstnavatelé nejsou tak hrozní, jak si mysleli.

Projekt současně poukazuje na to, že člověk má svou jedinečnou hodnotu nezávisle na tom, jak vypadá nebo co má na sobě. Působí na snižování předsudků společnosti, která většinou lidi bez domova hodnotí velmi negativně. Zároveň upozorňuje na problematiku bezdomovectví, která je stále velmi aktuální, i když často opomíjená.

Projekt „Proměny 2014“ není žádnou novinkou. První ročník byl realizován v roce 2013, a to se stejnou myšlenkou. Rozdíl však bylo to, že do projektu byli zapojeni pouze uživatelé střediska BETHEL Karviná. Řada těchto uživatelů na projekt ráda vzpomíná s tím, že to byl jeden z nejkrásnějších zážitků v životě. Dostali se totiž do míst, kam by se nikdy nedostali. Například pan Jaroslav se podíval na letiště Ostrava-Mošnov a pan Ladislav se podíval do hasičské stanice na práci hasičů.

V rámci projektu se nám podařilo oslovit několik firem a organizací, na jejichž pracovištích se focení uskutečnilo. Lidé bez přístřeší se tak mohli setkat jak se samotnými zaměstnanci, kteří konkrétní práci vykonávají, tak i s vedoucími pracovníky. Byla to pro ně velmi dobrá příležitost k rozhovoru o dané profesi.

Projekt se setkal se zájmem ze strany veřejnosti, spolupracujících organizací a médií, proto bychom rádi v příštím roce pokračovali dalším ročníkem, a to opět s myšlenkou podpořit naše uživatele při řešení jejich nelehké situace, do které se ne všichni dostali svou vlastní vinou. Více informací o projektu naleznete na webových stránkách www.promeny2014.cz.

Michaela Wiselková,

vedoucí střediska BETHEL Karviná

Esej

Pomôže zákon o sociálnej práci profesijnej identite sociálneho pracovníka?

Odpoveďou na položenú otázku sú kroky sociálnych pracovníčok a pracovníkov, ktorí sa v priebehu decénia usilovali o rozvoj odboru sociálna práca na všetkých úrovniach: teoretickej, akademickej a praktickej.

V prvotných etapách azda za najvýznamnejšie kroky spojené s procesom etablácie sociálnej práce možno považovať tvorbu legislatívnych opatrení od *Koncepcie sociálnej starostlivosti na ďalšie obdobie* (1992), ktorá dopĺňala zákon č. 100/1988 Zb. o sociálnom zabezpečení, cez zákon č. 195/1998 o sociálnej pomoci k zákonom č. 36/2005 Z. z. o rodine, zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele, zákon č. 448/2008 o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Z. z. o živnostenskom podnikaní (a iných ďalších právnych noriem, ktoré sekundárne riešia oblasť sociálnej práce). Avšak ani jedna z menovaných noriem neprinesla jasnú špecifikáciu profesionálneho výkonu, profesijného a ďalšieho špecializovaného vzdelávania sociálnych pracovníkov pre oblasť sociálnej práce. Preto je potešujúce, že Ministerstvo práce sociálnych vecí a rodiny SR (ďalej len MPSVaR SR), sekcia sociálnej a rodinnej politiky, so svojou generálnou riaditeľkou Nadeždou Šebovou a jej spolupracovníkmi Ivanou Mrázkovou a Kristiánom Kováčsom prijala k tvorbe zákona aj zástupcov Asociácie vzdelávateľov v sociálnej práci SR (ďalej len AVSP v SR alebo asociácia) a zástupcov jednotlivých akademických pracovísk, z ktorých bola vytvorená pracovná skupina. Týmto počínom sa podporil rozvoj reformnej paradigmy sociálnej práce. Časový manažment prípravy zákona v priebehu cca troch rokov spočíval v sumarizácii súčasného stavu rozvoja sociálnej práce hlavne na teoretickej a akademickej úrovni (čo sme už urobili) a vo vymedzení stratégií do budúcnosti (kto, ako, kedy a za akých podmienok má urobiť), a ako tieto kroky prispievajú

k rozvoju sociálnej práce. Významnou podmienkou bol aj akýsi „klarifikačný aspekt“ rozvoja sociálnej práce, kedy si sociálna práca jasne vymedzuje svoje teritórium voči iným vedám.

Čo sme už urobili v sociálnej práci na Slovensku v priebehu dvoch desaťročí

Možno plne súhlasiť s názorom Tatiany Matulayovej (2012), že identita sociálnej práce v postmodernej spoločnosti evokuje množstvo otázok. Patrí k nim aj otázka pokračujúcej vývojovej dilemy rozvoja nového profesionalizmu verzus deprofesionalizácie sociálnej práce. Jej konzekvencie sa vzťahujú aj k vysokoškolskému vzdelávaniu sociálnych pracovníkov. Odvolávajú sa na Bernda Dewa, Hans-Uwa Otta a Stefana Schnurra, ktorí vymedzili súčasné výzvy pre ďalší rozvoj sociálnej práce takto: reformy sociálneho štátu, manažerizmus služieb sociálnej práce, ambivalentnosť, resp. riziká preferencie prístupu zameraného na dôkazy (evidence-based practice), tendencie deprofesionalizácie sociálnych služieb. Kedy sme si plne uvedomili, že s pomenovanými zmenami kvality sociálnej práce sa vyrovnáva aj sociálna práca v Slovenskej republike.

Rozvoj vedy sociálnej práce je spojený s reflexiou spoločenských ekosystémových zmien a s uvedomením si ich akcentu v priestore (re)definovania vedeckej teórie sociálnej práce, ktorú môžeme chápať ako systém pojmov a tvrdení, ktorý predstavuje abstrahujúce vysvetlenie vybraných fenoménov. V tomto prípade nám teória umožňuje porozumieť fenoménu okolitého sveta, vysvetliť ich, kritizovať alebo predpovedať a zároveň rešpektovať turbulentnosť vývoja. Vedecká teória sociálnej práce je tak v neustálom pohybe a vývoj vedy si vyžaduje neustále overovanie, spochybňovanie doterajších teórií, ich spresňovanie, dopĺňanie a tvorbu nových teórií špecifických pre slovenské podmienky. Tieto spoločenské a procesuálne

systémové zmeny by mali rešpektovať jednak vzdelávateľa v sociálnej práci, profesijné združenia sociálnej práce, ako aj vykonávatelia – realizátori sociálnej práce.

Definovanie či redefinovanie vedeckej teórie sociálnej práce v procese spoločenských zmien sa stáva nevyhnutnosťou. Možno konštatovať, že dennodenne sa stretávame s akousi „neistotou“ teoretikov sociálnej práce, ktorí sa „obávajú“ jasnejšie (re)zadefinovať teoreticko-metodologické východiská teórie sociálnej práce. Komplikácie nastávajú už pri samotnom definovaní vedy sociálnej práce, kde už druhé decénium sa na Slovensku vedie diskusia, či je sociálna práca (vôbec) vedou. Toto „prešľapovanie na mieste“ tak obmedzuje rozvoj vedy sociálnej práce, ktorá, ak si chce zachovať svoju vedeckosť, musí rešpektovať podmienky vývoja vedeckej teórie. Charakteristika vedy predstavuje jednak súbor systematicky utriedených poznatkov o určitej tematickej oblasti, ale aj proces generovania týchto poznatkov pomocou určitých pravidiel. Spojením vedy a vedného odboru sa naviac zaujíname aj o jeho spoločenské, kultúrne, duchovné korene, ktoré sú súčasťou širších súvislostí. Vedu v tomto význame možno považovať za určitý typ sociálnej inštitúcie (Hendl, 2005) s jej funkciami a úlohami pre spoločnosť.

Postupujúc krok za krokom si uvedomujeme, že vedu nie je možné oddeliť od vedeckého výskumu. Aj tu sa v podmienkach Slovenskej republiky stretávame s určitými problémami. Teoretici sa častokrát „potácajú“ medzi definovaním vedeckého výskumu a výskumných metód, nevedomujúc si jedinečnosť prístupu v sociálnej práci. A tak si „požičiavajú“ definície hlavne zo sociológie, psychológie, či pedagogiky, napriek tomu, že kolegovia v anglosaskom prostredí v tom majú „jasno“. Výsledky výskumných zistení tak často pôsobia chaoticky, mäťuco a málo relevantne vo vzťahu k teórii či praxi sociálnej práce. Ide vlastne o dve prepojené nádoby, ktorých vzťah by mal byť vysoko relačný. Nakoľko veda dopĺňa výskum a výskum dopĺňa vedu. Súbor systematicky utriedených poznatkov – vedy – by nevznikol bez procesu vytvárania nových poznatkov – teda výskumom. Výskumom ide o systematickú, starostlivo naplánovanú činnosť, ktorá je vedená snahou zodpovedať kladené výskumné otázky a prispieť k rozvoju daného odboru. P. Gavora (2006, s. 7) zároveň

ponúka širší kontext vzťahu vedy a výskumu ako inšpiratívnu koncepciu rozvoja vedy.

Ďalším neuralgickým bodom je prax sociálnej práce. Akcentujúc významný rozdiel a hierarchickosť vedy a praxe. Veda je vyššia forma poznávania než každodenné poznávanie. Na rozdiel od neho používa špeciálne procedúry, sofistikované metódy a postupy i technické nástroje a zariadenia. Rozdielne tiež je, že sa nezameriava natoľko na praktické ciele a konanie, ako na teoretické poznávanie a na vytváranie teórií, ktoré vysvetľujú a objasňujú svet. Veda presne opisuje, analyzuje a kategorizuje skúmané javy a vysvetľuje ich a tak slúži praxi na to, aby porozumela prebiehajúcim spoločenským javom a vedela na ne kompetentne reagovať. A tu akýmsi spojovacím článkom medzi vedou a praxou je vedecký výskum s princípom empirizmu, ktorý žiada, aby sa vedecké poznatky získali na základe dôkazov, aby boli objektívne a skúsenostne overiteľné. Avšak aj tu sa v našich podmienkach „boríme“ s problémami, kedy prax „diktuje“ teórii vždy a za každých podmienok jej vedecké smerovanie. Výsledkom je fakt, že veda a vedeckí pracovníci sa musia len nečinne prizerať na to, aké „ničivé“ dôsledky má tento nepriaznivý vývoj vo vzťahu k vede sociálnej práci, jej výskumu a (zvlášť k samotnej) praxi. Preto významným podnetom k náprave tejto situácie bol už v prvom decéniu porevolučného obdobia vznik AVSP v SR. Asociácia vznikla so zámerom podporiť kvalitatívny rozvoj vysokoškolského vzdelávania v sociálnej práci v marci 1998, kde sa v stanovách dočítame, že vzniká ako dobrovoľné združenie vysokých a stredných škôl, ktoré poskytujú vzdelávanie v sociálnej práci na území Slovenskej republiky. Predmetom činnosti AVSP bolo a je prezentovať, presadzovať a obhajovať záujmy členov asociácie pri rokovaní s inými právnickými a fyzickými osobami, ktoré pôsobia na území SR a v zahraničí. Zároveň zastupovať AVSP v iných združeniach a podieľať sa na tvorbe, priebežnej inovácii minimálnych štandardov v oblasti vzdelávania v sociálnej práci a kontrolovať ich dodržiavanie na pracoviskách, ktoré sú členmi AVSP. A v neposlednom rade vytvárať podmienky pre spoluprácu členov. Významným počínom tohto združenia bolo v roku 2002 prijatie Základných vzdelávacích štandardov v sociálnej práci. Uplatňovanie týchto štandardov

bolo v zmysle Koncepcie prípravy a ďalšieho vzdelávania zamestnancov sociálnej sféry garanciou dosiahnutia žiadaného profilu absolventa sociálnej práce. Akcentujúcimi počinmi asociácie bola aj spolupráca v českou Asociáci vzdelávateľů v sociální práci v ČR a vydávanie spoločného časopisu Sociální práce / Sociálna práca ako významného odborného periodika pre odbor sociálna práca.

Je treba spomenúť, že sa v priebehu dvoch desaťročí na Slovensku v súvislosti s rozvojom vedy sociálnej práce aj za podpory asociácie konalo množstvo vedeckých a odborných konferencií, sympózií, workshopov a kongresov. Vyprofilovali sa aj viaceré osobnosti, ktoré sa významnou mierou podieľali a podieľajú na jej rozvoji, medzi ktoré patria: Anna Tokárová, Štefan Strieženeč, Jana Levická, Ján Gabura, Eva Mydlíková, Anna Žilová, Jozef Kredátus, Milan Schavel, Anna Hudecová, Tatiana Matulayová, Eva Žiaková a mnohí ďalší.

Významnou mierou k rozvoju sociálnej práce prispeli aj samotní študenti sociálnej práce. Študentská vedecká a odborná činnosť v študijnom odbore 3.1.14 Sociálna práca má už dnes svoju tradíciu v tom, že každoročne sa konajú najprv školské a neskôr celoslovenské kolá. Významnosť tohto podujatia (konferencie) a jeho výstupu (zborníka) prináša mnohé benefity pre viacerých aktérov. Pre študentov je študentská, vedecká a odborná činnosť prvou skúsenosťou v role výskumníka, ktorý mal príležitosť siahnuť do tajov teórie, metodológie, ale aj empirie – poznávajúc tak úskalía „terénu“. Univerzity a vysoké školy, zastúpené akademickými pracovníkmi, účasťou v študentskej, vedeckej a odbornej činnosti prezentujú výsledky svojho vedeckého a pedagogického úsilia a zároveň tu dochádza ku konfrontácii vedecko-empirického poznania. Avšak najvýznamnejší prínos už druhé decénium získava samotná „veda sociálna práca“, ktorá takýmto významným spôsobom akoby „vťahuje“ všetkých zúčastnených aktérov do svojich tajov a „núti“ hľadať gordické uzly vedúce ku kvalitnejším vedecko-metodologickým konceptom. Študenti pri výbere témy (ktoré vypisujú ich pedagógovia) vstupujú na verejné akademické pole, ktoré im ukazuje aktuálnosť riešenia témy, orientáciu v teórii a metodológii vedy, zvládnutie základov vedeckej práce, adekvátnosť teoretických záverov rešpektujúcich

legitímnosť odboru sociálna práca s príležitosťou predstaviť a konfrontovať svoju prácu v širšom odbornom rámci. Zároveň je tu prítomná aj odborná reflexia v podobe školských a oponentných posudkov, ktorá by mala zvýšiť odbornú úroveň prác a prezentácií. Obdobné benefity prináša aj organizovanie doktorandských konferencií a celková organizácia doktorandského štúdia spojená s prednáškovými pobytmi hosťujúcich docentov a profesorov, ako aj členov komisií v rámci dizertačných skúšok, či obhajoby dizertačných prác.

Všetky menované počiny súvisia s aktivitami Medzinárodnej asociácie škôl v sociálnej práci a Medzinárodnej federácie sociálnych pracovníkov, kedy v roku 2004 boli prijaté Globálne štandardy pre vzdelávanie a tréning v sociálnej práci, ktoré spresňujú nejasnosti, ktoré vznikajú pri vzdelávaní, ale aj praxi sociálnych pracovníkov ako profesionálov. Odpovedajú na kľúčové otázky vo vzdelávaní v sociálnej práci vymedzujúcej deväť štandardov. Ide o štandardy týkajúce sa hlavného účelu a poslania školy; programových cieľov a výstupov; programu osnov vrátane práce v teréne; jadra osnov; profesionálneho personálu; študentov sociálnej práce; štruktúry, riadenia, správy a zdrojov; kultúrnych etnických rozdielov a rodovej inklúzie a etických kódexov (Global standards for the education and training of the social work profession, 2004).

Stratégie rozvoja budúcej sociálnej práce: kto, ako, kedy a za akých podmienok má čo urobiť

Návrh zákona o sociálnej práci, o podmienkach výkonu sociálnej práce a o podmienkach výkonu niektorých odborných činností v oblasti sociálnych vecí a rodiny je tvorený klasickou štruktúrou formulácie 40 paragrafov, kedy v prvej časti sú zadané všeobecné ustanovenia s vymedzením predmetu zákona. V druhej časti s názvom Sociálna práca a nadstavbové odborné činnosti je obsahom prvej hlavy zadané definovanie výkonu sociálnej práce, odbornej spôsobilosti na výkon profesie sociálny pracovník a odborný asistent sociálnej práce, určenie kvalifikačných predpokladov. V druhej hlave nadstavbových odborných činností je stanovená odborná spôsobilosť pre výkon nadstavbových odborných činností. Tretia časť zákona predstavuje kľúčovú kompetentnosť výkonu, kedy sú sumarizované podmienky vzniku komory,

cez všeobecné ustanovenia; pôsobnosť komory; členstvo v komore; štatút komory; cez vymedzenie orgánov komory, medzi ktoré patrí snem, predstavenstvo, disciplinárna komisia, dozorná rada, profesijná rada, a zákon zároveň stanovuje, ako hospodáriť s majetkom komory. Štvrtá časť zákona je venovaná vzdelávaniu: konkrétne ďalšiemu vzdelávaniu, podmienkam akreditácie, osvedčeniu o akreditácii, povinnostiach vzdelávacej ustanovizne. Jasne sú vymedzené podmienky akreditácie a konanie vo veciach akreditácie. Následne sú prezentované aj práva a povinnosti vzdelávacej inštitúcie s určením podmienok zániku akreditácie. Na tieto časti nadväzujú požiadavky o vedení zoznamu vzdelávacích inštitúcií, vydávaní osvedčení o špecializácii a osvedčení o odbornej spôsobilosti; požiadavky o sústavnom vzdelávaní a o uznávaní diplomov, vysvedčení, osvedčení a ostatných dokladov o vzdelaní. Piata časť zákona špecifikuje výkon samostatnej zárobkovej činnosti v profesii sociálny pracovník s konkrétnou žiadosťou o povolenie na výkon samostatnej zárobkovej činnosti v profesii sociálny pracovník určením podmienok získania a vydania povolenia. Šiestu časť zákona tvoria spoločné ustanovenia s vymedzením profesijného titulu, priestupkov a právnych deliktov. Siedma časť obsahuje prechodné a záverečné ustanovenia.

Aké benefity by malo priniesť prijatie nového zákona?

Predovšetkým je to vznik profesijného združenia, t. j. Komory sociálnych pracovníkov, ktorá bude profesijným združením a partnerom vo vzťahu k MPSVaR v rámci riešenia základných otázok súvisiacich s rozvojom sociálnej práce. Je to už spomínané „klírovanie“ v oblasti vymedzenia, kto je sociálnym pracovníkom, kto môže byť prijatý do komory a aké budú požiadavky pre výkon sociálnej práce. Zároveň sa vymedzia otázky vzdelávania a ďalšieho vzdelávania v sociálnej práci.

Všetky menované rozvojové oblasti by mali podporiť aj rozvoj sociálnej práce ako vedy a akademickej disciplíny. Aj keď je viac než isté, že spoločenské vedy pravdepodobne (nikdy) nedosiahnu najvyšší stupeň fázy vedeckej zrelosti, to však vede o sociálnej práci neuberá na potrebe ísť vlastnou vedeckou cestou. Pretože ak sa veda o sociálnej práci bude zakladáť len na trans- či multidisciplinárnosti, ak bude predstavovať len destilát z referenčných disciplín psychológie, pedagogiky, sociológie, práva, filozofie a pod., potom bude len „zmiešaninou rôznych cudzincov“. Sociálna práca by sa mala stať autonómnou disciplínou so všetkými atribútmi vedy, ktorá sa bude rozvíjať aj prostredníctvom vlastnej praxe v ekosystémovom kontexte postmodernej doby.

Beáta Balogová,

mimoriadna profesorka Inštitútu edukológie a sociálnej práce pri FF PU v Prešove

Zoznam literatúry:

Asociácia vzdelávateľov v sociálnej práci na Slovensku. 2013. [on-line]. [cit. 2013–12–01]. Dostupné na: < <http://avsp.sk/indexEE.html> >.

Global standards for the education and training of the social work profession. 2004.

HENDL, Ján. **Kvalitatívny výzkum.** Praha: Portál, 2005.

GAVORA, Peter. **Sprievodca metodológiou kvalitatívneho výskumu.** Bratislava: Regent, 2006.

SCHAVEL, Milan, MATULAYOVÁ, Tatiana. **Vysokoškolské vzdelávanie sociálnych pracovníkov v kontexte štátnej sociálnej a vzdelávacej politiky SR.** In: BALOGOVÁ, Beáta, KLIMENTOVÁ, Eva (ed). 2012. **Výzvy a trendy vo vzdelávaní v sociálnej práci.** Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v dňoch 26.–27. apríla 2012 v Prešove. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2012, s. 213–221.

Subsidiarita jako podstatný konstitutivní princip sociální politiky a občanské společnosti

Subsidiarity as Fundamental Constitutive Principle of the Social Policy and the Civic Society

Roman Míčka

PhDr. Roman Míčka, Th.D.¹ (1976), odborný asistent na Katedře etiky, psychologie a charitativní práce Teologické fakulty Jihočeské univerzity. Zabývá se zejména sociální etikou a sociálním učením církve, americkým politickým katolicismem, vztahy mezi politikou, ekonomikou a náboženstvím. Je členem České křesťanské akademie, Společnosti pro církevní právo a České společnosti pro politické vědy.

Abstrakt

Článek nazvaný „Subsidiarita jako podstatný konstitutivní princip sociální politiky a občanské společnosti“ se zabývá principem subsidiarity z hledisek jeho pojmového obsahu, historického vývoje, reflexe v kontextu sociálních věd a politické filozofie. Dále pak uvádí důvody ve prospěch jeho důslednější reflexe a aplikace v oblasti sociální politiky a sociální práce, zejména s přihlédnutím k tradici sociálního učení církve a některých podnětů z oblasti křesťanského sociálního myšlení.

Klíčová slova

subsidiarita, sociální politika, občanská společnost, sociální učení církve

Abstract

This article entitled “Subsidiarity as fundamental constitutive principle of the social policy and the civic society,” deals with the principle of subsidiarity from the point of view of its conceptual content, historical development, reflection in the context of social science and political philosophy. It presents reasons subsequently in favour of its more consistent reflection and application in the area of social policy and social work, especially with considering tradition of the Catholic social doctrine and some impulses from the area of Christian social thought.

Keywords

subsidiarity, social policy, civic society, catholic social doctrine

1. Pojem subsidiarity v debatě sociálních věd

Pojem subsidiarity patří mezi příležitostně zmiňované klíčové koncepty v oblasti politické a sociální filozofie, ale i obecné právní teorie, legislativy Evropské unie, sociální politiky i sociální práce. Vedle klíčových principů sociální spravedlnosti, solidarity a participace však bývá řazen mezi základní principy sociální politiky či sociální práce pouze některými autory. Kupříkladu Vojtěch Krebs, který se principu subsidiarity věnuje podrobněji, poukazuje na jeho nesamozřejmost a odmítání v současné debatě o principech sociální politiky, protože klade důraz na emancipaci občana od státu: „*Princip subsidiarity narušuje tuto intenzitu vazby občana a státu. Není proto divu, že není všeobecně přijímán a že se vždy nesetkává s dostatečným pochopením. Zejména zastánci silného sociálního (paternalistického) státu se s ním obtížně vyrovnávají a poukazují na to, že je překážkou pokrokového sociálního zákonodárství a že jeho uplatňováním může vést k vážným sociálním důsledkům*“ (Krebs, 2007: 35). Jiní autoři v oblasti rozsáhlejších publikací k tématu sociální politiky, kupříkladu Igor Tomeš, pojem subsidiarity mezi klíčové hodnoty a obecné principy neřadí (uvádí principy rovnosti, nediskriminace, osobních práv, solidarity a participace). (Tomeš, 2011: 17–37.) Martin Potůček sice ve svých publikacích hodnotové předpoklady sociální politiky reflektuje, ale s odkazem na pluralitu sociálních filozofií a hodnotových soustav v rámci debaty nad pojmy svobody, rovnosti a lidských práv nestanovuje obecné principy sociální politiky (srov. Potůček, 1995: 41–47; Potůček, 2005: 21–37). V některých dalších publikacích učebnicového typu je princip subsidiarity naproti tomu zmiňován a mezi základní principy sociální politiky řazen (srov. Duková, Duka, Kohoutová, 2013: 58; Knausová, 2007: 44; Kolibová, 2007: 36–37).

Co se týče oblasti sociální práce, která je chápána jako buď úzce související s implementací sociální politiky, nebo naopak jako svébytná a do značné míry emancipovaná disciplína sledující na základě obdobných hodnotových východisek blaho jednotlivce (srov. Smutek in Matoušek, 2013: 166–168), zde se pojem subsidiarity jako takový uplatňuje ještě skromněji. Je definován v obecné rovině bez konkrétního vztahu k sociální práci ve *Slovníku sociální práce* (srov. Matoušek, 2003: 165) a taktéž v *Encyklopedii sociální práce* jako

komplementární pojem k principu solidarity (srov. Machula in Matoušek, 2003: 203–204). K principu subsidiarity se explicitně jakožto klíčové zásadě charitních služeb (vedle principů důstojnost lidské osoby, společného dobra, solidarity, kvality) naopak hlásí kupříkladu *Kodex Charity Česká republika*.

2. K definici principu subsidiarity

Ačkoli se pojem subsidiarity jako takový v politické a sociální filozofii i právní nauce užívá zejména od doby, kdy vešel do povědomí skrze encykliku papeže Pia XI. *Quadragesimo anno* (1931), lze kořeny jeho významu sledovat hluboko do historie uvažování o uspořádání společnosti. Za klasickou můžeme považovat pasáž *Politiky*, v níž Aristotelés kritizuje Platonovu *Ústavu* pro přílišnou unifikaci a organizovanost státu (Aristotelés, 1998: 66–67). Aristotelés proti Platonovi považoval za žádoucí určitou společenskou diverzitu a nejednotnost, autonomii a soběstačnost jedinců a rodin. U Aristotela můžeme tedy spatřovat počátek úvah o limitované vládě, která by neměla usilovat o totalitní uchvácení a organizování všech aspektů života člověka a společnosti. Za další klíčové autory, kteří přispěli ke konceptu subsidiarity, bývá řazen Tomáš Akvinský, Johannes Althusius, John Locke, Alexander Hamilton, Alexis de Tocqueville či Pierre-Joseph Proudhon (srov. Endo, 1994). V celé tradici politické filozofie šlo kromě jiného i o vymezení vztahu mezi jednotlivcem a kolektivem, občanem a státem, přičemž zmínění autoři v duchu později definovaného principu subsidiarity upřednostňovali lidskou osobu a její svobodu před kolektivní organizací (která je spíše ve znamení filozofů jako Platon, Rousseau či Hegel). Subsidiarita je tedy princip, který klade důraz na identitu jedince, jeho svobodu a odpovědnost, přičemž politická organizace mu má pouze k uskutečňování dokonalosti napomáhat, vytvářet podmínky a chovat důvěru v potenciál jeho schopností. V novější tradici křesťanské sociální etiky a církevních sociálních dokumentů je tak chápána jako komplementární korektiv principu solidarity. Klasická definice subsidiarity ze zmiňovaného církevního dokumentu zní takto:

„Je sice pravda, a dějiny to jasně dokazují, že za změněných poměrů se nyní může provést mnoho

věcí jen s pomocí velkých sdružení, i když v dřívějších dobách na tytéž věci stačily i společnosti malé. Přece však v sociální filosofii stále platí důležitá zásada, která se nedá vyvrátit ani změnit: To, co mohou jednotlivci provést z vlastní iniciativy a vlastním přičiněním, to se jim nemá brát z rukou a přenášet na společnost. Stejně tak je proti spravedlnosti, když se převádí na větší a vyšší společenství to, co mohou vykonat a dobře provést společenství menší a nižší. To má totiž pak za následek těžké poškození a rozvrat sociálního řádu. Neboť každý společenský zásah svým působením a svou přirozenou povahou má přinášet pomoc údům těla společnosti, nikdy je však nemá ničit a pohlcovat“ (Quadragesimo anno, 1931: čl. 79).

Tato definice považuje subsidiaritu za klíčový princip organizace společnosti, jehož nerespektování může mít za následek „těžké poškození a rozvrat sociálního řádu“. V tomto smyslu je princip považován za podstatný, neměnný a stálý, nastavující restriktivní limit ambicí státní moci přebírat iniciativu a kompetence. Takto restriktivně vymezené subsidiaritě nejsou kladeny zásadní podmínky (dokonce ani vyvažující princip solidarity) a důraz je kladen na svobodu a autonomii jedinců, rodiny a nestátních společenských struktur. Odvozené definice subsidiarity v současnosti mají obdobné vyznění ve smyslu primátu jednotlivce a organizace jednotlivců před státem, i když ne vždy zdůvodňují takové pravidlo konkrétním hodnotovým založením či argumentací, pro příklad uveďme definici podle Krebsa:

„Podle principu subsidiarity je každý povinen nejříve pomoci sám sobě, nemá-li tuto možnost, musí mu pomoci rodina. Rodině rovněž přísluší, aby si pomohla sama svými silami, a teprve dostane-li se do velkých obtíží, volá na pomoc jiná společenství. Teprve na posledním místě je k pomoci vyzýván stát“ (Krebs, 2007: 34–35).

Ačkoli sám pojem subsidiarita² – „podpůrnost“ implikuje aktivitu, podporu „shora dolů“, vidíme, že v encyklice *Quadragesimo anno* je pojem primárně definován v opačném slova smyslu, jako ponechání kompetence a samostatnosti, nepřebírání rozhodování, restrikce podpory a iniciativy shora na co nejmenší míru. Proto se obvykle rozlišuje mezi pozitivním (podpůrným)

a negativním (restriktivním) konceptem subsidiarity (srov. Míčka in Rosková ed., 2012). Tato dvojdimenzionálnost je příznačná pro pojem subsidiarity v celém období jeho rozvoje. Radka Druláková, autorka nejkomplexnější monografie o pojmu subsidiarity v českém jazyce, ukazuje, že již latinská etymologie tohoto slova implikuje tuto podvojnost. Latinské substantivum *subsidium* (pomoc, podpora) odkazuje spíše k pomoci shora směrem dolů, zatímco odvozený pojem, přídavné jméno *subsidiarius* (druhotný, podřadný) odkazuje primárně k činnosti základních jednotek, přičemž vyšší jednotky či celky jsou odkázány až na situaci nedostatečnosti jednotek či celků základních. Navíc Druláková naznačuje, že jednou z příčin odlišnosti důrazů na jeden či druhý aspekt subsidiarity může být i včlenění tohoto pojmu do rozličných jazykových prostředí (francouzština, němčina, angličtina). (Srov. Druláková, 2010: 17–18.) Pozitivní (podpůrný) koncept předpokládá intervenci vyšší organizační formy či státu vůči nižšímu organizačnímu celku či jednotlivci, podporu buď ve prospěch autonomie, svépomoci a mobilizace vlastních morálních zdrojů, nebo naopak ovlivnění ve prospěch určité konkrétní představy o žádoucím stavu nebo dobru. V tomto konceptu jsou skryty určité otázníky – po míře, charakteru, vhodnosti intervence a po oprávněnosti prosazovat ze strany vyššího organizačního celku společnosti určitou formu jednání či nejednání, která se obvykle pojí s určitým pojetím dobra či interpretací dobra společného. Negativní (restriktivní) koncept subsidiarity naproti tomu požaduje zachování autonomie, svobody, kompetence, nevnučování určitého pojetí dobra, ponechání jedince či nižšího organizačního celku k samostatnému řešení situací i za cenu, že není naplněn požadavek kvality či užitečnosti takového svobodného, samostatného a autonomního jednání.

3. Pojem subsidiarity v politicko-filozofické a ideologické debatě

Zejména s ohledem na debaty kolem legislativy a praxe evropské integrace, která již od Maastrichtské smlouvy (Maastrichtská smlouva, 1992: čl. 3b) považuje princip subsidiarity za jeden ze stěžejních axiomů evropského práva, se v posledních letech rozvíjí i kritická debata ohledně tohoto pojmu. Lisabonská smlouva, která

přebírá definici již z Maastrichtské smlouvy, definuje subsidiaritu takto:

„Podle zásady subsidiarity jedná Unie v oblastech, které nespádají do její výlučné pravomoci, pouze tehdy a do té míry, pokud cílů zamýšlené činnosti nemůže být dosaženo uspokojivě členskými státy na úrovni ústřední, regionální či místní, ale spíše jich, z důvodu jejího rozsahu či účinků, může být lépe dosaženo na úrovni Unie“ (Lisabonská smlouva, 2009: čl. 5/3).

Pokud tuto definici (zaměřenou v tomto případě na poměr mezi státy a EU, nikoli vztah jednotlivce vůči státu) srovnáme s předchozími, můžeme spatřit určitý posun – restriktivní moment subsidiarity je v unijní definici oslaben dvojnásobem. V první řadě zde má být subsidiarita uplatňována pouze v oblastech, které nespádají do výlučné pravomoci Evropské unie. Pokud si tedy instituce EU smluvně, mocensky či jakkoli jinak zajistí výlučnou pravomocí nebo pokud na ni byly již jednou delegovány, princip subsidiarity nemůže být uplatněn. Na druhém místě je za hlavní kritérium považována efektivita řízení a uspokojivost dosahování cílů, nikoli principiální lpění na autonomii a samosprávě, definice má tedy výrazně utilitaristický rozměr. Pojem subsidiarity má ve smluvních dokumentech EU natolik nejasný obsah, že může být spíše nazván „užitečným symbolem“ stojícím ve službách integračních ambic než limitem pro neuvážené a neuměřené přebírání kompetencí a suverenity jednotlivých evropských států. To ostatně ve své knize *Subsidiarita v Evropské unii: Právní princip anebo užitečný symbol?* naznačuje po obsáhlé analýze i Radka Druláková (srov. Druláková, 2010). Navíc dospívá k názoru, že pojem subsidiarity nemůže v EU posloužit jako „právní princip“, vymahatelný soudně při podezření na jeho porušování. Utváření politických struktur EU je politickou záležitostí a princip subsidiarity neobsahuje jasná kritéria pro komparaci s reálnou politickou praxí. Proto je kupříkladu Evropský soudní dvůr v dané věci zdrženlivý a dosud se nestalo, že by zpochybnil platnost jakéhokoli legislativního opatření z důvodu nesouladu s principem subsidiarity (srov. Druláková, 2010: 171–188).

Václav Klaus, jako výrazný představitel kritiky integračních trendů, kupříkladu v podobném

smyslu princip subsidiarity považuje za jeden ze záludných konceptů europeistického newspeku a hovoří o něm jako o nikdy seriózně definované hypotéze, která „má v sobě veškeré kouzlo hegelianské-marxistické věčné proměnlivosti a neuchopitelnosti“, a že toto „dialektické kouzlo konceptu subsidiarity je v tom, že platí vždy, ať je míra centralizace či decentralizace jakákoli, ať se navrhuje jít směrem centralizace či decentralizace, ať se obhájí cokoliv“ (Klaus, 2011: 109). Klaus také připomíná tři konzervativní autory, kteří se kriticky zmiňují o principu subsidiarity – Rogera Scrutona, který v knize *O potřebnosti národů* hovoří o „dogmatické doktríně subsidiarity, již si Evropská unie osvojila s cílem odebrat členským státům kompetence, zatímco předstírá, že jim je vlastně dává“ (Scruton, 2011: 11), dále pak právníka Tomáše Břicháčka, který říká, že „koncept subsidiarity je natolik ohebný, že může být vykládán nejrůznějšími způsoby“, neboť je založen „na velmi vágních kritériích, do kterých si každý může dosadit, co se mu hodí“ (Břicháček, 2011: 15), a Johna Laughlanda, který ve své známé knize *Znečištěný pramen* hovoří o subsidiaritě jako korporativistické doktríně původně zformulované ve Vatikánu v počátcích italského fašismu (Laughland, 2001: 175–176).

Ačkoli pojem subsidiarity podle svých definic prvotně směřuje k posílení svobody a autonomie člověka na úkor komplexnější politické organizace a moci státu, zdá se, že jej problematická debata kolem jeho obsahu a významu částečně diskvalifikuje k širšímu a srozumitelnému užití na poli sociálních věd. Důvodem nejednoznačné akceptace pojmu subsidiarity může být na straně jedné právě jeho kontroverze, na kterou upozorňuje ve výše zmíněné pasáži Krebs, totiž že nezapadá do ambiciózních představ širokého proudu sociálních věd, které spojují ideál rozvoje jedince a společnosti s nedůvěrou ve schopnosti, svobodu a odpovědnost jednotlivce, ale naopak se silným paternalistickým státem a aktivistickou sociální politikou. To může dále souviset i s hlubokou zakotveností principu subsidiarity v tradici křesťanské sociální etiky a církevních dokumentů, takže je rozvíjen spíše v kontextu sociálně-politického a ideologického myšlení, které má svým pojetím člověka, svobody, odpovědnosti a role ve společnosti spíše blíže ke konzervativním, případně klasicky liberálním politickým

doktrínám. Na straně druhé se v očích klasicky liberálních a konzervativních autorů kritizujících silnou pozici státu a nadnárodních struktur subsidiarita diskredituje jako bezobsažný, hodnotově vyprázdňený a zneužitelný symbol. Jeho eliminace z debaty v oblasti sociální politiky a sociální práce však může působit určité nevyváženosti v chápání pozice člověka ve vztahu k politické organizaci jeho kolektivní existence. Proto je žádoucí nespokojit se s jeho formálními definicemi, nýbrž vždy dokládat, s jakými hodnotovými a společenskými představami je spojován, jaká míra svobody, kompetence a odpovědnosti člověka je považována za optimální a jaké klíčové hodnoty principem subsidiarity mají být ochraňovány.

4. Subsidiarita a sociální práce

S ohledem na uvedený přehled je tedy zřejmé, že pojem subsidiarity je předmětem rozličných kontroverzí, debat a nejednoznačné akceptace ze strany sociálních věd i politicko-filozoficky orientovaných debat. Částečně může jít o pouhé nedorozumění v užívání pojmů, protože kupříkladu sociální práce staví na hodnotách a principech, které se svým charakterem obsahu pojmu subsidiarity blíží. Součástí definice sociální práce předložené Oldřichem Matouškem (*„Sociální práce se opírá jednak o rámec společenské solidarity, jednak o ideál naplňování individuálního lidského potenciálu“*, viz Matoušek, 2001:10) je i důraz na emancipaci, svobodu a odpovědnost individua, což jsou hodnoty komplementární k principu solidarity, a tedy směřující k obvyklé definici subsidiarity. Podobně i některé další pojmy využívané zejména v určitých modelech sociální práce – zmocňování (*empowerment*) – kladou důraz na uschopnění klienta, aby se stal co nejvíce autonomním a nejméně závislým na solidarizačních mechanismech a benevolenci státu (srov. Matoušek, 2001: 239–240).

Sociální práce jako disciplína s rozličnými paradigmaty implicitních antropologických a hodnotových představ, které vycházejí z různých společenských a světonázorových kontextů, však nebude ohledně hodnocení relevance principu subsidiarity v jeho praktickém uplatnění jednotná. Princip subsidiarity však může sociální práci jako svébytné společenskovědní disciplíně usilující o alespoň dílčí nezávislost na konkrétních historicky, kontextuálně

a politicky podmíněných sociálních politikách, napomoci k lepší formulaci vztahů co nejmenší závislosti mezi státem, sociální prací a člověkem-klientem. Vytváření vazby sociální práce nikoli na obecné filozofické a mravní principy (svoboda, rovnost, spravedlnost, solidarita, subsidiarita), ale na konkrétní doktríny sociální spravedlnosti či lidských práv formulovaných v politických procesech může u sociální práce vytvářet ztrátu autonomie ve prospěch služby člověku a růst závislosti na konkrétních historicky, společensky a ideologicky formulovaných doktrínách a politikách. Mnoho nově definovaných lidských práv, zejména práv sociálního a hospodářského charakteru, obsažených v dokumentech, na které se sociální práce (kupříkladu ve svých kodexech) odvolává, má ve své podstatě relativní charakter odvíjející se od konsenzu ve společnosti a od jejích ekonomických možností, nemohou být tedy v striktním slova smyslu chápána jako dějinně či geograficky univerzální (srov. Míčka, 2012). Obecné pojmy z tradice politické filozofie (svoboda, sociální spravedlnost, solidarita, či právě subsidiarita) však nejsou většinou hlouběji promyšleny a interpretovány v kontextu praxe. Definice sociální práce podle dokumentu *Etika sociální práce – principy* (2004), přijatého Mezinárodní federací sociálních pracovníků, hovoří kupříkladu o „*zmocnění a osvobození lidí v zájmu zvýšení blaha*“, a že „*základem sociální práce jsou principy lidských práv a sociální spravedlnosti*“. Z uvedených formulací však nevyplývá, zda je předmětem uplatnění blaha, spravedlnosti a lidských práv lidská svoboda a autonomie spojená s odpovědností, či naopak spíše realizace ideálů konkrétní představy o materiální kvalitě lidského života. Odkaz na zvýšení „blaha“ taktéž poukazuje na fakt, že etika v sociální práci je v jistém smyslu v zajetí utilitaristických konceptů, nikoli ideálů založených na nezpochybnitelných etických kritériích. Tento problém otvírá v oblasti politické filozofie často debatovaný problém ohledně charakteru lidské svobody a autonomie. Zatímco princip subsidiarity má chránit zejména negativně vymezenou svobodu (eliminace útlaku ze strany druhých lidí a státu) a ponechávat co nejširší prostor nemanipulované aktivitě individua, pozitivně vymezená svoboda (uschopněním k realizaci lidských přání a lidského štěstí) vzešlá

z utilitaristického liberalismu chápe státní moc jako nezbytného činitele v uplatňování konkrétního pojetého partikulárního ideálu lidského života a představě, že podstata svobody spočívá v jeho realizaci, nikoli uchování autonomie individua (srov. Berlin, 1999: 213–234).

5. Subsidiarita a občanská společnost

Pojem subsidiarity je klíčovým principem utváření občanské společnosti, tedy sdružování a organizace společenských aktivit nezávislých na státu. Jedním z důvodů, proč katolická církev tak razantně podporovala a podporuje dualitu státu a občanské společnosti v principu subsidiarity proti „monistickým“ doktrínám, je, že sama instituce církve jako svého času největší a nejmocnější „mezinárodní nevládní organizace“ musela bojovat o svou autonomii proti ambicím státní moci si ji podržet. Vůči rozpínavým ambicím státní moci je proto církev vnímává a historicky vždy usilovala o její rozdělení, což bývá mimochodem považováno za jednu z podstatných determinant vývoje západních politických institucí a lidských práv (srov. Zakaria, 2004: 37–40). V souladu s požadavkem subsidiarity není stát považován za výhradního aktéra sociální politiky, ale za koordinátora zasahujícího aktivně v situaci, na kterou nižší společenské struktury nestačí. I novější církevní dokumenty se obávají přílišné role státu v sociální politice, která by oslabovala potenciál morálních zdrojů občanů a struktur občanské společnosti (srov. *Centesimus annus*, 1991: čl. 48) a v souladu s principem subsidiarity kladou důraz na nestátní aktéry:

„Subsidiarita je především pomoc lidské osobě skrze autonomii zprostředkujících skupin. Tato pomoc je nabízena tehdy, když jednotlivci nebo skupiny nejsou s to konat z vlastních sil, a vždy v sobě zahrnuje emancipační cíle, protože tím, že dbá na přebírání odpovědnosti, podporuje svobodu a spoluúčast... (...) Tím, že uznává vzájemnost jako nejvnitřnější jádro lidské bytosti, je účinným lékem proti jakékoli formě paternalistického sociálního systému...“ (*Caritas in veritate*, 2009: čl. 57).

Dále je kladen důraz na úzkou vazbu subsidiarity a solidarity a jejich komplementaritu: „*Subsidiarita bez solidarity totiž upadá do sociálního partikularismu, zatímco solidarita bez subsidiarity*

skluzává do paternalistického sociálního systému, který poníží toho, kdo je v nouzi“ (*Caritas in veritate*, 2009: čl. 58). Encyklika dále navrhuje, ať státy „*vnitřně přehodnotí systémy sociálních politik, když na ně uplatní zásadu subsidiarity a vytvoří lépe integrovaný systém sociální péče s aktivní účastí soukromých subjektů a občanské společnosti“* (*Caritas in veritate*, 2009: čl. 60).

V oblasti křesťanského sociálního myšlení a teorie charity zaznívají stále silnější hlasy k posílení odpovědnosti individua, ke zdůraznění principu subsidiarity a k uměřenému chápání principu solidarity v kontextu rozvoje občanské společnosti (srov. Opatrný, 2010: 42–45). Kupříkladu Wolfgang Ockenfels, který kritizuje státní centralismus a (zejména německý) stát blahobytu, poukazuje na nevyváženost principů solidarity a subsidiarity, přičemž požaduje návrat ke skutečně odpovědnému subsidiárnímu řádu a při úvahách o možných konceptech evropského sociálního modelu staví subsidiaritu na první místo (srov. Ockenfels, 1997). Dokonce říká, že „*solidaritu už subsidiarita obsahuje, a to v decentralizované a nekolektivistické podobě*“. Podle Ockenfelse je „*...nezbytné subsidiárně rozvolňovat sociální síť. Primární sociální síť zůstává rodina. Posílit ji znamená odlehčit přebujelému sociálnímu státu*“. Co se týče charity, má Ockenfels za to, že se z ní stal „*přívěsek sociálního státu*“ (vše Ockenfels, 2005) a že je třeba obnovit její potenciál v osobním přístupu ke konkrétním lidem a jejich problémům.

V oblasti sociální politiky se samozřejmě nehovoří výhradně o pojetí, které ztotožňuje koncept *welfare state* výhradně s aktivitou státu, ale stále více se užívá pojem *welfare mix* či *welfare society*. Pojmy naznačují, že stát by neměl být výhradním subjektem sociální politiky a jejího uplatňování, ale že významnými aktéry jsou instituce občanské společnosti a trhu. Ohledně zapojení subjektů občanské společnosti panuje poměrně široká shoda, ovšem z „neoliberálního“ spektra zaznívá i mnoho relevantních podnětů a argumentů volajících po širším zohlednění tržních principů a zapojení komerčních subjektů v sociální politice s odkazem na neefektivitu a byrokratičnost státu v dané oblasti (srov. Shapiro, 2007). Zmíněný Shapiro má dokonce za to, že současné proudy moderního liberalismu ovlivňující sociální politiku zastávají pravý opak subsidiarity, jakýsi „antisubsidiární princip“

(srov. Shapiro, 2007: 19, 79). Oslabování státu s ohledem na globalizační procesy, problematiku ekonomickou a demografickou udržitelnost rozvinutých států blahobytu by tedy mělo vést k znovupromyšlení role státu, trhu a nestátních subjektů v oblasti sociální politiky. Jako první se nabízí důslednější analýza přínosu a efektů jednotlivých tradic *welfare state* ve smyslu zohlednění silných a slabých stránek a jejich určité konvergence. Debatu o tomto tématu shrnuje kupříkladu Tomeš (srov. Tomeš, 2011: 94–99), kde krize sociálního státu a jeho neoliberální kritika přinesla určité plody v tom smyslu, že i tradiční obhájci silné státní sociální politiky uznali nezbytnost uplatnění širokého okruhu nestátních aktérů a některých tržních principů. Podle Tomeše zkušenosti z USA a Británie ukázaly, že co se týče sociálních služeb, tak „*soukromý subjekt za stejné peníze umí poskytnout větší sociální efekt*“ (Tomeš, 2011: 96), ovšem kupříkladu otázka oblasti základního zdravotního a sociálního pojištění by měla zůstat doménou státu.

Samozřejmě že důsledné rozpracování a aplikace principu subsidiarity vede spíše k podpoře mnoha aspektů „reziduálního“ sociálního státu, posílení odpovědnosti občanů, rodin a aktérů občanské společnosti na úkor silného redistributivního státu. V kontextu krizových momentů sociální politiky se však taková pozice jeví jako silný referenční bod k další debatě o perspektivách udržitelnosti výtěžků kvality života občanů. Úvahy o trendech ve smyslu „*post-welfare state*“ směřují právě v tomto duchu (srov. Krebs, 2007: 82–83; Večeřa, 1993: 96–98). V českém kontextu perspektivu, modely a návrhy konkrétních opatření k posílení občanské společnosti rozpracovává nejkomplexněji pravděpodobně Magdalena Hunčová v publikaci *Ekonomický rozměr občanské společnosti* (2010). Autorka několikrát v kontextu posílení struktur občanské společnosti využívá pojem subsidiarity, případně pracuje s klíčovým pojem decentralizace. Poukazuje často na fakt, že silné struktury státní sociální politiky oslabují a blokuji dynamický rozvoj občanské společnosti, často také poukazuje na fakt, že v reziduálních sociálních státech (typicky USA, Velká Británie) je tradice aktivní občanské společnosti v oblasti sociální péče a charity nezávislé na státu nejrozvinutější (srov. Hunčová, 2010: 51–113). I když je

možné se zamýšlet nad hlubokou korelací mezi kulturními, hodnotovými a náboženskými kořeny rozdílů mezi anglosaským a kontinentálně evropským světem, Hunčová dokládá, že rozvoj občanského sektoru úzce souvisí spíše s formou vládních politik, tedy zda konkrétní politická sociální doktrína občanské společnosti poskytuje dostatečný právní a ekonomický rámec, či zda jej naopak blokuje (srov. Hunčová, 2010: 177–178).

Ačkoli tedy sociální práce musí do značné míry respektovat trendy a přístupy konkrétních sociálních politik, zůstává otevřená otázka, do jaké míry a jakým způsobem využívat výzvy k reformulaci či změně, tedy „*Čelit nespravedlivé politice a praktikám*“ (srov. *Etika sociální práce – principy*, čl. 4.2.4), jelikož názory a přístupy v dané věci jsou vždy nějakým zásadním způsobem ideologicky formovány. Důraz na princip subsidiarity totiž do značné míry vychází z historických zkušeností obav církve před mocí státu a v neposlední řadě z obrazu člověka, jehož důstojnost se odvíjí zejména od svobody spojené s odpovědností, případně jde často o reflexi anglosaské zkušenosti aktivní občanské společnosti stavějící na určitých morálních zdrojích a předpokladech nesamozřejmých v kontinentálním evropském kontextu (srov. Ockenfels, 2005).

Seznam literatury

- ARISTOTELÉS, **Politika**. Praha: Petr Rezek, 1998.
- BERLIN, I. **Čtyři eseje o svobodě**. Praha: Prostor, 1999.
- BŘICHÁČEK, T. **EU má centralizaci vepsanou do vínků**. In *Evropská unie v pasti centralizace*. Praha: CEP, 2011.
- DRULÁKOVÁ, R. **Subsidiarita v Evropské unii: Právní princip anebo užitečný symbol?** Praha: Oeconomica, 2010.
- DUKOVÁ, I., DUKA, M., KOHOUTOVÁ, I. **Sociální politika. Učebnice pro obor sociální činnost**. Praha: Grada, 2013.
- ENDO, K. **The Principle of Subsidiarity: From Johannes Althusius to Jacques Delors**. Dostupné na: http://eprints.lib.hokudai.ac.jp/dspace/bitstream/2115/15558/1/44%286%29_p652-553.pdf [on-line] [1994].

HUNČOVÁ, M. **Ekonomický rozměr občanské společnosti**. Praha: Wolters Kluwer, 2010.

KLAUS, V. **Evropská integrace bez iluzí**. Praha: Knižní klub, 2011.

KNAUSOVÁ, I. **Vybrané kapitoly ze sociální politiky**. Olomouc: UPOL, 2007.

Kodex Charity Česká republika. Dostupné na: www.charita.cz/res/data/000077.pdf [on-line] [21. 1. 2009].

KOLIBOVÁ, H. **Sociální politika 1**. Opava: Optys, 2007.

KREBS, V. a kol. **Sociální politika**. Praha: ASPI, 2007.

LAUGHLAND, J. **Znečištěný pramen. Nedemokratické počátky evropské ideje**. Praha: Prostor, 2001.

Lisabonská smlouva. Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:CS:HTML> [on-line] [17. 12. 2007].

Maastrichtská smlouva (Smlouva o Evropské unii). Dostupné na: http://www.euroskop.cz/gallery/2/758-smlouva_o_eu_puvodni_verze.pdf [on-line] [7. 2. 1992].

MACHULA, T. **Solidarita**. In MATOUŠEK, O. a kol. **Encyklopedie sociální práce**. Praha: Portál, 2013.

MATOUŠEK, O. **Základy sociální práce**. Praha: Portál, 2001.

MATOUŠEK, O. **Slovník sociální práce**. Praha: Portál, 2003.

Mezinárodní federace sociálních pracovníků.

Etika sociální práce – principy. Dostupné na: <http://socialnipracovnici.cz/sekce-socialnich-pracovniku/article/ke-stazeni> [on-line] [2004].

MÍČKA, R. **Je možné zachránit princip subsidiarity?** *Studia theologica*, 2012, č. 2, s. 99–117.

MÍČKA, R. **Nemáme příliš mnoho lidských práv? Lidsko-právní agenda a její limity v kontextu politické filosofie a sociální etiky**. In ROSKOVÁ, L. (ed.). **Lidská práva v proměnách času. Sborník příspěvků**. České Budějovice: ZSF JU, 2012, s. 134–139.

OCKENFELS, W. **Evropský sociální řád a subsidiarita**. Brno: CDK, 1997.

OCKENFELS, W. **Sociální politika na základě křesťanského obrazu člověka. Subsidiarita, rodinná politika a znovuoživení křesťanské charity**. Dostupné na: www.obcinst.cz/

socialni-politika-na-zaklade-krestanskeho-obrazu-cloveka/ [on-line] [21. 6. 2005].

OPATRŇÝ, M. **Charitativní práce: interakce sociální práce a diakonie**. In OPATRŇÝ, M., LEHNER, M. a kol. **Teorie a praxe charitativní práce**. České Budějovice: TF JU, 2010, s. 39–46.

Papežská encyklika Benedikta XVI. **Caritas in veritate**. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2009.

Papežská encyklika Jana Pavla II. **Centesimus annus**. Dostupné na: http://www.kebrle.cz/katdocs/soc_enc/CentesimusAnnus.htm [on-line] [1991].

Papežská encyklika Pia XI. **Quadragesimo anno**. Dostupné na: http://www.kebrle.cz/katdocs/soc_enc/QuadragesimoAnno.htm [on-line] [1931].

POTŮČEK, M. **Sociální politika**. Praha: Sociologické nakl., 1995.

POTŮČEK, M. a kol. **Veřejná politika**. Praha: Sociologické nakl., 2005.

SCRUTON, R. **O potřebnosti národů**. Brno: CDK, 2011.

SHAPIRO, D. **Is The Welfare State Justified?** New York: Cambridge University Press, 2007.

SMUTEK, M. **Sociální politika a sociální práce**. In MATOUŠEK, O. a kol. **Encyklopedie sociální práce**. Praha: Portál, 2013.

TOMEŠ, I. **Obory sociální politiky**. Praha: Portál, 2011.

VEČEŘA, M. **Sociální stát. Východiska a přístupy**. Praha: Sociologické nakl., 1993.

ZAKARIA, F. **Budoucnost svobody**. Praha: Academia, 2004.

Poznámky

- 1 Teologická fakulta JU, Katedra etiky, psychologie a charitativní práce, Kněžská 8, 370 01 České Budějovice, e-mail: roman.tf@seznam.cz, web: www.romanmicka.net
- 2 Pojem subsidiarity (SUB = pod, blízko, SEDERE = sedět, SUBSIDIVM = podpora, pomoc, asistence, výraz používaný v římské armádě označoval část vojska – pomocné či rezervní kohorty – *subsidiarii cohortes* – které v případě potřeby pomáhaly předním liniím) se česky obvykle překládá jako „podpůrnost“.

Ztracená paměť občanské společnosti?

Lost Memory of Civic Society?

Antonie Doležalová

Doc. PhDr. Ing. Antonie Doležalová, Ph.D.,¹ je docentkou na VŠE v Praze, vedoucí katedry ekonomie a managementu na vysoké škole Unicorn College a ředitelkou Centra středoevropských studií. Specializuje se na hospodářské dějiny zaměřené časově na první polovinu 20. století, tematicky na dějiny hospodářské politiky a dějiny českého ekonomického myšlení, konkrétně fenomény individuálních a skupinových zájmů, na altruismus a filantropii (ekonomie altruismu, charita, mecenášství).

Abstrakt

Studie se zaměřuje na přehlížený aspekt rozvoje občanské společnosti v České republice, a to je historie pomáhajících institucí v předcházejících staletích. Tato dlouhá historie přitom ukazuje bohatý svět nadací, spolků a družstev a naznačuje, že zdroje občanského etosu a mezilidské spolupráce může česká společnost hledat nikoli v zahraničních vzorech, ale u sebe samé.

Klíčová slova

občanská společnost, nadace, spolky, družstva, historie

Abstract

This study aims to the marginalized aspect of the development of the civic society in the Czech republic – history of the charitable institutions in the last centuries. This long-lasting history shows the rich world of foundations, associations and cooperatives and indicates that sources of the civic ethos and human cooperation czech society could look for not only in the foreign patterns but also in the itself.

Keywords

civic society, foundations, associations, cooperatives, history

Úvod

Již téměř čtvrt století se v České republice mluví o budování občanské společnosti a často se hledají vzory, o něž by se dalo opřít a u nichž by bylo možné se inspirovat. Bohužel přístup popularizátorů, ale i realizátorů filantropických konceptů je ve své většině plný inspirací ze zahraničí, jako by v českých zemích nebylo na čem stavět. Přebírání příkladů ze zahraničí často vede k rozčarování danému nekonečně bohatším a vstřícnějším mecenášským prostředím, zvláště v USA, a zřetelnou ochotou lidí k rozvoji občanské společnosti přispívat – ať už penězi, nebo prací. Naše znalosti o tradici nadačních činností a fungování nadací i dalších dobročinných organizací jako specifických sociálních institucí v českých zemích jsou poměrně omezené. Přitom ohlédneme-li se do vlastní minulosti, uvidíme pestrou paletu nadací, tisíce spolků a družstev. Jak v období meziválečném, tak v obdobích předcházejících byly přitom nadace či spolky, dnes označované za pilíře občanské společnosti, nezbytnou součástí sociálního a kulturního zázemí české společnosti. A vždy byly jedním ze základních způsobů vyjádření a realizace konceptu vzájemné lidské solidarity.

Jak upozornila ve svém textu pro *International Political Science Review* v roce 2008 V. Dvořáková, z monografií, které byly publikovány v posledních deseti letech na téma občanské společnosti v zemích střední a východní Evropy, vyplývá dilema společné všem zemím regionu, totiž dilema mezi znovuvybudováním a obnovením (Dvořáková, 2008). Není komunistická minulost pouze stereotypním výkladem, který je vždy po ruce, když se pokoušíme odůvodnit stávající, v mnoha směrech neuspokojivý rozvoj občanské společnosti? Jinými slovy, podle mého názoru existuje více a zásadnější faktorů, které konstituování i stávající podobu občanské společnosti ovlivňují, než sama komunistická minulost. Jde o ekonomické, institucionální či politické faktory, ale také tradici občanské společnosti.

Tato studie se zaměřuje na postižení posledního faktoru, protože ten bývá v diskusi o podstatě a směřování občanské společnosti v České republice radikálně přehlížen. Vezmeme-li vážně tezi, že se česká společnost potácí mezi znovuvybudováním a obnovou, má smysl se ptát, co to znamená využít vlastního potenciálu a hybných sil nebo na straně druhé implementovat myšlenky prostředí postkomunistického cizí, a tudíž těžko

akceptovatelné. Pro odpověď ale potřebujeme znát vlastní minulost. Studie proto odpovídá jednak na otázku, zda lze nalézt inspiraci pro rozvoj občanské společnosti ve vlastní historii, a jednak na otázku, jaký neziskový sektor může být cestou k budování občanské společnosti.

Historické kořeny občanské společnosti v Čechách

Ve výše zmíněném textu V. Dvořáková (Dvořáková, 2008: 586–587) píše, že paměť občanské společnosti je ztracena a historie disentu, jeho diskuse a vize nejsou součástí veřejného diskurzu. Hlavní příčinu spatřuje ve skutečnosti, že proces dekomunizace byl politicky promarněn a v určitém smyslu dokonce reprodukoval kulturní vzorce minulosti. Přes množství studií o procesu transformace nevíme, do jaké míry politické a ekonomické elity vidí spojnici mezi minulostí a současností občanské společnosti. Západní literatura o transformaci nachází historické kořeny současné občanské společnosti ve střední a východní Evropě, včetně Česka, ve vynoření občanské společnosti v 70. a 80. letech, ale veřejný diskurz v postkomunistických zemích tomuto obrazu neodpovídá. Lidé, především mladá generace, nevědí o disentu a občanské společnosti v minulosti vůbec nic.

Přitom je to historie bohatá, sahající svými kořeny až do raného středověku. Mimo vši pochybnost základy veškerých dobrovolných a svépomocných aktivit spočívají v křesťanském principu lásky k bližnímu. Křesťanství ale nebylo zdaleka prvním myšlenkovým či duchovním systémem, který řešil otázku pomoci druhým. Setkáme se s tím u mnohem starších kultur: najdeme ho ve všech předkřesťanských náboženstvích nebo v instituci daru (Mauss, 1999). V křesťanské tradici počátky ustavování nějakých pravidel dobročinnosti, vzájemné solidarity a pomoci představuje almužna jako praktický projev lásky k bližnímu. Je charakterizována jako pomoc těm, kdo jsou na tom hůř, než jsem na tom zrovna já. Později se vyvinuvší charita už měla co do činění se sociálním citěním středověkých lidí, mnohem více měšťanů než venkovanů, které bylo podmíněno každodenním zápasem o spásu vlastní duše. V praxi například znamenala, že staří lidé bez příjmů, majetku a příbuzných nemuseli zemřít na ulici anebo že nadaný mladý člověk (muž) mohl studovat (Doležalová, 2013d).

Kořeny dobročinnosti lze rozdělit do tří hlavních větví, které jsou tvořeny nadacemi, spolky a družstvy. Časově nejstarší jsou nadace, které nejdříve podporovaly církve a duchovní vzdělávání. Spolky, které se formalizovaly v průběhu 19. století, sice navazovaly na starší formy, především cechy, ale nově obsahovaly poselství o potřebě pracovat pro obecný prospěch. Ve druhé polovině 19. století se důležitou platformou vzájemné pomoci stávají družstva. Na každou z těchto tří větví se podíváme podrobněji z hlediska struktury jejich zakladatelů, oblasti a účelů působení a dobové platné legislativy.

1. Nadace

Obecně byly nadace v podstatě ustanovením důchodů z nějakého majetku (mohla jím být jistina, pozemek, budovy) na nějaký konkrétní účel a pro všechny budoucí časy. Ale mohly to být také příslušné instituce, které byly určeny daný účel naplnit. Účel směřoval ke konkrétním ústavům, které se označovaly jako všeobecně užitečné (školy, nemocnice, chudobince), nebo k podpoře konkrétních osob. Tady šlo především o stipendia (někdy též fundace), tedy dary udělované konkrétním lidem za účelem podpory jejich studia či umělecké práce, včetně cestování. Co do právního pojetí neexistoval rozdíl mezi tím, zda nadace byla pouze věnováním peněz či jiného daru, nebo nadací jako konkrétní institucí (Ottův slovník naučný IX, 1893: 345–346).

Nadace vždy potřebovala schválení státem: buď zemským politickým úřadem, nebo státním nadačním úřadem, šlo-li o věnování vyplývající ze závěti. Nadace mohla být zrušena pouze z důvodu ztráty nadačního jmění, ztráty účelu či neexistence příjemců darů. V posledně jmenovaných případech se jednalo o změnu (permutaci) nadace, kdy nadační jmění připadlo nadaci s podobným účelem. V této otázce měly rozhodující pravomoc příslušná ministerstva – v případě studentských, vědeckých a uměleckých nadací ministerstvo školství, v případě nadací vojenských a invalidních ministerstvo obrany a v případě chudinských nadací ministerstvo vnitra. Jméno zrušených nadací připadlo státu. Od poloviny 18. století byly už nadace široce závislé na státní moci, jež vůči nim uplatňovala tzv. výsost nadační. Za vlády císařovny Marie Terezie a jejího nástupce Josefa I. byla všechna nadání převzata pod obor veřejné správy. V padesátých letech 18. století nechala Marie

Terezie provést soupis všech „pro chudinu určených dobročinných nadání“ – jednalo se o stovky nadací (Studijní nadání v Království českém, I, 1893). Použitý pojem dobročinná nadání měl přitom širší obsah, než jak ho vnímáme dnes – zahrnoval veškeré špitály, chudobince, sirotčince, přádelny, káznice a pracovny, semináře a konvikty, ústavy pro šlechtičny a všechny jiné fundace, určené k vydržování chudiny. Marie Terezie tak poprvé vytvořila nejen jejich seznam, ale i seznam jejich majetku, zařízení, způsobu užívání a správy, a v roce 1762 potom stanovila zásadu vrchního státního dozoru nad všemi nadacemi. Od roku 1764 byly nové nadační kapitály povinně ukládány „ad fundos publicos“, ve veřejných fondech. Jakékoliv nemovitosti, pokud by nebyly ku prospěchu, ale tíží nadace, byly nadacím odebírány, a výtěžek z jejich prodeje byl rovněž uložen ve veřejných fondech (Ottův slovník naučný IX, 1893: 345–346).

Po roce 1811 se nadace řídily dvěma druhy právních norem – všeobecnými a těmi, které mířily ke konkrétnímu nadačnímu typu, popř. platily pouze v některé zemi. Na prvním místě stál samozřejmě občanský zákoník. Obecný zákoník občanský byl vyhlášen patentem císaře Františka I. č. 946 Sb. ze dne 1. července 1811 a v platnost vstoupil 1. ledna 1812. Nadacím se věnuje v díle druhém, O právu k věcem, a to v § 646, a v zásadních obrysech upravoval nadační svět až do roku 1950. Definoval nadace jako důchody plynoucí z peněz, pozemků a práv, které jsou napříště trvale věnovány „ústavům všeobecně prospěšným, jako pro duchovní obroč, školy, nemocnice anebo chudobince, nebo pro zaopatření určitých osob“ (Schelleová, Schelle, neuvedeno: 153).

Nadace vznikala aktem zakladatele, kterým mohla být jak soukromá osoba, tak veřejná instituce. Tímto aktem bylo vytvoření věnovací listiny, která obsahovala údaj o výši jmění, o účelu nadání, nadačních orgánech (o těch se praví, že tvoří vůli nadace a jednají za ni). Orgány nadace přitom mohly být osoby fyzické nebo právnické, a pokud nebyly přímo určeny ve věnovací listině, určil je státní nadační úřad. Ten dával přednost právnickým osobám s odůvodněním, že svou povahou svědčí pro kontinuitu nadace (obce, okresy, zemské úřady, ministerstva, ústavy). Okruh zakladatelů se přitom rozšiřoval jak ve smyslu kvantitativním, tak také ve smyslu různorodosti. Prvními zřizovateli nadací – ať už náboženských,

nebo dobročinných a vzdělávacích – byli panovníci a církve. Nadace přitom mohli zakládat nejen samotní panovníci, ale i jejich rodinní příslušníci. U církví šlo buď o konkrétní církevní hodnostáře – děkany, faráře, primase i beneficiály klášterů – nebo církevní řády. Mnohé řády ostatně za tímto účelem přímo vznikaly. Později se k nim přidaly fary, které prostřednictvím farářů a volených obecních otců chudých zabezpečovaly péči o chudé v příslušné farnosti či obci. Nepřehlédnutelnou skupinu zakladatelů tvořila šlechta a před rokem 1848 také vrchnost. V průběhu 18. století však byla tato skupina vytěšňována co do počtu zakládaných nadací měšťany – ať už jednotlivci, nebo cechy. Později, v průběhu 19. století, svou strukturu nadací vytvářely také podnikatelské vrstvy, byť původem šlechtické, a od poloviny 19. století spolky. Nadace mohly zřizovat i instituce, které samy vznikly nadačním aktem (Doležalová, 2013c). Sociální status donátora přitom vůbec neimplikuje jediný možný typ nadací podle oblasti působení či účelu nadace. Takže biskup nemusel nutně zřizovat náboženskou nadaci, ale mohl klidně zřídit studijní dívčí nadaci (NA, fond ZÚ, k. 28: Dívčí nadace dra J. Doubravy, biskupa).

S výjimkou oblastí popsaných výše se nadace těšily značné autonomii – jejich zakladatelé volili svobodně nejen účel, pro který nadaci zakládali, ale také způsob uložení majetku, okruh osob, na něž se nadační dobro mělo vztahovat, a konečně také určovali, kdo bude majetek nadace spravovat a rozdělovat. Nebylo také výjimkou, že donátor založil nadací více – typickým příkladem je nadace hraběte Straky. Správně bychom měli mluvit o nadacích hraběte Straky. Ve své závěti z 18. února 1710 založil hrabě Straka tři nadání pro celkem pět osob a pro akademii: studentské nadání pro dvě chudé osoby při konviktu sv. Bartoloměje na Starém Městě pražském, nadání pro dvě mladé chudé ženy v klášteře sv. Vršily na Novém Městě pražském a konečně nadání pro jednoho chudého nemocného a opuštěného v klášteře milosrdných bratří u svatých Šimona a Judy na Starém Městě pražském. Konečně výtěžek z jím založeného fideikomisu měl sloužit ke vzniku akademie pro cvičení chudé šlechtické mládeže v Čechách (Závěť, 1900). Příklad nadací hraběte Straky také dobře ukazuje, jak se překrývaly náboženské, dobročinné a vzdělávací nadace ještě na počátku 18. století.

Spektrum účelů i oblastí, ve kterých nadace působily, se rozšiřovalo: objevovaly se nové oblasti působení a původní oblasti se i vlivem vstupu nových donorů a vyvstávání nových sociálních skutečností „specializovaly“. Účel nadace podává informaci o tom, jaké konkrétní kroky hodlala nadace ve zvolené oblasti uskutečnit a tím měnit sociální realitu. Protože od počátku vznikaly nadace jako projev účinné lásky k bližnímu a tím Bohu, jejich přirozenou doménou byla nejprve oblast náboženská a potom dobročinná a vzdělávací. Náboženské nadace, označované někdy jako duchovní, se řídily zvláštními předpisy o duchovních nadacích. Jejich oblastí působení byla podpora náboženské víry stejně jako budování kostelů, jejich výzdoba a údržba. Pojem dobročinná se před polovinou osmnáctého století používal pro označení všech ostatních nadací. Obsah kategorie dobročinná nadace přitom nejčastěji ležel na průsečíku sociální a zdravotní oblasti. Šlo o takové instituce, které byly určeny k péči o jakékoliv chudé – bez ohledu na sociální status či původ. Účely vzdělávacích nadací zahrnují opět širokou škálu – od záměru šířit vzdělanost budováním škol a kolejí, až po podporu přesně vymezených skupin na cestě za vzděláním. Ve většině případů jde o svým majetkem nevelká nadání, určená k vydržování jednoho až dvou studentů na studiích; někdy je přesně specifikován typ studia, studijní instituce, jindy požadavky na původ obdarovaného, někdy jde pouze o podporu přesně vymezených studijních aktivit. Účel vzdělávací a osvětový mohly naplňovat i nadace, jejichž primární oblastí působení byla oblast sociální (Doležalová, 2013c).

V činnosti nadací došlo od středověku k několika dělením, když se z nich postupně oddělovaly – ve smyslu nabývaly na síle – nejprve dobročinné a vzdělávací z náboženských nadací, a z dobročinných nadací nadace čistě chudinské, jejichž účelem byla péče o sociálně slabé. Přelom 16. až 17. století lze označit za období oddělení studijních od vzdělávacích nadací a poslední třetinu 19. století potom lze z hlediska oblasti nadační činnosti označit v českém prostředí za počátek procesu oddělování specifické vzdělávací oblasti z širokého spektra dobročinných organizací – lze dokonce hovořit o procesu transformace dobročinnosti ze sociální oblasti do oblasti vzdělávání (Doležalová, 2013c). Tuto transformaci provázely i změny v legislativním procesu: nařízení

z 15. října 1784 totiž vedlo přísnou distinkci mezi chudinskými a studijními nadáními. Stanovilo totiž jednak, že nemajetnost neznamená pouze chudé rodiče, ale také nemajetné sirotky a rovněž, že studijní nadání nemůže nahrazovat zaopatření od chudinských ústavů (Ottův slovník naučný, 1901, 968). O růstu významu studijní oblasti v nadační činnosti nejlépe svědčí tempo růstu jejich počtu: první studijní nadace v českých zemích vznikla v roce 1583 a do konce 16. století vzniklo dalších pět; v průběhu 17. století už jich však vznikly desítky, na konci 19. století jich bylo kolem tisíce (Doležalová, 2013b).

Až do 20. let 20. století byly však v českých zemích nejrozšířenějším typem nadací nadace působící v sociální oblasti. Díky cechům a potom především s nástupem spolkové činnosti, tzn. na počátku 50. let 19. století, se oblast působení nadací rozšířila o činnosti směřující ke členům příslušného cechu či spolku. Nadační praxe byla v tomto směru taková, že cech (později spolek) založil nadaci pro potřeby vlastních členů; oblastí jejich působení byla např. domácí péče o nemocné a přestárlé, zdravotnická péče, péče o sociálně vyloučené (z důvodů chudoby, ale také alkoholismu, obžerství či výkonu trestu), ale také oblast vzdělávání at' už odborného nebo – a to především – v oblasti mravní výchovy (Doležalová, 2013c).

Na konci 19. století existovaly v českých zemích tisíce nadací, mnohdy sice s malým nadačním jměním, ale přesto zabezpečující sociální péči o chudé či pomoc sociálně znevýhodněným občanům. S tím, jak začal aktivní roli v sociální oblasti hrát stát, začala se tato stovky let budovaná sociální síť trhat – zásadní trhliny vznikly v meziválečném období, kdy se nadace jednak začaly domáhat podpory státu (obvykle se státotvorným argumentem) nebo se ocitly v minovém poli státní byrokracie. A v boji s ní obvykle podléhaly – jako například jedna z největších, nejbohatších a tehdy také nejstarších nadací – Nadace hraběte Straky.²

2. Spolky

Druhá polovina 19. stol. byla pro české země nejen obdobím nastolování nového institucionálního prostředí a formulace nových sociálních konceptů v otázce spolčování; byla především obdobím industrializace v rakousko-uherské monarchii. S tím úzce souvisí růst migrace mezi zeměmi, ale i mezi městem a venkovem

a narušování tradičních vazeb: tradiční potřeba dobrých sousedských vztahů začala být nahrazena výchovou a sociální osvětou. To mimo jiné podstatnou měrou ovlivnilo vznik občanské společnosti, charakterizované občanským etosem a zájmem o obecné blaho. B. Urban považuje za základní pilíře občanské společnosti, která se tehdy v Čechách rodila v relativně příznivých sociálně-ekonomických a kulturních podmínkách, ale za relativně nepříznivých státoprávních podmínek (Urban, 2003), spolky, obecní samosprávu a svobodný tisk. Podle Urbana mezi parametry této občanské společnosti patřila likvidace poddanství, liberálně koncipovaná politika státu, rozvoj komunikace a odtud vyplývající změny životního způsobu, vznik veřejného mínění a národnostní diferenciacie. Vznik spolků přitom Urban označil za bezprostřední důsledek existence dvou politik – jedna byla ona oficiální, vedená at' už na celostátní či zemské úrovni, jejíž charakterikou vlastností byla byrokratizace a realizovala se skrze politickou participaci založenou na účasti ve volbách, a ta druhá byla každodenní občanská, vedená ve spolcích a sdruženích (Urban, 1991). Můžeme doplnit, že byla realizována jako každodenní plebiscit a spoluvytvářela sociální síť, v níž se mohl akumulovat sociální kapitál.

Je nepochybné, že spolčovací a svépomocné proudy 19. století úzce souvisely nejen s ekonomickou a politickou emancipací měšťanské společnosti, ale také s národním hnutím. Těmito národními a svépomocnými snahami byla spolková činnost zakotvena v tom mezistupni, který tvořila samospráva. V českém prostředí navíc samospráva byla podstatným prvkem státoprávního uspořádání rakouského státu a typickým projevem rodící se liberální společnosti. Takové státoprávní uspořádání a existence základů liberální občanské společnosti v rámci jednotlivých zemí umožňovalo i bez existence národnostního státu vytvářet své vlastní instituce k prosazování vlastních cílů (Hlavačka, 2007).

Spolky byly dobrovolná sdružení osob (at' už fyzických, či právnických), vytvořená za účelem naplnění určitého účelu. Byly to samosprávné instituce, navazující v mnoha svých funkcionalitách na tradiční cechovou strukturu. Spolky principiálně stály na dobrovolné bázi – tedy principu, že lidské potřeby jsou primárně a zároveň nejlépe uspokojovány soukromou cestou, a na principu svépomoci bez státní intervence. Zatímco

v případě nadací je donátor dán osobou zakladatele a zakladatelským aktem, otázka členství ve spolcích je komplikovanější. Je samozřejmé, že jako samosprávné instituce vznikaly vůlí projevem uvnitř příslušné komunity, která sdílela společné zájmy. Otázkou však zůstává vliv majetných sociálních skupin na jejich činnost. Spolky zakládaly spíše příslušníci nižších a středních vrstev. Víme ale, že obecně byla spolková hnutí často podporována vyššími sociálními třídami – spolky proto mohly být – a často byly – nástrojem kontroly dělnické či rolnické populace. Mohlo přitom jít jak o spolky vzdělávací, tak např. pojišťovací či úvěrové.

Široké spektrum spolků bylo rozprostřeno do všech dobově myslitelných oblastí soukromého i veřejného života – od vzdělání, kultury, umění, volnočasových aktivit, sociální a pojišťovací služby, ochrany práv členů, obhajoby společných zájmů, organizování dobročinnosti až po politicky aktivní organizace, tedy politické strany. Existovaly spolky nejen náboženské, dobročinné a kulturní, ale také pojišťovací, pohřební, bankovní, dělnické či politické, spolky okrašlovací, muzejní i vědecké, studentské i čtenářské, pěvecké i sportovní. Je však nábíledni, že tyto oblasti věrně kopírují oblasti, v nichž se o několik staletí dříve rozvíjela nadační činnost; nyní však ten samý účel není naplňován velkorysou pomocí více či méně bohatého donátora, ale vzájemnou pomocí stejně (ne)majetných jednotlivců.

Jako jeden z pilířů občanské společnosti spolky sehrávaly zásadní sociální roli především otevřením možností identifikace se sociální skupinou a komunikace. Členství či podíl na práci v dobrovolných sdruženích mělo celou řadu sociálních důsledků – od možnosti sociálního učení, přes vliv na veřejnou sféru skrze otevírání nových otázek ve společnosti (např. vnímání zdraví, kultury, budování zdravotnického či pojišťovacího systému), až po takové sociální změny ve společnosti, jako bylo definování postavení mužů a žen.

Vedle této sociální role hrály spolky i významnou roli ekonomickou (Doležalová, 2010b). Lze dokonce tvrdit, že pro určitý typ spolků byla právě tato role klíčovou – konkrétně u těch, které naplňovaly družstevní, svépomocnou ideu a řešily situaci nedostatku kapitálu se současnou nemožností dosáhnout na levný úvěr. Jde především o spolky, které vznikaly na základě družstevních konceptů. Jejich ekonomická role

spočívala v podpoře podnikání, investic, sociálního zabezpečení členů (viz následující kapitola). Ale odlišení ekonomické role spolků od jejich role sociální může být diskutabilní. Označíme-li např. jako tradiční sociální roli spolků možnost identifikace jedince s širší sociální skupinou, potom musíme také připustit, že díky tvorbě a akumulaci sociálního kapitálu účastí na životě a práci spolků je to také podstata její ekonomické role. Spolky vznikaly v relativně uzavřených lokálních komunitách, výše vkladu do sociálního kapitálu i možnosti jeho čerpání byly dobře známy. Proto nově příchozí do této komunity mohli rychle na společnosti participovat, aniž by vzniklo pro kohokoliv z původních členů být zdání sociální pasti černého pasažéra či tragédie společné pasivity: ten, kdo neplnil pravidla, mohl být rychle identifikován a vyloučen, užívání zdroje nebylo poskytnuto nikomu, kdo se nepodílel na nákladech (Ostrom, 1990).

Bouřlivý rozvoj spolkového života ve druhé polovině 19. století byl podpořen změněným přístupem vlády ke spolčování občanů. První zákon upravující spolkovou činnost vyšel 5. listopadu 1843 jako dekret dvorské kanceláře. Podle tohoto dekretu bylo třeba k založení spolku získat povolení od státních úřadů – podle typu spolku buď přímo od císaře, dvorské kanceláře, nebo zemského úřadu. Po intermezzu prozatímního spolkového zákona ze 17. března 1849 byl v roce 1852 vydán spolkový zákon z 26. listopadu 1852 č. 253/1852 ř. z., který v mnoha ohledech znamenal návrat k povolovací praxi zákona z roku 1843. Tento zákon umožňoval vznik a práci spolků s dobrovolným členstvím a byl novelizován v roce 1867 zákonem O práve spolčovacím č. 134/1867 ř. z. z 15. listopadu 1867, který se stal součástí prosincové ústavy z téhož roku. Přezil nejen konec mocnářství, ale i první republiku, její konec a nástup komunismu, aby byl nahrazen teprve zákonem z roku 1951, konkrétně z 12. července 1951 č. 68/1951 Sb., O dobrovolných organizacích a shromážděních, který zmocnil stát k striktnímu dozoru nad tím, aby dobrovolné organizace pracovaly „v souladu se zásadami lidové demokracie a demokratického centralismu“ (Doležalová, 2008b, 12).

Uvažujeme-li o spolcích jako pilířích občanské společnosti, musíme vzít v úvahu jeden často přehlížený aspekt: vznik a pestrá paleta činností spolků byla až do meziválečného období

záležitostí městské společnosti. V prostředí venkovském se totiž sociální komunikace odehrávala tradičně jinými způsoby, a proto vidíme zřetelné časové zpoždění „formalizované“ spolkové činnosti zemědělců oproti spolkové činnosti populace městské. Bylo by zjednodušením vysvětlovat toto zpoždění nedostatkem impulsů z vnějšího prostředí v důsledku horší infrastruktury venkova či dokonce nedostatečnou komunikací uvnitř venkovské populace. Důvod leží ve skutečnosti, že vesnická komunita měla vlastní pravidla solidarity a soudržnosti a také své způsoby komunikace. Tento rozdíl objasňuje koncept mentality venkovského člověka, kterou charakterizuje tradiční role pospolitosti a soudržnosti, patriarchální korporativismus, zásadní vztah k půdě a religiozita. Svět rolníka byl založen na respektování odvěkého přírodního řádu (Doležalová, 2010a).

V meziválečném období můžeme ve spolkové činnosti identifikovat poněkud překvapivý fakt, vezmeme-li v úvahu tradiční pohled na první republiku jako období rozkvětu spolkové činnosti. Celá řada zakládacích listin spolků (podobně jako u nadací) hovoří o účelovosti zakládání spolků ve smyslu využívání možnosti čerpání veřejné podpory. Spolky bezostyšně využívaly politické moci svých členů či zakladatelů, stále více spolků stálo na lobbistických strategiích, korupci a dobývání renty (Doležalová, 2010b). Minimálně ve venkovské populaci lze vysledovat sílící tendenci k organizování spolků shora na úkor tradiční svépomoci; spolková činnost na venkově stála pod přímým vlivem a mnohdy byla téměř výhradně v režii agrární strany (Rašticová, 2010). To nutně vedlo až k odumírání „veřejného dobra“, rezignaci na hledání veřejné prospěšnosti spolků a potlačení morálně-etického aspektu spolčování.

3. Družstva

V předcházející kapitole zaznělo, že častou institucionální platformou, na níž vznikaly mnohé spolky, byla družstva. Družstevnictví je součástí české kultury od devatenáctého století. Můžeme v něm najít stopy inspirace v podstatě všemi existujícími družstevními myšlenkami, formulovanými jak v rámci ekonomické teorie, tak praktických reformních počínů. Pronikání prvních družstevních idejí do českého prostředí je spojeno se jmény univerzitních učitelů Bernarda Bolzana (1781–1848) a Antona Springera (1825–1891),

či publicistů Karla Sabiny (1813–1877) a Matouše Klácela (1808–1882).

Družstevní myšlenky v českých zemích hluboce zakořenily ze dvou důvodů: za prvé, většina těchto úvah měla národní a vlastenecká východiska. A za druhé, v české (to jest češtinu používající a k českému etniku se hlásící) společnosti ve druhé polovině 19. století stále ekonomicky převažovali živnostníci a drobní podnikatelé, řemeslníci, samostatní větší či menší rolníci (Purš, Kropilák, 1982, 491), kteří ještě nebyli podnikatelsky etablovaní ve srovnání s domácími německými podnikateli a ani bankovní domy by jim ochotně a levně neposkytly úvěr. Nic jiného než svépomoc nezbyvala. Spolčování jak průmyslové (výrobní), tak k řešení sociálních problémů doporučoval v 50. a 60. letech 19. století vůdce Národní strany František Ladislav Rieger (1818–1903). Další staroček, František Ladislav Chleborád (1839 až 1911), založil po vzoru Rochdalských r. 1868 dělnické spotřební družstvo „Oul“ a v mnoha svých článcích a monografiích i teoreticky zdůvodňoval výhody podnikatelské svépomoci. Také zakladatel české univerzitní ekonomické vědy Albín Bráf (1851–1912) ke konci 19. století vyzdvihl úlohu svépomoci (Doležalová, 2013a). Na začátku 20. století i později v období první Československé republiky význační ekonomové ve svých systémových výkladech národního hospodářství neopomíjeli teoreticky zakotvit a vymezit svépomoc v kapitalistickém tržním systému, ať již za prvé z pohledu historicko-popisného, jako Cyril Horáček (1862–1943) a Josef Gruber (1865–1925), nebo za druhé z pohledu institucionálního, jako Vilibald Mildschuh (1878–1939) a Cyril Čechrák (1890–1974), nebo konečně jako součást široce pojímané kooperace v systému hospodářských soustav, jak Karel Engliš (1880–1961). Především je však třeba zmínit myslitele v této oblasti zásadní – Josefa Macka (1887–1972) a Františka Modráčka (1871–1960). K rozsáhlejšímu zakládání družstev dochází až v 60. letech 19. století, po uvolnění politických poměrů. Spotřební, výrobní a úvěrová družstva se sice zakládala podle zákona č. 253/1852 ř. z., o spolcích, ale kýžený rozmach umožnil až tzv. družstevní zákon č. 70/1873 ř. z., u jehož zrodu a propagace stál na české straně právník Antonín Randa (1834–1914), pozdější rektor české části Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze a ministr v Koerberově vládě (Bažantová, 2002).

Obecně můžeme v dobových družstevních teoriích a koncepcích rozlišit tři dělicí linie:

- respektování principu soukromého vlastnictví,
- vztah k instituci státu a jeho případnému aktivnímu vstupu do naplňování té které družstevní ideje,
- způsob implantace družstevních myšlenek do konkrétních oblastí (výrobní, spotřební, kulturní, apod.),

a identifikovat tři hlavní typy družstevních institucí:

- družstevnictví jako součást spolkového hnutí řešící ad hoc problémy a potřeby skupiny lidí v kapitalistické společnosti (spotřební a výrobní družstva, ale i kulturní a vzdělávací svépomocné organizace);
- družstevnictví jako dlouhodobé řešení určitého systémového nedostatku tržní ekonomiky (spolitelní a úvěrní družstva);
- družstevnictví jako základ změny společenského systému. Pro náš účel jsou klíčové první dva proudy, vyložíme je proto podrobněji.

Typ první se soustředil na „společenské opravy“, tedy zmírňování bída hmotné i duchovní sociálními reformami, hospodářskou svépomocí, rozšiřováním osvěty a vzděláváním. Nezpochyboval soukromé vlastnictví, za základní podmínku společenského rozvoje považoval osobní svobodu. Jeho cílem bylo všeobecné povznesení celého národa, zvláště však nemajetných vrstev cestou probuzení „dřímající podnikavosti“ a svépomocí. Vliv státu zde byl připouštěn v otázkách podpory vzdělávání či zdravotní péče, ale vždy jako vytváření podmínek pro svépomoc. Nijak radikální návrhy vzešlé z tohoto typu družstev se týkaly délky pracovní doby, bezpečnosti práce, progresivních daní, spolčovacích práva. I když pro české prostředí jsou typická družstva působící ve vzdělávání a kulturní sféře,³ na přelomu 19. a 20. století vznikala také družstva nákupní, skladištní, mlékárenská, lihovarnická, dobytkářská a strojní (Lacina, 1990, 141).

Druhý typ družstev se pokoušel o dlouhodobá řešení systémového nedostatku tržní ekonomiky, především nedostatku kapitálu při faktické neexistenci českých bank, které by byly schopné poskytovat úvěr střednímu a drobnému podnikání nejen v živnostech a průmyslu, ale i v zemědělství. Rovněž pro tento směr platí, že se chtěl obejít bez státní podpory a měl vést k probuzení českého podnikatelského ducha. Patřila sem spořitelní

a úvěrová společenství, která měla v Čechách několik typů a působila až do roku 1948.

Nejstarším typem byly svépomocné občanské záložny. Do širšího povědomí se dostaly na přelomu 50. a 60. let 19. století a byly inspirované svépomocným hnutím německým, konkrétně činností H. F. Schulze-Delitzsche (1808–1883). Německé záložny se vedle poskytování nejlevnějšího úvěru svým členům soustředily také na obchodně-ziskové cíle, k nimž patřilo zabezpečení co možná největší dividendy a úroku z vložených peněz a mnohdy se uzavíraly novým členům. Na rozdíl od těch českých proto měly menší počet členů, vyšší úrokové sazby ze zapůjčeného kapitálu, vysoké obchodní podíly jednotlivých členů a vyplácení vyšších dividend. V Čechách byl také menší rozdíl mezi velkoměstskými záložnami a záložnami v malých městech či venkovských oblastech. V rámci záloženského hnutí existovalo už kolem roku 1865 130 záložen, které zakládali⁴ většinou drobní živnostníci a řemeslníci.

Druhý typ spořitelního a úvěrního družstva – hospodářské záložny – působil na venkově. Lišily se tím, že místo spolkového zákona pro zakládání svépomocných (občanských) záložen využívaly venkovské obilní a peněžní kontribuční fondy, které po zrušení poddanství v září 1848 ztratily svůj smysl a jejichž majetek posloužil za základ peněžních ústavů pro poskytování úvěru rolníkům – bývalým členům těchto kontribučních fondů. Na venkově působil také třetí typ spořitelních a úvěrních družstev, který vznikl na konci 80. let 19. století podle vzoru Raiffeisenových záložen. Zásluhu na jejich propagaci měl např. pražský právník Jiří Bouček (1855–1902) a Jan A. Prokůpek (1832–1915). Tato úvěrní družstva se lišila od občanských záložen omezenou působností na menší obvod, snáží dostupností a až na pokladníka nehonoranovanou činností volených představitelů. Pokud tato družstva chtěla být osvobozena od daně ze zisku a některých správních poplatků, musela mít neomezené ručení, úvěr poskytovat jen vlastním členům, bylo vyloučeno obchodování se směnkami, úroková míra pro úvěry mohla přesahovat jen o 1,5 % úrok z vkladů, obchodní podíly nesměly být úročeny výše než vklady a přebytky (zisk) musely být přiděleny do rezervního fondu (Bažantová, 2002).

Raiffeisenky se od přelomu století v Čechách nazývaly také „kampeličky“, podle lékaře a publicisty Františka Cyrila Kampelíka (1805–1872),

který v 60. letech 19. století navrhl a propagoval zakládání malých venkovských záložen, poskytujících rolníkům a venkovským řemeslníkům levné úvěry. Již v díle „Průmyslné návrhy“ (1859), kde se mimo jiné poprvé objevilo jeho heslo „Co jednotlivci nemožno, to mnohým v jednotu spojeným snadno“, propagoval svépomoc vedoucí k blahobytu, ale především v díle Spořitelny po farských kollaturách orbě, řemeslu ze svízelu pomohou, vydaném roku 1861 (Kampelík, 1861) navrhl a zdůvodnil systém svépomocných spořitelních a úvěrních spolků vhodných pro menší venkovské obvody, maximálně 3 až 4 sousedící farnosti (kollatury), aby se dosáhlo úspory nákladů. Navrhoval vše do podrobností, včetně vnitřní organizace, stanov, formulářů účetních knih, peněžního deníku a dokladu o vkladu, administrativy apod. Tyto Kampelíkovy návrhy byly originální, neboť obdobný – ale nikoli shodný – typ venkovských spořitelních a úvěrních spolků v Bavorsku navrhl F. W. Raiffeisen později. Jediným uznáním Kampelíkových národohospodářských snah, kterého se již nedožil, bylo v 90. letech 19. století právě pojmenování českých venkovských spořitelních a úvěrních družstev jeho jménem – kampeličky, ačkoli se fakticky jednalo o raiffeisenky a nikoli o realizaci Kampelíkových návrhů. Ty ve své době zapadly bez povšimnutí a zůstaly nerealizovány (Doležalová, Bažantová, rkp. 2014).

Můžeme shrnout, že v teoriích a koncepcích družstevnictví převládaly názory propagující družstevnictví jako jednu z možných variant podnikání. Nespoléhaly na pomoc státu, ale usilovaly o probuzení podnikavosti a zároveň upevnění vzájemné lidské solidarity.

Institute občanské společnosti mezi soukromým a státním sektorem

Předcházející kapitoly ukázaly, že jak nadace, tak spolky a družstva byly od svých počátků neseny myšlenkou vzájemné pomoci a mezilidské solidarity a jako soukromé a dobrovolné instituce nepočítaly s pomocí státu s výjimkou vytvoření pravidel pro své fungování. Z předcházejícího textu je také patrné, že v historii měly tyto aktivity a instituce z nich vyplývající vždy blíže k instituci trhu než státu. To lze poznat jednoduše. Stejně jako tržní instituce i tzv. neziskové organizace získávají potřebné signály pro svou práci jak předem – od zákazníků, vyhledáváním oblastí neuspokojené poptávky, také ex post – ziskem, i když

ten nemusí být nutně vyjádřen finančně – zásadní roli hraje naplňování veřejného prospěchu. To je zároveň moment, který mají neziskové organizace společný se státem, který také plní úkoly veřejného zájmu. Podstatný rozdíl ale spočívá v tom, že zatímco stát je ve své podstatě nedobrovolný, má na daném území mocenský monopol a je tak jediným subjektem, který může ostatní nutit k určitému druhu jednání, filantropické instituce jsou založeny na dobrovolnosti a konkurenci. A tady stojíme před problémem. Vždyť kromě organizací, které lze označit za prospěšné, mohou do této charakteristiky spadat i organizace s opačným znaménkem. Je proto třeba mezi hlavní rysy filantropických institucí zahrnout i uznání hodnoty života druhých a svobody jako vlastnosti lidské bytosti vlastní – altruismus. Svobodu ne v tom smyslu, že moje svoboda končí tam, kde začíná svoboda druhých, ale ve smyslu respektování skutečnosti, že člověk za svůj život nevděčí pouze sám sobě, ale také společnosti.

Historie nadací, spolků i družstev ukazuje, že vždy byla za základní podmínku společenského rozvoje považována osobní svoboda, popř. soukromé vlastnictví. Cílem bylo vedle řešení dílčích problémů i všeobecné povznesení celého národa, zvláště však jeho nemajetných vrstev, ať už šlo o chudou šlechtu, rolníky nebo dělníky. Cesty mohly být různé – darování, svépomoc, sjednocení v konkurenčním boji, probouzení dřímající podnikavosti. V průběhu dlouhých staletí jednotlivci s naprostou samozřejmostí přispívali, i když mnohdy zcela marginálními prostředky, na dobročinnost. Propojením tří institucí, nadací, spolků a družstev, se vytvářela poměrně hustá sociální síť, která dokázala vytvářet – byť v různé intenzitě a různými nástroji – pocit sociálního bezpečí jednotlivých členů společnosti.

S pokračující institucionizací dobročinných aktivit a pokračujícími intervencemi státu však začal na přelomu 19. a 20. století stát sám přebírat část úkolů vzájemné pomoci a solidarity. Aby stát mohl začít zasahovat do oblastí, které byly doménou mecenášů a svépomocných institucí, potřeboval nejprve získat trvalý zdroj příjmů – státní rozpočet se začal formovat do dnešní podoby někdy na přelomu 17. a 18. století; byl chápán jako peněžní fond, ke kterému byly postupně připojovány tzv. účelové fondy. Nejvýznamnější z nich navázaly na reformy Marie Terezie a Josefa II. Tehdy si poprvé stát dal úkoly, na jejichž

zajištění shromažďoval prostředky právě do fondů. Prvními fondy byly fondy pro účely škol, nemocnic, porodnic, nalezinců, bláznů – a káznic (Doležalová, 2008a).

Ovšem zřízení státních institucí neznamenal automaticky likvidaci soukromých. Zásadní zlom přinesla meziválečná doba s jejím sociálním reformismem. Stát se angažoval ve stále širším okruhu sociálních otázek – zestátnil školy, zaváděl povinné pojištění, zřizoval státní nemocenské pokladny, dokonce mnohé nově vzniklé neziskové organizace měly sloužit pro podporu státního sektoru. To vše dobře demonstuje patrný prvorrepublikový posun vnímání solidarity, svépomoci a filantropie od svébytné soukromé iniciativy k činnosti na podporu státu. Tím a už tehdy – nikoli až po roce 1948, jak se obvykle uvádí – začal stát, byť nevědomky, ale systematicky, pracovat na vytěsňování mezilidské solidarity, která je vyvolána potřebou altruismu a zpětně tuto potřebu potvrzuje. Společování a vzájemná solidarita přestávaly být klíčovými prostředky hledání vlastní identity, hlavní roli na tomto poli začal hrát stát. Stát se stal největším „altruistou“, který obdarovává své občany z prostředků, které od nich nejprve vybral. Soukromé svépomocné a filantropické aktivity byly během několika desítek let postaveny do pozice doplňku aktivit státních.

Závěr

Na začátku své studie jsem položila dvě otázky: za prvé, zda lze nalézt inspiraci pro rozvoj občanské společnosti ve vlastní historii, a za druhé, jaký neziskový sektor může být cestou k budování občanské společnosti. Nyní můžeme rekapitulovat, že historie skýtá nejen celou řadu pozitivních příkladů, ale že celá tendence rozvoje dobročinnosti a vzájemné pomoci v českých zemích, která mohla být v tomto textu zachycena pouze velmi stručně, nasvědčuje velkému potenciálu české společnosti znovuvybudovat občanskou společnost na tradici založené v téměř tisícileté historii. Tato historie navíc ukazuje, že bohatství společnosti není pro rozvoj dobročinnosti a vzájemné pomoci klíčovým faktorem.

Co se týče druhé otázky, je třeba nejprve připomenout, že mám na mysli takovou občanskou společnost, jejíž instituce jsou nezávislé na státu, soukromé a tržní, i když zisk nedefinují finančně, aktivita občanů v nich je dobrovolná, postavená na principu pospolitosti, vzájemné pomoci

a dobročinnosti a zároveň respektuje lidskou svobodu a konečně lidé v ní jsou si vědomi své odpovědnosti vůči druhým. V České republice existuje občanská společnost, která je závislá na státu, trpí špatnou a mnohdy nedostatečnou legislativou a korupčním prostředím, je finančně závislá na státních a evropských zdrojích, s nízkou mírou angažovanosti vlastních občanů jako aktivních členů institucí občanské společnosti i donátorů.

Občanská společnost budovaná bez vědomí historických souvislostí je nutně slabá: stejná míra křehkosti, zranitelnosti a neukotvenosti, jaká provází konstituování demokracie, provází i konstituování občanské společnosti. Nemám přitom na mysli pestrost ani kvantitativní ukazatele růstu institucí občanské společnosti, ani kvalitativní analýzu plnění úkolů, které si tyto instituce kladou za svůj cíl. Mám na mysli výhradně ukotvenost institucí občanské společnosti ve společnosti samotné, její vnímání obyvatelstvem, tzn. důvěru, které se těší, a ochotu obyvatelstva – dobrovolně a bez nároku na konkrétní protiplnění – podílet se na jejím budování. A konečně výrazem křehkosti občanské společnosti i po téměř 25 letech jejího budování v Česku je kvalita informačních toků mezi obyvatelstvem a institucemi občanské společnosti a mezi těmito institucemi a státem a jejich využívání k předávání a sdílení informací a k dialogu a také schopnost institucí občanské společnosti využívat těchto informačních a dialogických kanálů k prosazování vlastních zájmů.

Prameny

Národní archiv Praha, fond Zemský úřad, záležitosti školské, církevní a nadační, k. 228
Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna

Seznam literatury

BAŽANTOVÁ, I. **Družstevní a svépomocné koncepce v českém ekonomickém myšlení. Vývoj názorů a pokusů o praktickou realizaci do roku 1948.** Praha: Prospektrum 2002.
DOLEŽALOVÁ, A. **Být mecenášem vzdělance... (na provincii).** In *Vzdělanec nad hranicemi provincionality*. Praha–Ostrava 2013b, v tisku.
DOLEŽALOVÁ, A. (ed.). **Albín Bráf: Politik, národohospodář a jeho doba.** Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2013a.

- DOLEŽALOVÁ, A. a BAŽANTOVÁ, I. **Genossenschaftswesen und sein Übergang zum Genossenschaftssozialismus in den Böhmisches Ländern.** In *Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur des böhmischen Länder*. Rkp. přijat k publikaci, 2014.
- DOLEŽALOVÁ, A. **Česká věda a školství mezi státním a nestátním sektorem, mezi minulostí a budoucností.** In *Financování vědy a budoucnost českých nadací*. Praha: Nadace „Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových“, 2008a, s. 51–65.
- DOLEŽALOVÁ, A. **Ekonomie, filantropie, altruismus. Úvod do studia.** Praha: Oeconomica, 2008b.
- DOLEŽALOVÁ, A. **Hlávkovi předchůdci a pokračovatelé.** Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2013c, v tisku.
- DOLEŽALOVÁ, A. **Mezi spravedlností, mílosrdenstvím a statistikou.** In HLAVAČKA, M. a kol. **Chudinství a chudoba jako sociálně historický fenomén.** Praha 2013d, v tisku.
- DOLEŽALOVÁ, A. **Prolegomena ke studiu spolkové činnosti zemědělců.** In RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.). **Agrární strana a její zájmové, družstevní a peněžní organizace.** Uherské Hradiště: Slováké muzeum, 2010b, s. 93–105.
- DOLEŽALOVÁ, A. **Agrarismus ve střední a východní Evropě (1890–1950).** In *Acta Oeconomica Pragensia*, 2010a, roč. 18, č. 4, s. 90–96.
- DVOŘÁKOVÁ, V. **Civil Society in Latin America and Eastern Europe: Reinvention or Imposition?** In *International Political Science Review*, 2008, roč. 29, č. 5, s. 579–594.
- HLAVAČKA, M. **Ke konceptu liberální občanské společnosti devatenáctého století v Čechách: pokus o definici.** In SEMOTANOVÁ, E. (ed). **Cestou dějin. K počtí prof. PhDr. Svatavy Rakové, CSc.** Praha: Historický ústav ČSAV, 2007, s. 145–157.
- KAMPELÍK, F. C. **Spořitelny po farských kolaturách orbě, řemeslu ze svízely pomohou.** Hradec Králové: F. C. Kampelík, 1861.
- LACINA, V. **Hospodářství českých zemí 1880 až 1914.** Praha: Historický ústav ČSAV, 1990.
- LAŠTOVKA, M. et al. **Pražské spolky.** Praha: Scriptorium, 1998.
- MAUSS, M. **Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech.** Praha: Slon 1999.
- NOŽIČKA, J. **Hospodářský a měnový vývoj našich zemí.** Praha: Orbis, 1946.
- OSTROM, E. **Governing the Commons: the Evolution of Institution for Collective Action.** New York: Cambridge University Press, 1990.
- Ottův slovník naučný. Sv. IX.** Praha, 1893.
- Ottův slovník naučný. Sv. XVII.** Praha, 1901.
- PURŠ, J., KROPILÁK, M. **Přehled dějin Československa I/2.** Praha: Academia, 1982.
- RAŠTICOVÁ, B. (ed.). **Agrární strana a její zájmové, družstevní a peněžní organizace.** Uherské Hradiště: Slováké muzeum, 2010.
- SCHELLEOVÁ, I., SCHELLE, K. **Civilní kodexy 1811, 1950, 1964.** Brno: Doplněk a Masarykova univerzita, nedat.
- Studijní nadání v Království českém. Sv. I.** Praha, 1893.
- URBAN, O. **České a slovenské dějiny do roku 1918.** Praha, 1991.
- URBAN, O. **Kapitalismus a česká společnost.** Praha: Lidové noviny, 2003.
- Závětí zakladatele akademie Jana Petra hraběte Straky.** (Zvláštní otisk z výroční zprávy akademie hr. Straky za školní rok 1899–1900.) Praha, 1900.

Poznámky

- 1 Doc. PhDr. Ing. Antonie Doležalová, Ph.D., antonie.dolezalova@vse.cz.
- 2 Interpelace Karla Domina. Schůze Poslanecké sněmovny Parlamentu ČSR, 15. listopadu 1937. [Citováno 19. 11. 2013] Dostupné z [www: http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/tisky/t1115_01.htm](http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/tisky/t1115_01.htm).
- 3 Družstva hrála důležitou úlohu v české kultuře, např. výstavbu Národního divadla v Praze provádělo stejnojmenné družstvo, pro výstavbu a provoz pražské Petřínské rozhledny bylo založeno taktéž družstvo. Např. již ve druhé polovině 40. let 19. století v Brně působil Spolek ku zvelebování politické vzdělanosti (Bažantová, 2002).
- 4 Zatímco r. 1870 bylo v Čechách a na Moravě 153 záložen s 20 mil. zl. vkladů, r. 1878 měly české a moravské občanské záložny ve své správě 88 mil. zl. vkladů, z toho 397 českých záložen přes 70 mil. zl. (Nožička, 1946: 189).

Obce a jejich participace při poskytování péče o seniory se sníženou soběstačností Aktivní hráč, nebo přihlížející?

*The Municipalities and Their Participation in the Providing Care of Frail Elderly People
The Active Player or the Onlooker?*

Kateřina Kubalčíková

PhDr. Kateřina Kubalčíková, Ph.D.,¹ působí jako odborná asistentka na Katedře sociální politiky a sociální práce FSS MU, jako výzkumná pracovnice Institutu pro výzkum veřejné politiky a sociální práce FSS MU a brněnské pobočky Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí. Pedagogickou činnost i výzkumné aktivity dlouhodobě zaměřuje na témata politiky sociálních služeb, zejména k otázkám spojeným se zaváděním standardů kvality, plánováním sociálních služeb na lokální úrovni a specifiky poskytování sociálních služeb pro seniory. V praxi působí jako metodik-vzdělavatel komunitního plánování.

Abstrakt

V rámci národní politiky stárnutí a stáří v ČR je jednou z klíčových priorit podpora sociálně-zdravotní péče pro seniory poskytované na lokální úrovni. Jako významný aktér naplnění cílů této priority je chápána místní samospráva. Cílem textu je sledovat stávající potenciál místní samosprávy naplnit tato očekávání. V první části textu jsou vymezeny základní pojmy, ve druhé části jsou prezentovány výsledky výzkumu místních samospráv ve vybrané lokalitě. Třetí část textu je věnována diskusi těchto zjištění, která naznačují, že obce prvního a druhého stupně v současné době vykazují pouze omezené kompetence pro naplnění očekávaných požadavků.

Klíčová slova

senioři, dlouhodobá péče, obce, makro praxe

Abstract

The support of the long-term care of frail elderly people at the local level was set as the one of the most important priority within the national policy of ageing. The municipalities or local authorities are expected as the crucial participants of this strategy. This text focuses on the current potential of local authority come up to expectations. The aim of the text first part is specification of the key terms. The research of the local authorities in selected area is presented in the second part. In the last part the research results are discussed in the context of the policy of ageing strategy in the Czech Republic. As the research results indicated the competences of the municipalities at the first and second degree seems to be rather limited currently.

Keywords

elderly, municipality, long-term care, macro practice

V letošním roce byl předložen nový *Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí* (dále v textu Akční plán). Jedná se o významný národní dokument zpracovaný v gesci Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, který představuje komplexní politická opatření reagující na demografické změny, tedy stárnutí české populace, pro období let 2013–2017. Pozitivní zprávou je samozřejmě samotná existence dokumentu tohoto typu, nicméně je třeba ocenit také způsob jeho zpracování. Dokument je členěn do sedmi klíčových priorit, které reflektují značnou heterogenitu obyvatel, které jsme si zvykli označovat souhrnným pojmem „senioři“. Nastavení jednotlivých priorit neaspíruje na umělé vytváření cílových skupin a podskupin, ale priority jsou vztaženy k různým (potenciálním) životním situacím osob ve vyšším věku. Jednou z těchto možných životních situací je bezesporu snížení soběstačnosti, tedy jinými slovy rostoucí potřeba asistence ze strany druhé osoby při zajištění vlastních potřeb. Právě zajištění péče o nejkřehčí seniory s omezenou soběstačností² je věnována jedna z klíčových priorit Akčního plánu. Lze říci, že základní vizí pro naplnění této priority je zajištění dostupnosti provázaných sociálně-zdravotních služeb, které budou reagovat na specifické potřeby nejkřehčích seniorů s omezenou soběstačností. Dalším důležitým motivem je vazba sociálně-zdravotních služeb na další nezbytné služby. Zdůrazněn je přitom význam dostupného a kvalitního poradenství, které je základním předpokladem pro možnost výběru jak vhodné formy péče, tak případné konkrétní služby tak, aby přiměřeně reagovala na danou životní situaci a požadavky seniora. V textu je přitom implicitně přítomen, ale i explicitně vysloven předpoklad poskytování péče v domácím prostředí. Pokud nahlédneme jednotlivé dílčí cíle, které jsou pro naplnění priority zaměřené na seniory se sníženou soběstačností stanoveny, mezi subjekty, u nichž se předpokládá součinnost nebo podíl na naplnění těchto cílů, jsou zařazeny nejen krajské, ale také místní samosprávy. Od místních samospráv se v oblasti péče o seniory se sníženou soběstačností očekává kromě bezprostředního zajištění terénních a návazně odlehčovacích forem pomoci také iniciativa v řadě dalších aktivit, jako je podpora neformálních pečovatelských skupin (včetně podpory při získávání pečovatelských kompetencí),

nastavení koordinovaného systému komplexní dlouhodobé péče, rozvoj specializované geriatrické péče včetně péče zaměřené na osoby trpící demencí a některé další (Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí, MPSV, 2013: 40–43).

Soubor očekávání, která jsou vůči místním samosprávám v Akčním plánu formulována, navozuje otázku, jejíž zodpovězení je záměrem tohoto článku: **„Jaká je v současné době připravenost obcí naplnit očekávání pro zajištění komplexní sociálně-zdravotní péče o seniory se sníženou soběstačností?“** V následujícím textu budou nejprve stručně vymezeny některé základní pojmy. Pro zodpovězení otázky pak budou využity výsledky šetření zástupců obecních samospráv ve vybrané lokalitě.

1. Komplexní sociálně-zdravotní péče o seniory

Otázka zajištění komplexní sociálně-zdravotní péče pro seniory se sníženou soběstačností není samozřejmě diskutována pouze v České republice. V kontextu stárnutí populace nabývá téma zabezpečení adekvátních sociálně-zdravotních služeb pro seniory, kteří potřebují kontinuální pomoc ze strany druhé osoby při zajištění každodenních potřeb, rostoucího významu v rozhodování o nastavení sociálních politik většiny rozvinutých zemí, stejně jako potřeba zvyšování nabídky takových forem služeb, které bude možné doručovat v domácím (ve smyslu přirozeném, tedy nikoli institucionálním) prostředí seniorů (Marin, Zaidy, 2008: 42). Snaha o dosažení provázanosti sociálně-zdravotní péče na jedné straně bezprostředně souvisí s tendencemi reagovat na potřeby seniora se sníženou soběstačností pokud možno komplexní nabídkou pomoci, která by zohledňovala nejen fyzické, ale také psychické a sociální rozměry životní situace seniora. Tyto tendence k holistickému pojetí péče o seniora je však třeba vnímat v kontextu obecnějších trendů. Bura, Theobald a Blank (2007: 19–25) podobně jako řada dalších autorů (srov. např. Evers nebo Walker, oba in Kubalčíková, 2012) chápou prosazování dlouhodobé sociálně-zdravotní péče jako výsledek demografického vývoje (stárnutí populace, resp. prodloužování střední délky života), sociálních trendů (změny rodinných vazeb, změny ve způsobu bydlení, rostoucí mobilita, nástup žen na trh práce apod.) a ekonomických

tlaků, které vyvolává rostoucí poptávka po sociálně-zdravotních službách na veřejné finance. Podle definice OECD (Long term care, 2005: 20) představuje komplexní zdravotně-sociální péče soubor zdravotní a sociální pomoci poskytované lidem, kteří mají limitované schopnosti zabezpečit své potřeby nezávisle, přičemž časový rozsah poskytování této pomoci není nijak předem časově omezen. Právě s ohledem na předpoklad dlouhodobějšího trvání této pomoci je pro tento způsob používáno označení dlouhodobá péče (jako přímý překlad anglického termínu long-term care). Obvykle se jedná o soubor služeb, které kombinují pomoc se základními aktivitami denního života (obvykle jsou tyto aktivity vyjadřovány pomocí tzv. škály ADL a/nebo IADL, tzn. activity of daily living) s poskytováním zdravotní a/nebo ošetrovatelské péče. V rámci této definice OECD je dále rozlišována dvojí forma, jakou lze komplex sociálně-zdravotních služeb seniorům poskytovat. Může se jednat o institucionální formu, tzn. poskytování sociálně-zdravotních služeb jako součást rezidenčních služeb, které současně zajišťují také trvalé ubytování³ (v ČR to-muto vymezení odpovídají zejména domovy se zvláštním režimem, případně některé domovy pro seniory). Jinou variantou je poskytování sociálně-zdravotní pomoci v přirozeném prostředí seniora, tzn. v jeho vlastní domácnosti (byt či domek), případně v domácnosti, která je součástí chráněného bydlení nebo speciálních bytových domů (v ČR to mohou typicky být Domy s pečovatelskou službou). Tento model je pak obvykle označován termínem „home care“ (Bernd, Huber 2003: 21; Burau, Theobald, Blank, 2007: 2). Home care je v tomto případě vymezována jako soubor sociálně-zdravotních služeb poskytovaných terénní či ambulantní formou. Shora uvedení autoři se shodují v tom, že home care se nachází na pomezí zdravotní a sociální péče a může zahrnovat kombinaci služeb, jako je výpomoc při sebeobsluze a zajištění domácnosti, stejně jako péči v denních centrech, odlehčovací služby, ambulantní nebo terénní paliativní péči, lékařskou nebo ošetrovatelskou pomoc při zdravotních potížích ať už psychického, nebo somatického charakteru. Autoři Burau, Theobald, Blank (2007) navíc zdůrazňují návaznost formální sociálně-zdravotní péče poskytované jako home care na aktivity domácích

(neformálních) pečovatelů. Hudson (2000: 85–86) pak v souvislosti s posilováním lokálního charakteru poskytování služeb pro seniory upozorňuje na roli lokálních autorit, která prošla v posledních dvou dekáдах výraznou proměnou, kdy je na lokální úroveň přesouvána zodpovědnost za přiměřené nastavení systému pomoci a spolufinancování.

1. 1. Význam koordinace sociálně-zdravotní péče pro seniory

Jak konstatuje Krout (1994: 15), přiměřené nastavení komplexní sociálně-zdravotní péče seniorům prostřednictvím ambulantních a terénních služeb může na lokální úrovni provázet řada potíží. Poukazuje zejména na problematiku dostupnosti péče mimo městské aglomerace. Ve venkovských lokalitách mnohdy není zajištěna dostatečná nabídka služeb, obyvatelé nemají možnost výběru a obvykle mají jen malé povědomí o možnostech pomoci, obvykle chybí návaznost jednotlivých druhů a forem služeb. Krout (1994) konstatuje, že pro zajištění funkčního poskytování sociálně-zdravotní péče na lokální úrovni je třeba zajistit dostatečné zdroje, a to nejen zdroje materiální a finanční, ale také zdroje personální, tedy specializované pracovníky, kteří se budou věnovat koordinaci těchto služeb. Jeho představa o činnosti profesionála se v podstatě shoduje s tím, jak vymezuje Popple (1996: 55 až 56) roli sociálního pracovníka v kontextu komunitní organizace. Podle Poppleho (1996) je právě úlohou sociálního pracovníka zlepšovat koordinaci různých sociálních služeb v zájmu efektivní nabídky pomoci, přiměřené reakce na potřeby obyvatel a také ve snaze omezit duplicitu. Autoři Farrell, Robinson a Fletcher (1999: 17–20) prezentují výsledky výzkumu mezi samotnými seniory, které dokladují, že mezi základní vlastnosti lokálně zabezpečovaných služeb, kterým senioři přikládají klíčový význam, patří dobré načasování péče, koordinace a kontinuita služeb. Dotázaní senioři považovali případné osobní dojednávání pomoci s jednotlivými institucemi za velmi zdoluhavé a složité⁴.

V České republice je způsob poskytování pomoci seniorům, kteří potřebují v dlouhodobější perspektivě zajistit souběžně jak sociální, tak zdravotní péči, už řadu let podrobován kritice odborné i laické veřejnosti. Sociálně-zdravotní péče je nyní v praxi poskytována jak v rámci

rodiny nebo jinými blízkými osobami, tak profesionálními poskytovateli, kteří působí v gesci Ministerstva práce a sociálních věcí ČR (se statutem sociální služby) nebo v gesci Ministerstva zdravotnictví ČR (se statutem zdravotnických zařízení), případně nestátními zdravotnickými zařízeními, jež jsou zřizována fyzickými nebo právními osobami⁵. Řada autorů (srov. např. Kalvach a kol., 2004; Jarošová, 2004; Janečková, 2005) z různé perspektivy poukazuje na problematičnost současné situace v této oblasti. Služby poskytované v rámci působnosti jednotlivých resortů, resp. často i jednotlivých poskytovatelů v rámci jedné lokality, nejsou mezi sebou koordinované. Dochází k významným nerovnostem mezi srovnatelnými klienty zdravotnických zařízení a zařízení sociálních služeb, popř. klienty v domácí péči. Také finanční spoluúčast se významně liší podle toho, zda je člověk s obdobnými potřebami uživatelem sociální služby, nebo pacientem hospitalizovaným ve zdravotnickém zařízení⁶. Janečková (2005) pak upozorňuje na absenci fungování multidisciplinárních týmů na místní úrovni, kde by se na rozhodování o nastavení a rozsahu podíleli sociální pracovníci, lékaři a další zdravotnický personál, ergoterapeuti, resp. další potřebné pomáhající profese a v neposlední řadě rodina a především samotný senior. Kalvach a Onderková (2006) pak obdobně jako zahraniční autoři konstatují, že poskytování dlouhodobé péče na místní úrovni vyžaduje nejen léčení a rehabilitaci, ale také přizpůsobení podmínek prostředí, včetně dostupnosti návazných služeb nebo vhodného bydlení.

V zájmu řešení četných potíží, které několik let poskytování komplexní sociálně-zdravotní péče v ČR provází, byla zpracována a předložena ke schválení samostatná právní norma „zákon o dlouhodobé péči“. Cílem bylo upravit nejen způsob poskytování pomoci a financování v této oblasti, ale také vymezit roli krajů a obcí při koordinaci sociálně-zdravotní péče. Předložený věcný návrh záměru tohoto zákona však nebyl v roce 2012 schválen legislativní radou vlády.

2. Stávající role obcí při zajištění sociální pomoci v ČR

V následující části textu se pokusíme shrnout očekávání, která jsou v současné době nastavena vzhledem k roli obcí při zajištění sociální

pomoci. S ohledem na zaměření textu bude pozornost směřovat zejména k aktivitám obcí, které jsou významné ve vztahu k zajištění sociálně-zdravotní péče pro seniory⁷. Kromě strategických národních dokumentů, jako např. *Národní plán rozvoje sociálních služeb* (MPSV, 2011), lze za stěžejní v této oblasti považovat zejména zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (dále ZOB), zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách (dále ZSS) a zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi (dále ZHN).

V souladu se ZOB by měla každá obec v samostatné působnosti pečovat v souladu s místními předpoklady a místními zvyklostmi o vytváření podmínek pro rozvoj sociální péče a pro uspokojování potřeb svých občanů. Obec (podle usnesení obecního zastupitelstva) také rozhoduje např. o výkonu veřejného opatrovníka nebo o zvláštním příjemci dávky důchodového pojištění (v případech, kdy by se výplatou dávky dosavadnímu příjemci zřejmě nedosáhlo účelu, kterému má dávka sloužit, aj.).

Hned v úvodních pasážích ZSS se uvádí, že každá osoba má právo na poskytnutí základního sociálního poradenství o možnostech řešení nepříznivé sociální situace nebo jejího předcházení. Předpokládá se dále, že obce všech stupňů budou na svém území zjišťovat potřeby poskytování sociálních služeb osobám nebo skupinám osob, zajišťovat dostupnost informací o možnostech a způsobech poskytování sociálních služeb na svém území, spolupracovat s dalšími obcemi, kraji a s poskytovateli sociálních služeb při zprostředkování pomoci osobám, popřípadě zprostředkování kontaktu mezi poskytovatelem a osobou. Obec může zpracovat střednědobý plán rozvoje sociálních služeb ve spolupráci s krajem, poskytovateli sociálních služeb na území obce a za účasti osob, kterým jsou poskytovány sociální služby. V každém případě obec spolupracuje s krajem při přípravě a realizaci střednědobého plánu rozvoje sociálních služeb kraje⁸; za tím účelem sděluje kraji informace o potřebách poskytování sociálních služeb osobám nebo skupinám osob na území obce, o možnostech uspokojování těchto potřeb prostřednictvím sociálních služeb a o jejich dostupných zdrojích. V případě obcí s rozšířenou působností je navíc v ZSS formulováno očekávání, že na území svého správního obvodu koordinuje poskytování sociálních služeb a realizuje

činnosti sociální práce vedoucí k řešení nepříznivé sociální situace a k sociálnímu začleňování osob⁹; přitom spolupracuje s krajskou pobočkou Úřadu práce a krajským úřadem. V ZSS je současně také definován rozsah činností sociálního pracovníka, mezi které mimo jiné náleží sociální šetření, sociální a sociálně-právní poradenství, analytická, metodická a koncepční činnost v sociální oblasti, depistážní činnost, poskytování krizové pomoci. Od roku 2012 byly tyto činnosti doplněny také o zjišťování potřeb obyvatel obce a kraje a koordinaci poskytování sociálních služeb (zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách).

V souvislosti se změnou výplaty dávek v hmotné nouzi k 1. 1. 2012 dochází k významné reformě sociální agendy obcí s pověřenou působností a zejména obcí s rozšířenou působností (ve zkratce ORP). Převodem dávkové agendy na Úřad práce, resp. jeho kontaktní pracoviště, přešly na tuto instituci z obcí všechny úkony správního řízení s výplatou dávek spojené, současně s tím se však posiluje výkon sociální práce na obcích. Obecní úřady obcí s rozšířenou působností (popř. s pověřenou působností) mají vykonávat sociální práci nejen v oblasti hmotné nouze v návaznosti na výplatu příslušných dávek, ale předpokládá se výkon sociální práce obecně s lidmi v nepříznivé sociální situaci nebo ohroženými sociálním vyloučením (zákon č. 366/2011 Sb., kterým se mění zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony).

3. Metodologie

Pro hledání odpovědi na tuto otázku budou využity výstupy z výzkumu reprezentantů obcí ve vybrané lokalitě, která je vymezena jako správní obvod obce s rozšířenou působností (dále v textu ORP) v jednom z krajů České republiky¹⁰. Jako základní jednotka výzkumu byla stanovena jednotlivá obec v daném správním obvodu obce s rozšířenou působností. Výzkum byl koncipován jako vyčerpávající šetření, tzn. do výzkumu byly zahrnuty všechny obce v tomto správním obvodu bez ohledu na počet obyvatel. Celkem soubor představovat 110 obcí

různé velikosti, počtu obyvatel a vzdálenosti od správního centra – v tomto případě obce s rozšířenou působností. Pro výzkum byl zvolen kvalitativní design. Jako primární nástroj sběru dat bylo zvoleno strukturované dotazování se zápisovým archem. Rozhovor obsahoval otevřené otázky, prostřednictvím kterých byly zjišťovány názory a stanoviska respondentů, stejně jako uzavřené otázky, které sloužily k ověřování údajů (např. výdaje obce na sociální pomoc) nebo ke sledování kvantifikovatelných údajů (velikost obce, dojezdová vzdálenost do správního centra apod.). Dotazování prováděli proškolení tazatelé s kvalifikací v oboru sociální práce. Respondenty byli vždy zástupci dané obce, podle předchozí dohody se jednalo vždy o starostu, místostarostu, člena zastupitelstva, případně pracovníka obce pověřeného ke spolupráci na výzkumu. Výzkum byl realizován v první polovině roku 2011, s účastí na sběru dat souhlasilo 93 % obcí, resp. jejich zástupců. Odpovědi respondentů byly zpracovány jednak formou kvantitativní analýzy s využitím statistického programu PASW Statistics 18, odpovědi respondentů na otevřené otázky zaznamenávané tazateli byly zpracovány standardními postupy kvalitativní analýzy.

4. Přístup lokálních autorit k zajištění sociální pomoci

Dříve než přistoupíme k prezentaci výsledků výzkumu, je třeba zmínit některé základní charakteristiky zkoumané lokality. Správní obvod, jehož obce byly zahrnuty do výzkumu, patří v kraji ke správním obvodům s největší územní rozlohou, stejně tak z hlediska počtu obyvatel je jedním ze správních obvodů s největším počtem obyvatel, ovšem hustota osídlení je zde jedna z nejnižších. Charakteristický je vysoký podíl venkovských obcí. Z podrobnějšího rozboru vyplývá, že téměř v 64 % případů se jedná o sídla do 500 obyvatel, obce s počtem obyvatel v intervalu 501–1 000 jsou zastoupeny necelými 20 %, obce s počtem obyvatel v intervalu 1 001–2 000 je necelých 15 % a obce s počtem obyvatel vyšším než 2 001 osob jsou pouze 3 % z celkového počtu. Další významnou charakteristikou je demografická struktura zkoumané lokality. Co se týká podílu seniorů starších 65 let na 100 dětí (0–14 roků) vyjádřeno hodnotou indexu stárí (výpočet proveden za jednotlivé

obce podle Statistické ročenky Jihomoravského kraje, 2010), vykazují téměř 60 % hodnoty indexu stáří v intervalu do 100 (včetně). V případě 40 % obcí je pak index stáří vyšší než 100, jedná se tedy o obce s evidentním trendem stárnutí populace. Z tohoto počtu pak 12 % obcí vykazuje hodnotu indexu stáří vyšší než 201, jinými slovy jedná se o obce, v nichž je počet seniorů nad 65 let dvojnásobný oproti počtu dětí do 14 let. Všechny tyto obce, které vykazují hodnoty indexu stáří 201 a vyšší, současně patří mezi obce s nejnižším počtem obyvatel. Stejně tak u indexu stáří v intervalu 151–200 jsou nejvíce zastoupeny menší obce do 500 obyvatel. Naopak index stáří v hodnotě do 100, tzn. kdy není možné populaci označit za stárnoucí, vykazují všechny velké obce s počtem obyvatel vyšším než 1 000 osob.

Obdobně je možné sledovat vztah mezi stárnutím obyvatelstva obce a počty kilometrů, které představují dojezdovou vzdálenost do správního centra, tedy obce s rozšířenou působností. Z celkového počtu obcí, kde je hodnota indexu stáří 100 a nižší, je více než 65 % obcí v dojezdové vzdálenosti do 20 kilometrů od ORP. Naopak téměř 73 % obcí ze všech, jejichž populace vykazuje index stáří vyšší než 150 (tedy počet seniorů zde převyšuje 1,5násobek počtu dětí), se podle údajů od respondentů nacházejí ve vzdálenosti více než 20 kilometrů od správního centra. Souhrnně lze tedy konstatovat, že trend stárnutí a nezbytnost řešit zajištění pomoci seniorům bude největší výzvou právě pro obce s nízkým počtem obyvatel s vyšší dojezdovou vzdáleností od správního centra.

4.1. Povědomí zástupců obcí o potřebě zabezpečení sociální pomoci

V průběhu rozhovoru 82 % respondentů potvrdilo, že v jejich obci žijí lidé v obtížných životních situacích. Jako druhou nejčastější cílovou skupinou¹¹, která se podle názoru respondentů nachází v obtížné životní situaci, jsou samostatně bydlící senioři (případně vysloveně osamělí lidé v seniorském věku). Je zde přitom patrná souvislost mezi odpovědí respondenta a demografickou strukturou dané obce, tedy s rostoucím indexem stáří roste i zaznamenaný počet souhlasných odpovědí. Rostoucí trend v počtu kladných odpovědí lze zachytit také ve vztahu k dojezdové vzdálenosti, kdy s větší dojezdovou

vzdáleností obce od správního centra byla respondenty přítomnost samostatně bydlících nebo osamělých seniorů uváděna častěji. Kromě samostatně bydlících seniorů pak zástupci obcí jako další významnou skupinu potenciálních příjemců pomoci uváděli rodiny dlouhodobě pečující o seniory ve vážném zdravotním stavu v domácím prostředí.

4.2. Zjišťování potřebnosti v obcích

V rámci dotazování jsme se pokusili zachytit, zda jsou v obcích uplatňovány postupy, které směřují k systematickému sledování potřeb obyvatel a potřeby zajištění pomoci ve složitých sociálních situacích, které by vyžadovaly nárazovou nebo stálou výpomoc. Kladnou odpověď, tedy konstatování, že potřeby v obci zjišťují, poskytl pouze jeden respondent, většina respondentů (74 %) explicitně uvedla, že potřebnost pomoci v obci nesledují. Ostatní respondenti (tedy 26 %) uvedli také zápornou odpověď, kterou však doplnili o konstatování typu: *„potřeby nezjišťujeme, ale přehled máme“, „informace se nám donesou“, „dozvíme se, jsme malá obec“* apod. Z výroku je zřejmé, že respondenti intuitivně vnímají, že monitoring sociální situace obyvatel obce má své opodstatnění, nicméně ne-reflektují nutnost využívat relevantní postupy. Z celkového počtu dotázaných 91 % zástupců obcí uvedlo, že v jejich obci nefunguje sociální komise. Z ostatních respondentů, kteří potvrdili existenci sociální komise v obci, zároveň téměř všichni – 8 dotázaných – konstatovali, že primární činností sociální komise je zajišťování sociálně kulturních akcí v jejich obci. Jedná se o akce typu gratulace a předávání balíčku jubilantům, vítání dětí, organizace zájezdů, apod. Pouze 1 respondent uvedl, že jedna ze členek sociální komise vykonává agendu spočívající v práci s lidmi, kteří žijí v sociálních bytech vybudovaných obcí.

4.3. Role obce při poskytování sociální pomoci a sociálních služeb

Samostatný blok dotazování byl zaměřen na stávající roli a možnosti obce při poskytování sociálních služeb. Zástupcům obcí byla položena otázka, zda se na obec obracejí občané ve složitě životní situaci s žádostí o pomoc. Zkušenost se žádostí o poskytnutí pomoci ze strany občanů má 43 % respondentů. Nejčastěji tito

respondenti zaznamenali žádosti o pomoc ze strany osob ohrožených sociálním vyloučením (dluhy, exekuce, dlouhodobá nezaměstnanost), druhou nejčastější skupinou, která se obrací na obec se žádostí o pomoc, jsou pak senioři. Co se týká obsahu žádostí, senioři se na obec obraceli s dotazy na možnost obstarávání nákupu, úklidu, obecněji pomoc v domácnosti nebo se sebeobslouhou – charakter poptávky pomoci lze chápat jako poptávku pečovatelské služby. Dále se jednalo o dotazy na dostupnost dovážky obědů a požadavek na přidělení příspěvku na otop. V obcích, kde se nacházejí domy s pečovatelskou službou, jsou přirozeně na obec směřovány požadavky na umístění do těchto bytů zvláštního určení. Zástupci obce byli dále osloveni otázkou, na koho – na jakou cílovou skupinu – by měla podle jejich názoru směřovat pomoc především. Případně pokud by měla obec této cílové skupině možnost pomoc zajistit, v jaké formě nebo jakým způsobem by taková pomoc měla být poskytnuta. Nejčastěji uvažovanými příjemci pomoci jsou z pohledu zástupců obcí právě senioři, zejména osamělí nebo samostatně bydlící. Zástupci obcí u této cílové skupiny také v některých případech poměrně detailně popisovali, v čem by role obce při rozvoji pomoci mohla spočívat, co by pro seniory v jejich obci bylo prospěšné (položky jsou řazeny sestupně podle četnosti uvedení respondenty):

- Zajistit nákupy a úklid těm, kdo už to sami nezvládají (11);
- Vybudování sociálního/chráněného bydlení (7);
- Zajistit nebo rozšířit dovážku obědů (4);
- Vybudování domu pro seniory (4);
- Zavedení pečovatelské a ošetrovatelské služby (3);
- Vybudování denního stacionáře, popř. vytvoření místa setkávání (2);
- Rozšíření stávající pečovatelské služby (1);
- Aktivizační služby pro osamělé seniory (1);
- Zajistit prostředky na vystavění Domu s pečovatelskou službou podle připraveného projektu (1).

4.4. Názory zástupců obcí na způsob zajištění pomoci seniorům

Reprezentanti lokálních autorit byli také dotázáni, kdo by podle jejich osobního názoru měl zajistit poskytování pomoci lidem, kteří pro svůj vysoký věk nebo zdravotní stav nebo trvalé zdravotní postižení nejsou schopni sami zajistit

péči o sebe a domácnost. Nejčastěji respondenti vyjadřovali názor, že „v takových případech by měla pomoc nejlépe zajistit rodina v domácím prostředí“, která podle potřeby spolupracuje s profesionálními pečovateli a „případně má možnost někde krátkodobě umístit člověka, o kterého se starají“ (46 % respondentů). Jinými slovy tito respondenti vyjadřují představu pomoci zajištěné domácími pečovateli v kombinaci s profesionálními službami různých forem a druhů, přičemž nelze předjímat výhradně poptávku po sociálních službách, ale obecně poptávku po možnosti krátkodobé podpory ze strany profesionálů mimo bydliště člověka, kterému je poskytována domácí péče. Jinými slovy se jedná o laickou formulaci poptávky po odlehčovací pomoci pro domácí pečovatele. Druhou nejfrekventovanější odpovědí je stanovisko, aby péče byla zajišťována primárně rodinou v domácím prostředí, kam podle potřeby docházejí také profesionální pomocníci a pečovatelé (25 % respondentů). Stručněji shrnuje tato skupina respondentů vyjádřila stanovisko, že pomoc by měla být zajištěna rodinou v kombinaci s terénními službami. Odpověď, že pomoc má zajistit výhradně rodina, zvolilo 12 % respondentů a stejně tak 12 % respondentů uvedlo, že osobám se sníženou soběstačností zajistí nejlepší péči v pobytovém zařízení. Také je třeba dodat, že 5 % respondentů zvolilo jinou než nabízenou variantu odpovědi. Většina z nich v podstatě souhlasila s tím, že primární jednotkou pro zajištění péče by měla být rodina, nicméně svoji odpověď podmiňovali doplňujícími výroky, že „v takových případech by měla být rodina dostatečně podpořena státem“.

V další otázce sledující postoje respondentů byli zástupci obcí dotázáni, kdo by měl podle jejich názoru zodpovídat za to, aby na místní úrovni existovaly dostupné sociální služby, které budou odpovídat potřebám občanů. Převažující počty odpovědí směřovaly k tomu, že zodpovědnost za dostupnost služeb by měla vycházet z role obce s rozšířenou působností (33 % odpovědí), nebo respondenti vztahují svá očekávání k roli státu (30 % odpovědí). Naopak zcela minimalistická očekávání mají zástupci obcí vůči kraji (4 % odpovědí). Co se týká názorů na roli obce, je třeba odpovědi analyzovat podrobněji. Přímoou odpověď, že zajištění dostupnosti sociálních služeb je zejména v kompetenci obce, protože je lidem nejbližší, zvolilo 21 % respondentů.

Z nich ale více než třetina svoji odpověď podmínila vytvořením lepších podmínek financování, „aby k tomu obce dostaly prostředky“. Respondenti, kteří volili variantu „mám jiný názor“ (12 % odpovědí), měli možnost více svoje stanovisko objasnit. Většina z nich zastává názor, že dostupnost sociálních služeb podle potřeb obyvatel obcí by měla být zajišťována ve vzájemné spolupráci více subjektů.

4.5. Povědomí o příspěvku na péči

Pokusili jsme se jednak zaznamenat povědomí zástupců obcí o existenci příspěvku na péči a v návaznosti pak případně zachytit informace o počtech příjemců příspěvku na péči v obci, kterou respondent zastupuje. Na otázku, zda se respondent někdy setkal se sociální dávkou s názvem příspěvek na péči, odpovědělo 27 % respondentů záporně a 73 % respondentů zvolilo kladnou odpověď. V případech kladné odpovědi byli respondenti požádáni, aby blíže popsali, v jaké souvislosti se s touto dávkou obeznámili. Zpracováním odpovědí v této otevřené otázce jsme pak mohli porozumět celkovému kontextu. Z těchto dat ovšem vyplynulo, že více než 75 % těch, co odpověděli kladně, mají s příspěvkem zkušenost v podstatě neformálně, na základě informací z rodiny, známých či okrajově od občanů pobírajících příspěvek. Jinými slovy o příspěvku slyšeli, ale nemají detailní představu např. o způsobu vyřizování a čerpání dávky apod. Ostatních 25 % odpovědí byly odpovědi respondentů, kteří mají reálnou znalost kontextu využívání příspěvku na péči a také případně poskytují svým občanům potřebné informace.

4.6. Spolupráce obcí při řešení sociálních situací občanů

Zástupci obcí participující na výzkumu v 64 % odpovědí konstatovali, že není realizovaná systematická spolupráce mezi jejich obcí a ORP, ostatních 36 % dotazovaných spolupráci potvrdilo. Jelikož byli respondenti opět vyzváni, aby v případě kladné odpovědi blíže popsali charakter spolupráce, získali jsme možnost kladné odpovědi dále analyzovat. Nejpočetněji je zastoupena spolupráce na obecní úrovni, která má charakter vzájemného předávání potřebných informací (35 % ze všech interakcí). Téměř ve stejném rozsahu je přítomna spolupráce spojená s řešením pomoci pro cílovou skupinu

senioři (33 % ze všech interakcí). Co se týká spolupráce mezi obcí s rozšířenou působností a obcemi správního obvodu, vyjádřilo takovou poptávku 43 % zástupců obcí. Z toho přibližně dvě třetiny obcí patří mezi ty, které už s městem spolupracují nebo v minulosti spolupracovaly, a jednu třetinu tvoří obce, které takovou zkušenost zatím nemají. V těchto úvahách o potenciální spolupráci je nejčastěji přítomna představa vzájemného poskytování informací (54 %), výrazněji je zastoupen také zájem o spolupráci v péči o seniory (22 %), konkrétně respondenti zvažovali zejména spolupráci v oblasti poskytování pečovatelské služby. Někteří zástupci obcí vyjadřovali ochotu spolupracovat, pokud budou ze strany ORP osloveni, ve smyslu „vyjdeme rádi vstříc“, „ano, budeme spolupracovat, když by bylo potřeba ze strany ORP“, „když bude potřeba, poskytneme jim informace“, „očekáváme nabídku možné spolupráce od ORP“. Z těchto odpovědí je zřejmé, že těmto zástupcům obcí připadá spolupráce mezi oběma subjekty přirozená, nicméně předpokládají spíše pasivní roli obce.

Obdobně byli respondenti osloveni otázkou, zda jejich obec spolupracuje v oblasti poskytování pomoci občanům s okolními obcemi. V případech kladné odpovědi měli dotázaní opět prostor přiblížit podstatu takové spolupráce. Z celkového počtu podalo 81 % zástupců obcí negativní odpověď, tzn. že aktuálně v této oblasti s dalšími obcemi nespupracují. Dalších 10 % dotázaných odpovědělo kladně, nicméně bez upřesnění charakteru spolupráce. Aktuálně realizovanou spolupráci při zajištění podpory či pomoci seniorům popsalo 8 % zástupců obcí. Jako typické formy kooperace respondenti prezentovali:

- Pořádání společných besed pro seniory;
- Pořádání společných setkání seniorů z okolních obcí;
- Dohoda o umístování seniorů do zařízení v jiných obcích;
- Úsilí o společné vybudování DPS / chráněného bydlení v rámci svazku obcí.

Respondenti byli také dotázáni, zda považují za užitečné, aby se na poskytování pomoci, zřízení sociálních služeb nebo podobných aktivitách v sociální oblasti podílelo více obcí společně. Z oslovených považuje 47 % zástupců obcí spolupráci obcí v sociální oblasti za smysluplnou. Dalších 19 % respondentů spolu s kladnou

odpovědi přímo formulovalo záměr spolupracovat s ostatními obcemi na zajištění péče pro seniory. Nejčastěji byly úvahy o spolupráci spojovány s aktivitami typu „*pořádání informativních besed o sociálních a zdravotnických tématech*“, „*dohoda ohledně rozvážky obědů*“, „*dohoda na efektivním poskytování pečovatelské služby*“, „*vybudování denního stacionáře*“ nebo „*vybudování pobytového zařízení pro seniory*“. Ve třech případech pak bylo z odpovědi patrné, že zástupce obcí začal v dané záležitosti o spolupráci vyjednávat.

V této souvislosti je pak zajímavé zjištění o zapojení obcí do procesu komunitního plánování. Téměř polovina zástupců obcí uváděla, že nejsou do procesu komunitního plánování ve správním obvodu ORP aktivně zapojeni, více než třetina pak neměla o této aktivitě vůbec žádné povědomí. Přestože ORP metodu komunitního plánování v době výzkumu aktivně uplatňovala šest let a jednou z klíčových aktivit je permanentní oslovování obcí nižšího stupně s nabídkou užší spolupráce.

4.7. Spolupráce obcí s lékaři

Na otázku, zda spolupracuje obec s lékaři, odpovědělo 29 % respondentů, že lékař v obci není přítomen, tzn. že v obci nemá ordinaci, případně do obce nezajíždí. Ostatních 71 % respondentů přítomnost lékaře v obci potvrdilo (ať už trvale přímo v místě, nebo dojíždějícího či pravidelně ordinujícího pro obec v jiném místě), nicméně s různou intenzitou kontaktů. Nárazovou spoluprací s lékaři popsalo 17 % zástupců obcí, typickým příkladem je spolupráce při oznamování změny ordinčních hodin, případně uzavření dohody o pronájmu obecní ordinace. Pravidelná spolupráce byla zaznamenána ve 13 % odpovědí. Respondenti zmiňovali řadu příkladů, kdy obec s lékaři kooperuje v zájmu svých občanů. Patří sem např. situace:

- Lékař pravidelně spolupracuje s obcí při dojednávání odchodu seniora do pobytového zařízení;
- Lékařka ve spolupráci se zástupci obce provádí depistáž, popř. domlouvá s lékařem návštěvu u seniorů nebo občanů se sníženou soběstačností v jejich domácnosti;
- Obec zajišťuje dopravu svých občanů do ordinace lékaře;
- Obec spolupracuje s lékařem a zajišťuje dostupnost předepsaných léků.

I přesto, že intenzivnější spolupráce s lékaři nebyla ve zkoumaných obcích zastoupena ve výraznějších počtech, z uvedených příkladů je zřejmé, že kooperace s lékařem může představovat také určitou platformu pro řešení sociálních aspektů životní situace občanů.

Diskuse

Odborná literatura zmiňovaná v úvodní teoretické pasáži textu a dnes už můžeme říci, že i tradice nahlíží sociální práci obvykle ve dvou, resp. ve třech rovinách. Sociální práci s jednotlivcem (mikro), sociální práci se skupinou (mezi) a sociální práci s komunitou a v komunitě (makro). Nahlédneme-li na očekávání vůči obcím, tak jak je v současné době upravují právní normy, popř. jiné dokumenty, je patrné, že obce by měly participovat na poskytování pomoci ve všech shora zmíněných rovinách. Výsledky výzkumu naznačují, že poskytování sociální pomoci představuje pro většinu obcí, resp. jejich zástupců, zcela okrajovou záležitost. Obce prvního a druhého stupně až na výjimky nevytvářejí cíleně nástroje, které by jim umožnily reálně vykonávat činnosti sociální práce, absentuje také cílený přístup k monitorování nepříznivých sociálních jevů v obci. Představitelé místních autorit v tomto ohledu postupují spíše intuitivně a ze slovních odpovědí je patrné, že jsou ovlivněni osobním prožitkem pečování o blízkou osobu nebo bezprostředním zprostředkováním takového prožitku od někoho z příbuzných nebo známých. Do značné míry tak záleží na vnímavosti jednotlivců v obecních zastupitelstvech vůči sociální problematice, a zejména pak na jejich ochotě vůbec se sociálními tématy zabývat. Poměrně vypovídající jsou v tomto ohledu odpovědi zástupců obcí na otázku, co považují ve své obci v posledních letech za největší úspěch. Více než polovinu pozitivních příkladů představovaly dokončené technické stavby, další velkou skupinou příkladů byly aktivity zaměřené na rozvoj občanské vybavenosti. Pouze patnáct příkladů bylo ze sociální oblasti, ponejvíce zahájení dovážky obědů seniorům.

Na základě výsledků výzkumu lze tedy konstatovat poměrně nízkou připravenost obcí k převzetí aktivní role při poskytování sociálně-zdravotní péče pro seniory s omezenou

soběstačností. Na druhou stranu pozitivní je bezesporu zjištění, že právě cílová skupina seniorů se sníženou soběstačností patří mezi ty, které zastupitelé vnímají jako potenciální příjemce pomoci. Pokud však sledujeme názory volených zástupců podrobněji, je patrná tendence chápat rodinu jako rozhodující prvek při zajištění potřebné pomoci. Tento postoj je sice zcela v souladu se stávajícími trendy, stejně jako poměrně rizikové je ovšem zjištění, že právě tito rodinní pečovatelé už nepředstavují pro zástupce obcí svébytnou klientelu, které je třeba věnovat nejenom pozornost, ale také přiměřenou podporu, aby rodina nebo blízcí náročnou péči zvládli.

Významným činitelem, který může ovlivnit možnost poskytování sociálně-zdravotní péče pro seniory na místní úrovni, je strategie obce s rozšířenou působností, kterou zvolí pro výkon sociální práce. Jestliže strategie ORP ustrne výhradně na sociální práci zaměřené na jednotlivce, je velmi pravděpodobné, že obce prvního a druhé stupně budou v lepším případě reagovat na požadavky sociálních pracovníků ORP při řešení individuálních kauz a tuto pasivní roli se pravděpodobně naučí zvládat. Poskytování sociálně-zdravotní péče na lokální úrovni však zcela bezpochyby vyžaduje uplatňování makro přístupů v sociální práci, které zajistí spolupráci, návaznost a koordinaci poskytovatelů a současně zohlednění potenciálu rodinných pečovatelů. Výsledky výzkumu naznačují, že v současné době není navazování spolupráce za účelem poskytování sociální pomoci prioritou obcí prvního či druhého stupně, a pokud k takové spolupráci přistupují, tak spíše s ohledem na omezené finanční zdroje vlastních rozpočtů než s uvědoměle zohledněným zájmem budoucích uživatelů služeb. Jedním z doporučení pro rozvoj makro metod sociální práce je důsledné využívání platformy spolupráce, kterou nabízí komunitní plánování.

Samozřejmě prezentované výstupy z výzkumu nelze chápat jako reprezentativní výpověď pro všechny obce v České republice. Výzkum je spíše sondou do zatím ne zcela popsané problematiky. Na druhou stranu do výzkumu byly vyčerpávajícím výběrem zahrnuty všechny obce poměrně rozsáhlého správního obvodu s rozšířenou působností, je tedy možné předpokládat, že tato zjištění částečně korespondují se situací v dalších obcích prvního a druhého stupně.

Při zvažování možností poskytování sociálně-zdravotní péče pro seniory na lokální úrovni obce prvního a druhého stupně spíše než aktivního hráče představují pasivního pozorovatele dění „na hřišti“, který je v případě potřeby schopen zareagovat na podnět obce s rozšířenou působností.

Seznam literatury

- BURAU, V., THEOBALD, H., BLANK, R. H. **Governing Home Care. A Cross-National Comparison.** Vienna: European Centre for Social Welfare Policy and Research, 2007.
- FARRELL, CH., ROBINSON, J., FLETCHER, P. A **New Era for Community Care? What people want from health, housing and social care services.** London: King's Fund Publishing, 1999.
- BERND, M., PRINZ, CH. **Facts and Figures on Long-Term Care: Europe and North America.** Vienna: European Centre for Social Welfare Policy and Research, 2003.
- HUDSON, B. **Adult care.** In HILL, M. (ed.). **Local authority Social Services.** Oxford: Blackwell Publishers, 2000, s. 85–104.
- Long-term Care for Older People.** Paris: OECD, 2005.
- JANEČKOVÁ, H. **Sociální práce se starými lidmi.** In MATOUŠEK, O. a kol. **Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi.** Praha: Portál, 2005, s. 163–194.
- JAROŠOVÁ, D. **Seniři v domácí péči – zdravotní a sociální charakteristiky.** In SÝKOROVÁ, D., CHYTIL, O. (eds.). **Autonomie ve stáří: strategie jejího zachování.** Ostrava: Zdravotně sociální fakulta OU, 2004, s. 61–71.
- KALVACH, Z., ONDERKOVÁ, A. **Stáří: pojetí geriatrického pacienta a jeho problémů v ošetrovatelské praxi.** Praha: Galén, 2006.
- KALVACH, Z. a kol. **Geriatric a gerontologie.** Praha: Grada, 2004.
- KROUT, J. A. **An Overview of Older Rural Populations and Community-Based Services.** In KROUT, J. A. (ed.). **Providing community-based services to the rural elderly.** Thousand Oaks: Sage, 1994, s. 3–18.
- KUBALČÍKOVÁ, K. **Podpora neformálních pečovatelů v podmínkách poskytování**

sociálních služeb pro seniory v ČR: příklad Pečovatelské služby. *Sociální práce / Sociálna práca*, 2012, roč. 12, č. 4, s. 89–97.

MARIN, B., ZAIDI, A. **Ageing Trends and Policies in the UN-European Region.** In UNITED NATION DEPARTMENT OF ECONOMICS AND SOCIAL AFFAIRS. **Regional Dimensions of the Ageing Situation.** New York: United Nations, 2008, s. 61–105.

Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013–2017. Praha: MPSV ČR, 2013.

Národní plán rozvoje sociálních služeb pro období 2011–2016. Praha: MPSV, 2011.

POPPEL, K. **Analysing Community Work. Its Theory and Practice.** Buckingham-Philadelphia: Open University Press, 1996.

Statistická ročenka Jihomoravského kraje 2010. ČSÚ. [on-line] [10. 6. 2011] http://www.brno.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/krajpubl/644003-11-r_2011-xb

Usnesení vlády České republiky ze dne 1. září 2004 č. 824 ke Strategii podpory dostupnosti a kvality veřejných služeb.

Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení).

Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

Zákon č. 160/1992 Sb., o zdravotní péči v nestátních zdravotnických zařízeních.

Zákon č. 366/2011 Sb., kterým se mění zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.

Poznámky

- 1 Kontaktní adresa: FSS MU, Katedra sociální politiky a sociální práce, Joštova 10, 602 00 Brno. E-mail: kubalis@fss.muni.cz.
- 2 Termín soběstačnost je v domácím diskurzu nahrazován pojmem závislost na pomoci druhé osoby, přesněji v souladu se zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, a zejména prováděcí vyhláškou č. 505/2006 k tomu zákonu, se nově

pracuje s pojmem „schopnost zvládat základní životní potřeby“. Za neschopnost zvládnutí základní životní potřeby se v této právní normě považuje stav, kdy porucha funkčních schopností dosahuje úrovně úplné poruchy nebo poruchy těžké, kdy i přes využívání zachovaných potenciálů a kompetencí fyzické osoby a využívání běžně dostupných pomůcek, prostředků, předmětů denní potřeby nebo vybavení domácnosti, veřejných prostor nebo s využitím zdravotnického prostředku nelze zvládnout životní potřebu v přijatelném standardu. Za neschopnost zvládnutí základní životní potřeby se považuje rovněž stav, kdy režim nařízený odborným lékařem poskytujícím specializované zdravotnické služby neumožňuje provádění základní životní potřeby v přijatelném standardu. Stejná právní norma pak vymezuje oblasti, které jsou posuzovány z hlediska schopnosti jedince zvládnout tyto činnosti samostatně, nebo zda je nezbytná asistence ze strany druhé osoby. Mezi tyto oblasti pomoci patří: mobilita, orientace, komunikace, stravování, oblékání a obouvání, tělesná hygiena, výkon fyziologických potřeb, péče o zdraví, osobní aktivity, péče o domácnost. Kalvach pak nabízí jinou perspektivu a doporučuje v případě klientů, kteří vyžadují komplexní sociálně-zdravotní péči, sledovat (1) zdravotní stav a zdravotní rizika; (2) fyzickou výkonnost a soběstačnost; (3) duševní zdraví a psychickou pohodu; (4) sociální status a ekonomické zajištění (Kalvach, 2004).

- 3 A to bez ohledu na způsob ubytování, tedy zda rezidenti těchto pobytových služeb sdílejí pokoj s další osobou nebo zařízení nabízí samostatné bydlení.
- 4 Pro většinu dotázaných v tomto výzkumu se jevílo jako málo představitelné, aby individuálně sjednávali potřebné formální náležitosti s jednotlivými poskytovateli např. telefonicky nebo při osobní návštěvě. Považovali tento způsob za zdlouhavý a složitý. Zejména v případě osob se sníženou soběstačností.
- 5 V souladu s § 2 zákona č. 160/1992 Sb., o zdravotní péči v nestátních zdravotnických zařízeních.

- 6 Např. v rámci pobytové sociální služby se klient podílí na úhradě služby s využitím vlastních finančních prostředků, popř. s využitím příspěvku na péči, pokud je jeho příjemcem, tak při hospitalizaci ve zdravotnickém zařízení je poskytování péče hrazeno ze zdravotního pojištění, popř. se klient podílí na úhradě formou regulačního poplatku. S ohledem na tyto nerovnosti ve financování péče v rámci jednotlivých resortů (a mnohdy také nedostatečné kapacity pobytových sociálních služeb) jsou ve zdravotnických zařízeních hospitalizováni pacienti, kterým je de facto poskytována dlouhodobá sociálně-zdravotní péče.
- 7 Role obcí při zajišťování sociální pomoci je předpokládána ve vztahu k poměrně širokému spektru cílových skupin příjemců pomoci nebo přesněji nepříznivých sociálních situací. Náleží sem rodinná, resp. pro-rodinná politika, děti a mládež, národnostní a etnické menšiny, osoby se zdravotním postižením, osoby ohrožené sociálním vyloučením, protidrogová politika, rizikové chování a trestná činnost, lidé v hmotné nouzi apod.
- 8 Na základě Usnesení vlády ČR č. 824 ze dne 1. září 2004 by měla být využita metoda komunitního plánování, a to ať už pro vytváření vlastního střednědobého plánu pro obec nebo jinak vymezené území, nebo při zpracování podkladových materiálů pro zpracování krajského střednědobého plánu.
- 9 V ZSS (§ 93 písm. c) pak nacházíme identické očekávání na koordinaci sociálních služeb formulované také vůči krajskému úřadu.
- 10 Na základě smluvního ujednání se zadavatelem výzkumu – zástupci dané obce s rozšířenou působností jsou výstupy z tohoto výzkumu zcela anonymizovány, tzn. není uveden název obce s rozšířenou působností, anonymizovány jsou také názvy jednotlivých obcí v rámci správního obvodu, stejně tak jsou z textu vypuštěny veškeré místní a jiné názvy. Detailní informace potvrzující realizaci výzkumu může autorka tohoto textu doložit na vyžádání.
- 11 Nejčastěji uváděnou cílovou skupinou v obtížné životní situaci byly osoby ve složité finanční situaci, přesněji lidé v tzv. „dluhové pasti“.

Příběhy sociálních pracovníků a pracovníků, kteří nemlčeli – Popis prožívaných dilemat¹

Stories of Social Workers Who Did Not Keep Silent – Description of Experienced Dilemmas

Radka Janebová, Marcela Hudečková, Romana Zapadlová, Jana Musilová

Mgr. Radka Janebová, Ph.D.,² pracuje jako odborná asistentka na Ústavu sociální práce Univerzity Hradec Králové a zároveň jako sociální pracovníce v Občanském sdružení Salinger v projektu Triangl, který se věnuje sanaci rodiny. Zabývá se etikou rozhodování v sociální práci a genderovými aspekty sociální práce.

Mgr. Marcela Hudečková pracuje jako sociální pracovníce a koordinátorka Dětského krizového centra v rámci činnosti Poradny pro oběti násilí a trestné činnosti ADRA v Hradci Králové.

Mgr. Romana Zapadlová pracuje jako sociální pracovníce na oddělení koncepcí a sociální péče Magistrátu města Hradec Králové.

Bc. Jana Musilová pracuje jako vedoucí referátu sociální péče na Úřadu městské části Praha 10.

Abstrakt

Cílem článku je popsat dilemata sociálních pracovníků a pracovníků, kteří se rozhodli dilema mezi subjektivně vnímanou potřebou obhajovat práva klientů a mocenskými tlaky ze strany zadavatele řešit volbou obhajoby práv klientů, a na základě nalezených dilemat navrhnout opatření pro sociální pracovníky, která by mohla dilematickým situacím předcházet nebo je alespoň zmírňovat. K dosažení cíle jsme zvolily kvalitativní výzkumnou strategii s využitím polostrukturovaných rozhovorů, v nichž jsme zjišťovaly kontext dilemat, požadavky zadavatelů a práva klientů, která sociální pracovníce a pracovníci vnímali jako ohrožená. Zjistily jsme, že tlaky zadavatelů vedly k ohrožení práv klientů zejména v oblastech dostupnosti služby a kvality služby.

Klíčová slova

sociální práce, práva klientů, obhajoba práv, dilemata, zadavatel

Abstract

The aim of this article is to describe dilemmas of social male and female workers who decided to defend the dilemma between subjectively perceived need of clients' rights and the power pressures from an authority to be solved by the choice defence of client's rights and on the pursuant of found out dilemma to suggest measures for social workers which could prevent such dilemmatic situations or at least to mitigate them. To achieve the goal, we have chosen a qualitative research method using a semi-structured interview, in which we examined the context of dilemmas, requirements of contracting party and the client's rights that social workers perceived as threatened. We found out that the authorities' pressures had led to the violation of the clients' rights particularly in the areas of availability and quality of services.

Keywords

social work, client's rights, rights advocacy, dilemmas, contracting authority

1. Úvod

Náš článek jsme nazvaly *Příběhy sociálních pracovníků a pracovníků, kteří nemlčeli*, ale spíše se jedná o příběh sociální práce. Ta je vystavována řadě mocenských tlaků, kterým je velmi obtížné se bránit nebo aktivně postavit. Cílem textu je popsat dilemata sociálních pracovníků a pracovníků, kteří se rozhodli dilema mezi subjektivně vnímanou potřebou obhajovat práva klientů a mocenskými tlaky ze strany zadavatele řešit volbou obhajoby práv klientů, a na základě nalezených dilemat navrhnout opatření pro sociální pracovníky³, která by mohla dilematickým situacím předcházet nebo je alespoň zmírňovat. Budeme psát o těch, kteří se rozhodli „nemlčet“ a práva klientů obhajovat. Řada z nich na toto rozhodnutí doplatila ztrátou zaměstnání. Původně jsme chtěly také představit konkrétní způsoby řešení dilemat, ale samotné pojmenování dilemat nám přišlo natolik zajímavé a zároveň frustrující, že jsme se rozhodly zpracovat toto téma v jiném článku.

V následujícím textu nejprve představíme klíčové pojmy, se kterými posléze pracujeme v interpretační části. Vymezíme, jak se rozvíjela debata o pojmu „mlčení“ sociálních pracovníků, vysvětlíme naše pojetí dilematu a charakterizujeme termíny „obhajoba práv klientů“ a „požadavky zadavatelů“. Poté bude následovat metodické ukotvení výzkumu a část zprostředkovávající výstupy našeho výzkumného šetření, kde budou nejprve popsány organizační kontexty dilemat a pak dilemata samotná. Na závěr se pokusíme navrhnout cesty, jak by mohla česká sociální práce uvedeným situacím předcházet nebo je alespoň zmírňovat.

2. Teoretické ukotvení

2.1 „Mlčení“ sociálních pracovníků a pracovníků

Poprvé jsme zaznamenaly reflexi o „mlčení“ českých sociálních pracovníků na IV. Hradeckých dnech sociální práce v roce 2007, kde Milan Šveřepa (2008) prezentoval příspěvek o reformě sociálního systému v kontextu pomoci a kontroly a kde se v kapitole, kterou nazval *Sociální práce není jen trpná vykonavatelka příkazů*, zamýšlel nad úlohou sociálních pracovníků v době sociálních reforem. Upozorňoval, že „sociální pracovníci se nezapojují do diskusí

o účelu a úloze sociálního státu, neříkají své názory na změny sociálního systému, nepropůjčují svůj hlas klientkám, aby zprostředkovaly jejich zkušenosti a požadavky“ (Šveřepa, 2008: 245). V tomto textu také použil samotný termín „mlčení“, když konstatoval, že mezera mezi teorií a praxí sociální práce byla překlenuta, protože obě oblasti sociální práce se shodují právě ve veřejném „mlčení“ (Šveřepa, 2008: 246).

V roce 2009 – tentokrát na VI. ročníku Hradeckých dnů – vystoupil Milan Šveřepa (2010) ještě s kritičtější příspěvkem, nazvaným *Prosazování a obhajoba práv klientek sociální práce. Příběh, který není*, v němž zdůrazňoval, že pokud má být cílem sociální práce prosazování sociální spravedlnosti a zlepšení životních podmínek utiskovaných, diskriminovaných nebo jinak ohrožených lidí, nevystačí si pouze s individuální prací zaměřenou na přizpůsobení klientů podmínkám prostředí. Svou kritikou se pouštěl ještě dále, když poukazoval na to, že toto „mlčení“ je dáno závislostí sociální práce na těch, kdo ji platí. Nezáleží na tom, zda si v roli platících představíme obec, kraj či stát. Podstatné je, že „nikdo nechce kousat ruku, která jej krmit“ (Šveřepa, 2010: 69).

Vedle toho upozornil na problém „konkurence“ mezi poskytovateli, který taktéž podporuje stav „mlčení“. Vzhledem k tomu, že financí je málo a organizace chtějí přežít, vnímají se vzájemně jako konkurence. Organizace pak stojí proti případným nespravedlnostem veřejných politik osamělé s utkvělou myšlenkou: „Pokud se ozveme, přijdeme o dotace a zanikneme – klientky ztratí službu a my práci“ (Šveřepa, 2010: 74). Konkurenční prostředí nemusí být přítomno pouze mezi poskytovateli sociálních služeb, ale také mezi veřejnou správou vzájemně a mezi veřejnou správou a poskytovateli sociálních služeb. Rivalita mezi pracovníky Úřadu práce ČR a mezi tzv. „sociálními pracovníci na obcích“ je obecně známá a její nepříznivé dopady na klienty také (viz např. Vrbický, 2013). Obdobně si mohou konkurovat již zmínění sociální pracovníci na obcích s občanskými poradnami či sociálně aktivizačními službami pro rodiny s dětmi (viz např. Janebová, Vrbický, 2012). Všechny tyto konkurenční boje mohou v důsledku paralyzovat sociální pracovníce a přispívat k jejich „mlčení“.

O vlivu strachu na „mlčení“ píše také Hloušková (2010: 226), když charakterizuje klima

komunitního plánování jako „*strach z černého Petra*“. Vytáhnout si černého Petra znamená získat si v rámci komunitního plánování nálepku potíživši, který se ozývá při porušení nastavených pravidel. „*Díky chudobě našeho národního i podnikatelského sektoru, nedostatku dobrovolníků, černých děr v podobě příspěvku na péči, zrádnosti evropských fondů a odsunu sociálních problémů do stínu jiných důležitějších agend se totiž i nevoládní poskytovatelé stali natolik závislí na veřejných rozpočtech, že už zapomněli na svou svébytnost, nezávislost a demokratotvornost*“, píše Hloušková (2010: 226). A dodává, že nikdo, kdo chce poskytovat sociální služby, si nemůže dovolit „*nebýt hodný*“. Podobně jako Šveřepa také upozorňuje na další důsledek, ke kterému status quo podfinancování české sociální práce vede, a to na „vyčerpání“ sociálních pracovníků. Boj o přežití služby vyčerpává potřebnou energii na obhajobu práv klientů a velkou dávku profesní kreativity.

Spolu se Šveřepou se začal věnovat tématu „mlčení“ také Libor Musil (2008), který je vztahoval spíše ke „*kontrole podmínek výkonu sociální práce*“. Tu chápe jako vliv sociálních pracovníků na formulaci a uplatňování psaných i nepsaných pravidel, podle nichž se ve společnosti a v organizacích rozhoduje o přidělování zdrojů (např. peněz, informací, pravomocí, oprávnění, pracovních kapacit, poptávky a zakázek; Musil, 2008: 62). Ve svých statích kritizuje, že sociální pracovníci považují mnohdy za legitimní, aby „*podmínky výkonu sociální práce*“ kontrolovali jednostranně zadavatelé – tedy politici a manažeři. Sociální pracovníci mají tendence přistupovat na pravidla zastupitelské demokracie „*zvolte*“ a „*respektujte rozhodnutí volených zástupců*“. Musil (2008: 63) se ovšem domnívá, že existuje ještě třetí pravidlo, „*že zvolení zástupci mají hájit veřejné zájmy*“. Sociální pracovníci by proto měly prosazování zájmů svých klientů kontrolovat, a pokud tak není činěno, měly by se zasazovat o sesazení volených zástupců, případně těch, na něž byly delegovány jejich pravomoci (úředníků či manažerů).

Ve svém dalším příspěvku, který zazněl na VII. Hradeckých dnech sociální práce, Libor Musil (2010: 13–14) kritizuje, že pojetí sociální práce ustálené v České republice neodpovídá tomu, co je za „sociální práci“ uznáváno ve většině moderních společností Severní Ameriky

a Evropy. Zatímco ve zmíněných společnostech „*bylo pod označením ‚sociální práce‘ uznáno odborné působení a účastníky problematických sociálních interakcí s cílem dosáhnout jejich vzájemného přizpůsobení a zmírnění problematickosti jejich interakce*“, tak v Česku je sousloví „sociální práce“ spojováno s řešením „akutních důsledků omezené soběstačnosti chudých nebo znevýhodněných jedinců“. Sociální práce se zaměřuje spíše na důsledky vzniklých problémů a řeší je na straně klientů. Naopak práce s příčinami problémů a ovlivňování podmínek prostředí, ve kterém klienti žijí, není u nás zvykem. Důsledkem takového ustálení sociální práce může být i „mlčení“ sociálních pracovníků, kteří vlastně obhajobu práv klientů ani nemusí považovat za součást poslání své profese.

Oproti Šveřepovi (2008, 2010) a Hlouškové (2010), kteří „mlčení“ přičítají strachu (i když nejen jemu) sociálních pracovníků hájit práva klientů, přichází Musil (2010) s hypotézou, že sociální pracovníci o tomto závazku vlastně ani nemusí vědět. Vzhledem k tomu, že podle našeho názoru se širší diskuse k danému tématu nerozběhla, mohlo by to nahraovat spíše Musilově hypotéze.

2.2 Dilemata mezi obhajobou práv klientů a požadavky zadavatelů

„Dilema“ vnímáme jako situaci, kdy pracovník stojí před dvěma vzájemně neslučitelnými možnostmi, mezi kterými by měl volit.⁴ V našem výzkumu jsme se zaměřily na dilemata mezi vnímáním potřeby obhajovat práva klientů a požadavky zadavatelů, které byly v rozporu s klientskými právy. Níže vysvětlíme, jak vnímáme pojmy, jako jsou „obhajoba práv klientů“ a „požadavky zadavatelů“.

Na úvod je třeba napsat, že jsme žádné vymezení pojmu „obhajoba práv klientů“, které by bylo možno považovat za formalizované a obecně sdílené sociálními pracovníci v České republice, nenašli. Protože zde stále nemáme profesní zákon, který by mohl sloužit jako opora pro tuto činnost, musely jsme vzít zavděk zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, který v § 109 upravuje předpoklady pro výkon povolání sociálního pracovníka. Sociální pracovník je vymezen pouze činnostmi, které vykonává, ale z vymezených činností žádný závazek k „obhajobě práv klientů“ explicitně nevyplývá.

Zmíněný zákon také upravuje podmínky poskytování pomoci a podpory fyzickým osobám v nepříznivé sociální situaci prostřednictvím sociálních služeb. V § 35 lze nalézt mezi taxativně vyjmenovanými činnostmi při poskytování sociálních služeb v odst. 1 pod písmenem j) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí, což je podle našeho názoru jediná zmínka k tomuto závazku sociální práce v české platné legislativě. Problém je, že není vymezeno, co si pod tím mají sociální pracovníci představit. Pokud se pokusíme najít vysvětlení ve vyhlášce č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách, zpravidla je u jednotlivých druhů sociálních služeb tato činnost vysvětlena ve smyslu „pomoc při vyřizování běžných záležitostí“ a „pomoc při obnovení nebo upevnění kontaktu s přirozeným sociálním prostředím“. Vymezení této činnosti je tedy velmi vágní a podle našeho názoru i velmi zužující, protože odkazuje spíše k aktivitě na mikrorovně klientů.

Součástí citované vyhlášky MPSV č. 505/2006 Sb., prováděcího předpisu k zákonu č. 108/2006 Sb., je příloha č. 2, Standardy kvality sociálních služeb, které se také zabývají „ochranou práv osob“, nicméně v tomto případě se jedná spíše o ochranu uživatelů před samotnou sociální službou, nikoliv o předpoklad „obhajoby práv klientů“. Co znamená „obhajoba práv klientů“, si musí sociální pracovníci domyslet sami, protože opora v zákoně jim poskytnuta nebyla.

Protože jsme nenašly oporu pro „obhajobu práv klientů“ v českých právních předpisech, pokusily jsme se čerpat z etických dokumentů. Je to ovšem trochu problém, protože ambici zastřešujícího kodexu má pouze Etický kodex sociálních pracovníků České republiky (2006), vytvořený Společností sociálních pracovníků, a ten nikdy statut zastřešujícího kodexu formálně nezískal. Je tedy na zvážení každé individuální sociální pracovnice, zda ho bude, či nebude respektovat. Tento dokument, naposledy inovovaný v roce 2006, zahrnuje několik bodů, které lze považovat za závazek k „obhajobě práv klientů“.

Body 1.1 a 2.1.2 kladou důraz na dodržování lidských práv, ale explicitně nevymezují závazek k jejich obhajobě. Body 1.4 a 2.5 upozorňují na závazek ke zprostředkování interakce

mezi klienty a jejich prostředím, včetně práva a povinnosti sociálních pracovníků upozorňovat na oprávněné zájmy občanů, zasazovat se o zlepšení sociálních podmínek a zvýšení sociální spravedlnosti ve společnosti. Způsob, jakým je toto „zasazování se“ popsáno v bodu 2.5 (např. podněcovat změny v zákonech a v politice, upozorňovat na možnosti spravedlivějšího rozdělení společenských zdrojů, rozšiřovat možnosti ke zlepšení kvality života klientů), lze ztotožnit s tím, co vnímáme jako „obhajobu práv klienta“.

Za etickou oporu by bylo možno považovat ještě Mezinárodní etický kodex (2004) sociální práce přijatý valným shromážděním IFSW (Mezinárodní federace sociálních pracovníků) v Adelaide v Austrálii v roce 2004. Bohužel tento dokument, který klade silný důraz na principy lidských práv a sociální spravedlnosti, není v České republice příliš známý ani respektovaný.

Námi zkoumaná dilemata sociálních pracovníků vznikala tak, že pracovnice vnímaly tlak zadavatele, který mohl vést k ohrožení práv jejich klientů či určité znevýhodněné skupiny lidí, kteří v daném momentu ještě nemuseli být jejich klienty.⁵ Je ovšem třeba ještě vymezit, kdo může být „zadavatelem“.

Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky (dále MPSV) vymezuje „zadavatele“ v kontextu sociálních služeb jako „... zejména obce a kraje. Zadavatelé jsou odpovědní za zajištění sociálních služeb na příslušném území. Vstupují do procesu jako aktivní účastníci, zejména proto, že jsou garanty realizace výstupů komunitního plánování. Proto podpora komunitního plánování ze strany obce a jejich politických reprezentantů představuje nejzákladnější podmínku pro jeho uskutečňování“ (Co je komunitní plánování sociálních služeb a kdo jsou jeho hlavní aktéři, 2013). Rolí zadavatelů je tedy především zajištění dostupnosti a kvality služeb, jak vyplývá ze zákona o obcích č. 128/2000 Sb., ze zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách (konkrétně § 92 až § 96) a podle ustanovení § 7, § 63 až § 65 zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi.

Námi vymezenou definici „zadavatele“ vnímáme ještě o něco specifickěji, přičemž jsme inspirovaní čerpaly z tzv. komisionářského modelu Ernsta Salamona a Klase Grevelyho (Salamon,

2001), kteří „zadavatele“ vymezují jako toho, kdo službu zadává, definuje cíle, platí ji a kontroluje plnění cílů. V určitém smyslu pak může být pro řádového sociálního pracovníka „zadavatelem“ jeho nadřízená v organizaci.⁶

Za „zadavatele“ považujeme volené zástupce a jimi delegované osoby (politiky a manažery), kteří by měli na základě platné legislativy převzít odpovědnost za řešení nepříznivých sociálních situací svých občanů (ve smyslu Salomona (2001)) a prosazovat veřejné zájmy. „Zadavatelem“ pak nemusí být pouze ten, kdo zadává zakázku, ale i ten, kdo by tak měl podle právních norem činit, ale z nějakého důvodu tak nečiní. Připouštíme, že námi užívaný termín „zadavatel“ v tomto kontextu působí poněkud absurdně, ale jiná označení nám připadala ještě méně vhodná (např. „odpovědný subjekt“).

„Zadavatele“ někdy uplatňují na sociální pracovnice řadu požadavků, které mohou být v rozporu s právy klientů, nebo svou nečinností ohrožují práva lidí, vůči kterým cítí sociální pracovníci odpovědnost. Vzдорovat těmto požadavkům může být pro sociální pracovnice velmi rizikové, protože „zadavatelé“ disponují mocí rozhodovat o finanční podpoře organizací. Tyto tlaky jsou ve valné většině ekonomické, protože neuposlechnutí požadavku může vést k likvidaci organizace (především v případě neziskových organizací). Oproti tomu pracovníci veřejné správy či příspěvkových organizací riskují svou „neposlušností“ propuštění z pracovního místa, kde se ukázali být nepohodlnými.

3. Metodické ukotvení výzkumu

K dosažení cíle, kterým bylo popsat dilemata sociálních pracovníků a pracovníků, kteří se rozhodli dilema mezi subjektivně vnímanou potřebou obhajovat práva klientů a mocenskými tlaky ze strany zadavatele řešit volbou obhajoby práv klientů, jsme zvolily deskriptivní vícepřípadovou studii. Jednotlivými případy byla konkrétní dilemata sociálních pracovníků a pracovníků, případem tedy nebyla osoba, ale specifická situace dilematu, ve které se tato osoba ocitla v kontextu fungování sociální práce (tento kontext byl popsán výše v teoretickém ukotvení našeho výzkumu). Vzhledem k tomu, že jsme chtěly získat hlubší popis zkoumaného jevu, využily jsme kvalitativní výzkumnou strategii s využitím polostrukturovaných interview.

Ke zvýšení validity výzkumu jsme užily triangulace jednak skrze hledání popisů více případů a jednak jsme hledaly oporu v odborné literatuře z oblasti sociální práce k nalezeným dilematům. Druhou užitou kvalitativní technikou tedy byla kvalitativní analýza dokumentů získaných rešerší české odborné literatury zahrnující klíčová slova obsažená v nalezených dilematech. Nutno zdůraznit, že ne vždy se nám podařilo takovou relevantní literaturu dohledat. Vzhledem k tomu, že jsme se nechtěly spokojit pouze s deskripcí zkoumaného jevu, překročily jsme rámec deskriptivní případové studie a pokusily se induktivně odvodit možnosti či „analytické zobecnění“ (Hendl, 1997: 68), jak by mohla sociální práce obdobným dilematickým situacím předcházet či je alespoň zmírňovat.

Rozhovory byly realizovány v průběhu let 2010 až 2013. Výzkumný soubor byl získáván technikou „sněhové koule“ (*snowball sampling*), kdy byly kontakty na další informanty získávány přes již zkoumané jedince. Získávání informantek bylo velmi komplikované ze dvou důvodů. Za prvé proto, že dvě třetiny oslovených lidí, o kterých jsme měly informaci, že zkoumané dilema zažili, odmítlo interview poskytnout ze strachu, že by je to v budoucnu mohlo profesně poškodit, a to i přes příslibenou anonymitu. Za druhé byli někteří „odvážní“ či „ochotní“ z výzkumu vyloučeni (konkrétně se jednalo o dvě osoby), protože nesplňovali dvě základní podmínky pro informanty, a to, že se musí profesně cítit sociálními pracovníky a že musí své dilema vnímat jako dilema mezi „obhajobou práv klientů a požadavky zadavatelů“.⁷

Výběr informantek probíhal následovně. Nejprve byl získán e-mailový kontakt na vhodnou osobu do výzkumu od předchozího informanta. Této osobě byl zaslán e-mail s průvodním dopisem, v němž byl vysvětlen účel výzkumu, bylo zde vysvětleno, jaké osoby hledáme (viz výše zmíněné dvě podmínky), a byla požádána o vyjádření, zda je ochotna se zúčastnit výzkumu a zda splňuje výše uvedené dvě podmínky. Pokud daná osoba souhlasila, byla dojednána realizace interview.⁸

Z hlediska validity našeho výzkumu reflektujeme riziko, že ani otázka, zda se cítí být sociálním pracovníkem, nemusí garantovat identifikaci s profesí. Nemůžeme totiž zaručit, že všichni naši informanti jasně rozlišovali rozdíl

mezi prací v sociálních službách a sociální prací. Naše informanty lze tedy charakterizovat jako osoby, které se rozhodly účastnit výzkumu, protože se subjektivně považovaly za sociální pracovníky a protože se domnívaly, že obhajovaly práva svých klientů proti zadavatelům. Pokud by byly jejich motivace jít proti zadavateli jiné, v našem výzkumu bychom tuto skutečnost pravděpodobně nezjistily.

Nakonec jsme získaly devatenáct výpovědí (v deseti případech z oblasti veřejné správy, v devíti ze sociálních služeb, osmkrát se jednalo o řadové a jedenáctkrát o vedoucí pozice), u většiny podmíněných garancí naprosté anonymity. Nejvíce ochotných lidí vypovědět svůj příběh jsme našly ve Středočeském kraji ještě za doby působení hejtmana Davida Ratha. Ti naopak preferovali, aby bylo vymezení jejich kraje uvedeno. Ostatní informanty jsme našly ještě v dalších čtyřech krajích České republiky. V zájmu slíbené anonymity nebudeme u přírodních citací našich informantů uvádět odkazy na kód informanta, protože pak by se mohly jejich příběhy stát snadněji identifikovatelné. Upozorňujeme, že jsme nahodile měnily rody informantů, aby se ztížila jejich identifikace (zda se jedná o muže či ženu). Výslednou verzi textu jsme nechali autorizovat ze strany všech informantek. Jsme si vědomy, že tyto kroky snižují „vědeckou hodnotu“ našeho příspěvku, ale etický závazek k našim informantkám vnímáme jako zcela prioritní.

Naše výzkumné otázky se vztahovaly ke zjištění kontextu dilemat (z hlediska kombinace zadavatele a obhájce klienta) a ke zjištění typů a obsahu jednotlivých dilemat. Výzkum k otázkám na způsob obhajoby a praktické důsledky bychom rády publikovaly v některém z dalších čísel. Doslovně přepsané rozhovory jsme zpracovávaly prostřednictvím otevřeného a axiálního kódování. Naši původní představou bylo, že popíšeme zjištěné kategorie dilemat, které doložíme stručnými citacemi. Po vyslechnutí a přečtení všech příběhů jsme se rozhodly, že věnujeme větší prostor přímým citacím, které dokumentují situaci české sociální práce a lidí, kteří ji vykonávají. Neklademe si rozhodně nárok na objektivitu ani reprezentativitu našeho výzkumu. Protože ideově vycházíme z kritické sociální práce⁹, v tomto případě především ze strukturální teorie¹⁰, připouštíme, že naše

teoretické východisko mohlo vést ke kritičtější interpretací rozhovorů, než by tomu bylo u konzervativněji laděných sociálních pracovníků.

V následujícím výzkumu budeme prezentovat dilemata, která jsme v příbězích našich informantek a informantů našly.

4. Prezentace zjištění výzkumu

4.1 Kontexty, ve kterých zadavatelé služeb sociální práce ohrožovali zájmy klientů

Bylo možno nalézt tři základní typy kontextů, ve kterých sociální pracovníce popisovaly vnější tlaky při výkonu sociální práce.

V první situaci to byly mocenské tlaky **ze strany zadavatelů (politiků a vysokých úředníků) na manažery příspěvkových a neziskových organizací i vedoucí pracovníky veřejné správy**. Bylo by ideální rozlišit od sebe tlaky ze strany politiků a vysokých úředníků, ale výzkum ukázal, že tyto dvě oblasti jsou natolik propojené, že je od sebe nelze jasně oddělit.

Druhý kontext se vyznačoval mocenským nátlakem **řadových pracovníků státní správy nebo samosprávy vůči sociálním pracovníkům z nestátních organizací**. Pro tyto pracovníce státní správy či samosprávy bylo typické, že mohly zprostředkovaně skrze moc úřadu ovlivnit další financování či existenci nestátní organizace. Takto jednostranně prezentovaný směr mocenského působení může vést k otázce, zda lze nalézt i opačné mocenské tlaky – ze strany nestátních organizací na oblast veřejné správy. V prezentovaném výzkumu jsme takovou jednoznačně definovanou situaci nenašly, což nemusí nutně znamenat, že reálně neexistují. Domníváme se, že v praxi se můžeme setkat i se situacemi, kdy i nestátní organizace mohou skrze různé lobbistické praktiky ovlivňovat chod a rozhodování státní správy. Může se tak stát přes osobní kontakty s politiky a vysokými úředníky. Příklad takového vlivu je neformálně diskutován v souvislosti s odvoláním ředitele Odboru rodiny a ochrany práv dětí MPSV v červnu 2013. Sociální pracovníci debatují, jak bylo toto odvolání ovlivněno lobbistickými tlaky některých organizací, které se cítily ohroženy jím navrženou transformací péče o ohrožené děti, a jak bylo reálně ovlivněno veřejně deklarovanými důvody¹¹.

Ve třetí situaci se ocitali pracovníci, kteří byli tlačeni do jednání, které bylo v rozporu se zájmy klientů, **ze strany jejich přímých nadřízených v organizaci**. Po úvaze jsme tuto kategorii spojily s tlakem ze strany přímo nadřízeného orgánu, který skrze konkrétního pracovníka uplatňoval mocenský tlak v rozporu se zájmy klientů.

4.2 Nalezená dilemata mezi právy klientů a požadavky zadavatelů

Ohrožení práv klientů bylo možno chápat ve dvojím slova smyslu. Za prvé, jako ohrožené „právo klientů na poskytnutí **potřebné** pomoci“. V tomto případě ze strany sociálních pracovníků existovala obava, že klientům nebude poskytnuta pomoc adekvátní jejich potřebám. Za druhé ve smyslu ohroženého „práva klientů na poskytnutí **kvalitní** pomoci“, kdy sice měla být služba poskytnuta, ale v nižší kvalitě, než kterou považovali sociální pracovníci za přiměřenou. V následujícím textu nejprve popíšeme kolizní požadavky zadavatelů s „právem klientů na poskytnutí potřebné pomoci“ a jako druhým se budeme věnovat kolizním požadavkům zadavatelů s „právem klientů na poskytnutí kvalitní pomoci“.

4.2.1 Ohrožení „práva klientů na poskytnutí potřebné pomoci“

Sociální pracovníci popisovali tři požadavky zadavatelů, které podle jejich názoru vedly k ohrožení samotné existence pomoci, a tedy „práva klientů na poskytnutí potřebné pomoci“. Za prvé se jednalo o požadavek, aby přehlíželi potřeby klientů, za druhé, aby mlčeli při diskriminaci určitých cílových skupin v rámci poskytované finanční podpory a za třetí, aby neadekvátně zvedali poplatky za služby.

„Právo klientů na poskytnutí potřebné pomoci“ vs. požadavek na přehlížení potřeb klientů

V prvním případě bylo „právo na poskytnutí potřebné pomoci“ ohroženo „požadavkem na přehlížení potřeb klientů“. Jednalo se o situace, kdy sociální pracovníci vnímala potřebu určité skupiny klientů, ale zakázkou odpovědného subjektu (potenciálního zadavatele) bylo, aby nic v zájmu uspokojení potřeby klientů nekonala. Potřeba klientů tedy měla zůstat neuspokojená. Požadavky na „nicnedělání“ v zájmu potřeb

klientů měly podle informantů různé příčiny. Mohlo se jednat o „**nezájem či lhotejnost**“, jak uvedli informanti: „*Nezámám... a tím nezámám o naši práci ubližují našim lidem.*“, nebo „... *do jaký míry je to ignorantství... je to čítan-kovej příklad, že jim je to úplně jedno. Úplně jim je to jedno.*“. „Nezámám“ byl implicitně propojen s požadavkem na pasivitu i u sociálních pracovníků, které byly v případě aktivity ve prospěch klientů sankcionovány, nebo byla jejich práce považována za úkon nad rámec pracovních či zákonných povinností. Informanti upozorňovali na spojitost nezájmu s „odporem vůči klientům“, jak citoval jeden z informantů zodpovědného úředníka: „*Oni strašně smrdí! Fuj, nechci být starý a takhle smrdět.*“ V tomto případě mohou sociální pracovníci řešit ještě návazné dilema, zda a jak reagovat na takto neetické vyjadřování vůči klientům.

Jiní informanti považovali za příčinu tlaku na „nicnedělání“ ze strany zadavatelů „**neschopnost či neodbornost**“, jak nahlás přemýšlela jedna z informantek, která popisovala situaci, kdy kraj vypisoval individuální projekt na základě několik let staré analýzy potřeb a opakovaně přes předchozí jednání nevypsal výběrová řízení na některé služby poptávané na základě komunitního plánu: „... *do jaký míry je to diletantismus...*“ Pracovnice neziskových organizací upozorňovaly na „neznalost“ fungování neziskových organizací ze strany některých pracovníků veřejné správy, což ohrožovalo práva klientů. Jeden z informantů popisoval, jak byl jeho organizaci ze strany magistrátu zakázán výkon činnosti, kterou mají dělat podle zákona. Podobný jev registruje i Hloušková (2010: 227), která reflektuje, jak jsou nestátní organizace vykonávající sociální služby stále zaměňovány s dobročinnými a vzájemně prospěšnými spolky, přestože registraci u MPSV a získanými certifikáty deklarují svou profesionalitu. Přesto je zástupci zadavatelů někdy považují za „*podivné skupiny amatérů, které nelze kontrolovat*“ a dávají přednost vlastním příspěvkovým organizacím, přestože to může vyjít finančně draž a kvalita služeb může být nižší.

„Neschopnost či neodbornost“ byly připisovány nedostatečnému vzdělání lidí, kteří rozhodují o financování služeb sociální práce, jak dokládají následující citáty našich informantů: „*Na místech, kde má sedět odborník, sedí*

diletanti bez vzdělání a s minimálním zájmem o sociální práci.“ nebo „... sociálu vládné politika a ne odbornost“ nebo „Odbor sociální vedl člověk bez vzdělání. Vždyť se podívejte, jaký vzdělání mají? To jsou odborníci? Hasiči, nedostudovaní lidé, bez praxe, jen kamarádíkové na vlivných místech.“ Tato „neschopnost“ může být provázena požadavkem, aby o ní sociální pracovníce mlčely, neobhajovaly práva klientů, a pokud tak činily, mělo to, nebo to pro ně mohlo mít, fatální následky.

Někteří měli zkušenost s „**jasně deklarovaným odmítnutím podpory**“, kdy politici či vysokí úředníci odmítli potřebu klientů podpořit. Velmi často nebylo toto stanovisko ze strany politiků zdůvodněno. Například jeden z informantů popisoval, jak na poskytnutí služby obstaral peníze přes předchozí odmítnutí politiků, za což dostal nálepku „*neposlušného pracovníka*“, který „*může brzy přijít o práci*“. Následně budu popisovat dilema, které je určitou podmnožinou jasně deklarovaného odmítnutí podpory, ale zahrnuje specifické a eticky sporné zdůvodnění.

„Právo klientů na poskytnutí potřebné pomoci“ vs. požadavek na diskriminaci určitých cílových skupin při uspokojování jejich potřeb

Ve druhém případě bylo „právo na poskytnutí potřebné pomoci“ ohroženo „požadavkem na diskriminaci určitých cílových skupin při uspokojování jejich potřeb“. V tomto případě politici odmítli finančně podpořit určitou cílovou skupinu, kterou nepovažovali za oprávněnou, a požadovali, aby sociální pracovníce jejich rozhodnutí bez námitek akceptovaly. Jednalo se o situaci, kdy byly činěny požadavky na změnu struktury cílové skupiny, tak aby služby obdržely cílové skupiny, které politikovi mohli vylepšit politickou image, nebo byly při změně politické reprezentace obce přímo rušeny služby pro nepopulární cílové skupiny. Informanti popisovali, že mezi takto diskriminované skupiny patřily například děti ze znevýhodněného prostředí nebo lidé ze sociálně vyloučených lokalit. Sociální pracovníci takové tlaky interpretovali jako situaci, kdy služba není poskytnuta tomu, kdo ji potřebuje, ale tomu, kdo je politicky přijatelnější.

Příklad takového dilematu popsala informantka, která se snažila z pozice vedoucí sociální

pracovnice zřídit v obci služby pro znevýhodněné, přičemž narazila na odmítání nadřízeného i politické reprezentace: „*Tak jsem ani nechtěla, proč se ten zadavatel k tomu takhle staví. Nebo chápala jsem to proto, že to jsou pro ně marginální skupiny lidí, které vlastně nijak nehovoří do politiky, nemohou ji ovlivnit ty cílové skupiny těch služeb. A proto mě to taky tak zlobilo, protože samozřejmě, kdyby to byla služba pro zdravotně postižené děti z majoritní společnosti, tak by asi u toho takové překážky nebyly.*“

„Právo klientů na poskytnutí potřebné pomoci“ vs. požadavek na neadekvátní zvedání poplatků za služby

Ve třetím případě bylo „právo na poskytnutí potřebné pomoci“ ohroženo „požadavkem na neadekvátní zvedání poplatků za služby“. Protože zvedání poplatků by vedlo k zamezení přístupu některých klientů ke službám, bylo podle pracovníků omezeno právo klientů na poskytnutí potřebné pomoci. Takový nátlak popisoval jeden z informantů následovně: „*Jak napíšou, že senioři mají našetřeno, tak chtějí zvednout platby. A ty se snaž to z nich vymámit. Když se bráníš a nechceš, protože stejně polovina lidí na ty jejich požadavky nemá peníze, nejsou jejich člověk. Oni dělají statistiky, a jak se některý důchodák dostane do červených čísel, vyhodí tě z práce jako neschopu.*“

4.2.2 Ohrožení „práva klientů na poskytnutí kvalitní pomoci“

Sociální pracovníce popisovaly tři hlavní typy požadavků, které vnímaly v kolizi s „právem klientů na poskytnutí kvalitní pomoci“. Reflektované ohrožení „práva klientů na poskytnutí kvalitní pomoci“ se týkalo situací, kdy sociální pracovníci vycházeli z očekávání, že služba klientům bude poskytnuta, ale v nižší kvalitě, než kterou považovali za přiměřenou. Zmíněné právo se dostávalo do kolize s požadavky zadavatelů bezprostředně spojené s financováním služby, požadavky spojené s požadovaným vlivem na proces práce s klienty a požadavky, které jsme nazvaly jako „absurdní“, protože se podle informantek vyznačovaly určitou iracionalitou. V následujících pasážích budou v zachovaném pořadí postupně představeny všechny tři typy požadavků, které budou ještě dále vnitřně strukturovány.

„Právo klientů na poskytnutí kvalitní pomoci“ vs. požadavky bezprostředně spojené s financováním služeb

Že se ani oblasti sociální práce nevyhýbá pochybné financování, ukazuje dilema sociálních pracovníků mezi „právem klientů na poskytnutí kvalitní pomoci“ a mezi požadavkem zadavatelů, aby sociální pracovníci mlčely v případech netransparentního financování a zneužívání dotací ze strany těchto zadavatelů. Asi nejčastější zmiňovanou situací ze strany informantů bylo, že finance na poskytování služby neobdržel ten nejlepší, ale někdo, koho podle své libovůle určil zadavatel. Dotace tak například obdržela přímo organizace radního (později místostarosta), který byl jejím statutárním zástupcem. Jeho koaliční partnerka k tomu zastávala post předsedkyně komise, která o přidělení dotací rozhodovala, takže informant charakterizoval situaci jako „dočasně rodinný podnik“. Ten mohl velmi dobře fungovat i proto, že do sociální komise rozhodující o dotacích byli z jejich strany nominováni pouze lidé ze stejné kandidátky. Přestože v dané obci existoval komunitní plán, tak probíhalo rozhodování v rozporu s ním a posléze byl samotný komunitní plán pozměněn tak, aby vyhovoval organizaci pana radního.

Situace, kdy zadavatel přidělí dotaci „své vlastní“ organizaci, byla v našem výzkumu zmiňována pouze jedenkrát, ale opakovaně se objevovaly případy, kdy byly dotace přiděleny známému či kamarádovi zadavatele. Specifickou variantu tohoto postupu dokládá následující citát: „No, oni to dělají tak, že u sebe jako zaměstnají někoho, kdo rozhoduje o těch penězích, a ten jim pak logicky, že jo, ty peníze přitukne, protože je pak dostane ve výplatě.“ Výjimkou nebylo, že podpořená organizace poskytovala služby za vyšší cenu než služba nepodpořená. Dlužno podotknout, že podobné zkušenosti uváděli jak informanti z veřejné správy, kterým tato praxe vadí, tak ze sociálních služeb, kteří ji pak pocítují na vlastní kůži.

Podobnou zkušenost popisuje v kontextu komunitního plánování Hloušková (2010: 226), která píše přímo o „tendenci ke klientelismu“, kdy kultura „kamarádčování“ umožňuje obcházet pravidla transparentního financování. Praktiky klientelismu popisuje následovně: „Běžný je i konflikt zájmů, kdy je zástupitel či radní zároveň

angažován u konkrétního poskytovatele, kterého prosazuje při příležitostech, které jsou jinak nedostupné“ nebo „Na navýšení příspěvku k dofinancování služby „sprátele“ organizace se ještě nějaké peníze najdou, třeba z úplně jiných kapitol a úplně jiným procesem“ nebo „Zástupci vybraných poskytovatelů jsou zvoleni do různých komisí, jiným by se to však stát nemohlo.“ Jinou praktikou může být to, že při zpracování výstupů pracovních skupin některé služby „omylem“ vypadnou z konečné verze. Předkládá dokonce tezi, že místo aby proces komunitního plánování umožňoval rovné příležitosti pro poskytovatele, tak je tento proces natolik zasažen klientelismem, že je spíše znemožňuje.

Odmítnutí finanční podpory se někdy dělo bez zdůvodnění rozhodnutí, jak ukazuje výrok jednoho z informantů: „Ten vedoucí se vyhýbal přímé konfrontaci, pokud už nastala, tak hovořil vyhýbavě, nedával žádné argumenty na ty naše zpracované analýzy, říkal jen, že ho to nepřesvědčilo, ale proč ho to nepřesvědčilo, to nikdy neřekl, takže to bylo vyhýbavě...“ Právě absence legitimace zdůvodňování, proč někdo dotaci obdržel a jiný nikoliv, byla trnem v oku našim informantům. Někdy bylo rozhodnutí o přidělení dotace zdůvodňováno na základě „zvykového práva“, jak to označila jedna z informantek. V tomto případě byla argumentace o přidělení financí založena na tvrzení „vždycky jsme jim dávali...“. Jeden z informantů upozornil, že někdy jsou jako způsob legitimace nepřidělení dotace používány pomluvy vůči nepodpořené organizaci: „Ve chvíli, kdy byla přidělena dotace skoro ve výši jednoho miliónu korun organizaci, které bylo v roce 2010 zjištěno duplicitní financování za rok 2008 a 2009 (jelikož se jednalo o stěžujícího si přívržence a spolukandidáta ve volbách pana místostarosty), kdy nejlepší neziskovce provozující nejkvalitnější sociální služby ve městě byly dotace sníženy na minimum, a pan místostarosta je veřejně pomlouval.“

Ještě odlišnou zkušenost se zneužíváním dotací měli především informanti ze Středočeského kraje za dob hejtmana Ratha. Ti upozorňovali přímo na snahu zneužívat účelově vázané dotace na jiný účel. Buď byla popisována přímo situace na úrovni kraje, který podle informantek zvažoval převod peněz určených na individuální projekt na jiný účel, nebo se jednalo o odebrání účelově vázaných peněz konkrétním

organizacím, které si obstaraly peníze na služby. Protože se jednalo o účelově vázané dotace, peníze nakonec nebylo možno použít, nicméně postižené organizace se jich už zpětně nedovolaly. Příklad snahy zneužít dotace na individuální projekt kraje popisoval jeden z informantů následovně: *„Byl vypsaný individuální projekt Středočeskýho kraje. Po dvou letech, kdy tam ty peníze ležely, myslím, že se reálně přemýšlelo, jak s nima jinak, nakonec se to nevymyslelo, protože jsou to účelově vázaný peníze, takže se to prostě na poslední chvíli vypsal.“* Druhý příběh ukazuje zneužití dotace na domov pro seniory: *„V zařízení, kde jsem pracovala, byly pokoje pro klienty pro 4 a 5 klientů. Naši klienti neměli vyhovující sociální zařízení. Pokoje tak, jak byly uspořádány, naprosto nevyhovovaly základní potřebě člověka, a tou je právo na soukromí. Jen pro dokreslení situace: V pokoji o 5 lidech byli klienti sedící na toaletních křeslech, zároveň jiný klient snídal atd. Řešili jsme to provizorně zástěnami, ale problém to nevyřešilo. O těchto problémech byl pravidelně zřizovatel – tedy Středočeský kraj – informován. Byl zpracován projekt na přestavbu, zajištěny finanční prostředky na nákup objektu a přeposlány zřizovateli. Přesto peníze na tento účel použity nebyly, zřizovatel byl za dobu 10 let v zařízení pouze 2x, a to jen v období před volbami.“*

Druhé dilema spojené s financováním bylo mezi **„právem klientů na poskytnutí kvalitní pomoci“ a mezi požadavkem zadavatelů, aby sociální pracovníci provozovali službu na stejné úrovni za stavu podfinancování.** Přestože organizace obdržely nižší dotace a často musely snížit počet pracovníků, bylo očekáváno, že budou poskytovány služby na stejné úrovni jako před snížením dotace (že bude poskytnuto stejné množství úkonů či služeb srovnatelnému počtu klientů). Nemuselo se nutně jednat přímo o snížení dotace, ale o požadavek změny kapacity služeb buď ve formě rozsahu poskytovaných hodin, nebo ve formě navýšení počtu klientů, jak uvádí následující citát: *„Tam to bylo tak, že ta služba jedna konkrétní byla silně poddimenzovaná, pak jsem teda toho jednoho pracovníka prosadila, ale v podstatě o tom nechtěl nikdo slyšet. A ten sociální pracovník, který v té službě byl, tak jevil známky syndromu vyhoření, což nebylo dobré. Přitom ten pracovník se o ty klienty velmi dobře staral a i měl velmi dobré výsledky. Takže v té nejistotě a i v tom, že ta*

naše práce není přijímaná, ale je pouze trpěná jako nějaký rozmar.“ Obdobně popisuje svou zkušenost informant ze Středočeského kraje: *„Loni došlo k tomu, že nás nakonec přes MPSV ten kraj podpořil, ale v rámci toho svého grantového řízení dostáváme vlastně už druhý nebo třetí rok nulu. Nikdo se s náma vůbec ne baví, jim je to jedno. Takže vlastně jsme v situaci, kdy tu službu poskytujeme na hranici existence, v podstatě to můžeme poskytovat jen v omezené míře. Město nás prostě podporuje v rámci svých možností, ale v podstatě to poskytujeme na hranici standardů a tak dále. Asi je to daný jenom jako příklad toho, že ten donátor, ten zadavatel ty peníze má, vy s ním prostě jednáte, předkládáte mu ty podklady, o který vás žádá, žádá vás konkrétní lidi, vy jim to dáte v termínech přesně tak, jak chtěj, neustále jim něco předkládáte, a oni vás pak stejně jako smetou a nemáte se kam dovolat. My jsme se dovolali na MPSV a stejně jako i to MPSV je bezruký.“* Zajímavé je, že právě u informantek ze Středočeského kraje byl velmi zřetelný vnímaný kontrast mezi angažovaným přístupem MPSV a protisociálním přístupem Středočeského kraje ovládaného hejtmánem Rathem.

Lze jen spekulovat, zda podfinancování služeb je přímo strategickým záměrem zadavatelů, kteří si chtějí udržet poslušné poskytovatele a mlčenlivé sociální pracovníky, jak naznačuje Šveřepa (2010: 74), nebo se jedná o rezignaci zadavatelů na plnění závazků vůči lidem (Hloušková, 2010: 225). Právě Hloušková (2010) reflektuje, jak se podařilo voleným zástupcům vzbudit ve veřejnosti, ale i v samotných sociálních pracovnících představu, že *„sociální pracovníci jsou ti, co chtějí peníze“*, že to jsou *„ti, co plýtvají“* a někdy dokonce *„nálepku potenciálních podvodníků“*. O tom, že jsou to peníze použité v zájmu lidí, vůči kterým mají volení zástupci odpovědnost, se už tolik nehovoří. Sociální pracovnice by měly být pouze prostředkem, skrze který je těmto závazkům dostáváno. Za paradoxní považuje, že poskytovatelé na sebe přejímají závazky volených zástupců, kterým pak díky podfinancování nejsou schopni dostát. Protože však cítí zodpovědnost, *„snaží se“*, službu poskytují na hranici vlastního zdraví, ale energie na jiné aktivity než individuální klientskou práci jim už nezbývá (Hloušková, 2010: 227).

Na hranici obou předchozích dilemat se nachází příběh informanta, který popisoval ohrožení

kvality poskytovaných služeb na základě odebrání fondů finančních rezerv (opět v rámci Středočeského kraje). Tím, že byly tyto rezervní finance zařízení odejmuty, hrozilo, že v případě nepředvídané události, která by požadovala neočekávané výdaje, by zařízení muselo použít peníze na provoz, čímž by pravděpodobně došlo ke snížení kvality poskytovaných služeb: *„Jedná se zejména o nezáměr o zařízení sociálních služeb, neochota naslouchat problémům zařízení, odebrání investičních fondů či fondů rezerv, kterou si zařízení během let vytvořilo. Odebráním těchto finančních prostředků až na nula korun zůstatku způsobuje, že v případě, že se v zařízení stane nepředvídatelná událost (dojde např. k rozbití kotlů na topení, praskne vodovodní potrubí), je zařízení postaveno před neřešitelnou věcí. Zřizovatele takové problémy nezajímají, nekomunikují, ani se nepřijedou podívat. Tímto jsou ohroženy základní potřeby našich klientů. V případě, že se intenzivně snažíte problém vyřešit a situaci vyřešíte okamžitě např. použitím finančních prostředků na provoz, jste sankcionován a případně z práce i propuštěn.“*

„Právo klientů na poskytnutí kvalitní pomoci“ vs. požadavky spojené s požadovaným vlivem na proces práce s klienty

Dilema, zda akceptovat, či odmítnout tlaky zadavatelů na prosazení jejich vlivu na proces práce s klienty, které mohou negativně ovlivnit kvalitu práce s klienty, bylo ze strany informantů vnímáno ze čtyř rozličných hledisek. Za prvé se objevovala snaha ovlivňovat metodiky služeb, za druhé informantky reflektovaly tlaky na uplatňování byrokratického přístupu, za třetí byly uplatňovány požadavky na poskytování důvěrných informací o klientech a za čtvrté byla kritizována snaha zadavatelů donutit poskytovatele služby ke zvýhodnění jednoho klienta před ostatními.

První dilema mezi tím, **zda ponechat zadavatele zasahovat do metodik poskytování služby, i pokud by to vedlo ke snížení kvality poskytovaných služeb**, popisovali především sociální pracovníci z neziskových organizací. Uplatňované tlaky byly reflektovány ze strany obcí. Například jeden z informantů popisoval, jak si jedna ze sociálních pracovníků odboru sociálně-právní ochrany dětí (dále OSPOD) stěžovala k vedoucímu sociálního odboru na neziskovou organizaci s oprávněním k sociálně-právní

ochraně dětí za to, že pomohla klientce sepsat návrh na svěření dítěte do péče jednoho z rodičů: *„OSPOD udělal... jak to říct... velkej, velkej humbuk, že, jak si vůbec dovolujeme tímhle způsobem pracovat, že nejsme k tomu absolutně oprávněni, že svěření dítěte do péče matky, rozvod manželství a tak, je v kompetenci jejich, a my nemáme vůbec právo bez jejich svolení cokoliv jako sociální pracovníci dělat. ... Udělali v rámci regionu velkej humbuk, kdy my jsme byly povolány k vedoucímu sociálního odboru, kterej nás teda zná, byli jsme povolány na radnici, kde jsme to teda museli vysvětlovat, bylo to velmi nepříjemný, byli jsme pod nátlakem nějakých pomluv... Dokonce jsme byli pod takovým nátlakem, že jim musíme dát ke schválení naši metodiku a takový věci úplně mimo.“* Na vysvětlení je třeba uvést, že pomoc klientce se sepsáním návrhu pro soud je běžnou činností sociálně-právního poradenství u organizací poskytujících sociálně aktivizační služby rodinám s dětmi a nejedná se o úkon v rozporu se zákony. Celá situace byla způsobena neinformovaností konkrétní sociální pracovníce OSPOD o neziskových organizacích, jak to odůvodnil informant: *„Znají nás léta, i když samozřejmě pracovníce se tam střídají a v podstatě to byla srážka jakoby s nějakou neznalostí neziskovky, s neznalostí toho zákona o sociálních službách a tak dále.“* Informant popisoval i fatální důsledky, které taková „srážka s blbcem“ mohla pro organizaci mít: *„Myslím si, že kdyby to bylo v regionu, kde nás neznají, tak je to likvidace, nebo likvidace, v podstatě se to hnalo až do té politický úrovně, kdy v podstatě se jednalo o tom, že by tu službu měli zrušit. Že vlastně jako takhle nekompetentní lidi, jako jsme my, to prostě nemůžou poskytovat, jo?“* Obdobně informant popisoval i následný nátlak zmíněného OSPOD na „povinnou konzultaci postupu s OSPOD“. Opět na vysvětlení – zpravidla bývá zvykem v rámci spolupráce OSPOD a sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi společně konzultovat cíle a vyhodnocovat dosažené „výsledky“, ale nikoliv „postupy“.

Druhé dilema sociálních pracovníků se vztahovalo k **požadavku zadavatele na byrokratickou či rutinní práci s klienty, přestože pracovníce považovala za správné uplatnit individuální přístup sociální práce**. Jednalo se jednak o dilema pracovníků ve veřejné správě, kteří byli svými nadřízenými nuceni, aby v kontextu práce na úřadě vykonávali pouze

úřednickou agendu a nikoliv sociální práci. Příklad ukazuje následující citát: „... tam jde o to, že to jsou činnosti, které žádný právní předpis nepřikazuje, takže ten můj nadřazený argumentoval tím, že to, co je, to stačí, že to nemusíme dělat, tak proč bychom k tomu vůbec přistupovali.“ A jednak jsme zaznamenaly dilema i v rámci poskytovatele sociálních služeb, kdy pracovník kritizoval absenci individuálního přístupu vůči klientovi. Jednalo se o situaci, kdy došlo k „onálepkování“ klienta coby „problémového“, a následně k jeho vyloučení ze služby, protože kvůli bolestem po úrazu (byl upoután na invalidní vozík) kouřil marihuanu. Zatímco nadřízený se domnívali, že v zařízení nelze mít klienta kouřícího marihuanu, tak náš informant považoval za možné řešit situaci méně direktivně.

V rámci třetího dilematu považovaly informantky **ohroženou kvalitu služeb požadavkem zadavatele na poskytování důvěrných informací o klientech**. Jednalo se o situace, kdy bylo ze strany určitého subjektu požadováno, aby byly pracovníkům konkrétních sociálních oddělení či odborů sdělovány důvěrné informace o klientech. Takovými subjekty byli zástupci zřizovatele služby, a to buď politici, vysocí úředníci či řadoví pracovníci obcí, kteří mohli ovlivnit financování dané služby. Zajímavé je, že informanti podobnou zkušenost se zástupci krajů neuváděli. V jiných případech se jednalo o vedoucí nebo řadové pracovníky ze spolupracující organizace, vůči které měla organizace disponující daty o klientech určitý vztah závislosti. Ten nemusí být dán pouze finančně, ale také ve vztahu k odesílání klientů, jak uváděl jeden z informantů. Ten popisoval situaci, kdy byla jeho organizace v příslušnosti klientů závislá na jiné organizaci, která však požadovala za odeslané klienty sdílení důvěrných informací. Bez takto odkázaných klientů nebylo možno dosáhnout počtu klientů, k nimž se organizace zavázala v individuálním projektu, což mohlo mít pro jeho organizaci fatální rizika v podobě vrácení dotace.

Zkušenosti informantek s tlakem na poskytnutí důvěrných informací o klientech byly různé. Důvěrnost informací vztahovaly k závazku mlčenlivosti vyplývajícímu ze zákona o sociálních službách, ke standardům kvality sociálních služeb a k ochraně osobních údajů: *„A ohrožovalo to prostě naši práci, potažmo to ohrožovalo naše klienty v tom smyslu, že kdybychom přistoupili*

na nátlak, který na nás byl vytvářené, tak bychom porušovali právo na ochranu osobních údajů, na důvěru klientů, práva klienta. Kdybychom přistoupili na ten nátlak, tak jsme naprosto v rozporu se standardem práva klientů.“ V některých případech byly požadavky na důvěrné informace zcela explicitní ve smyslu „buď nás budete informovat, nebo příště nedostanete dotace“. V jiných případech se jednalo o jemnější nátlak ve smyslu „když nám o tom řeknete, tak my to těm klientům nepovíme“. Jedna z informantek vnímala takovou přijatou strategii své organizace jako lhaní klientům: *„Nesouhlasím s tím, aby se zneužívala důvěra klientů, kteří danou situaci nemohou posoudit – ať už z hlediska věku nebo z hlediska mentální úrovně. Vadilo mi lhát klientům do očí.“*

Čtvrté dilema zahrnovalo **požadavek zadavatele na zvýhodňování jednoho klienta před ostatními**. Takový nátlak informanti interpretovali jako **znevýhodnění ostatních klientů, a tedy pokles kvality služby**. Pokud služba umožnila některému klientovi porušovat opakovaně dojednaná pravidla, vedlo to v důsledcích k tomu, že takový klient ubíral větší pracovní kapacitu pracovníkům zařízení, což jim ubíralo prostor na práci s ostatními klienty. Vedle toho informanti považovali bezprostředně porušování pravidel zařízení za znak nižší kvality, protože „kvalitní služby svá pravidla respektují“, jak uvedla jedna z informantek: *„U prvního zaměstnání, kde jsem působila jako sociální pracovníce sociálních služeb města, byl problém, že jeden nejmenovaný politik zasahoval do kompetencí sociálních služeb a pozitivně diskriminoval jednu romskou rodinu. Díky jeho intervencím docházelo nejen k znevýhodňování ostatních uživatelů, ale i k nedodržování principů a metod sociální práce a porušování interních předpisů zařízení (pobytového), tedy i zákona o sociálních službách.“* Jiný informant popsal tyto tlaky ještě konkrétněji: *„... že mám za úkol zvýhodnit jednoho klienta před druhým, provést nějaký ústupek klientovi, který je politickému vedení blízký.“* Často šlo o to, že daný klient neplatil nebo nepravidelně porušoval pravidla.

„Právo klientů na poskytnutí kvalitní pomoci“ vs. „absurdní“ požadavky

Někdy vznikalo dilema sociálních pracovníků z požadavků, které jsme si dovolily nazvat jako „absurdní“ a které také mohly ohrozit kvalitu

pomoci směrem ke klientům. „Absurdními“ jsme tyto požadavky zadavatelů nazvaly proto, že přímo v jejich zadání byla rozpoznatelná iracionální instrukce, která blokovala práci sociálních pracovníků směrem ke klientům. V jednom případě se jednalo o „zákaz plnit běžné pracovní povinnosti“ směrem k pracovníkovi. Ve druhém případě o „požadavek a plnění nesmyslných úkolů, které ubírají čas na práci s klienty“.

„Zákaz plnit běžné pracovní povinnosti“ ohrožoval „právo klientů na poskytnutí kvalitní pomoci“. Takový zákaz přicházel od nadřízeného subjektu v podobě přímého nadřízeného v organizaci nebo od nadřízeného vyšší instance. Tyto nadřízené subjekty z různých důvodů zakázaly pracovníkům nižší instance plnit zákonem stanovené povinnosti. V jednom případě se jednalo o ředitele kontaktního pracoviště Úřadu práce (dále ÚP), který dostal ze strany vedoucího krajského ÚP zákaz plnit úkol stanovený Generálním ředitelstvím ÚP na celostátní poradě pro všechny ředitele kontaktních pracovišť ÚP. Zároveň byl stanoven termín splnění tohoto úkolu. V podstatě tak instance nadřízená o jeden stupeň zakazovala svému podřízenému plnit instrukce instance nadřízené o dva stupně. V souvislosti s chystaným převodem agendy dávek hmotné nouze na ÚP dostala kontaktní pracoviště z Generálního ředitelství ÚP úkol, aby zjistila od obcí profesní strukturu pracovníků, kteří zajišťovali na městech tuto agendu. Náš informant začal tento úkol plnit, ale na následující poradě svolané krajským ředitelem ÚP byl veřejně kárán za splnění tohoto úkolu, protože daný ředitel si chtěl vzít jednání s obcemi na starost sám (najal na to dvě nové pracovnice). Informant popisoval situaci následovně: *„A tam pan krajský ředitel uvedl, že prostě přijal dva nové pracovníky, to byl červen, že od července nastupuje pracovnice, která bude mít na starosti ty převody agendy hmotné nouze a bude dělat metodickou činnost pro kraj a druhou pracovnici přijme od srpna. A toto je pracovní tým, který to bude zastřešovat v rámci kraje. Tak jsem se přihlásil, že už jsem tohle udělal a úkol zadaný Generálním ředitelstvím pro ředitele kontaktních pracovišť Úřadu práce v termínu splnil. Tak mě tam přede všemi sprdnul, začal nadávat, co si to dovoluji, že prostě to je jeho záležitost, a že tyto věci bude zajišťovat pouze on, a má na to pracovní tým. Tak se jediná kolegyně*

ředitelka přidala, že to již udělala taky. A ti ostatní raději mlčeli. Takže to byl první případ, kdy nám zakázal jednat samostatně s tím, že ten jeho tým, ti dva pracovníci objedou jednotlivé okresy nebo jednotlivá pracoviště a budou s nimi jednat. Čili já jsem argumentoval tím, jak to chtějí ty dvě pracovnice zvládnout objet a projednat v termínu, když to chce mít uzavřený na začátku prázdnin. Tak on mě jen řekl, že to zvládnou.“

V rámci rozhovoru se objevilo takových situací více, přičemž scénář byl vždy stejný: nadřízený na sebe přebíral kompetence svých podřízených, poté nezvládal termíny, což ohrožovalo fungování kontaktních pracovišť ÚP, a daný informant to vnímal jako ohrožení kvality služeb pro klienty. „Třešničkou na dortu“ byla situace, kdy ředitel kontaktního ÚP dostal od nadřízeného zákaz účastnit se jednání rady městského úřadu o otázce zaměstnanosti v daném regionu: *„Oni mě pak pozvali na jednání rady jako vždy každý rok... Tak jsem volal krajskému řediteli, že tedy mám tuto pozvánku, tak jestli tam půjeme společně, nebo jen já. A on mi řekl, že já tam nepojedu a že on tam taky nebude, že nemáme důvod tam být. Že by se mě prý ještě ptali na ty otázky agendy hmotné nouze a že já o tom nic nevím. Tak jsem mu řekl, že samozřejmě o tom vím vše potřebné a navíc, že se tam bude projednávat otázka zaměstnanosti. Tak mě řekl, že kdo ví, co bych tam říkal. A řekl mi, že nás omluví.“* Našemu informantovi to však nedalo a pokusil se přesvědčit svého nadřízeného, aby se mohl jednat účastnit a prezentovat tam statistické údaje z ÚP, situaci zaměstnanosti a nezaměstnanosti v regionu a možnosti jejich řešení ze strany ÚP. Nakonec mu byla účast povolena, ale s přesnými instrukcemi, co smí a nesmí říkat v případě, že zazní otázky ohledně převodu agendy dávek hmotné nouze na ÚP. Krajský ředitel šel v tomto dokonce tak daleko, že instruoval i tajemníka daného města, aby pohlídal, co bude v této věci říkat ředitel kontaktního pracoviště ÚP. Náš informant popisoval své pocity takto: *„A vtom vystoupil ten tajemník a řekl, že pan ředitel nemůže o těchto věcech mluvit, že dostal od pana krajského ředitele instrukce – nic neříkat. Takhle to tam řekl na celou radu. A to byla taková poslední kapka, protože jsem si tam připadal jak žáček.“*

Ve druhém případě se „absurdita“ projevila v „požadavku na plnění nesmyslných úkolů“, které opět snižují kvalitu práce s klienty.

Negativní efekt těchto požadavků spočívá v tom, že ubírají kapacitu pro potřebnější práci s klienty. Příkladem takové „aktivity“ je nařízení, aby se krajská zařízení povinně účastnila prodejních či výstavních akcí pořádaných krajskými úřady: *„Dalším takovým bezvadným nápadem jsou výstavky na Krajském úřadě v ... To se vždycky vyhlásí, že se udělá jarní a vánoční výstava, a sestry nic jiného nedělají, než vyrábějí výrobky, které „jakoby“ udělali naši klienti. Jedeme to prodávat za pár korun na kraj a nevrátí se nám ani náklady na materiál. To ani nepřipomínám, že kde je plat pracovnice, která tam celý den je, šofér a auto.“* Když jsme zjišťovaly, z jakého důvodu se taková nařízení objevují, tak informant argumentoval potřebou zadavatele (v tomto případě kraje) vykázat nějakou činnost: *„Oni si jen dělají čárky za aktivity. Čárka za výstavu, další za nějaké školení, kdy lektor je mimo obor, a tak. Nikdy z jejich pera nevyšel nějaký metodický pokyn. Co vydají, je vždycky „perla“. Opět, zkus to, třeba to bude fungovat.“* Za podobné „absurdní požadavek“ byla některými informanty považována administrativní zátěž pracovníků: *„Ono obrožuje klienty nejvíc to, že se na pracovníky navalilo tolik papírování, že nemají na klienty čas. Ženský jsou pak vzteklý, protože papírování není to, na co mají uzavřenou pracovní smlouvu, chce se po nich, např. aby graficky znázornily vývoj práce s klientem!“*

4.3 Dodatek: Sekundární ohrožení práv klienta

V řadě „příběhů nemlčících pracovníků a pracovníků“ se objevilo ještě jedno dilema, které sekundárně mohlo ohrozit práva klientů. Jednalo se o očekávání zadavatelů, že sociální pracovnice budou vůči nim „servilní“. V tomto případě se nejedná bezprostředně o ohrožení práv klienta, ale o právo na zachování důstojnosti samotného sociálního pracovníka. Ten je na základě očekávané servility nucen řešit dilema mezi vlastní integritou či sebeúctou a mezi ohrožením organizace nepřidělením dotace. Pokud se totiž nepřizpůsobí očekávanému způsobu komunikace, může to vést k ohrožení existence celé organizace, a tedy i klientů.

Naši informanti popisovali různé formy očekávané servility. Jednou z nich bylo **očekávání „nepřímého úplatku“ formou organizace společenské akce**, na kterou bude přizvána i osoba, která rozhoduje o dotacích. Zařízení

tedy uspořádá z dotací, které již obdrželo, akci, na které jsou přizvány klíčové osoby v oblasti financování. Tyto osoby stráví ve společnosti pracovníků organizace nějaký čas, v němž mají hrazenu konzumaci alkoholu i jídla, a za to se posléze mohou revanšovat přiznáním finanční dotace. Takovou strategii poměrně lakonicky popisují následující citáty: *„Jsem sám, moje zařízení nikoho nezajímá, nezajímají je moje problémy se zařízením... oni sem ani nepojedou. Jo, kdybych je pozval na zabíječku nebo na oslavu spojenou s mediální propagací, je tu jako sr...ček.“* nebo *„Končím se sociálem, protože to není o člověku, ale o stycích s politikama. Podležáte, nosíte dárečky a máte klid. Jakmile něco chcete a potřebujete podporu, vylejou vás.“* Vyplývá z nich, že **formou úplatku může být i pozitivní publicita plynoucí z takové akce**. Pokud se podaří zajistit na takové akci účast médií, je větší šance, že zadavatelé (v tomto případě především politici) dorazí.

Jiná forma očekávané servility, která vyplývá i z druhého citátu, je postavena na **„očekávání podlézavého jednání“**: *„Kamarádi potíže nemají, lidi, co neleští kliky, nedostanou nic. Zřizovatel je nepodpoří. Je úplně jedno, že chcete něco dosáhnout, musíte umět správně dolejšat.“* nebo *„Neberou nás vůbec jako partnery. Myslej si, že když jsou úřad, tak my jim musíme poklonkovat, jen proto, že jsou úřad. Některý to tak dělaj, choděj na pivičko, a dotace pak maj. ... Já si chci vybírat, s kým budu chodit na pivo, a s dotacema mám velký problémy.“* Kvalifikací k obdržení financí se tak mohou stávat dobré vztahy se zadavateli namísto kvality služby: *„Mrzí mě však, že spolu se mnou odešli odborníci, kteří něco dokázali a uměli, a přišli lidé bez praxe, mnohdy byla jejich kvalifikace na úrovni „dobrých“ kamarádů zřizovatele.“* nebo *„Jak nemáš ty své známé, kamarády, nedostaneš ani pořádné dotace. Podívej se schválně, jak dopadlo dotační řízení a vidíš sama. Jedna dostane dotaci, o jakou požádá, a ředitelka neoblíbená dostane sotva půlku.“*

Za dilematické považovaly některé informantky i to, jak reagovat na **aroganci zadavatelů**: *„Jsme pro ně nuly. My je nezajímáme, klienti je nezajímají, ale když si to nenechám líbit, tak už nedostanem vůbec nic. Jedna kolegyně snášela jako obtěžování sexuální jednoho takového úředníka důležitýho, aby měla klid s prachama.“* Toto dilema mezi osobní integritou sociálních

pracovníků a zájmem jejich klientů se nám jeví snad nejvíce frustrující.

Opakem servilního jednání je, pokud **sociální pracovnice vystoupí v zájmu svých klientů proti rozhodnutí zadavatele**: „*Nedejbože, když ještě nemlčíš a veřejně vystoupíš, když se nechceš klanět a být poskok.*“ Přestože naši informanti byli všichni „nemlčící“, někteří vnímali sami sebe jako opatrnější a dávali své jednání do kontrastu s jinými sociálními pracovníci, které „nemlčely“: „*Já měl štěstí, že jsem zpočátku hodně nablas protestoval. Když jsem ale viděl, jak kolegové, co se nestáhli zpátky, z práce vylitli, řekl jsem si, že mi moje řvaní může taky ublížit. Takže jsem se stáhl a dělám jenom to, co mě přímo neohrožuje. Nevyčítám, ale dělám si, co chci.*“ nebo „*Zájem klienta je pro mě prvořadý. Hájl jsem své klienty i proti jejich rodinám, ale hájit je až na hranici vlastního ohrožení jsem se bál. Obdivuju ale ty, kteří se rozhodli jinak. Podívej, k čemu ti bylo, že jsi něco chtěla! K ničemu... dosadili tam ženskou, který je všechno jedno. Udělá, co jí řeknou, a neřeší to. Takže mě z práce sice nevyhodili, ale co chvíli někoho vylejou. Jsme ředitelé od jedné Rady kraje do druhé. Je to vždycky na 14 dní.*“

Popsané případy sociálních pracovníků, od kterých byla vyžadována servilita, ukazují, že cestou k prosazování práv klientů nemusí být nutně pouze „nemlčení“, ale také „mlčení“, a to na úkor vlastní integrity. Domníváme se, že jedním z podstatných důvodů, proč sociální pracovnice tyto nedůstojné požadavky akceptují nebo se jim přizpůsobují, může být v případě organizací sociálních služeb konkurence mezi poskytovateli. Jak upozorňuje Šveřepa (2010: 74), finance na sociální práci jsou omezené, organizace jsou drženy v existenční nejistotě a to je paralyzuje v jejich profesním úkolu obhajovat práva klientů vůči těm, kteří mohou ovlivnit financování. Šveřepa píše otevřeně o konkurenci mezi organizacemi, která je tak veliká, že se nelze spolehnout na oborovou solidaritu ve sporech s veřejnými institucemi. Obdobně Hloušková (2010: 224) reflektuje, že poskytovatelé sociálních služeb často vnímají fungování obdobných služeb konkurenčně a jsou schopni si vzájemně škodit. „*Paradoxně se chovají tržně, i když se o žádném trhu nedá hovořit*“ (2010: 224).

5. Závěr aneb „Co s tím?“

Výše jsme popsaly dilemata sociálních pracovníků mezi potřebou obhajovat práva klientů a kolizními požadavky zadavatelů, které práva klientů ohrožovaly. V rámci našeho výzkumného šetření bylo pro sociální pracovnice typické, že se rozhodly obhajovat práva klientů. Zvolily tedy cestu, kterou Musil a Nečasová (2008) označují jako „prosazení morálního ideálu“.

Naši informanti někdy kladli dotaz „*Co s tím?*“, „*Jak se ozvat proti neochotě, neschopnosti a nezákonnosti o klienty?*“. A nalézali jedinou odpověď, a to, že ozvat se lze jedině před volbami, kdy politici slyší i jindy nepopulární hlasy. Domníváme se, že to není jediná možnost, kterou jako sociální pracovnice máme. K tomu, abychom z pozice profese sociální práce měli odvahu „nemlčet“ a měli šanci, že budeme slyšeni, by měla proběhnout systémová změna na úrovni celé profese. Z našeho výzkumu vyplývá, že taková změna by se měla dít minimálně na dvou rovinách. Za prvé v rovině přípravy sociálních pracovníků a za druhé v rovině ochrany před libovůli těch, kteří poškozují práva klientů sociální práce.

V prvním případě máme na mysli nezbytnost přípravy sociálních pracovníků k tomu, že nedílnou součástí jejich práce je i „obhajoba práv klientů“. Mělo by dojít ke změně Musilem (2010) popisovaného redukováného pojetí sociální práce. Naš výzkum ukázal, že sociální pracovnice se při ní mohou cítit „osaměle“, „bez podpory“ až „naivně či bláznivě“, že ji nevnímají jako zásadní součást sociální práce. Zdá se, že institucionalizovaný systém sociální práce v této oblasti selhává. Primárně by taková příprava měla plynout z vymezení sociální práce, které si jako sociální pracovnice a pracovníci České republiky zvolíme. V danou chvíli žádné takové společné sdílené vymezení sociální práce nemáme k dispozici ani v zákonech, ani v etickém kodexu, ani nikde jinde. Jen česká teorie sociální práce disponuje řadou rozmanitých definic, které jsou bohužel v některých případech zcela nevyhovující a ve vztahu k obhajobě práv klientů zcela nepoužitelné. Příležitostí k takovému společnému vymezení by mohl být připravovaný zákon o sociálních pracovnících. Pokud by se podařilo dobře nadefinovat sociální práci takovým způsobem, aby použítá definice zahrnovala všechna pojetí sociální práce přítomná v České republice a zároveň by

obsahovala i posláním obhajovat práva klientů, mohl by to být první krok ke změně v české praxi sociální práce.

Součástí přípravy je i vzdělávací proces sociálních pracovníků, který je primárně zajišťován vysokými školami a vyššími odbornými školami, sekundárně agenturami, které realizují celoživotní vzdělávání. Tito vzdělatelé by měli posláním sociální práce ve vztahu k obhajobě práv klientů zakomponovat do svých kurikul. Domníváme se, že k tomu v České republice ne vždy dochází. Jak upozornil Oldřich Matoušek na konferenci *Česká sociální práce v mezinárodním kontextu*, která se konala při příležitosti vydání *Encyklopedie sociální práce* v květnu 2013, tak je pro tuto knihu charakteristické do značné míry terapeutické pojetí či paradigma sociální práce. Pochopily jsme to tak, že řada příspěvků v encyklopedii je psána z perspektivy výhradně případové práce s klientem, namířené přednostně na adaptaci klienta na podmínky společenského prostředí. Vzhledem k tomu, že velkou část příspěvků psali právě lidé ze vzdělávacích institucí, ukazuje to, že část vzdělatelů nemusí považovat iniciaci změn na straně sociálního prostředí klienta – a logicky tedy i obhajobu práv klientů – za součást sociální práce. Dokud bude v České republice koexistovat způsob vzdělávání postavený na chápání sociální práce jako adaptace klientů na prostředí, není pravděpodobné, že sociální pracovníci začnou samovolně práva klientů obhajovat. Zároveň se domníváme, že česká sociální práce by měla najít mechanismy, jak se tomuto jednostrannému vzdělávání sociální práce bránit a jak ho sankcionovat (např. skrze akreditační proces studijních oborů, programů či kurzů, který by zahrnoval i posouzení, zda pojetí kurzu odpovídá sdílenému vymezení sociální práce).

Druhá změna, kterou by bylo nezbytné uskutečnit, aby se zvýšila šance, že sociální pracovníci budou obhajovat práva klientů, spočívá v rovině ochrany sociálních pracovníků. Pokud se kdokoli odhodlá bránit práva klientů, měl by mít záruku, že se může bránit vůči libovůli zadavatelů. To by mohla být cesta, jak pracovat se strachem sociálních pracovníků, o němž píše Šveřepa (2008, 2010) a Hloušková (2010). I v tomto případě vnímáme jako příležitost k ochraně sociálních pracovníků připravovaný zákon o sociálních pracovnících. Ten by mohl

nastolit ochranné mechanismy, které by ti „nemlčící“ mohli použít ke své obraně. Pravomoci zákona by asi nemohly zasahovat mimo oblast sociální práce, ale mohly by chránit sociální pracovníky alespoň ve vztahu k jejich zaměstnavatelům z oblasti sociální práce a ve vztahu k jiným subjektům sociální práce. Pokud by sociální pracovníci měli v zádech profesní asociaci (či profesní komoru), která by se za ně postavila v případech, že byli sankcionováni za plnění závazku sociální práce, mohlo by to řadě nyní „mlčících“ dodat odvahy.

Profesní zákon by jen obtížně dosáhl na zamezení politické libovůle při přidělování dotací. Proto by i sociální pracovníci měli otevřeně podporovat takový „zákon o úřednících“, který by pomohl oddělit a chránit úředníky před politickými tlaky. Mohlo by to stabilizovat situaci na úradech, kde jsou dosazováni takoví úředníci, kteří půjdou na ruku politikům, a rozhodování o dotacích by se tak alespoň částečně mohlo odpolitizovat.

Ani sebelepší „zákon o úřednících“ nemůže zamezit libovůli v přidělování dotací ze strany některých zkorumpovaných úředníků. Riziko, že klíčový úředník ovlivní rozhodování o dotacích tak, aby finance obdržel jeho kamarád, je v daném systému financování přítomné stále. Obzvláště v subsidiárně nastaveném systému, kde o financování rozhoduje občanům nejbližší stupeň veřejné správy. Ten sice na jedné straně může znát nejlépe jejich potřeby, ale zároveň má v regionu také mnohem více osobních vazeb a zájmů, které mohou vést ke zneužití pravomocí. Na první pohled bychom měli oceňovat sociální pracovníky, kteří se rozhodli lobbovat v zájmu svých klientů až takovým způsobem, že aktivně vstoupili do politiky a byli zvoleni do zastupitelstev obcí či krajů. Na druhou stranu může taková praxe vést k ohrožení ostatních služeb, protože tito političtí sociální pracovníci mohou mít tendence bojovat o práva svých klientů tak zapáleně, že přesměrují okleštěné finanční toky na sociální práci především na svou organizaci, zatímco ostatní organizace zůstanou podfinancovány nebo přestanou být dotovány úplně. Cestou, jak takové praxi zamezit, je vymezit transparentnější kritéria přidělování dotací, zajistit povinnost legitimace rozhodnutí o přidělených financích, vytvořit nezávislé kontrolní mechanismy a odvolací instance na všech

úrovních veřejné správy i s tím rizikem, že může dojít k omezení pravomocí samosprávy na dané úrovni.

Jste si vědomy, že jsme neodhalily všechna dilemata, která mohou sociální pracovnice při obhajobě práv klientů prožívat. Pravděpodobně by bylo možno nalézt i vícero způsobů, jak předcházet a zmírňovat dilematické situace sociálních pracovníků. Přesto považujeme za důležité dále otevírat „třináctou komnatu sociální práce“, která může ukrývat záhadu „mlčení“ českých sociálních pracovnic.

Seznam literatury

Co je komunitní plánování sociálních služeb a kdo jsou jeho hlavní aktéři [on-line]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí. Poslední změna 28. 4. 2005 [cit. 6. 7. 2013]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/850>

Etický kodex sociálních pracovníků České republiky. Praha: Společnost sociálních pracovníků České republiky, 2006.

HEALY, K. **Reinventing Critical Social Work: Challenges from Practice, Context and Postmodernism.** In *Critical Social Work*, 2001, Vol. 2, No. 1.

HENDL, J. **Úvod do kvalitativního výzkumu.** Praha: Karolinum, 1997.

HLOUŠKOVÁ, Z. **Etické aspekty účasti poskytovatelů v procesech komunitního plánování sociálních služeb.** In KAPPL, M., SMUTEK, M., TRUHLÁŘOVÁ, Z. (eds.). *Etika sociální práce.* Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, s. 223–228.

JANEBOVÁ, R. VRBICKÝ, J. **Měla by sociální práce na obecních úřadech ohrozit neziskové organizace?** In *Sociální práce / Sociálna práca*, 2012, roč. 12, č. 3, s. 15–18.

Mezinárodní etický kodex sociální práce. IFSW (Mezinárodní federace sociálních pracovníků): Adelaide, 2004.

MUSIL, L. **„Ráda bych vám pomohla, ale...“.** **Dilemata práce s klienty v organizacích.** Brno: Marek Zeman, 2004.

MUSIL, L. **Různorodost pojetí, nejasná nabídka a kontrola výkonu „sociální práce“.** *Sociální práce / Sociálna práca*, 2008, roč. 8, č. 2, s. 60–79.

MUSIL, L., NEČASOVÁ, M. **Zvládání nesooudných očekávání a morální orientace**

sociálních pracovníků. In ŠRAJER, J., MUSIL, L. (eds.). *Etické kontexty sociální práce s rodinou.* České Budějovice, Brno: Albert, 2008, s. 83–106.

MUSIL, L. **Tři pohledy na budoucnost sociální práce.** In SMUTEK, M., SEIBEL, F. W., TRUHLÁŘOVÁ, Z. (eds.). *Rizika sociální práce.* Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, s. 11–25.

SALAMON, E. **Kdo je zákazníkem sociálních služeb?** In *Sociální politika*, 2001, roč. 27, č. 2, str. 6–9.

ŠVEŘEPA, M. **Reforma sociálního systému v kontextu pomoci a kontroly.** In JANEBOVÁ, R., KAPPL, M., SMUTEK, M. (eds.). *Sociální práce mezi pomocí a kontrolou.* Hradec Králové: Gaudeamus, 2008, s. 240–246.

ŠVEŘEPA, M. **Prosazování a obhajoba práv klientek sociální práce. Příběh, který není.** In KAPPL, M., SMUTEK, M., TRUHLÁŘOVÁ, Z. (eds.). *Etika sociální práce.* Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, s. 65–77.

VRBICKÝ, J. **Reflexe nastavování spolupráce sociální práce na obecních úřadech s dalšími aktéry sociální politiky.** In JANEBOVÁ, R. (ed.). *Spolupráce v sociální práci.* Hradec Králové: Gaudeamus, 2013, s. 371–373.

Vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách ve znění pozdějších předpisů.

WEINBERG, M. **Structural Social Work: A Moral Compass for Ethics in Practice.** *Critical Social Work*, 2008, Vol. 9, No. 1.

Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi ve znění pozdějších předpisů.

Poznámky

- 1 Článek vznikl v souvislosti s projektem specifického vysokoškolského výzkumu Studentská grantová soutěž na ÚSP UHK (reg. č. 2103/0527).
- 2 radka.janebova@uhk.cz
- 3 V celém textu máme snahu používat genderově korektní jazyk, takže střídáme pro označení sociálních pracovnic a pracovníků a informatek a informantů ženský

- a mužský rod bez ohledu na to, zda se jednalo o ženy, nebo muže.
- 4 Podobně jako Musil (2004) připouštíme, že lidé nemusí nutně zvolit jedno z kolizních řešení, ale mohou se rozhodnutí mezi oběma možnostmi různými způsoby vyhýbat či je oddalovat.
 - 5 Například odpovědný pracovník obce mohl vnímat neuspokojenou potřebu určité cílové skupiny jako podnět k vlastní aktivitě, protože se domníval, že má za pomoc ohroženým lidem odpovědnost.
 - 6 Diskutabilní je, do jaké míry by měl zadavatel kontrolovat i metodické prostředky použité k dosahování cílů, což se v praxi často děje. My se přikláníme k tomu, že o metodách by měl rozhodovat ten, kdo je zná, tedy ten, kdo má k řešení sociálních problémů odbornost. Takovým subjektem je podle našeho názoru sociální pracovnice.
 - 7 Původně jsme se domnívaly, že takové pojetí dilematu znamená, že náš informant své dilema vnímá jako dilema sociální práce a bude ho řešit s využitím etiky sociální práce. Ukázalo se však, že více jak polovina informantů profesní etiku sociální práce nepovažovala za zásadní motiv svého rozhodnutí obhajovat práva klientů. Spíše hovořili o své individuální etice, o etických principech obecně či o etice vůči klientovi. Šlo tedy o subjektivní pojetí etiky ze strany informantů. Ti sami sebe vnímali jako „obhájce práv klienta“, ale jejich motivy mohly být mnohem rozmanitější, než jsme se původně domnívaly. Toto zjištění nás vedlo k nutnosti přeformulovat původní předpoklad, že praktická „obhajoba práv klientů“ ze strany sociálních pracovníků vychází z „etiky sociální práce“,
 - na hypotézu novou, že někteří sociální pracovníci nemusí „obhajobu práv klientů“ považovat za součást „profesní etiky“. „Obhajoba práv klientů“ nemusela být důsledkem profesní odpovědnosti, jak jsme se původně domnívaly, ale mohla být aktem individuální odpovědnosti konkrétní sociální pracovnice. Toto zjištění nahrává výše zmíněné Musilové (2010) hypotéze, že „mlčení“ může být vyvoláno redukováním pojetím sociální práce v České republice na „řešení akutní nesoběstačnosti jednotlivců“.
 - 8 V deseti případech probíhaly osobně, v devíti upřednostnili informanti e-mailovou korespondenci na zaslané otázky, což jsme akceptovaly, abychom snížily riziko odmítnutí interview.
 - 9 „Kritická sociální práce“ (*critical social work*) kladě důraz na kritiku a analýzu oprese na základě třídy, rasy a genderu a jejím cílem je celková společenská transformace k překonání útlatu a nespravedlnosti (Healy, 2001).
 - 10 „Strukturální teorie“ sociální práce zaměřují pozornost na vzájemné vztahy mezi jednotlivci a sociálními strukturami s důrazem na strukturální bariéry, které ovlivňují a omezují zásadní životní okolnosti lidí. Sociální problémy jsou chápány více jako důsledek sociálních norem a pravidel, které patologizují marginalizované, a institucionálních poměrů, které udržují sociální hierarchie, než špatné socializace jedinců (Weinberg, 2008).
 - 11 Obvinění Miloslava Macely ze soukromých aktivit v pracovní době publikované v některých celostátních denících se ukázalo jako nepodložené, protože Macela měl v daný den dovolenou.

Koučovací model Reteaming a jeho využití při práci s nezaměstnanými

Coaching Model Reteaming and its Use in the Work with Unemployed Clients

Leoš Zatloukal, Pavel Vítek

Mgr. Leoš Zatloukal, Ph.D. et Ph.D.,¹ je absolventem doktorského studia sociální práce na Ostravské univerzitě v Ostravě a klinické psychologie na Univerzitě Palackého v Olomouci. Absolvoval komplexní 750h výcvik v systemické psychoterapii (ISZ), výcviky v hypnoterapii (prof. Kratochvíl, Dr. Zíka) a další kurzy a výcviky pod vedením předních tuzemských i zahraničních lektorů. Je mezinárodně certifikovaným koučem a trenérem Reteamingu – koučování zaměřeného na řešení (Dr. Ben Furman). Vyučuje poradenství a terapii a vybrané manažerské dovednosti na Katedře sociální práce CMTF Univerzity Palackého v Olomouci a na Newton College – vysoké škole managementu v Brně, pracuje jako kouč a terapeut v soukromé praxi v Olomouci a jako terapeut v manželské a rodinné poradně v Brně. Je spoluzakladatelem týmu koučů, terapeutů a lektorů přístupu zaměřeného na řešení „Dalet“ (www.dalet.cz).

Bc. Pavel Vítek² je absolventem studia sociologie a andragogiky na Univerzitě Palackého v Olomouci. Absolvoval komplexní 750h výcvik v systemické psychoterapii (ISZ) a další kurzy a výcviky pod vedením předních tuzemských i zahraničních lektorů. Je certifikovaným Reteaming koučem a trenérem (Dr. Ben Furman), certifikovaným lektorem AIVD ČR a SR. Působí jako kouč, více než 15 let se věnoval koučování na trhu práce, je rovněž supervizor pro účastníky psychoterapeutických výcviků (ISZ-MC, G-I, Dalet) a je supervizorem četných organizací poskytujících sociální služby. Je členem týmu terapeutů, koučů a lektorů přístupu zaměřeného na řešení „Dalet“ (www.dalet.cz).

Abstrakt

Článek se zaměřuje na využití koučovacího modelu Reteaming při práci s nezaměstnanými. V první části textu je diskutováno propojení koučování a sociální práce s důrazem na oblast práce s nezaměstnanými. V druhé části je představen model Reteaming a možnosti jeho aplikace při práci s nezaměstnanými jsou ilustrovány i několika příklady z praxe.

Klíčová slova

koučování, sociální práce, nezaměstnaní, přístup zaměřený na řešení

Abstract

This article is concerned on using coaching model Reteaming in work with unemployed clients. Connection between coaching and social work with emphasis on working with unemployed clients is discussed in the first part of the article. Model Reteaming and possibilities of its use in work with unemployed clients is introduced in the second part. There are also some examples from practice in the article.

Keywords

coaching, social work, unemployed people, solution-focused approach

„Osobní rozvoj je týmový sport.“ (Ben Furman)

Nezaměstnanost představuje závažný problém, který má četné psychologické, ekonomické i sociální důsledky (Buchtová et al., 2002; Mareš, 2002) a přirozeně tak představuje významnou oblast zájmu sociální práce (Kodymová, Kolářková, 2005). V důsledku nezaměstnanosti často dochází nejen ke ztrátě příjmů a snížení životní úrovně, ale i ke změnám sociálního statusu, určité izolaci nezaměstnaného, rozvinutí negativního sebehodnocení, narušení vztahu s rodinnými příslušníky nebo komunitou či k somatickým potížím (Mareš, 2002; Buchtová et al., 2002). V tomto textu není prostor pro detailní analýzu možných příčin a důsledků nezaměstnanosti, které jsou navíc důkladně popsány jinde (např. Buchtová, 2002; Mareš, 2002). Rádi bychom se zde ale zaměřili na konkrétní práci s klienty, kteří se s nezaměstnaností potýkají. Vzhledem k tomu, že nezaměstnanost je poměrně komplexní problém, existuje i velmi široké spektrum služeb pro nezaměstnané a objevuje se i volání po „komplexním přístupu“ kombinujícím individuální, skupinovou i komunitní práci (Kodymová, Kolářková, 2005). Někdy se však „komplexnost“ přístupu zaměřuje se složitostí (Zatloukal, 2012). Předpokládá se, že čím je problém složitější, tím složitější musí být i řešení (Jackson, McKergow, 2007). Mnohdy se při práci s odborníky pracujícími s nezaměstnanými setkáváme s pevným přesvědčením, že práce s nezaměstnanými bude spíše dlouhodobá, že je třeba při ní pracovat s mnoha navzájem provázanými problémy a využít široké spektrum různých služeb. Rádi bychom nabídli alternativní pohled – řečeno s Jacksonem a McKergowem (2007) – „řešení nemusí kopírovat složitost problému... i pro velmi složité problémy lze společně s klienty vytvořit jednoduchá řešení“. Nabízíme proto v podstatě jednoduchý (což neznamená totéž, co snadný) přístup pro práci s nezaměstnanými (model Reteaming), který podle našeho soudu dokáže využít potenciál individuální, skupinové i komunitní práce nebo jinými slovy potenciál klienta a jeho sociálního prostředí. Koučování vnímáme při práci s nezaměstnanými jako v našich podmínkách nový způsob práce, který otevírá nové možnosti, jež jiné způsoby práce s nezaměstnanými nenabízejí (Engstrand,

Vestenberg, 2011). V textu uvádíme také konkrétní příklady z praxe, které ukazují aplikaci prezentovaného způsobu práce.

1. Koučování v kontextu sociální práce

V názvu tohoto článku avizujeme „koučovací“ model, proto bychom rádi začali vymezením tohoto pojmu. Existuje mnoho definic koučování. Whittmore ve své klasické definici (kterou on sám připisuje Gallweyovi) uvádí: „Koučování uvolňuje potenciál člověka a umožňuje mu tak maximalizovat jeho výkon. Spíše než by něčemu učilo, pomáhá učit se.“ (Whittmore, 2004: 18.) Podobnou definici nabízí Downey (in O'Connel, Palmer, Williams, 2012: 1): „Koučování je umění facilitovat (usnadňovat) výkonost, učení a rozvoj druhých.“

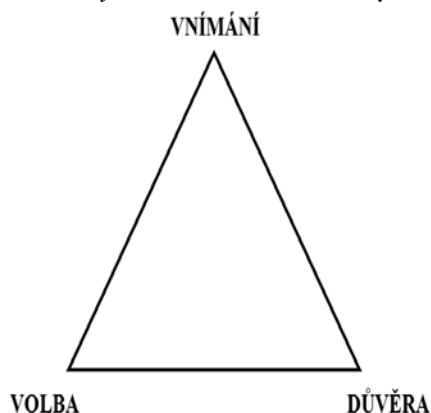
Výše uvedené definice zůstávají sice poněkud obecné, ale shodně ukazují, že koučování je ve své postavě silně spojeno s učením a že proces učení je zde vnímán poměrně specifickým způsobem (De Haan, 2008; Gallwey, 2004; Whittmore, 2004). Pro lepší porozumění této specifčnosti může být užitečné připomenout zkušenost Gallweye, který bývá považován za tvůrce moderního pojetí koučování (Whittmore, 2004). Gallwey začínal původně jako sportovní trenér a až posléze své poznatky aplikoval v organizacích. V první fázi pečlivě zkoumal procesy učení svých svěřenců, kteří chtěli zlepšit svůj výkon v tenise (Gallwey, 2004). Zjistil, že tradiční metoda tréninku založená na předvedení „správné“ techniky trenérem a napodobováním této „správné“ techniky sportovcem má značná omezení (přesto stále v oblasti sportu dominuje). Více se mu osvědčil přístup založený na cíli klienta, jeho zdrojích, pečlivém pozorování rozdílů a posílení odpovědnosti klienta, který byl později označen jako „koučovací“ (Whittmore, 2004). Podrobnější a přehledné srovnání rozdílů mezi tradičním a koučovacím přístupem k učení nabízí tabulka (upraveno podle Gallwey, 2004, a Szabó, Meier, 2010).

	Tradiční přístup	Koučovací přístup
Stanovení cíle učení	určuje trenér	určuje klient, kouč pomáhá s upřesněním
Cíl	správné kopírování vzoru (trenéra), provádění „správné techniky“	nalezení vlastního způsobu klienta, který mu pasuje
Kontrola	trenér kontroluje proces učení jako celek	trenér respektuje tempo a zdroje klienta
Zaměření trenéra	upozorňuje na chyby, konfrontuje a napravuje	všímá si sebemenších známek zlepšení, věcně popisuje, pracuje s rozdíly
Odpovědnost	především trenér	společně klient i trenér
Metafora	dolévání sklenice vody	žalud, který potřebuje příhodné podmínky pro růst

Principy koučování lze znázornit známým „trojúhelníkem koučování“ (Gallwey, 2004), jež tři vrcholy tvoří vnímání, volba a důvěra.

Obr. 1: „Trojúhelník koučování“ (Gallwey, 2004)

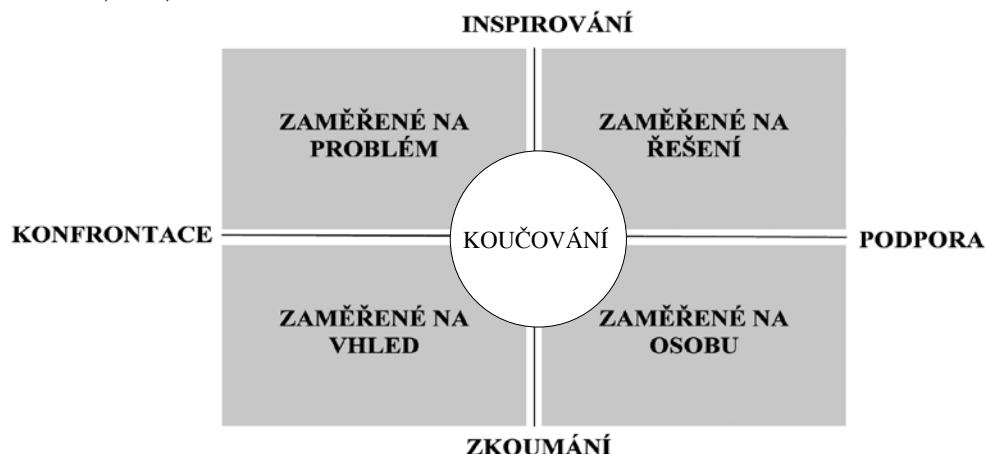
Při koučování je důraz kladen na pozorování a detailní popisy, čímž se rozšiřuje a prohlubuje **vnímavost** vůči dané situaci (ať je to odpal tenisového míčku, jednání se zákazníkem nebo třeba vedení porady projektového týmu). Vnímání situace však bývá často ovlivněno nejrozličnějšími vlivy tzv. „prvního já“ (Gallwey, 2004). Když využijeme výše zmíněných příkladů, člověk může mít strach, že míček neodpálí dobře, může se považovat za málo přesvědčivého obchodníka nebo může předpokládat, že projektový tým kvůli svým vnitřním konfliktům nedokáže projekt dokončit včas apod. Díky tomu se jeho vnímání může snadno zaměřit jen na jeden aspekt situace (např. „backhand mi nikdy nešel“, „zase jsem se zakoktal“, „už zase se hádají...“) a jiné zcela přehlédnout (backhand, který se podařil, situaci, kdy se podařilo zákazníka přesvědčit o výhodách koupě, úkol, který tým splnil...).

Pro efektivní učení je užitečné vnímání dané situace rozšířit a vykreslit do detailu (Whitmore, 2004). Dalším prvkem trojúhelníku je **volba**. Učení je podle Gallweye (2004) efektivnější, pokud si člověk sám volí, co se chce v daný okamžik učit, a hraje v procesu učení aktivní roli, než v situacích, kdy někdo jiný učení dotyčné osobě nařizuje nebo je předem definovaný plán učení bez ohledu na potřeby učícího se jedince. Posledním aspektem je **důvěra**. Při koučování je nezbytné, aby kouč věřil ve zdroje a schopnosti koučovaného, aby i sám koučovaný klient v ně mohl uvěřit (Berg, Szabó, 2005). Klienti jsou v koučování vnímání nikoli jako prázdné nádoby, které je třeba naplnit novým obsahem, ale spíše jako žaludy, které mají vše potřebné k tomu, aby vyrostly v košatý dub, pokud k tomu mají vytvořené podmínky (Szabó, Meier, 2010). Úlohou kouče je tedy vytvářet podmínky pro efektivní učení, nikoli přímo předávat nějaké znalosti a dovednosti.

Postupem času vzniklo velké množství přístupů ke koučování. Vycházejí z různých teorií, používají různé metody a zaměřují se na různé věci. Přehledné schéma nabízí De Haan (2008):

Obr. 2: Přístupy ke koučování (upraveno podle De Haan, 2008)

Koučovací **přístupy zaměřené na problém** se zaměřují na metody, které pomáhají narušit „problémové vzorce“ a odstranit přesně definovaný problém (nízkou výkonnost, pokřivené vnímání skutečnosti, neefektivní spolupráci apod.). Některé postupy zaměřené na problém jsou velmi respektující a „jemné“, jiné jsou naopak silně konfrontační až na hranici manipulace, což zvyšuje jejich rizikovost pro klienta. Mezi „jemnější“ lze zařadit například klasický Whitmoreův model GROW (Whitmore, 2004) či Gallweyův model Inner Game (Gallwey, 2004), mezi „konfrontačnější“ například strategické přístupy využívající různé paradoxy a provokace (De Haan, 2008).

Koučovací **přístupy zaměřené na vhled** pomáhají koučovanému klientovi uvědomit si věci, které zůstávaly dosud neuvědomovány, s předpokladem, že když bude odhalena a pochopena základní (nevědomá) příčina, problém bude vyřešen (O'Connor, Lages, 2007). Protože uvědomění si těchto věcí brání tzv. „odpor“, je tato metoda často konfrontační. Do této skupiny patří různé psychodynamické přístupy vycházející z psychoanalýzy (zaměřené buď na jednotlivce, nebo na dynamiku týmu či organizace).

Na osobu zaměřené přístupy v koučování vycházejí především z humanistické psychologie (Flaherty, 2005) a zabývají se zkoumáním nitra člověka a jeho pocitů v podporujícím a akceptujícím vztahu mezi koučem a koučovaným klientem. Kouč je méně aktivní, spíše naslouchá

a nabízí zpětnou vazbu. Kromě rogersovského a gestalt přístupu sem lze zařadit i koučování založené na populárním konceptu emocionální inteligence či na focusingu (O'Connor, Lages, 2007).

Přístupy zaměřené na řešení kombinují podporující vztah a bezpečí s podněcováním a inspirací, zaměřují se především na preferovanou budoucnost (co klient chce) a zdroje (co již má k dispozici) a věnují minimální pozornost problémům samotným, protože analýza problémů z tohoto pohledu není nutná k řešení a naopak mnohdy může uškodit (O'Connell, Palmer, Williams, 2012). Lze sem zařadit např. model Reteaming (Furman, Ahola, 2007), Brief coaching (Szabó, Meier, 2010) nebo Solutions focus (Jackson, McKergow, 2007).

Nejrůznější výzkumy ukazují, že jednotlivé přístupy jsou co do účinnosti srovnatelné (De Haan, 2008), což ale neznamená, že jsou srovnatelní jednotliví koučové při práci s konkrétními klienty. Všechny uvedené přístupy mají své přednosti, ale také svá rizika (De Haan, 2008; Wilson, 2007).

Z hlediska porozumění koučování jako činnosti může být zajímavé zaměřit pozornost na kruh uprostřed De Haanova schématu, který jsme do něj doplnili (viz obr.). Domníváme se, že čím blíže k danému kruhu se způsob práce kouče nachází (ať už je v kterémkoli kvadrantu), tím více jde o „čistě“ koučování. Čím více se vzdaluje různými směry, tím více se blíží jiným

způsobům práce (např. vzdělávání, mentoringu, hodnocení apod.). Hranice je však neostrá a není asi možné naprosto přesně označit místo, kde koučování přechází v jiný způsob práce. Přesto je možné tento model využít pro sebe-reflexi koučů i jako výchozí bod pro utváření určitého diskurzu o koučování jako profesi (De Haan, 2008).

Koučování je způsob práce, který vznikl v prostředí komerčních organizací. Je však možné jej aplikovat i do oblasti sociální práce? A pokud ano, má to nějaký přínos, když už nyní je v rámci sociální práce nepřeberné množství jiných modelů a přístupů? V posledních letech se objevují různé příspěvky na toto téma (např. Caspi, 2005; Engstrand, Vesterberg, 2011; Walliantos, 2001; NASW, 2012) a zdá se, že odpovědí výše uvedených autorů na položené otázky je opatrné ano. Především koučování vhodně koresponduje s novými trendy v sociální práci a v sociálních službách, jako je „aktivizace“ klientů či partnerský a individuální přístup ke klientům (Caspi, 2005; Matoušek, 2003; Musil, 2004; Janák, Pilát, 2012). K opatrnosti naopak vede především nejasná definice koučování jako činnosti a s tím související nedostatek jasných standardů a kompetencí, který by zaručil, že se za kouče neprohlásí kdokoli, i když nebude mít příslušné kvalifikační předpoklady (Caspi, 2005). Tím by samozřejmě koučování jako profese do značné míry ztratilo důvěryhodnost. Na straně druhé nejasná definice profese není jen problémem koučování, ale týká se i dalších oborů lidské činnosti v postmoderní společnosti – včetně sociální práce samotné (Sheafor, Horejsi, Horejsi, 2000).

Zdá se, že právě v oblasti práce s nezaměstnanými vzniká vhodný prostor pro rozvoj nového koučovacího přístupu, který je někdy označován prostě jako koučování (Caspi, 2005; Walliantos, 2001), jindy jako kariérové koučování („career coaching“; Amundson, 2003; Engstrand, Vesterberg, 2011; McDermott, Neault, 2011; NASW, 2012) či životní koučování („life coaching“; Ozaki et al., 2011); nebo dokonce jako koučování v rámci mentoringu (Scandura, 1992) či specificky laděného kariérového poradenství („career counselling“; Hansen, 2007; Vendel, 2008; Burwell, Chen, 2006). Někdy se pro stejný typ práce razí i další pojmy, například pracovní koučování („job coaching“) nebo

koučování na trhu práce („labour market coaching“; Engstrand, Vesterberg, 2011). Kloníme se k označení „kariérové koučování“, protože se v principu jedná o rozvoj profesní kariéry. Ať už tento druh koučování označíme jakkoli, jde podle našeho soudu o oblast, v níž se mohou angažovat právě sociální pracovníci a která klientům – v tomto případě nezaměstnaným – nabízí nové možnosti, které tradičně chápané poradenství poskytnout nedokáže (Caspi, 2005; Hansen, 2007). Engstrand a Vesterberg (2011) upozorňují, že ve Švédsku došlo k dramatickému rozvoji kariérového či pracovního koučování poté, co do oblasti koučování nezaměstnaných bylo vládou investováno přes miliardu švédských korun. Nechceme teď spekulovat o možnostech podobných investic v naší zemi, ale obecně lze říci, že právě oblast politiky zaměstnanosti bývá ve většině sociálních států z naprosto pragmatických důvodů jednou z nejtěštější podporovaných oblastí (Buchtová, 2002). Caspi (2005) tvrdí, že právě klinicky zaměření sociální pracovníci mají vhodné předpoklady pro uplatnění koučování a že se jedná o zajímavou příležitost pro rozvoj vlastní profesní kariéry takových sociálních pracovníků. V podobě prezentované ve výše citovaných zahraničních zdrojích by se vlastně jednalo o vytvoření nové specializace v rámci sociální práce. V naší zemi je kariérové koučování při práci s nezaměstnanými zatím v plenkách, alespoň pokud bychom se podívali na převládající odborný diskurz v dané oblasti. Na druhou stranu stojí za zmínku, že jeden z autorů (P. V.) již více než 15 let uplatňuje při práci s nezaměstnanými individuální i skupinové kariérové koučování (ačkoli se často realizuje pod hlavičkou „poradenství“ nebo dokonce „vzdělávání“ v rámci různých projektů) a oba autoři tohoto textu nějaké projekty kariérového koučování pro nezaměstnané realizovali. Autoři rovněž aktuálně vzdělávají kariérové kouče pro trh práce (tedy sociální pracovníky, kteří se učí koučovací dovednosti pro práci s dlouhodobě nezaměstnanými), což může do budoucna rozvoj koučování v této oblasti posílit. Z našeho pohledu lze tyto aktivity vnímat jako určité signály, že i v našem kontextu lze do budoucna očekávat alespoň zčásti podobné trendy při práci s nezaměstnanými a také při propojování koučovacího přístupu a sociální práce, jaké lze sledovat ve skandinávských zemích nebo v USA.

Na druhé straně lze vznik nové profesní specializace sociálních pracovníků vnímat jako poměrně velký, a tudíž i časově vzdálený krok. Domníváme se, že není třeba čekat, až se etablojí kariéroví koučové z řad klinicky zaměřených sociálních pracovníků. Koučovací dovednosti mohou sociální pracovníci využít i ve stávajících kontextech, kde se v rámci výkonu profese setkávají s nezaměstnanými jako svými klienty (např. v poradnách, azylových domech apod.). Využití koučovacích dovedností tímto způsobem může být velmi rozmanité. Obecně lze říci, že by mělo kromě kompetencí sociálního pracovníka a jeho zaměření korespondovat i s posláním organizace a potřebami klientů (Greene, Yee Lee, 2011).

2. Reteaming – model koučování zaměřeného na řešení

Model Reteaming vytvořili Ben Furman a Tapani Ahola z Finska. Vznikl původně jako model pro koučování týmů a jednotlivců v komerčním i neziskovém sektoru, ale autoři jej poměrně brzy začali využívat i při výuce poradenských dovedností, supervizích či poradenských a terapeutických konzultacích (Furman, Ahola, 2007). Jedná se o jednoduchý model, který vychází z přístupu zaměřeného na řešení (De Jong, Berg, 2008; Furman, Ahola, 2007; Greene, Yee Lee, 2011). Samotní autoři Reteamingu definují následovně: „Reteaming je obecná a široce využitelná metoda sestávající z dvanácti kroků, jejichž záměrem je pomoci jednotlivcům stejně jako skupinám lidí ke **změnám k lepšímu** pomocí podpory při **stanovení cílů a rozvíjení motivace a spolupráce** nutné k jejich dosažení.“ (Furman, Ahola, 2007: 7.)

Reteaming lze podle výše uvedené definice popsat jako způsob práce, v němž hrají významnou roli pragmatické zaměření na pozitivní změnu a stejně významné zaměření na partnerskou spolupráci s klienty. Tyto dva aspekty je poměrně obtížné propojit a v postmoderních či systemických přístupech existuje velká diskuse o „podněcování“ změn na jedné straně a respektu a spolupráci na straně druhé (Keeney, Keeney, 2012; Anderson, 2009).

Samotný název Reteaming je možná trochu zavádějící, protože sugeruje práci s týmy. Platí však, že Reteaming lze využít při práci s jednotlivci, skupinami i týmy. **S týmy** lze pomoci

Reteamingu pracovat na společném cíli s využitím podpory ostatních členů týmu, s hledáním nejúčinnějších forem spolupráce a s pečlivým oceňováním pro přínosy jednotlivých členů. **Se skupinami** lidí z různých kontextů lze pracovat s využitím Reteamingu na různých cílech jednotlivých účastníků za podpory ostatních, kteří pomáhají s nápady, postřehy i praktickými a konkrétními kroky. U **individuální práce** je třeba podporu skupiny či týmu vynahradiť pečlivou prací s kontextem klienta – s blízkými lidmi, spolupracovníky apod. I při individuální práci platí zásada uvedená v mottu tohoto textu, že osobní rozvoj je vlastně vždy svým způsobem záležitost týmová, protože každý „individuální projekt“ probíhá v nějakém sociálním kontextu. Při práci s nezaměstnanými formou Reteamingu se uplatňuje individuální i skupinová varianta.

Dvanáct kroků Reteamingu:

1. Popsat svůj sen
2. Určit cíl
3. Zkoumat přínosy cíle
4. Získat podporu
5. Všimát si pokroků, které již nastaly
6. Představit si další krok
7. Zhodnotit, v čem je cíl náročnou výzvou
8. Popsat, proč lze věřit v dosažení cíle
9. Učinit veřejný závazek (slib)
10. Připravit se na možné překážky
11. Sledovat další pokrok
12. Oslavit úspěch a poděkovat všem zúčastněným

Reteaming se skládá z **dvanácti kroků** (Furman, Ahola, 2007; viz rámeček). Tyto kroky nejsou chápány jako nějaký striktně daný a neměnný postup, ale slouží jako určité vodítko pro tvořivou a individualizovanou práci s lidmi (Furman, Ahola, 2007). Zkušenost umělců (např. jazzových hudebníků) ukazuje, že opravdu tvořivé nápady lze rozvinout jen tehdy, máme-li k dispozici nějakou základní strukturu a nezbytné technické dovednosti (Keeney, Keeney, 2012). Reteaming nabízí základní strukturu efektivních rozhovorů, která umožňuje tvořivou improvizaci a zároveň pomáhá začínajícím poradcům či koučům³ osvojit si základní dovednosti přístupu zaměřeného na řešení (Furman, Ahola, 2007; Jackson, McKergow, 2007).

Protože Reteaming nabízí jen základní strukturu, jeho jednotlivé kroky působí na první pohled velmi jednoduše, až triviálně. Jednoduchost (na rozdíl od přílišného zjednodušení) je v přístupu zaměřeném na řešení velmi vysoko ceněnou hodnotou (Greene, Yee Lee, 2011; De Jong, Berg, 2008; Jackson, McKergow, 2007; Zatloukal, 2012; McKergow, Korman, 2009). Tento způsob práce vychází z předpokladu, že přílišné teoretizování a „intelektualizování“ odvádí pracovníka od zaměření na dojednávání cílů či od hledání možností a zdrojů v živé interakci s klientem (De Shazer, 1994) a tím i od základních principů tzv. „kybernetiky druhého řádu“ (Keeney, Keeney, 2012), k níž se na řešení zaměřený přístup hlásí (De Shazer, 1994). Zajímavým paradoxem je, že tyto úvahy o zjednodušování přicházejí od lidí, kteří sami výrazným způsobem přispěli k rozvoji teorie oboru. Zkušenost však učí, že dělat věci jednoduše bývá často velmi obtížné. Jednoduchost, úspěšnost a určitá elegancie jsou z našeho pohledu atributy mistrů – ať už jde o bojová umění, kulinařské dovednosti nebo práci s lidmi (Jackson, McKergow, 2007; Szabó, Meier, 2010).

Motivace

Jedním z ústředních témat, zmíněných v předchozí definici Reteamingu, je motivace. V Reteamingu se motivace chápe specifickým způsobem. Autoři spojují motivaci s cíli a nabízejí pět faktorů, které posilují motivaci (Furman, Ahola, 2007):

1. **Jde o cíl klienta** – pokud si klient cíl sám vybral a přijal za svůj, bude jeho motivace vyšší než v případě, že jej někdo k něčemu nutí
2. **Cíl má pro klienta hodnotu** – pokud je cíl pro klienta významný a jeho dosažení pro něj bude přínosem, je vyšší i motivace k práci na něm
3. **Cíl je dosažitelný** – nerealistický cíl snižuje motivaci, cíl, o kterém klient věří, že jej lze dosáhnout, motivaci zvyšuje
4. **Existuje nějaký (alespoň drobný) pokrok směrem k cíli** – málokdo vydrží s nadšením vykonávat delší dobu něco, co se mu vůbec nedaří nebo kde nepozoruje žádný pokrok, naopak alespoň drobný pokrok v prvních třech sezeních je významným prediktorem úspěchu terapie a poradenství (Duncan, Miller, Sparks, 2004)

5. Klient je připraven se „poprat“ s možnými překážkami – překážky mohou výrazně snížit motivaci, když se objeví – a to zejména v případech, kdy na ně člověk není vůbec připravený, naopak předpokládané překážky posilují odhodlání klienta je překonat

Je zajímavé si všimnout, že ve dvanácti krocích Reteamingu (viz výše) je všech těchto pět faktorů motivace nějakým způsobem ošetřeno.

Spolupráce

Na základě výše uvedených úvah o motivaci se v Reteamingu uvažuje i o dalším důležitém aspektu, který byl zmíněn i v definici Reteamingu, tedy o spolupráci s klienty. Radikálně řečeno – nepracujeme s předpokladem, že (přínejmenším někteří) klienti jsou „nespolupracující“ či „nemotivovaní“, ale předpokládáme, že klienti jsou připraveni spolupracovat, jen ne vždy na stejných věcech či stejným způsobem, kterým by dával přednost poradce či kouč (De Shazer, 1994; De Jong, Berg, 2008). Četné výzkumy ukazují, že shoda s klientem na cílech spolupráce a na metodách (tedy způsobu jejich dosahování) coby dvou zásadních oblastí konceptu „pracovního spojení“ („working alliance“ – Duncan, Miller, Sparks, 2004) je významným činitelem změny v poradenství a z kvality pracovního spojení lze usuzovat na výsledek spolupráce s klientem mnohem přesněji než na základě diagnózy problémů nebo přístupu pracovníka (Duncan, Miller, Sparks, 2004). Klíčovou dovedností v přístupu zaměřeném na řešení, či konkrétně v Reteamingu, je připojení se ke klientovi a zároveň společné hledání a dojednávání cíle či směřování společné práce (De Jong, Berg, 2008; Zatloukal, 2009). Toto dojednávání je velmi otevřený a respektující proces, v němž kouč i klient vystupují jako konverzační partneři (Anderson, 2009). Tento proces vnímáme spíše jako záležitost určitého „nastavení“ či postoje než jako záležitost nějakých specifických technik nebo dokonce „triků“ (Walter, Peller, 2000) či rigidního „manuálu“, popřípadě modelu (Keeney, Keeney, 2012).

3. Základní oblasti Reteamingu

V praktické rovině lze popsat tři klíčové oblasti, kterým se v rámci Reteamingu věnuje detailní pozornost – můžeme je pojmenovat

jako „směřování“, „zdroje“ a „malé kroky“. Díky tomu, že věnujeme pozornost poměrně malému počtu oblastí (a mnohé další možné oblasti necháváme stranou), lze se těmto oblastem věnovat velmi detailně a důkladně. Jednotlivým oblastem se věnujeme v následující části článku s tím, že připojujeme pro ilustraci příklady z praxe.

Směřování

Společné směřování jsme zmínili jako základní stavební kámen spolupráce s klienty. V Reteamingu (a v přístupu zaměřeném na řešení obecně) je velká pozornost věnována detailnímu popisu vize preferované budoucnosti klienta (De Jong, Berg, 2008; Furman, Ahola, 2007; Szabó, Meier, 2010; Greene, Yee Lee, 2011). V Reteamingu se místo označení vize raději hovoří o snu, aby se zdůraznilo, že jde o živý a „plastický“ obraz toho, co klient chce, a nikoli o nějaké formální shrnutí žádoucího směru (Furman, Ahola, 2007). Sen je popsán velmi konkrétně a jsou do něj zahrnuty i pohledy významných druhých (De Jong, Berg, 2008). Celá konverzace o preferované budoucnosti obvykle vychází ze „zázračné otázky“ nebo jejích alternativ (Zatloukal, 2009; Berg, Szabó, 2005).

Od popisu preferované budoucnosti se v Reteamingu obvykle přechází k cíli, tedy něčemu, čeho je třeba dosáhnout nebo se naučit, aby bylo možné naplnit sen (Furman, Ahola, 2007). Cíl je jasnější a ohraničenější než sen či vize. Užitečně zformulovaný cíl by měl být konkrétní, realistický, měřitelný a časově ohraničený (Jackson, McKergow, 2007). Většinou se vynoří hned několik cílů, z nichž se potom vybere jeden, se kterým se začne. Užitečné bývá také vybrání cíl nějak pojmenovat, případně i symbolicky znázornit. Tento proces umožňuje pracovat na definici cíle i v rovině metaforické a tvořivé a tím definici cíle obohatit (Furman, Ahola, 2007). Někteří klienti si svůj symbol pro cíl umístí pro připomenutí například na nástěnce nebo jako spořič obrazovky v notebooku či jako tapetu v mobilu.

Velmi důležitou oblastí jsou **přínosy cíle** pro klienta i pro další zainteresované osoby. Jedním z faktorů motivace zmiňovaných výše je, že cíl má pro klienta hodnotu. Nejde jen o to, že si poradce či kouč v Reteamingu ověřuje, zda cíl je dostatečně významný pro klienta. Samotná

diskuse o přínosech cíle posiluje uvědomění si těchto přínosů a tím posiluje i motivaci klienta samotného (Berg, Szabó, 2005).

Případ 1: Paní A

Jeden z autorů (P. V.) pracoval s klientkou, které individuální konzultace s koučem doporučil úřad práce. V úvodním rozhovoru paní A zmínila, že pracovala několik let v obchodě. Začínala v kamenném obchodě, ale to jí nevyhovovalo. Dělal pak 7 let obchodní zástupkyni, ale to ji také neuspokojovalo a nechce se k tomu vracet. Poté 8 let podnikala v oboru kosmetika a kadeřnictví, měla několik zaměstnankyň. Pak vystřídala několik různých krátkodobějších zaměstnání, mimo jiné pracovala také jako úřednice ve státní správě. Když byla zaměstnaná, měla často problémy se vztahy se ženami na pracovišti. Její situaci ještě ztěžovalo to, že od dětství byla dlouhodobě nemocná. Na konzultaci přišla s tím, že už neví, co dál, a že ztrácí naději na jakékoliv své budoucí pracovní uplatnění. Oslovila již mnoho zaměstnavatelů, absolvovala několik pohovorů u zaměstnavatelů, a stále neúspěšně. Pozorně jsem naslouchal jejímu vyprávění o dosavadním životě i o jejím trápení. Když se zdálo, že již řekla to, co jí nejvíc trápilo, a uvolnila si tak prostor pro přemýšlení o preferované budoucnosti, zeptal jsem se jí: „Pokud by se nám společně povedlo věci nějak zařídit a vy jste mohla dělat v životě takovou práci, jakou chcete, co byste dělala a jak by to pak vypadalo?“ Paní A po chvilce mlčení začala mluvit o tom, že by opět ráda podnikala jako OSVČ. Ale do povídání o budoucnosti se jí stále ještě vkrádaly myšlenky na to, proč to nepůjde: „Ráda bych podnikala, ale mám částečný invalidní důchod a nemůžu dlouhodobě stát nebo sedět. Bává mě přímý obchod, dlouhodobější kontakt se zákazníkem, aby on byl spokojený a já také.“ A pokračovala o tom, že ze zdravotních důvodů by jí vyhovovala např. práce v kosmetice. Během posledních dvou let zvažuje další studium v ekonomické oblasti, ve vzdělávání dospělých nebo psychologii. Ve volném čase vykládá karty. Rozhovor se přesunul k podrobnějšímu popisu jejího snu (vize). Jejím snem je dělat práci s lidmi, pomáhat lidem. Postupně se tento sen v rozhovoru specifikoval do konkrétních cílů. Paní A chce dělat kosmetiku v kombinaci s terapií. Mluvili jsme o konkrétní podobě tohoto

spojení: „Jak konkrétně to bude vypadat, když se podaří tento sen naplnit?“ „Budu mít své stálé zákaznice, za kterými budu jezdit k nim domů.“ A pokračovala podrobným popisem své představy o tom, jak bude podnikat. Náhle to byla „jiná“ paní A, začala mluvit s větším elánem, začala se usmívat a bylo vidět, jak ji tato představa začíná bavit. To se ještě víc umocnilo, když začala mluvit o tom, jaké pro ni bude mít přínosy, když se to podaří: „Budu mnohem víc spokojená, protože budu moci dělat to, co umím a co mě baví. Taky to pomůže jiným lidem a mně to snad přinese i peníze. Budu mezi lidmi, teď zapomínám mluvit, protože žiju sama ve vesnici, kde skoro nikoho neznám. Přinese to užitek mému okolí i okolí mých klientů.“

Zajímavé bylo, jak se v případě paní A její cíle proměňovaly. Při realizaci jednotlivých kroků směrem ke svému snu paní A zjistila, že je na sebe hodně náročná a současně nestihá a špatně si organizuje čas. Proto požádala, že chce pracovat se svou nedochvilností, naučit se plánovat čas. Je totiž často nervózní, když si toho moc naplánuje a nestihá to. Tento cíl se nyní dostal do popředí. Chce se věnovat tématu času. Zde jsem zvolil jinou cestu a hned jsem se ptal, zda se jí v jejím plánování času již něco daří, a na těchto zdrojích jsme stavěli (viz dále v textu). Na další setkání přišla paní A s informací, že se jí ozvala firma, u které dělala již dříve pohovor na místo mzdové účetní. Měla přijít ukázat, co umí. Teď tam byla a má z toho dobrý pocit. Zajímalo mě, jak se víc o tuto aktuální zkušenost. Zajímavé bylo, jak klientka viděla svoji šanci v této firmě uspět: „Myslím si, že bych to zvládla. Nedělám si sice velké naděje, ale věřím, že bych tuto práci zvládla.“ Od našeho prvního setkání se nyní změnil její cíl ohledně budoucího pracovního uplatnění. Na prvním místě je práce v oboru vedení účetnictví. Kosmetiku chce spíš pojmout jako koníček. Začala zvažovat různé možnosti, jak dělat účetnictví – soukromě, ve firmě, v daňové a účetní firmě. Chce raději pracovat v menší firmě nebo na zkrácený pracovní úvazek, protože by nevydržela ze zdravotních důvodů sedět 8 hodin u PC. Na tomto případě je vidět, že se v průběhu koučování mohou cíle klientů měnit. Není důležité, abychom se zabývali stále stejným cílem, ale abychom společně s klientem směřovali k jeho preferované budoucnosti, domlouvali se na ní a aby

klient realizoval postupné malé krůčky – aby došlo k pohybu směrem k jeho snu. Někdy právě první krůčky a drobné úspěchy na cestě k cíli klientům ukážou ještě jiné možnosti a klienti se mohou vydat i jiným směrem, než si původně představovali.

Případ 2: Paní B

Pracoval jsem (P. V.) s paní B, která je 33letá žena, samoživitelka s 9letým synem. Dříve dělala 2 roky v kavárně, přechodně brigády v úklidové firmě a naposledy 5 let ve skladu potravin. Má vystudované SOU potravinářské, obor kuchař-číšník, a následně střední hotelovou školu. V tomto oboru si není jistá, zda by zvládla vést hotel nebo restauraci. S ohledem na péči o syna hledá práci na ranní směnu, případně i odpolední. Má babičku, která jí pomáhá s péčí o syna, a syn je hodně samostatný. Přistěhovali se z jiného města, paní B si zvykla snadno, ale syn si zvyká obtížně, proto se mu chce věnovat. Bavila by ji také administrativní práce.

Zaregistroval jsem při jejím vyprávění o současné situaci, že i když popisuje, jak se jí nedaří nalézt práci a co jí to ztěžuje, že si také uvědomuje své výhody (viz babička a samostatnost syna).

Byl jsem zvědavý na to, co pro ni bude dobrým výsledkem naší společné práce. „Chci se hnout z mrtvého bodu. Udělat si víc jasno v tom, co chci. Chci se nakopnout.“

Zajímalo mě, jak pozná, že je nakopnutá. „Budu se cítit líp, budu usměvavá, odmítnutí od zaměstnavatelů mě tak nerozhodí, půjdu dál zase s elánem a nadšením.“

„A je někdo, kdo by to poznal, že jste nakopnutá?“

„Tady, kde teď bydlím, to na mně nikdo nepozná, ale poznala by to kamarádka v místě, odkud jsem se sem přistěhovala. Lidi na mně nepoznají, že mám nějaké trápení. Sama jim to neříkám, ale kamarádka to pozná. A taky by to poznal syn, ten mi hodně pomáhá zvládat moje trápení, a poznal by, že jsem nakopnutá. S ním o všem hodně otevřeně mluvím. Ale hlavně to na sobě poznám já sama.“ Dále jsme rozvíjeli, jak konkrétně to na sobě pozná ona sama a jak kamarádka a syn.

Poté jsem se zajímal o klientčin sen. Zeptal jsem se: „Pokud bychom se potkali za rok a vy jste byla nakopnutá a měla takovou práci, jakou chcete, co byste mi pak říkala?“

„Že dělám pestrou práci, něco v gastronomii a jsem při tom smíšek a pozitivní člověk. A že ji dělám v Německu, kde i se synem žijeme u mého přítele.“

„Můžete mi o této představě říct ještě něco bližšího?“

A paní B se rozpovídala o tom, že má v Německu žijícího přítele a ten ji již delší dobu přemlouvá, aby tam šla za ním. Z osobních důvodů by raději do Německa, ale z pracovních by raději zůstala v ČR. Začíná si s myšlenkou odchodu do Německa pohrávat. Má sice mnoho otázek s tím spojených, hlavně jak řešit školu pro syna, jak se sama zdokonalit v němčině, zda a jakou práci by tam našla, ale současně je vidět, jak tato myšlenka začíná v její hlavě získávat konkrétnější podobu.

Nabízím jí proto experiment na mezidobí do dalšího setkání. Každý den ráno si hodí korunu. Pokud padne hlava, ať si zkusí ten den představit život v Německu, že už tam žije, bydlí a co to s ní dělá. Když padne orel, ať si všimá svého života zde v ČR a co to s ní dělá.

Případ 3: Paní C

Na konzultaci s jedním z autorů (L. Z.) dorazila na základě doporučení úřadu práce 46letá klientka, která se sama stará o sedmiletého syna. Předtím než odešla na rodičovskou dovolenou, pracovala 17 let v jedné významné české bance jako vedoucí analytického úseku. Po skončení rodičovské dovolené se však nechtěla vrátit na původní místo, protože by musela práci věnovat velké množství času a nemá možnost hlídání pro syna ani už nechce takovým „workoholickým“ stylem života žít. Klientka poměrně detailně popisovala obtíže, které jí brání v nalezení práce. Pozorně jsem naslouchal a ocenil různé pokusy, které už k řešení své situace podnikla. Později jsem ji přizval k popisu jejího snu (vize): „Kdyby se na vás usmálo štěstí a věci šly tak dobře, jak je to jen možné, a vy byste během několika dní získala přesně takovou práci, jakou si přejete, jak by váš život vypadal?“

„Měla bych práci v dobrém kolektivu... spíš klidnou práci a odbornou... finanční ohodnocení pro mne není prioritou, ale hlavně možnost postarat se o syna. Dříve jsem měla nadstandardně placenou práci, ale bylo to časově velmi náročné, teď už bych to tak nechtěla.“

Když jsme o její představě mluvili konkrétněji,

uvedla, že by ráda dělala něco v ekonomickém oboru, ideálně na zkrácený úvazek (není podmínkou), zajímavým zaměstnavatelem by pro ni byl magistrát, kraj nebo řízení nějakých projektů z ESF. Minimální mzda pro ni je 13 000,- čistého, dalšími přínosy pro ni budou kontakty s dalšími lidmi, určitá seberealizace, ale přitom i péče o syna. V konverzaci jsme plynule přecházeli mezi popisem jejího snu a stížnostmi na věci, které jeho realizaci komplikují a které klientka vždy zmiňovala. Snažil jsem se pečlivě naslouchat a potvrzovat, že rozumím jejím obavám, ale zároveň citlivě vracet rozhovor k detailnějším popisům jejího snu. Během konverzace se její oči rozzářily, vyprávěla i o přínosech tohoto snu pro ni i pro syna.

Případ 4: Pan D

Na konzultaci za jedním z autorů (L. Z.) dorazil na základě doporučení úřadu práce 33letý absolvent doktorského studia biologie, jehož pracovní zkušenosti zahrnovaly rok práce na poště (třídění balíků) a externí nárazovou terénní práci biologa. Od začátku vyjadřoval velkou skepsi vůči svým možnostem uplatnit se v nějakém zaměstnání – je podle svých slov hodně samotářský a není příliš komunikativní. Když jsem se zeptal na jeho sen, odpovídal spíše v termínech toho, co nechce. Položkami seznamu toho, co nechce, byly například: práce, kde se vyžaduje aktivní angličtina práce, kde jsou noční směny práce, kde je v nabídce uveden jen telefonický kontakt (je ochoten odpovídat na nabídky jen v písemné formě, např. e-mailem) práce, kde se vyžaduje aktivní řízení vozidla práce, která je mimo město, kde žije práce, kde by se měl zřizovat živnostenský list Tento seznam do značné míry omezoval možnosti uplatnění klienta, protože takových pozic, které by splňovaly výše uvedené charakteristiky, je velmi málo a jsou obsazené. Později a velmi pomalu se podařilo detailněji popsat kromě věcí, které nechce, i něco z toho, co si přeje. Mluvil o tom, že by si přál klidnou práci, nejlépe v oboru (biologie, ochrana přírody, zoo) nebo v administrativě, plat pro něj není rozhodující, ale rád by se pohyboval přinejmenším někde kolem 10 000 Kč měsíčně. Když jsme v konverzaci probírali přínosy, které mu taková práce přinese, objevil se u něj zájem a určité nadšení, které se

velmi lišilo od převládající skepse a strohých odpovědí z první části konzultace. Když jsme pomocí škály mapovali jeho důvěru ve změnu (nakolik věří, že by se to mohlo podařit), jeho důvěra byla relativně nízká a opíral ji o naději, že by mohl „posunout hranice“, které si stanovil (viz seznam toho, co nechce). Domluvili jsme se, že prvním cílem pro naši spolupráci bude tento posun hranic a tím rozšíření možností.

Předchozí příklady ukazují, že formulování snu/vize a cílů není vždy přímočarý proces. Obecně vycházíme z předpokladu, že pokud klient přichází s nějakým problémem či trápěním, má i určitou (byť třeba nezformulovanou) představu, co by chtěl místo toho, tedy vizi preferované budoucnosti (De Jong, Berg, 2008). Ačkoli se někdy podaří tuto představu detailně popsat poměrně záhy během prvního setkání, v jiných případech si dojednávání cílů a nasměrování spolupráce s klientem vyžadá více času (viz případ pana D) anebo dochází k nejrůznějším změnám (viz případ paní A). Často se popis preferované budoucnosti prolíná s popisem stížností a někdy bývá náročné klienta ke konverzaci o jeho snech vůbec přizvat (viz případ paní C). Bez definování snu je ale obtížné smysluplně pracovat na změně. Zajímavé je, že konverzace o preferované budoucnosti otevírá prostor pro tvořivost a umožňuje následné hledání nových možností natolik, že mnohdy není třeba při koučování již nic dalšího. Někteří klienti poté, co si ujasní svůj sen, už sami dokážou zkoumat a využívat své zdroje pro změnu a dělat konkrétní kroky směrem ke svému cíli.

Zdroje

Zjednodušeně lze říci, že zatímco v předchozí oblasti jsme se s klienty zabývali tím, kam se chtějí dostat, v této oblasti je pozornost věnována tomu, kde se aktuálně nacházíme. Proces zjišťování aktuální situace v přístupu zaměřeném na řešení se diametrálně odlišuje od na problém zaměřeného procesu „stanovení diagnózy“ či „posouzení životní situace klienta“ (Payne, 1997; Navrátil, Janebová, 2010; Greene, Yee Lee, 2011). Hlavní rozdíl je v zaměření na zdroje místo na nedostatky a v citlivé práci s jazykem v konverzaci (Greene, Yee Lee, 2011). Při zaměření na zdroje nejde o nějakou ignoraci omezení a nedostatků klientů, jde spíše

o důsledné mapování toho, co je k dispozici, místo mapování toho, co by mělo být a není (Berg, Miller, 1992).⁵

V této oblasti se poradce či kouč zaměřuje především na dosažený pokrok směrem k cíli a na to, co k tomuto pokroku pomohlo (Furman, Ahola, 2007). Jakékoli zdroje skryté za sebemenším pokrokem – např. schopnosti, dovednosti, znalosti, podpora druhých lidí apod. – mohou být dále využity k dosažení cíle a rozvíjeny (De Jong, Berg, 2008). To platí i v případech, kdy se jedná o naprosto mizivý posun ve srovnání s tím, jak daleko je cíl (Greene, Yee Lee, 2011). Důležitou dovedností poradce je udržet konverzaci u zdrojů a zmapovat je přinejmenším stejně pečlivě, jako se v jiných přístupech mapují nedostatky a slabé stránky (De Jong, Berg, 2008).

Případ 1: Paní A (pokračování)

V rozhovoru s paní A jsme se posunuli od popisu snu a cílů k tomu, co již udělala a jaké má zdroje, na nichž může dál stavět. Uvědomila si, že má zkušenosti v oboru, ve kterém chce podnikat, a současně celkově zkušenosti z podnikání (i v době svých zaměstnání pomáhala otci, který podniká). Když jsem se ptal, čeho si ve svém dosavadním profesním životě cení nejvíc, zamyslela se a prohlásila: „Umím chytit příležitost za pačesy. Vždycky, když se okolo mě naskytla nějaká příležitost, dokázala jsem jí využít.“ A popisovala různé situace ve svém životě, kdy toto dokázala. Bylo vidět, jak se cítí sebevědomější díky uvědomování si toho, co umí a jaké má dovednosti.

Zajímal jsem se, jak jde těmto příležitostem naproti. Co takového ona dělá, aby se ty příležitosti mohly objevovat? Mluvila o tom, jak si nyní prošla okolní města, kosmetické salóny, zjišťovala si ceny. S psychologkou z úřadu práce si zpracovala nový životopis. Má doma kartotéku zákaznic z doby, kdy podnikala. Měla svoje stále zákaznice a nyní přemýšlí, jak je oslovit. Zvažuje, jak to dělat, když bude s kosmetikou jezdit k zákaznicím. A hned to konkretizovala „musím zjistit, kde bych sehnala kosmetický stůlek na mobilní kosmetiku“. Má zpracovanou kalkulaci na kosmetické služby a ví, jaké oslovit dodavatele. Ptala se kamarádek, jestli by za její ceny měly zájem o její služby. Je předběžně domluvená s otcem, že by jí pro začátek finančně

pomohl, aby mohla zahájit podnikání. Najednou bylo vidět, kolik toho již klientka udělala. Dělala to průběžně, ale když jsme nyní o všem hovořili takto souhrnně, bylo vidět, že je toho už hodně, co má připravené směrem k realizaci svého cíle. Důležité bylo, že jsme mluvili o konkrétních věcech, podrobně je popisovali a že jsem byl zvědavý na to, co ještě klientka udělala nebo umí. Nenechal jsem se uspokojit jedinou věcí a vytvářel jsem prostor pro další hledání zdrojů a průběžně oceňoval vše dosažené. Podobným způsobem jsme postupovali i při popisování zdrojů vztahených k dalším cílům klientky (plánování času, účetnictví...).

Případ 2: Paní B (pokračování)

V dalším průběhu rozhovoru s paní B mluvíme o tom, co umí a co může zaměstnavatelům nabízet. V předchozím zaměstnání hodně jednala s lidmi, měla velkou zodpovědnost a samostatnost. Má schopnost jednat s dodavateli, schopnost samostatného rozhodování, důvěryhodnost a spolehlivost (bývalá vedoucí jí plně důvěřovala), schopnost převzít zodpovědnost, schopnost domluvit se s lidmi a velmi příjemné vystupování (působí na své okolí velmi příjemně a vstřícně). Také má schopnost podporovat jiné lidi a snahu pomoci druhým, vyjít s nimi v dobrém. Umí německý jazyk (pasívně, ale domluví se), má osvědčení z rekvalifikačního kurzu Operátorka call centra a má znalost této práce. Za velké plus považuje to, že si umí práci zorganizovat, udělat si v práci systém, i když neumí organizovat práci druhým. Má čistý trestní rejstřík, základní znalost práce na PC, má řidičský průkaz. Klientka získává větší sebedůvěru a sama říká, že se nyní cítí mnohem lépe. Uvědomila si, co všechno umí a co již ve svém životě zvládla. Dokonce zmiňuje velmi zajímavou věc, která jí pomáhá zvládat její trápení – když slyší ostatní, jak si stěžují a nadávají. Pro někoho by to mohlo být deptající, ale klientce to pomáhá, protože si díky tomu uvědomuje, že by mohlo být ještě hůř, a vidí díky tomu víc to, co se jí daří. Paní B uvádí, že jí pomohlo uvědomění si, že má právo dělat věci tak, jak je dělá, a nemusí se za to stydět. Například, že si může brát dobré z toho, když ostatní nadávají a stěžují si. Nemusí se cítit „nějaká divná“, jak se jí to v poslední době stávalo.

Případ 3: Paní C (pokračování)

Mluvili jsme s klientkou o věcech, které již udělala k tomu, aby dosáhla svého snu. Byl jsem překvapený, jak velké množství věcí klientka již podnikla, a byl jsem zvědavý na podrobnosti. Klientka popisovala, že se snaží zdokonalit v angličtině (poslechy na internetu, četba anglických knih...), že absolvovala rekvalifikaci (účetnictví), rozesílala žádosti o místo a vždy přizpůsobila životopis tak, aby nebyla příliš „překvalifikovaná“ pro danou pozici, absolvovala rovněž kurz dovedností práce s počítačem, aby si je osvěžila. Mluvili jsme o dalších věcech, které se jí podařily nebo které umí a může na nich stavět, mluvili jsme o její zodpovědnosti, ochotě učit se novým věcem, loajalitě, kultivovaném vystupování a mnoha dalších věcech. Důležité bylo, že u všeho jsem se doptával na konkrétní příklady, kdy se daná dovednost nebo schopnost projevila. Vyprávění těchto příběhů změnilo atmosféru v konzultacích, klientka si začala podle svých slov „více uvědomovat, v čem je dobrá“. Nebyly to nové věci, které by předtím nevěděla, ale nyní je viděla detailněji a živěji, protože místo abstraktních nálepek jako „spolehlivost“ vyprávěla o konkrétních situacích z jejího života, kde se „spolehlivost“ projevila. Hovořili jsme také o tom, kdo ji podporuje – zmínila syna, že je jí oporou, stejně jako jedna blízká kamarádka, se kterou může o svých starostech mluvit. Zajímavým momentem bylo, když klientka na druhém setkání shrnula: „Možná se snažím získat nějakou práci, která je pod mou úroveň, ale možná si málo věřím, abych zkusila něco pořádného... teď se nějak cítím, že bych si mohla na něco troufnout...“ Zbytek konzultace jsme strávili diskusí o tom, co jí dává ten pocit, že by si na to mohla troufnout, a mnoho z těchto věcí vycházelo z předchozí části konzultace o zdrojích.

Případ 4: Pan D (pokračování)

S klientem jsme se v rozhovoru zaměřili na situace, kdy se mu podařilo překonat něco, co předtím považoval za nemožné. Vzpomněl si na některé situace během studia i během práce na postě. Uvědomil si, že když je nejhůř, dokáže se překonat, velkou podporu má rovněž v rodičích, s nimiž žije v rodinném domě. Oživil také některé kontakty z dřívějška (spoluzáci, kolegové), dokázal si vytvořit vlastní blog se

zaměřením na biologii, umí dobře s počítačem. Přestože se dařilo jen velmi zvolna dostat k nějakým konkrétním zdrojům, klient popisoval větší sebedůvěru a odhodlání.

Uvedené případy mohou působit v tomto bodě poněkud zkratkovitě, jako by se jednalo jen o určitý výčet zdrojů. Důležité však je tyto zdroje popisovat v konkrétních situacích ze životů klientů. Oceňování – jedna z klíčových technik přístupu zaměřeného na řešení – není nějakým pokusem být „milí“ na klienty, ale záměrným a systematickým zviditelnováním zdrojů klienta v rámci konverzace (De Jong, Berg, 2008). Takto zviditelněné zdroje mohou být posléze využity – někdy i velmi překvapivým a tvořivým způsobem – i pro další pozitivní změny v klientově životě (McKergow, Clarke, 2005).

Malý krok

Poté, co se zmapovalo, kam se chce klient dostat a kde na cestě nyní je (včetně toho, co mu pomohlo se tam dostat), následuje další oblast – definování malého kroku. Důležitým aspektem procesu změny je kromě nasměrování a zmapování současného stavu i „uvedení do pohybu“ (De Jong, Berg, 2008). Proto se v Reteamingu věnuje velmi důkladná pozornost definování malého kroku.

Cesta k cíli pak začíná prvním **malým krokem**, který klient často zveřejní před ostatními a zaváže se k němu. Další postup je kombinací pečlivého sledování pokroku na cestě k cíli a jejich oceňování a oslavování v kombinaci se stanovováním dalších malých krůčků a hledáním dalších zdrojů.

Případ 1: Paní A (pokračování)

Když jsme s klientkou měli dostatečně podrobně popsaný její sen a cíle (podnikat v oboru kosmetiky) a to, co se jí již povedlo a jaké má zdroje, začali jsme přemýšlet o nejbližších krocích, které je třeba udělat. Klientka si vytvořila seznam několika kroků:

- Udělat průzkum současného trendu v kosmetice (technika, vybavení, ...).
- Projít si osobně okolní města a hledat prostory nebo provozovny, kde by mohla pracovat.
- Udělat ceník (může použít starý a aktualizovat ceny).
- Udělat návrh, jak oslovit zákazníky, jak se k nim dostat.

- Zjistit, kde a za jakých podmínek lze sehnat kosmetické lehátko.
- Zjistit hygienické podmínky pro provozování kosmetiky se zaměřením na mobilní kosmetické služby.

Bylo toho hodně, a proto mě zajímalo, co klientka udělá jako první. Rozhodla se začít s průzkumem současných nových trendů v kosmetice (technika, vybavení, ...). Vzhledem k tomu, že si klientka na sebe chtěla klást hodně úkolů, domluvili jsme se, že si bude vést deník, ve kterém bude mít evidenci svých kroků směrem k podnikání a bude si všímát toho, co se osvědčilo. Také jsme si povídali o tom, kdo a jak ji může v realizaci kroků podpořit a jak si bude tuto podporu domlouvat. Bude to především její otec, hlavně radami a případně i finančně. Také teta v Brně, protože by jejím prostřednictvím bylo možné občas nabízet své služby i v Brně. Na dalším setkání jsme nejdříve mluvili o tom, co se paní A povedlo od minulého setkání a v čem z toho bude dál pokračovat. Protože došlo k redefinici cíle, docházelo i k definování dalších malých kroků v různých směrech. Proces definování malých kroků byl stále podobný – dbal jsem na to, aby se jednalo o velmi konkrétní a malé kroky. Bylo zajímavé sledovat, že poměrně rychle si klientka osvojila dovednost hledat u sebe zdroje pro jednotlivé cíle a plánovat samostatně další malé krůčky. Z pozice kouče jí stačilo tímto procesem stále méně provádět a přenechávat jí zvětšující se aktivitu a samostatnost.

Na závěr naší společné práce jsme se podívali na to, jak se celkově paní A nyní v životě daří dosahovat to, co chtěla, a zda od naší spolupráce očekává ještě něco dalšího. Využili jsme k popisu změn škálu v procentech. Klientka uvedla, že je spokojená s dosahováním svých cílů na 60 až 70 %, když začala chodit na poradenství, byla na 20–30 %. Důležitější než čísla jsou však významy. Bylo velmi zajímavé slyšet, jak se to, co jsme na konzultacích společně řešili, promítalo i do jiných oblastí klientčina života a do jejího okolí. Při dělení pořádku v životě si udělala i pořádek v bytě. Přítel se dostal ze závislosti na alkoholu a našel si práci. Přestala řešit různé starosti ve vztahu, uvědomila si, že vztah je záležitostí obou, žije zdravějším životním stylem. Zhubla, je v klidu a pohodě, má naplánované blížící se Vánoce bez shonu a v klidu. Naučila se

říkat lidem ne, umí si hájit svoje názory. Naučila se více plánovat svůj čas. Po drobné autonehodě měla strach jezdit autem, nyní se jela podívat na místo autonehody a to jí pomohlo, víc si nyní věří, že umí překonat svůj strach. Naučila se rozhodovat více sama za sebe. O všech těchto věcech jsme na konzultaci podrobně mluvili na konkrétních příkladech.

Paní A krátce po skončení poradenství nastoupila do zaměstnání, při kterém si zařizovala jako vedlejší činnost soukromé podnikání v kosmetice. Co však považují za důležitější, naučila se nové užitečné dovednosti: definovat si velmi konkrétně své sny a cíle, stavět na svých zdrojích a dělat postupné kroky směřující k její preferované budoucnosti. Vzala svůj život víc do svých rukou a stala se tak sama sobě koučem, což vnímám jako nejvyšší metu koučovací práce.

Případ 2: Paní B (pokračování)

Na dalším setkání (po domluveném experimentu s korunou) již paní B mluví o tom, že byla v Německu za přítelem a zařizovali tam společný další život. Je rozhodnutá, že tam půjde i se synem žít. Na radnici ve městě, kde budou bydlet, si zjistila, že by neměla mít s přestěhováním a pobytem v Německu problémy. První tři měsíce bude chodit do kurzu němčiny a už během kurzu si bude hledat zaměstnání. Může tam být tři měsíce na pracovní povolení, pokud tam bude mít trvalé bydliště a prokáže, že je existenčně zajištěná. V gastronomii je výjimka, můžou ji zaměstnat i dřív. Přítel tam má známé s hospodou, mohli by ji zaměstnat.

Neví nyní, co dělat dřív, aby vše plynulo podle jejích představ. Potřebuje si naplánovat postup do odjezdu – jak se zdokonalovat i se synem v němčině, zařizovat překlady všech dokladů, domluvit se na úřadu práce, domluvit se ve škole tady a přítel ve škole v Německu, zjistit přesné podmínky a definitivně vybrat školu, kterou již mají rozjednanou.

Bylo toho hodně, co klientka mezi dvěma konzultacemi zvládla. Ocenil jsem ji, že pokud pracuje na tom, jak být nakopnutá, tak že se mi zdá, že se jí to velmi dobře daří. Oči jí zářily a bylo vidět, jak ji její aktivity směřující k naplnění jejího snu baví a jak jí dělají dobře. Domluvili jsme se, že si do příštího setkání najde a domluví učitelku němčiny a zkusí se aspoň

jednou sejít se svou známou, která je z Německa a má zájem si povídat v němčině.

Na následujícím setkání popisuje, jak si již zařídila naplánované věci a jak se učí německy. Se známou se jí nepodařilo sejít, protože ta se mezitím odstěhovala. Ale učí se víc němčinu sama doma. Do dalšího setkání si naplánovala, že zjistí podrobné informace o platbě zdravotního pojištění do odjezdu i následně při pobytu v Německu. Společně jsme sestavili seznam, co vše je třeba zařídit při stěhování do zahraničí. Paní B se do dvou měsíců odstěhovala i se synem do Německa. Povedlo se jí pohnout se z mrtvého bodu. Udělala si víc jasno v tom, co chce. Nakopla se.

Případ 3: Paní C (pokračování)

Snažili jsme se popsat, jak bude vypadat další krok směrem ke klientčinu snu. Klientka si nejprve zvolila intenzivnější trénink angličtiny a zkusila 3x týdně pracovat s poslechy. Na dalším setkání referovala o tom, že se jí nepodařilo v této věci posunout, ale udržela se na 1 poslechu týdně. Mluvili jsme o tom, co jí pomáhá udržet 1 poslech týdně. Na konci druhého setkání jsme se domluvili na jiném malém kroku – klientka se rozhodla zkusit rozeslat žádosti o práci na tři místa, která se jí líbila, ale předtím si na ně netroufala. To se jí podařilo a ve dvou případech byla dokonce pozvána na osobní pohovor. Mluvili jsme o tom na dalším setkání a klientka si přišla na to, že může přijímací pohovory pojmout jako zkoušku, zda dokáže „obstát se ctí“ a „prodat, co umí“. Pohovorů se zúčastnila, a i když práci nezískala, ověřila si, že dokáže při pohovoru na takové místo velmi kultivovaně reagovat a paradoxně jí absolvované pohovory spíše „zvedly sebevědomí“, než aby jí jej snížily, protože neuspěla. Možná to bylo dáno i tím, že v jednom z nich se umístila hned druhá a že u obou dostala pozitivní zpětnou vazbu. Podpořilo ji to v tom, že se rozšířil okruh míst, o která se nyní odvážila ucházet. Po několika týdnech nakonec práci získala. Jednalo se o vysoce odbornou ekonomickou práci na poloviční úvazek, který si klientka se zaměstnavatelem dokázala vyjednat – zaměstnavatel hledal původně zaměstnance na plný úvazek, ale protože na základě pohovoru hodně stál o paní C, vyšel jí nakonec vstříc s polovičním úvazkem.

Případ 4: Pan D (pokračování)

Prvním malým krokem, na kterém jsme se s klientem dohodli, bylo napsání žádosti na místa, která trochu „překračují hranice“, které si nastavil. Klient to přijal s tím, že není co ztratit. Postupně začal odepisovat na nabídky požadující znalost angličtiny a nabídky mimo město, kde žil. Na jednotlivých sezeních jsme zkoumali jeho zdroje (co mu pomáhalo). Nepodařilo se mu sice žádné místo získat, ale protože odpovídal na nabídky, kde byl požadavek znalosti angličtiny, rozhodl se v angličtině zdokonalovat. Během konzultace přišel s nápadem vést svůj blog i v angličtině, aby si ji protrénoval. Tato činnost ho velmi bavila. Uvažovali jsme i o možnosti oslovovat firmy, které aktuálně zaměstnance nehledají, a pokračování v „oživování kontaktů“. V rámci „oživování kontaktů“ se mu ozval bývalý spolužák, který byl v kontaktu s nějakým výzkumným týmem biologů na Novém Zélandě. Klient na základě toho začal uvažovat o možnosti jet na nějakou dobu pracovat do zahraničí jako pomocník v daném týmu. Jednalo se přesně o obor činnosti, který vystudoval a který ho baví a mohl by díky tomu získat zajímavé zkušenosti i pro odbornou práci v tuzemsku. Na druhou stranu tato varianta překračovala snad všechny „hranice“, které měl původně nastavené, a to velmi podstatně. Tento fakt jsem ocenil a bavili jsme se s klientem o tom, jakou výzvu pro něj takové „překročení hranic“ představuje a co mu dává důvěru, že to dokáže udělat. Nakonec se s pomocí bývalého spolužáka s daným týmem kontaktoval a v době, kdy jsme spolupráci končili, již podnikal velmi konkrétní kroky k tomu, aby mohl na Nový Zéland odletět.

Výše uvedené příklady ukazují význam definování skutečně malých kroků. Klíčové je zde posunout se z roviny diskuse také do roviny praxe, tedy nejen o procesu změny hovořit, ale začít s ním, „nastartovat“ jej (De Jong, Berg, 2008). U malých kroků je relativně vysoká šance, že se je podaří udělat, což posiluje motivaci klienta a uvědomění zdrojů, které jsou k dispozici (Furman, Ahola, 2007). Kromě toho klient díky malým krokům získává novou zkušenost s cílem, který si vytyčil. Někdy se stává, že přiblížení se k cíli vede paradoxně k jeho přeformulování (např. v případě paní A), protože

si klient uvědomí, že to není v souladu s jeho přáními, a rozhodne se zaměřit na něco jiného (Berg, Szabó, 2005). Jednotlivé kroky směřující k cíli opět často nenabízejí úplně přímočarou cestu. Některé kroky, ačkoli jsou definovány jako malé a s velkou pravděpodobností uskutečnitelné, se nepodaří zrealizovat (viz případ B i C). Nezrealizovaný krok však nemusí znamenat rezignaci na celý cíl a sami klienti někdy najdou jiné cesty, jak se posunout kupředu (případ B). Z hlediska přístupu zaměřeného na řešení je velký důraz položený na pečlivé sledování změn a definování bezprostředních malých kroků, na úkor krokování v dlouhodobější perspektivě (např. celou cestu k cíli). Vnímáme to vzhledem k nepředvídatelnosti celého procesu změny jako úspornější, protože kroky, které bude např. podle individuálního plánu klient činit za půl roku, jsou spíše věštěním z křišťálové koule než plánem v pravém slova smyslu (Greene, Yee Lee, 2011). V některých případech může klienta postupné naplňování malých kroků spojené s pečlivým zkoumáním zdrojů vést opravdu velmi nepředvídatelným směrem, jako v případě pana D. Domníváme se, že všechny uvedené varianty – přeformulování cíle, nezrealizované kroky či nepředvídaný směr – představují určitou výzvu pro flexibilitu pracovníka. Poradce může různé odchylky od plánu vnímat jako selhání (svoje nebo klienta), nespokojenost, „odpor“ ke změně apod. Z našeho pohledu je užitečnější předpokládat, že proces změny může být velmi individuální a zaměřit se na pečlivé sledování i malých změn a na určitou improvizaci (De Jong, Berg, 2008; Keeney, Keeney, 2012).

Závěr

Snažili jsme se představit koučování a konkrétně model na řešení zaměřeného koučování Re-teaming jako potenciálně slibný způsob práce s nezaměstnanými. Potenciál tohoto způsobu práce jsme dokumentovali i několika krátkými kasuistikami. Na druhou stranu existují i úskalí při uplatňování tohoto způsobu práce v kontextu práce s nezaměstnanými. Domníváme se, že určitým úskalím může být požadavek na radikální změnu přístupu pracovníků. Uplatňování koučování – a konkrétně koučování zaměřeného na řešení – vyžaduje poměrně specifické dovednosti a postoje pracovníka, které mohou být někdy i protichůdné tomu, jak byl

pracovník zvyklý s klienty pracovat nebo jaký způsob práce v daném oboru převažuje (Caspi, 2005; Berg, Szabó, 2005). I když se sociální pracovník rozhodne tuto změnu učinit, zůstává otázka, jak toho dosáhnout prakticky. Existuje sice poměrně široká nabídka vzdělávacích programů v koučování, ale převážně se jedná o programy zaměřené na komerční sektor a pro sociální pracovníky zvažující kvalifikaci v koučování mohou být obtížně zejména finančně dostupné.

Často kladenou otázkou je také účinnost koučování jako takového, koučování zaměřeného na řešení specificky a nakonec i účinnost koučování zaměřeného na řešení při práci s nezaměstnanými. Je třeba přiznat, že existuje zatím poměrně málo empirických studií potvrzujících účinnost koučování. Do značné míry lze vycházet z předpokladu, že bude srovnatelná s účinností terapie a poradenství, protože se v něm uplatňují obdobné procesy změny (De Haan, 2008; O'Connor, Lages, 2007). Tento předpoklad rozhodně platí u přístupu zaměřeného na řešení, kde se s klienty pracuje stále podobným způsobem bez ohledu na to, zda jde o terapii, poradenství či koučování (O'Connell, Palmer, Williams, 2012; Berg, Szabó, 2005; Furman, Ahola, 2007). Existuje však i specifický výzkum koučování, který se dotýká rovněž některých aspektů typických i pro koučování zaměřené na řešení, jakými je například dojednávání cíle nebo zaměření na zdroje a kde se ukázaly pozitivní výsledky (např. Burwell, Chen, 2006; De Haan, 2010; Elston, Boniwell, 2011; Grant, 2012). Na straně druhé je třeba přiznat, že diskuse o účinnosti práce s klienty (a zejména o tom, co konkrétně a za jakých podmínek se na účinnosti podílí) je stále živá a neuzavřená, a to i ve starších a zavedenějších oborech, jako je psychoterapie (Timulák, 2010) nebo sociální práce (Magill, 2006). Přesto se tyto způsoby práce využívají a přinášejí klientům prospěch a postupně roste i naše porozumění tomu, zda a především jak fungují.

Nedokážeme předvídat, zda trendy popsané výše ve skandinávských zemích nebo USA dorazí i k nám, ale zdá se nám (na základě naší zkušenosti supervizorů a lektorů koučovacích výcviků), že i mezi našimi sociálními pracovníky či pracovníky veřejné správy zájem o koučování pozvolna roste. Pokud se to dotkne

i oblasti práce s nezaměstnanými, můžeme být v budoucnu svědky zajímavé alternativy k tradičním způsobům práce s touto cílovou skupinou. Nová alternativa nemusí podle našeho soudu nutně vytlačit tradičnější způsoby práce s nezaměstnanými, ale může je obohatit a vytvořit příležitosti k pozitivní změně v situacích, kde tradiční způsoby práce nepřinášejí výsledky. Slovy známého etického imperativu von Foerstera (1984: 37): „Jednejte vždy tak, abyste zvyšovali počet možností.“

Seznam literatury

- AMUNDSON, N. **Challenges for Career Interventions in Changing Contexts.** *International Journal for Educational and Vocational Guidance* 6, 2003, s. 3–14.
- ANDERSON, H. **Konverzace, jazyk a jejich možnosti: Postmoderní přístup k terapii.** Brno: NC publishing, 2009.
- BERG, I. K., SZABÓ, P. **Brief coaching for lasting solutions.** New York: W. W. Norton and comp., 2005.
- BUCHTOVÁ, B. et al. **Nezaměstnanost – psychologický, ekonomický a sociální problém.** Praha: Grada, 2002.
- BURWELL, R., CHEN, C. P. **Applying the principles and techniques of solution-focused therapy to career counselling.** *Counselling Psychology Quarterly* 19, 2006, s. 189–203.
- CASPI, J. **Coaching and Social Work: Challenges and Concerns.** *Social Work* 50, 2005, s. 359–362.
- DE HAAN, E. **Relational coaching: Journeys towards mastering one-to-one learning.** Chichester: John Wiley and sons, 2008.
- DE HAAN, E. et al. **Critical moments of clients and coaches: A direct-comparison study.** *International Coaching Psychology Review* 5, 2010, s. 109–128.
- DE JONG, P., BERG, I. K. **Interviewing for solutions.** 3rd ed. Pacific Groove: Brooks/Cole publ., 2008.
- DE SHAZER, S. **Words were originally magic.** New York: Norton & co., 1994.
- DUNCAN, B. L., MILLER, S. D., SPARKS, J. A. **The heroic client: A revolutionary way to improve effectiveness through client-directed, outcome-informed therapy.** 2nd ed. San Francisco: Jossey-Bass, 2004.

- ELSTON, F., BONIWELL, I. **A grounded theory study of the value derived by women financial services through a coaching intervention to help the identify their strengths and practise using them in the workplace.** *International Coaching Psychology Review* 6, 2011, s. 16–32.
- ENGSTRAND, A., VESTERBERG, V. **Job coaching: A discourse analysis.** 2011; http://www.academia.edu/889678/Job_Coaching_A_Discourse_Analysis [on-line] [5. 2. 2013].
- FLAHERTY, J. **Coaching: Evoking Excellence in Others.** 2nd ed. Burlington: Elsevier, 2005.
- FURMAN, B., AHOLA, T. **Change through cooperation: Handbook of Reteaming, the art of motivating people to change what they want to change.** Helsinki: Helsinki brief therapy institute, 2007.
- GALLWEY, W. T. **Tajemství vysoké pracovní výkonnosti: Metoda Inner Game.** Praha: Management press, 2004.
- GRANT, A. M. **An integrated model of goal-focused coaching: An evidence-based framework for teaching and practice.** *International Coaching Psychology Review* 7, 2012, s. 146–165.
- GREENE, G. J., YEE LEE, M. **Solution-Oriented Social Work Practice: An Integrative Approach to Working With Client Strengths.** Oxford: Oxford University Press, 2011.
- HANSEN, E. **Kariérové poradenství.** Praha: DZS MŠMT, 2007.
- JACKSON, P. Z., MCKERGOW, M. **The solutions focus: Making coaching and change SIMPLE.** 2nd ed. London: Nicholas Brealey International, 2007.
- JANÁK, D., PILÁT, M. **Vývoj právních norem k sociální péči a sociálním službám v Československu a České republice od roku 1956.** In KRAJČÍK, V., JANÁK, D. et al. **Mikropodnikání v sociálních službách.** Ostrava–Opava: Vysoká škola podnikání a Slezská univerzita v Opavě, 2012, s. 13–64.
- KEENEY, H., KEENEY, B. **Circular Therapeutics: Giving Therapy a Healing heart.** Phoenix: Zeig, Tucker and Theisen, 2012.
- KODYMOVÁ, P., KOLÁČKOVÁ, J. **Sociální práce s nezaměstnanými.** In MATOUŠEK, O., KOLÁČKOVÁ, J., KODYMOVÁ, P. (eds.). **Sociální práce v praxi.** Praha: Portál, 2005, s. 299–313.
- MAGILL, M. **The future of evidence in evidence-based practice.** *Journal of social work* 6, 2006, s. 101–115.
- MAREŠ, P. **Nezaměstnanost jako sociální problém.** 3. vyd. Praha: Slon, 2002.
- MATOUŠEK, O. et al. **Metody a řízení sociální práce.** Praha: Portál, 2003.
- MCDERMOTT, D., NEAULT, R. A. **In-house career coaching: An international partnership.** *Journal of employment counseling* 48, 2011, s. 121–128.
- MCKERGOW, M., CLARKE, J. **Positive approaches to change: Applications of solutions focus and appreciative inquiry at work.** Cheltenham: Solutions Books, 2005.
- MCKERGOW, M., KORMAN, H. **In-between – neither inside nor outside: The radical simplicity of solution-focused brief therapy.** *Journal of Systemic Therapies* 28, 2009, s. 34–49.
- MUSIL, L. **„Ráda bych Vám pomohla, ale“ (Dilemata práce s klienty v organizacích).** Brno: Marek Zeman, 2004.
- NATIONAL ASSOCIATION OF SOCIAL WORKERS (NASW). **Career coaching: A valuable resource for social workers.** Washington: NASW, 2012.
- NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ, R. et al. **Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce.** Hradec Králové: Gaudeamus, 2010.
- O'CONNEL, B., PALMER, S., WILLIAMS, H. **Solution Focused Coaching in Practice.** New York: Routledge, 2012.
- O'CONNOR, J., LAGES, A. **How Coaching Works: The Essential Guide to the History and Practice of Effective Coaching.** London: A and C Black, 2007.
- OZAKI, R. R. et al. **Personal navigation, life coaching, and case management: Approaches for enhancing health and employment support services.** *Journal of Vocational Rehabilitation* 34, 2011, s. 83–95.
- PAYNE, M. **Modern social work theory: A critical introduction.** Houndmills: Macmillan, 1997.
- SCANDURA, T. A. **Mentorship and career mobility: An empirical investigation.**

Journal of Organisational Behavior 13, 1992, s. 169–174.

SHEAFOR, B. W., HOREJSI, CH. R., HOREJSI, G. A. **Techniques and guidelines for social work practice**. 5th ed. Needham Heights: Allyn and Bacon, 2000.

SZABÓ, P., MEIER, D. **Koučovanie – krátko, jednoducho, účinne (Úvod do koučovania zamieraného na riešenie)**. Banská Bystrica: CO/Man., 2010.

TIMULÁK, L. **Psychoterapie podložená výzkumem**. In VYBÍRAL, Z., ROUBAL, J. (eds.) **Současná psychoterapie**. Praha: Portál, 2010, s. 544–560.

VENDEL, Š. **Kariérové poradenství**. Praha: Grada publ., 2008.

VON FOERSTER, H. **On constructing a reality**. In WATZLAWICK, P. (ed.) **The invented reality**. New York: W. W. Norton and comp., 1984, s. 17–40.

WALLIANTOS, C. **Coaching can booster social work career**. NASW News, 2001; <http://www.socialworkers.org/pubs/news/2001/02/coaching.htm> [on-line] [10. 2. 2013].

WALTER, J. L., PELLER, J. E. **Recreating brief therapy: Preferences and possibilities**. New York: W. W. Norton and comp., 2000.

WHITMORE, J. **Koučování: Rozvoj osobnosti a zvyšování výkonnosti**. Praha: Management Press, 2004.

WILSON, C. **Best practice in performance coaching**. London: Kogan page, 2007.

ZATLOUKAL, L. „Zázračná otázka“ a její využití v krátké terapii. *Psychoterapie* 3, 2009, s. 179–191.

ZATLOUKAL, L. **Několik poznámek k zacházení s „Ockhamovou břitvou“ v poradenské praxi**. In TRUHLÁŘOVÁ, N., LEVICKÁ, K. (eds.). **Od teorie k praxi, od praxe k teorii**. Hradec Králové: Gaudeamus, 2012, s. 55–62.

Poznámky

1 leos.zatloukal@dalet.cz

2 pavel.vitek@dalet.cz

3 V textu používáme porůznu výraz „poradce“ nebo „kouč“, popřípadě i oba výrazy současně. Snažíme se tak poukázat na to, že Reteaming je na jedné straně koučovací model a zároveň že v současné době u nás bude daný pracovník označen spíše jako „poradce“ než přímo jako „kouč“.

4 „Pracovní spojenectví“ („working alliance“) je popsáno jako jeden z nejvýznamnějších faktorů změny v poradenství a terapii a většinou se člení na tři oblasti – dohoda na cílech, dohoda na metodách a emoční vazba (Duncan, Miller, Sparks, 2004).

5 Pro ilustraci může posloužit známý aforismus, že zatímco pesimista vidí sklenici poloprázdnou, optimista ji vidí poloplnou. Pokud oba provedou důkladnou analýzu sklenice, pravděpodobně dojdou ke stejnému výsledku ohledně množství tekutiny ve sklenici (oba se shodují na polovině). Uvedený pesimista však bude mít detailní informace o tom, kolik chybí (a popřípadě čím to je), zatímco optimista bude mít informace o tom, kolik kapaliny ve sklenici už je (a popřípadě kde se tam vzala). V přístupu zaměřeném na řešení se předpokládá, že informace, které má pomyslný optimista z tohoto příkladu, jsou výrazně užitečnější pro rozvíjení nějakého řešení než informace, které má pomyslný pesimista (Jackson, McKergow, 2007).

Vybraná problematika etiky sociální práce s rodinou¹

Selected Issues of the Ethics of Social Work with Families

Jindřich Šraj, Blanka Chocová

Doc. Jindřich Šraj, Dr. theol.,² pracuje na Katedře etiky, psychologie a charitativní práce na TF JU v Českých Budějovicích. Věnuje se teologicko-etickým otázkám a křesťanské sociální etice.

Mgr. Blanka Chocová³ je interní doktorandka doktorského studijního programu Teologická antropologie a etika na TF JU v Českých Budějovicích.

Abstrakt

Článek reflektuje, na základě vybraných charakteristik situace současné rodiny, otázku etiky v sociální práci s rodinou. Zdůrazňuje podmíněnost eticky požadované kvality praxe v této oblasti sociální práce nárokem kladeným na sociálního pracovníka, resp. na jeho schopnost komplexního a fundovaného zhodnocení tíživé životní situace klienta (rodiny), v kontextu společenských vlivů a očekávání, nevyjímaje z toho podporu rozvoje jejich pozitivního potenciálu a dlouhodobých perspektiv.

Klíčová slova

etika, komplexnost, manželství, rodina, sociální práce, sociální pracovník, výchova, rodiče, děti

Abstract

The article reflects, on the basis of selected characteristics of the current situation in families, the question of ethics in social work with families. It emphasizes the compliance of ethically required quality of experience in the field of social work by high demands placed on a social worker, resp. on his/her ability to assess in a complex and competent way a difficult life situation of a client (family) in the context of social influences and expectations, including the support of the development of their positive potential.

Keywords

ethics, komplexnost, social work, social worker, family, education, parents, children

Úvod

Reflexe vybraných problematik etiky sociální práce s rodinou předpokládá předchozí, alespoň zběžné vymezení základních kategorií. V případě sociální práce s rodinou jde o široce diferencovanou problematiku rozdílných pracovních metod a přístupů (srov. k tomu např. Collins, Jordan, Coleman, 2010; Matoušek, 1997, 2003, 2010, 2013). Propojuje je úsilí o zajištění nabídky účinné podpory a pomoci pro řešení co nejširšího spektra problémů rodin nebo jejich jednotlivých členů, které se snaží tímto způsobem eliminovat či alespoň zmírnit. Sociální pracovník může preventivně předcházet sociálnímu vyloučení rodin, pozitivně působit na její jednotlivé členy, podporovat stabilitu rodinných vztahů a rodičovskou odpovědnost. Může předcházet konfliktům v rodinách a odvracet riziko jejich případného rozpadu. Mnohem častěji však řeší jejich obtížné životní situace. Jsou to nejen konflikty a problémy v partnerském a rodinném soužití, ale také problémy rodičů s výchovou dětí a péčí o ně, nesoběstačnost a nefunkčnost rodin, otázky setrvání či návratu jednotlivých členů rodiny do jejich přirozeného prostředí, otázky materiální a nemateriální podpory a pomoci rodině aj. (srov. k tomu Metodické doporučení MSPV č. 9/2009). Sociální práce s rodinou je přitom jednou z nejvíce frekventovaných činností sociální práce.

Etika v sociální práci je naproti tomu disciplínou, která tuto oblast lidské praxe promýšlí na základě hodnotového horizontu. V tomto případě ho určují zvláště pojmy lidská důstojnost a sociální spravedlnost.⁴ V jejím rámci vymezuje míru osobní odpovědnosti sociálního pracovníka a klienta, reflektuje etická dilemata, předkládá etické požadavky pro mravně ospravedlnitelnou praxi aj. Přes různost etických přístupů a teorií, které se zde mohou aplikovat, vede výše zmiňovaný hodnotový horizont sociální práce k obecné shodě na požadavku komplexního přístupu k sociálním problémům ze strany sociálního pracovníka. Ten předpokládá, že sociální pracovník umí náležitě diagnostikovat a v rámci hodnotového horizontu a v návaznosti na oprávněná očekávání sociálního prostředí řešit konkrétní potřeby klienta, v našem případě rodiny nebo jejich jednotlivých členů. Zohledňuje přitom jejich celkové dobro. Podporuje a chrání fyzickou, duševní,

emocionální a duchovní integritu a blaho jednotlivce (srov. Nečasová, 2004: 32) a stabilitu rodiny. Vyžadují se zde i jeho odborné kompetence. Často je totiž v oblasti sociální práce s rodinou první a někdy i jediný, kdo se setkává s různými problémy v rodinách. S jistotou nadšátkou se dá říct, že mnohočetné problémy rodin vyžadují, aby byl sociální pracovník nejen tím, kdo doprovází, ale byl současně poradcem, ekonomem, duchovním, psychologem, terapeutem, aj.⁵ V neposlední řadě je nutné také připomenout, že se od sociálního pracovníka při jeho práci s rodinou nebo jejími jednotlivými členy očekává trvalá ochota vystavovat se přitom „morálním nejistotám“. Právě v nich se totiž ve skutečnosti projevuje a zhodnocuje jeho morální existence (srov. k tomu Lögstrup, 1997⁶; Šrajcar, 2012a).

Ambicí tohoto článku je ukázat na vybraných problémech sociální práce s rodinou konkrétní význam výše formulovaných požadavků kladených na sociálního pracovníka v této oblasti lidské praxe. Aktuálnost tohoto významu je dána i tím, že se v praxi sociální práce s rodinou nezdá setkáváme spíše s převládající ochotou sociálních pracovníků řešit problémy rodiny než hledat jejich příčiny a souvislosti nebo objevovat a rozvíjet jejich pozitivní potenciál nebo se vystavovat výše zmíněným morálním nejistotám (srov. Šrajcar, Musil, 2008; Šrajcar, 2012a). Pozornost věnujeme problematice vztahů mezi rodiči a dětmi a sexuálnímu zneužívání dětí v rodinách. Reflektujeme pouze některé jejich možné příčiny a souvislosti. V konkrétních případech mohou být, domníváme se, sociálnímu pracovníkovi nápomocné pro pochopení nastalého problému a pro nalezení z jeho strany eticky nejlepšího či nejpríjemnějšího řešení. V předložených úvahách se přitom opíráme zvláště o názory a aktuální reflexe francouzského filozofa a sociologa Gillesa Lipovetskyho (Lipovetsky, 1999; Lipovetsky, Juvin, 2012) a polského sociologa Zygmunta Bauman (Bauman, 2004). Považujeme je v tomto směru za příhodné.

1. Proměna vztahů mezi rodiči a dětmi v kontextu společenských proměn a proměn etického paradigmatu

Současnou postmoderní kulturu lze bez přílišné nadsázky označit za nepřátelskou vůči rodině.

Její roztržičnost a chaotičnost, požadavky trhu a technika, především však individualistická kultura, předurčují v mnoha ohledech její podobu. Obdobně jako i jiné společenské jednotky ji postupně rozkládá a dezorientuje (srov. Lipovetsky, Juvin, 2012).⁷ Rodina přestává být cílem sama o sobě. Její dosud tradiční společenská dominance a práva jsou nahrazena právy jednotlivce. V praxi to mnohdy znamená, že dříve „závazné“ instituce manželství a rodiny se přeměňují v pružná citová společenství. Lze je libovolně utvářet a měnit, bez patřičného respektu vůči v nich obsaženým kategorickým závazkům. Rodiče např. mohou uznávat své povinnosti vůči dětem. Nemusí to pro ně ale nutně znamenat zůstávat trvale pospolu. Obětovat pro ně vlastní existenci. Osobní štěstí jednotlivce je v současnosti, zdá se, snad jediným „eticky“ ospravedlnitelným činitelem, kterému se vše podřizuje. Jsou to nakonec především média a reklama, které člověka v neomezeném subjektivním právu na bezprostřední blahobyt a soukromé štěstí utvrzují (srov. Lipovetsky, Juvin, 2012: 67–68, 138; Lipovetsky, 1999: 180–182; Jacques, 2011: 17; Giddens, 2000: 78–85).⁸

Za výše popsanou situaci, jakož i za námi sledovanými vztahy mezi rodiči a dětmi, je nakonec správné reflektovat především posuny v mravním vědomí člověka. Podle Lipovetskyho jde o ztrátu vědomí mravní povinnosti a obecně oslabenou ochotu k oběti a sebeodříkání (srov. Lipovetsky, 1999).⁹ Člověk tak přestává být dostatečně disponován k tomu, vyrovnávat se s obtížemi života. Dlouhodobé cíle, které vyžadují úsilí a pevné závazky, mezi něž manželství, rodina nebo i péče o děti patří, jsou pro něho méně přitažlivé (srov. Gerhardtová, 2011: 42 až 43). Oslabené vědomí mravní povinnosti, které doprovází v mnoha případech snížená schopnost kriticky myslet a eticky argumentovat, redukuje pojetí mravnosti často jen na jakýsi „shluk“ soukromých intimních pocitů. Člověk si dokáže ospravedlnit mnohé. Postrádá v mnoha případech „morální mapu“, která by určovala požadavky přesahující jeho osobní zájmy či dostatečně reflektovala potřeby a práva druhých (srov. Šrajfer, 2012a: 85).¹⁰ Jinými slovy řečeno, v současnosti jsou postoje mnoha lidí pouhým odrazem společensky – především médii a reklamou šířeného – „rozmazaného“ a hodnotově „neukotveného“ vědomí kategorií dobra a zla.

V tomto kontextu jsou, ostře řečeno, mnozí „odsouzeni“ pouze k honbě za vlastními zájmy a právy (srov. k tomu Lipovetsky, 1999: 64–66).¹¹ Samo o sobě jim to neumožňuje dát vlastnímu životu smysl a účel (srov. Küng, 2012: 82).¹² Život se pro ně stává méně srozumitelným, eticky „neartikulovatelným“. Právě zde, domníváme se, může být jedna z možných příčin mnohdy zátežových a konfliktních situací ve vztahu mezi rodiči a dětmi v rodinách.

Příkladovou situací může představovat přirozený předpoklad, kdy se většina rodičů snaží vštěpovat svým dětem vlastní a pro ně osobně důležité „etické“ hodnoty. Za výše uvedeného stavu je možné se domnívat, že tento „výchovný“ úkol zvládají jen s velkými obtížemi. Především proto, že jejich snahy mohou být mnohdy v očích dětí, zvláště těch dospívajících, nevěrohodné, nesrozumitelné a nepřesvědčivé. Tato rodičovsko-výchovná „indispozice“ je může frustrovat a před dětmi diskreditovat. Vzájemná komunikace, porozumění, respekt a úcta mohou být narušené a oslabené. Objevují se rozpory a spory. V krajních případech může být komunikace téměř nemožnou. Někdy snad i doprovázena rozličnými formami oboustranně zjevné či potlačované agrese.

Výše formulovaný problém odkazuje i na v poslední době reflektovanou hlubší proměnu vztahu mezi rodiči a dětmi. Zdá se, že se obecně mění představy o účtě a oddanosti dětí vůči rodičům. Je možné dokonce tvrdit, že se oslabuje nebo snad že někde již i docela vymizel smysl pro dosud zastávané povinnosti dětí vůči rodičům. Děti jakoby přestávají být úctou k rodičům povinovány. Žádá se od nich především, aby byly šťastnými a svěprávními jedinci, kteří si sami určují svůj život (srov. Lipovetsky, 1999: 184–187). Dítě se z tohoto pohledu dostává do středu zájmu a pozornosti okolí. Připisují se mu nezadatelné nároky a práva (srov. Šrajfer, 2008: 51). Ta jsou navíc, jak připomíná Lipovetsky, umocněna zvláště i důrazem na význam raných fází v životě dítěte pro jeho celkový rozvoj osobnosti. Pokud rodiče v tomto směru selhávají a neumožňují dětem patřičný rozvoj nebo se na nich dopouštějí násilí, jsou to v současnosti, z pohledu veřejného mínění, podle Lipovetskyho, těžko omluvitelná a přípustná provinění. Společensky odsouzeníhodná tak nejsou často provinění dětí vůči rodičům, nýbrž

především rodičů vůči dětem (srov. Lipovetsky, 1999: 184–187).

Uváděná „rodičovská provinění“ nejsou ovšem často v kontextu výše prezentovaných proměn společnosti a „lidského ducha“ považována za prohřešek etického charakteru. Nejsou hodnocena optikou etických kategorií dobra a zla, jako překročení etické povinnosti či „kategorického imperativu“. Závazek rodičů vůči dětem se chápe pouze v rovině „emocionální“. Cílem a úkolem rodičů je v tomto případě povinnost optimalizovat, resp. garantovat dítěti i sobě samým společensky preferované štěstí. Na rodinu se často v tomto směru nahlíží jako na podnik. Je nutné ho optimálně spravovat a řídit. Lipovetsky k tomu dodává: „Nic se nesmí zanedbávat: zdraví dětí, studia, prázdniny, televizní programy, hudba, jazyky, hry ani sporty – nad vším je nutné bdít, rozvíjet to, postupovat vpřed. Rodiče se stále více podobají ‚mladým dynamickým‘ manažerům, kteří milují svůj bezmezný podnik. Otázka rodičovské etiky se netýká sebezapření, nýbrž všeobecného managementu“ (Lipovetsky, 1999: 189).

Chaotičnost, povrchnost či rozporuplnost výše zmiňované „etiky“ může být nakonec patrná i na problému tzv. „studených domácností“. Jde o to, že v současnosti běžná vytiženost obou rodičů v zaměstnání neumožňuje udržet domácnost a rodinný život na požadované úrovni. Za této situace není neobvyklé, že během týdne není nikdo doma, „kdo by udržoval domácnost, zvládal děti nebo připravoval vydatná jídla, nikdo, kdo by měl čas a energii převzít ‚citovou práci‘ a chlácholil ostatní, když se vracejí ze zaměstnání“ (Gerhardtová, 2011: 161). Ukazuje se tak, že se sice na jedné straně zdůrazňuje a společensky preferuje emocionální požadavek „optimalizace štěstí“, kterým jsou rodiče povinováni vůči dětem i vůči sobě samým. Na druhou stranu jsou to ale právě kulturní, společenské, ekonomické či sociální souvislosti, které jim mnohdy nedovolují tento požadavek reálně naplňovat.

Posledně popsaná skutečnost připomíná i další, poměrně široce rozšířenou zátěžovou situaci ve vztahu mezi rodiči a dětmi. Děti, které jsou často rodiči emocionálně zanedbávány, se v důsledku toho, jak připomíná Gerhardtová, nezdravě upínají k materiálním věcem. Hledají v nich ztracenou jistotu. Podporovány reklamou a komercí si vůči nim nakonec nekladou

často žádná omezení (srov. k tomu Gerhardtová, 2011: 139–140, 143). Rodiče ve snaze svým dětem vždy vyhovět, a to i z důvodu, aby je uchránili případných negativních reakcí a posměchu ze strany jejich vrstevníků, pokud nebudou mít stejné materiální zajištění jako oni, podstupují často nemalá finanční rizika. Mohou je dostávat do finančně svízelných a společensky problematických situací. Zvláště fatální důsledky to může mít v případech neúplných rodin, např. u žen samoživitelek.¹³

Stručný výčet možných problémů ve vztazích mezi rodiči a dětmi, především však, domníváme se, jejich – pro samotné aktéry i sociální pracovníky – často skrytých příčin a souvislostí je pro oblast sociální práce s rodinou připomenutím některých pro ni, z našeho pohledu, relevantních skutečností. Předně lze tvrdit, že rodina, resp. vztahy mezi rodiči a dětmi jsou v současnosti konfrontovány s řadou společensko-kulturních a sociálně-ekonomických odstředivých sil. Oslabují nejen jejich vzájemnou vazbu, nýbrž je i zásadním způsobem mění. Je zde rovněž patrně obecně rozšířené oslabené či „rozmazané“ vnímání etických kategorií a s tím spojená hodnotová „nezakotvenost“ jednotlivce. Do vztahu mezi rodiči a dětmi to nezřídka vnáší „komunikační šumy“, rozepré a spory. Za takovéto situace může být mnohdy pro sociálního pracovníka velmi obtížné hledat mezi nimi vzájemnou shodu a porozumění.

Na druhou stranu je dobré si připomenout, že je zde, jak to alespoň dosvědčují některé sociologické výzkumy, poměrně silný „hodnotový“ potenciál, především u mladých lidí, ve vztahu k manželství a rodině (srov. Rabušic, Hamanová, 2009: 156–181, Hamplová, 2000: 67–98). Reflexe tohoto pozitivního potenciálu na pozadí vůči rodině v mnoha ohledech „nepřátelské“ postmoralistní kultury a v ní formovaného nového etického myšlení umožňuje sociálnímu pracovníkovi, při řešení konkrétních problémů v rodinách a rodinných vztazích, lépe porozumět nezřídka se přitom objevujícím rozporům mezi osobními preferencemi a životními postoji dotčených.

2. Postmoralistní pojetí sexuality a jeho možné dopady na rodinný život a vztahy

Specifickou a v současnosti aktuální problematikou v oblasti sociální práce s rodinou je

problém sexuálního zneužívání dětí v rodinách. Podobně jako v případě reflektovaného problému vztahu mezi rodiči a dětmi se pokusíme pouze o stručné zachycení jeho možných příčin a souvislostí. Zaměříme se především na možné dopady společensky rozšířeného „postmoralistního“ pojetí i samotného prožívání sexuality na rodinný život a vztahy.

Sexualita je jedním z dominantních témat současných diskusí (srov. např. Giddens, 2012). Nenahlíží se však většinově v jejím dosud tradičním významu, smyslu a určení – zdůrazňují je především křesťanská etika a církevní dokumenty – ve vztahu k předávání života a jako výhradní projev manželské lásky. Prezентuje se naopak především médií, oblastí zábavy, internetem, jako nástroj erotických a sexuálních prožitků. Polský sociolog Zygmunt Bauman připomíná, že vyhledávání sexuálního potěšení pro sebe sama se dnes stalo samozřejmou normou. Ze sexuálního potěšení se stal nárok, kterému se může člověk legitimně podřizovat (srov. Bauman, 2004: 258–259). Konzumní či „požitkářské“ prožívání sexuality, které není integrováno do celistvosti svobody lidské existence, však bezesporu produkuje pouze frustrované, znužené a přízemně smýšlející jedince (srov. k tomu Benedikt XVI., 2006: čl. 5). V mnoha případech také ničí jemné tkanivo mezilidských a rodinných vztahů. Problematické je a činí nezodpovědnými. Jsou to především, domníváme se, dvě skutečnosti, které je třeba, v tomto kontextu, ve vztahu k praxi sociální práce s rodinou a v jejím rámci k řešení problému sexuálního zneužívání dětí v rodinách, připomenout.

V tradičně hodnotově ukotvených společnostech se pozornost kompetentních činitelů, rodičů, učitelů (vychovatelů), duchovních (církvě) zaměřovala výhradně na prožívání sexuality mladistvými, a to pro nebezpečí, kterým byli v této oblasti vystaveni.¹⁴ Dnes se naopak společenská pozornost zaměřuje spíše na prožívání sexuality dospělými. Tento „přerod“ může do značné míry souviset i s výše zmiňovanou proměnou vztahu mezi rodiči a dětmi a jejich povinnostmi. Hlavním důvodem jsou však, zdá se, právě v současnosti časté případy sexuálního zneužívání dětí v rodinách. V „přesexualizované“ či „přeerotizované“ společenské atmosféře – téměř za veškerým lidským jednáním se spatřuje sexuální podtext – to nakonec může

vést k tomu, že se rodiče či dospělí bojí přiblížit k dětem, projevit jim potřebnou citovou náklonnost. Obávají se totiž, že jejich jednání může být okolím neadekvátně posuzováno jako jednání se sexuálními motivy. Je dokonce možné i tvrdit, že společensky legitimizovaná preference sexuálních prožitků může kromě již řečeného navozovat nebo dokonce, byť nepřímou, podporovat i trestně postižitelnou praxi sexuálního zneužívání dětí v rodinách (srov. k tomu Bauman, 2004: 255–276).

3. Etika ve vybraných oblastech sociální práce s rodinou – podněty a výzvy

S ohledem na celkový záměr předloženého pojednání je žádoucí na tomto místě ještě krátce specifikovat některé podněty a výzvy obsažené ve výše reflektovaných vybraných problematikách současné rodiny pro konkrétní praxi sociální práce s rodinou.

Předně je možné zdůraznit, že řešení tíživých životních situací v rodinách je v kontextu nesusoudné postmoralistní kultury ztíženo tím, že je při nich sociální pracovník často konfrontován s individuálně i společensky (morálně) „rozmazanými“ očekáváními. Mezi jednotlivými členy rodiny jsou tato očekávání často různorodá a nestálá. Není-li ve společnosti a v rodině společně sdílený etický ideál života, není za této situace pro sociálního pracovníka snadné nalézat s dotýčnými „společnou řeč“ při řešení jejich problémů. I snad z těchto důvodů může mít někdy sociální pracovník tendenci sklouzávat v oblasti sociální práce s rodinou spíše k „rutině“ než v konfrontaci s mnohdy složitými problémy v rodinách prokazovat ochotu odpovědně promýšlet jejich možné příčiny, souvislosti a hledat adekvátní, dlouhodobá řešení. Ochota promýšlet takováto řešení může být u sociálního pracovníka oslabována i tím, že o ně nestojí často ani sami klienti. Nezřídka se oboustranně upřednostňuje spíše rychlé, resp. „efektivní“ vyřešení zakázky.

U problémů ve vztahu mezi rodiči a dětmi, v rodinné komunikaci, ve výchově dětí aj., jde, domníváme se, především právě o to, aby si sociální pracovník „dal tu práci“ a chtěl co nejlépe porozumět jejich možným příčinám a souvislostem. Umožňuje mu to následně např. při rozhovoru s rodiči poukazovat na celkovou společenskou změnu v chápání rodičovské autority, čímž jim

může i pomoci pochopit či lépe osvětlit chování vlastních dětí. Může jim také klást podstatné etické otázky: Jaké je jejich hodnotové zakončení? Zda dokážou kriticky vyhodnocovat vlastní životní situace a kompetentně rozlišovat kategorie dobra a zla. Nakolik vnímají osobní odpovědnost za vlastní život i život svých dětí a zda dokážou tuto odpovědnost v reálné situaci konkretizovat apod. Jinými slovy řečeno, v kontextu výše reflektované rozporuplné post-moralistní kultury se všemi jejími průvodními znaky a dopady na rodinu a její jednotlivé členy se jeví jako opodstatněné, aby sociální pracovník v oblasti sociální práce s rodinou podporoval schopnost klientů samostatně kriticky (eticky) myslet, poctivě analyzovat a vyhodnocovat vlastní postoje a potřeby a zohledňovat přitom zvláště očekávání a oprávněné nároky ostatních členů rodiny, potažmo společnosti. Měl by jim rovněž připomínat možné dopady negativních společenských vlivů na jejich osobní i rodinný život, jako tomu může být např. u výše zmiňovaných souvislostí nezodpovědného přístupu v oblasti sexuality či ve vztahu k „nekritickým“ materiálním nárokům dětí apod.¹⁵

Citlivé rozlišení možné míry podílu morálně nežádoucích společenských vlivů na problémové situaci klienta a rodiny umožňuje nakonec sociálnímu pracovníkovi i „reálněji“ posoudit míru osobní odpovědnosti a případného provinění dotčených. Otevírá se mu tím i prostor pro to, aby cíleněji apeloval na změnu jejich problematických postojů, stejně jako mu to i umožňuje objevovat v nich pozitivní potenciál (např. pozitivní vnímání hodnoty rodiny), který se u nich snaží rozvinout. Předpokládá to ovšem, že je pro tuto službu dostatečně disponován, tzn., že je připraven k trpělivému naslouchání a doprovázení dotčených. Motivuje je k postupným krokům vedoucím k řešení jejich rodinné situace.

Závěr

Reflexe vybraných oblastí sociální práce s rodinou podtrhuje opodstatněnost a konkrétní „využitelnost“ základních etických principů pro oblast sociální práce. Jedná se především o požadavek komplexního přístupu k sociálním problémům, podmiňovaný profesionalitou a morálními kvalitami sociálního pracovníka. Patří k nim především jeho trvalá ochota

podstupovat při své práci „riziko“ morálních nejistot, tzn. že poctivě a mnohdy klopotně hledá eticky ospravedlnitelná řešení složitých a komplikovaných problémů v rodinách. Předpokládá to mimo jiné i to, že tyto problémy nahlíží v co nejširších souvislostech. Jako zvlášť důležité se jeví zohledňování úrovně etického myšlení současného člověka, a to v kontextu s tím spojených společenských vlivů, které mnohdy osobní i rodinný život problematizují. V zásadě jde tedy o to, jak již bylo opakovaně zdůrazněno, aby sociální pracovník nabízel komplexní, eticky obhajitelnou pomoc lidem v tíživých životních situacích v rodinách.

Seznam literatury

- BAUMAN, Z. **Individualizovaná společnost**. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 198–199; 255–276.
- BENEDIKT XVI. **Encyklika Deus caritas est**. Praha: Nakladatelství Paulínky, 2006.
- COLLINS, D., JORDAN, C., COLEMAN, H. **An Introduction to Family Social Work**. Toronto, 2010.
- GERHARDOVÁ, S. **Sobecká společnost: Jak jsme se zapomněli navzájem milovat a místo toho vyděláváme peníze**. Praha: Beta, 2011.
- GIDDENS, A. **Unikající svět**. Praha: Slon, 2000.
- GIDDENS, A. **Proměna intimity**. Sexualita, láska a erotika v moderních společnostech. Praha: Portál, 2012.
- HAMPLOVÁ, D. **Postoje k manželství a rodičovství**. In FIALOVÁ, L., HAMPLOVÁ, D., KUČERA, M., VYMĚTALOVÁ, S. **Představy mladých lidí o manželství a rodičovství**. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 67–98, zde zvl. 78, 98.
- JACQUES, M. **The death of intimacy**. In GERHARDOVÁ, S. **Sobecká společnost**. Praha: Beta, 2011, s. 17.
- KÜNG, H. **V co věřím**. Praha: Vyšehrad, 2012.
- LIPOVETSKY, G. **Soumrak povinnosti. Bezbolestná etika nových demokratických časů**. Praha: Prostor, 1999.
- LIPOVETSKY, G., JUVIN, H. **Globalizovaný Západ. Polemika o planetární kultuře**. Praha: Prostor, 2012.

LÖGSTRUP, K. E. **The Ethical Demant.** Notre Dame 1997, s. 56.

MATOUŠEK, O. **Rodina jako instituce a vztahová síť.** Praha: Slon, 1997.

MATOUŠEK, O. **Slovník sociální práce.** Praha: Portál, 2003.

MATOUŠEK, O. **Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče.** Praha: Portál, 2010.

MATOUŠEK, O. a kol. **Encyklopedie sociální práce.** Praha: Portál, 2013, s. 302–306.

METODICKÉ DOPORUČENÍ MSPV č. 9/2009 [on-line] [31. 10. 2013]

NEČASOVÁ, M. **Mezinárodní etický kodex sociální práce – principy.** *Sociální práce / Sociální práce*, 2004, roč. 4, č. 4, s. 31–34.

RABUŠIC, L., HAMANOVÁ, J. **Hodnoty a postoje v ČR 1991–2008** (pramenná publikace European Values Study). Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 156–181, zde zvl. 170, 173, 175.

ŠRAJER, J. **Sociálně etický pohled na problematiku dnešní rodiny.** In ŠRAJER, J., MUSIL, L. (eds.). **Etické kontexty sociální práce s rodinou.** České Budějovice, Brno: Albert, 2008, s. 49–61.

ŠRAJER, J. **Etika a požadavek komplexnosti v sociální práci.** *Sociální práce / Sociální práce*, 2012a, roč. 12, č. 3, s. 81–88.

ŠRAJER, J. **Etická výchova „Dobro se nedá nacvičit, mladého člověka je potřeba pro něj získat...“** *Caritas et veritas*, 2012b, roč. 2, č. 2, s. 7–10. In <http://www.caritasetveritas.cz/> [on-line] [19. 4. 2013]

ŠRAJER, J. **Když „Etická výchova“ nemusí být etickou výchovou.** *Caritas et veritas*, 2012c, roč. 2, č. 2, s. 12–19. In <http://www.caritasetveritas.cz/> [on-line] [19. 4. 2013]

www.csu.cz [on-line] [19. 4. 2013]

<http://www.caritasetveritas.cz/> [on-line] [19. 4. 2013]

http://www.mpsv.cz/files/clanky/7273/Metodicke_doporuzeni_MPSV_c-9.pdf [on-line] [31. 10. 2013]

[www.http://is.muni.cz/th/182582/pedf_m/Poradensky_system_-_Priloha_1.pdf](http://is.muni.cz/th/182582/pedf_m/Poradensky_system_-_Priloha_1.pdf) [on-line] [29. 10. 2013]

Poznámky

- 1 Tento článek je výstupem z týmového grantového projektu GAJU 157/2013/H.
- 2 srajer@tf.jcu.cz
- 3 blanka.chocova@seznam.cz
- 4 Srov. Etický kodex Mezinárodní asociace sociálních pracovníků (2004); Etický kodex sociálních pracovníků České republiky (2006) [on-line] [29. 10. 2013].
- 5 Neočekává se přitom, že by sám sociální pracovník poskytoval specifické odborné služby. Spíše jde o to, aby dokázal situaci, z daného pohledu či pozice, správně diagnostikovat a na základě toho odkázat klienta na příslušné odborníky.
- 6 Dánský teolog a etik Knud Løgstrup hovoří o „požehnané neurčitosti etického požadavku“. K podstatě morální existence podle něho patří nejistota: „Jistěže máme posloužit druhému člověku slovem i skutkem, ale jaká to budou slova a skutky, musíme určovat my sami v každé nové situaci.“ LÖGSTRUP, K. E.. **The Ethical Demant**, Notre Dame 1997, s. 56. Citováno podle BAUMANA, Z. **Individualizovaná společnost**, 2004, s. 198–199.
- 7 „Doposud bývala kultura tím, co do života vnáší jasný řád a dává životu smysl, neboť jej rámuje souborem božstev, pravidel, hodnot a symbolických soustav. Světokultura působí oproti této starobylé logice přesně opačně: Do naší existence a našeho vědomí vnáší neustálou dezorganizaci a nedostatek řádu. Nacházíme se v éře, kdy všechny složky našeho života upadají do krize, jsou nestabilní a zbavené svých souřadnic. Církev, rodina, ideologie, politika, vztahy mezi pohlavími, konzumní styl života, umění, vzdělání: neexistuje jediná oblast, jež by se vymykala postupnému rozkladu územní jednoty a ztrátě jasné orientace. Světokultura či planetární kultura rozbíjí všechny systémy záchytných bodů (...), zbavuje velké kolektivní plány jejich přitažlivosti, rozrušuje životní styly a pracovní metody, bombarduje člověka záplavou zmatených informací. Výsledkem je stav nevidané, všeobecné a téměř naprosté nejistoty a dezorientace. Tradiční

- kultury vytvářely uspořádaný „celistvý“ svět, ustavovaly silné pouto s kolektivním řádem zajišťujícím identitu, díky níž bylo možné čelit nesčetným životním obtížím. V éře druhé moderny je vše zcela jinak: svět odvrhl všechny kolektivní symbolické rámce a upadá do nejistoty psychických identit. Dříve existovala jistá míra zcela samozřejmého společenského zapojení a identifikace – ale my přihlížíme silicímu rozpadu a individualismu vnímané nejistoty.“ Lipovetsky, Juvin, 2012: 14–15.
- 8 Výše řečené výmluvně dokladují obecně známé jevy zaznamenané v poslední době i v České republice, jako je nárůst jednočlenných domácností, tzv. singles a alternativních partnerských – předmanželských nebo mimomanželských – soužití. Téměř polovina manželství se rozvádí. Velké rodiny jsou na ústupu. Zvyšuje se podíl z celkového počtu narozených dětí, které se rodí mimo manželství. Rodiče nevěnují mnohdy dostatek času svým dětem. Pro členy rodiny je stále obtížnější být častěji spolu pohromadě aj. (srov. k tomu výstupy ČSU ze sčítání lidu 2011 dostupné na www.csu.cz).
 - 9 Lipovetsky hovoří o vývoji etického paradigmatu od tradiční náboženské etiky (centrem morálky je Bůh), přes období – začátek osvicenství až polovina 20. stol. – tzv. laické sekularizované etiky (teocentrické pojetí absolutní povinnosti je nahrazeno „náboženstvím“ laické bezpodmínečné povinnosti vůči sobě, druhým a kolektivu) až po současnou tzv. „postmoralistní etiku“ či „etiku třetího typu“.
 - 10 V dnešní době se dá hovořit o ztrátě porozumění pro základní etické kategorie, jako je spravedlnost, dobro, odpuštění, láska apod.
 - 11 Mladý člověk dnes není většinou vyzýván k úsilí o sebekontrolu a k dohledu nad vlastním já. Nezdržuje se mu potřeba kultivace pudů a vášní či zodpovědnost ve vztazích. Formuje ho spíše požadavek na co nejlepší využití možností. Srov. k tomu Lipovetsky, 1999: 64–66.
 - 12 Hans Küng připomíná, s poukazem na sociologické výzkumy, že požitkářství a pravy smysl života jsou dvě rozdílné věci.
 - 13 Setkal jsem se s matkou samoživitelkou, která vychovávala dvě dcery. Tě starší, dospívající, kupovala drahé značkové oblečení, a to i přesto, že se tím dostávala se svou rodinou do velkých finančních nesnází. Zdůvodňovala své jednání tím, že přece nedopustí, aby se její dceři vrstevníci posmívali, že takového oblečení nemá.
 - 14 Z vyprávění starších generací je mi známo, že téměř veškerá výchovná pozornost v dřívějších dobách se zaměřovala na odvrácení zneužití sexuality dospívajícími. Vychovatel měl být mladým neustále nablízku, kontrolovat je, aby např. nevedli oplzlé řeči, neprohliželi si nevhodné obrázky či nečetli neslušnou literaturu apod.
 - 15 V této souvislosti by bylo možné se ptát po adekvátních instrumentech, kterými by se mohla společnost bránit či alespoň částečně eliminovat negativní společenské dopady na tomto poli životní praxe. Za zmínku v této souvislosti stojí např. zavedení etické výchovy do škol či diskuse o sexuální výchově ve školách. Blíže k této problematice: srov. Šrajber 2012b, 2012c.

Způsoby zvládání obtížných situací v kontextu bezdomovectví¹

Difficult Life Situation Coping Tactics in the Context of Homelessness

Eliška Lindovská

Mgr. Eliška Lindovská² je studentkou oboru Sociální práce na Fakultě sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě. Autorka se ve své disertační práci věnuje tématu bezdomovectví. Na fakultě působí také na pozici vědecké pracovnice v rámci projektu Rozšíření a rozvoj vědeckovýzkumného týmu Ostravské univerzity, Fakulty sociálních studií. Je členkou Rady Platformy pro sociální bydlení. Jako dobrovolnice se podílí na realizaci projektu Noc venku. V minulosti autorka pracovala jako sociální pracovnice v Ostravě a jako pracovnice v sociálních službách v Londýně a v Oxfordu.

Abstrakt

Článek si klade za cíl zodpovědět následující otázku: Reflektují současné modely řešení obtíže s bydlením v kontextu sociální práce v českém prostředí diverzitu životních situací a způsoby jejich zvládání? S využitím Paugamových fází sociální diskvalifikace je upravena Evropská typologie bezdomovectví a vyloučení z bydlení, která vymezuje základní kategorie osob vyloučených z bydlení a osob bez domova. Následně jsou podrobně popsány v odborných textech vyhledané způsoby zvládání životních situací spojených s chudobou: od popření zhoršující se životní situace s využitím způsobu zvládání „vyhýbání“, přes přijetí a smíření se s danou situací, pomocí „pozitivní“ a „pasivní adaptace“, „instrumentalizace situace“, „zasloužilých chudých“ či mechanismu „diskreditace druhých“, nebo naopak nepřijetí situace, kdy dochází k aktivaci především defenzivních způsobů zvládání; až po naprostý sociální propad jedince, ve své vyhraněné podobě „záměrné exkluze“. Je vytvořena typologie způsobů zvládání obtížných životních situací, která umožňuje nahlédnout způsoby jednání osob s problémy v oblasti bydlení. Poslední část textu se věnuje dvěma stěžejním modelům podporovaného bydlení, „Bydlení až po přípravě“ a „Bydlení především“, a diskutuje jejich užití při zohlednění daných způsobů zvládání obtížných situací lidmi bez domova.

Klíčová slova

bezdomovectví, sociální diskvalifikace, způsoby zvládání, vícestupňové bydlení, „Bydlení až po přípravě“, „Bydlení především“

Abstract

The article's focus is on answering the following question: Do current housing models in the context of social work reflect diversity of life situations and their coping tactics? With the use of Paugam's social disqualification phases, the "European Typology of Homelessness and Housing Exclusion", which defines main categories of people excluded from housing and homeless people, is changed. Afterwards, there are coping tactics related to poverty, described: from the situation denial, using the "avoidance"; through the situation acceptance, using "positive" and "passive adaptation", "instrumentalization of situation", "deserving poor" and "discrediting of others" mechanisms; or conversely through situation rejection when defensive coping tactics are activated; up to total social disintegration, in its extreme form of "intentional exclusion". A new typology of coping

tactics of people excluded from housing or homeless people, is created, in order to provide better understanding of actions of people with housing issues. The last part of the article focuses on two main supported housing models, "Housing ready" and "Housing First" and discusses their usage while taking into consideration difficult life situation coping tactics of homeless people.

Keywords

homelessness, social disqualification, coping tactics, "Housing ready", "Housing First"

Úvod

V České republice se již delší dobu diskutuje téma bezdomovectví jako protipól k tématu bydlení. Je zpracována „Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v ČR do roku 2020“ (MPSV, 2013), Ministerstvo pro místní rozvoj ČR a Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR připravují návrh „Komplexního řešení sociálního bydlení“³. Již delší dobu se hledá řešení ukotvení sociálního bydlení v českém zákonodárství. Budoucí počiny v této oblasti budou směřovat další vývoj nahlížení na problematiku bezdomovectví v českém prostředí. Je popsána Evropská typologie vyloučení z bydlení a bezdomovectví (dále jen ETHOS) (Edgar, Meert, 2005), aktivně s touto typologií pracuje jen úzká skupina akademiků a zástupci neziskového sektoru, méně již skupina legislativců a politiků. Propojením této typologie s odbornou literaturou popsanými způsoby zvládání obtížných situací (tedy i situací chudoby a ohrožení chudobou) se mohou rozšířit možnosti využití této typologie a podtrhnout tak její význam pro práci s lidmi bez domova. Hlubší porozumění způsobům zvládání života lidí bez domova a ohrožených ztrátou bydlení dává nový rozměr této typologii v českém prostředí a může se stát impulzem a určitým vodítkem při nastavování bytové a sociální politiky v České republice.

Autorka se domnívá, že při tvorbě koncepcí strategicky řešících oblast bydlení a bezdomovectví je třeba zohledňovat již známé způsoby zvládání životních situací stejně tak jako poznatky o dostupných modelech podporovaného bydlení, které na životní situace jedinců vylučovaných z bydlení reagují, a ukotvit tak ministerstvy vytvářené materiály a koncepce v praxi sociální práce. Text se zabývá následující otázkou: Reflektují současné modely řešící obtíže s bydlením v kontextu sociální práce v českém prostředí diverzitu životních situací a způsoby jejich zvládání?

Článek je teoretickou statí. Autorka v první části představí Paugamovu typologii sociální diskvalifikace podle Paugama (1991), která vymezuje obtížné situace v životě člověka. Uvede fáze sociální diskvalifikace do souvislosti s typologií ETHOS autorů Edgara, Meerta (2005). Ve druhé části článku autorka detailně popíše způsoby zvládání ohrožení chudobou a chudoby užívané při sociální diskvalifikaci. Ve třetí části autorka vymezí současné modely podporovaného bydlení, propojí způsoby zvládání obtížných situací s ETHOS, což jí umožní diskutovat využití poznatků pro rozvoj strategických materiálů zabývajících se řešením otázky bezdomovectví v českém prostředí.

Bezdomovectví a sociální diskvalifikace

Edgar, Doherty, Meert (2002) uvádějí, že obecný ekonomický růst v Evropě může maskovat vzrůstající nerovnosti mezi těmi, kdo si mohou dovolit platit rapidně se zvyšující náklady na bydlení, a mezi těmi, kdo důsledkem ekonomické marginalizace tomuto požadavku nejsou schopni dostát. Globalizace a ekonomická restrukturalizace přispívají k nárůstu málo placeného zaměstnání či zaměstnání na částečné úvazky. V důsledku těchto procesů jsou domácnosti ponechány pouze s nejistými příjmy či závislé na příspěvcích na bydlení (ty jsou ale v mnoha zemích revidovány a postupně snižovány). Popisované trendy v kombinaci s demografickými proměnami obyvatelstva zvyšují zranitelnost domácností k ohrožení ztrátou bydlení. Lux, Mikeszová, Sunega (2010) konstatují, že nízké příjmy často vedou k tomu, že si domácnosti za standardních podmínek nemohou dovolit bydlení na volném trhu s byty, dochází tak k jejich prostorovému vylučování. Extrémním projevem sociálního vyloučení v souvislosti s bydlením je podle autorů bezdomovectví.

Tyto procesy jsou podle Edgara, Meerta (2005) reflektovány typologií ETHOS, která

kategorizuje osoby bez domova na osoby bez střechy, bez bytu, v nejistém bydlení a v nevyhovujícím bydlení, přičemž ukazuje, v jaké šíři je možno chápat problematiku bezdomovectví. Edgar, Meert (2005) určují tři zásadní domény, kterými byl operacionalizován pojem domov. Mít domov v jejich chápání znamená: obývat řádné obydlí/prostor, které dostatečně uspokojují potřeby jednotlivce a jeho rodiny (fyzická doména), být schopný udržet si soukromí a pěstovat sociální vztahy (sociální doména), a mít vylučné vlastnictví, či bezpečné obsazení a legální status k danému místu (právní doména). Ve vztahu k těmto doménám bylo ustanoveno sedm teoretických typů bezdomovectví a vyloučení z bydlení, které byly dále rozpracovány do čtyř konceptuálních kategorií (Edgar, Meert, 2005: 16)⁴:

Nevyhovující bydlení

V nevyhovujícím bydlení žijí lidé v přeplněných domácnostech, v obydlích nevhodných k obývání (z hlediska kvality bydlení), „squatterů“, lidé v mobilních domech či karavanech.

Nejisté bydlení

Sem spadají osoby žijící dočasně u svých příbuzných či přátel, které již někdy byly v kontaktu se systémem sociální pomoci, lidé žijící v obydlí bez standardní nájemní či podnájemní smlouvy, lidé s příkazem k vystěhování, osoby ohrožené domácím násilím.

Bez bytu

Do této kategorie patří lidé ubytovaní na azylovém domě pro muže, či matky s dětmi, lidé žijící ve veřejných ubytovnách, v přijímacím či pobytovém středisku a integračním středisku pro cizince, či osoby propuštěné z institucionální péče, jedinci žijící ve speciálních projektech podporovaného bydlení pro lidi bez domova.⁵

Bez střechy

Tato kategorie vymezuje život na veřejných prostranstvích, případné nocování v noclehárnách, s nutností strávit alespoň několik hodin denně ve veřejném prostoru. Osoby v této kategorii přespávají na ulici, v noclehárnách, příležitostně tráví pár nocí na komerčních ubytovnách, jsou v kontaktu s terénní sociální prací.

Situace vyloučení z bydlení podle mínění

autorky výrazně korespondují s fázemi sociální diskvalifikace rozpracovanými Paugamem (1991).

Paugam (1991) předkládá analýzu fází exkluze, podle stupně sociální problematičnosti, podle míry sociální diskvalifikace a podle vztahu těch, kdo jsou exkluzí ohroženi, k sociálním službám⁶. Jedná se o tři životní situace: fragilita, závislost, roztržka, které autor charakterizuje následovně:

Fragilita

V situaci fragility dochází k potížím v oblasti pracovní i v oblasti bydlení. Lidé v této fázi ještě věří, že mají možnost získat opět dobrou práci. Obávají se, že ztratí profesní návyky. Ze situace se snaží dostat vlastními silami, žádost o sociální pomoc považují za ztrátu skutečného statutu a důstojnosti. Jedná se zpravidla o lidi střední a starší generace. Osoby mladší většinou souhlasí s nárazovou asistencí sociální práce.

Závislost

Závislost nastupuje tam, kde se prohlubují potíže se zaměstnáním. Lidé v této fázi mají obvykle za sebou neúspěšné hledání práce a sérii rekvalifikací. Může zde dojít ke zhoršení zdravotního stavu vlivem stresu. Jedinci si postupně zvykají na sociální pomoc, kterou zpočátku považovali za ponižující. Přijímají roli pomáhajícího, zřikají se části své autonomie. Podíl sociálních dávek na jejich příjmech se výrazně zvyšuje. Asistovaní nemají dostatek prostředků, mohou se však vyhnout extrémní bídě.

Roztržka

V situaci roztržky dochází ke kumulaci handicapů. Tito lidé jsou vně trhu práce, mají zdravotní problémy, přicházejí o bydlení a ztrácejí kontakty s rodinou. Často končí úplně bez příjmu, nejsou evidováni v systému státní podpory. Ze strany sociálních služeb čerpají spíše základní služby typu hygienického či potravinového servisu. Objevuje se nadužívání alkoholu a drog. Zažívají pocity zbytečnosti a ztráty smyslu života.

Tato typologie vyjadřuje podle Paugama (1991) tři odlišné životní situace, jimiž lze projít v rámci procesu sociálního vylučování. Nemusí se však jednat o fáze následné, jimiž by postupně procházely všechny osoby sociálně exkludované. Je

možné přejít z fáze fragility do fáze roztržky, stejně tak lze překonat fázi fragility a integrovat se zpět do společnosti.

Podle Kellera (2013b) je to právě bydlení, které ze sociální exkluze dělá začarovaný kruh.

Pro lepší názornost korespondence fází sociální diskvalifikace s konceptuálními kategoriemi bezdomovectví bylo autorkou vytvořeno schéma 1.

Schéma 1 Fáze sociální diskvalifikace v návaznosti na typologii ETHOS

Podle úvahy autorky je pravděpodobné, že se osoby v situaci ohrožení sociálním vyloučením mohou nacházet v nevyhovujícím či nejistém bydlení. Prohlubující se potíže v oblasti práce, zdraví a sociálního zabezpečení vedou až ke ztrátě bydlení. Lidé bez domova ubytovaní na azylových domech či v jiných pobytových zařízeních se ocitají ve fázi závislosti na sociální pomoci. Pokud se navíc kumulují potíže v různých oblastech života člověka, může dojít ke zpretrhání vazeb i směrem k sociálnímu systému. Takové osoby příležitostně využívají noclehárny či denní centra pro lidi bez domova, většinu svého času však tráví na veřejných prostranstvích. Následující text přiblíží možné reakce osob na tyto životní situace.

2. Způsoby zvládání obtížných situací

Jednotlivé způsoby zvládání obtížných situací jsou v literatuře popisované zejména autory Budowski, Tillmann, Keim, Amacker (2010); Paugam (1991); Duvoux; Gaulejac, Léonetti; Dubet (in Keller, 2013a⁸); van der Land, Doff (2010); Sirovátko (2000); Leisering, Leibfried (1999); Wadsworth (2012).

Celkem autorka identifikovala 31 způsobů zvládání obtížných situací (fragility, závislosti, roztržky). Po detailním pročení všech způsobů

zvládání byly některé obsahově shodné způsoby zvládání autorkou sloučeny dohromady, do tzv. „baterií“. Byl pro ně zvolen jednotný název, který se zdál pro danou skupinu obsahově nejvýstižnější. Výsledně bylo získáno 11 způsobů zvládání. Dále byly vytvořeny 3 zastřešující kategorie „baterií“ způsobů zvládání, které spolu vzájemně korespondují (pro větší přehlednost zobrazeno v tabulce 1).

Tabulka 1 Kategorizace způsobů zvládání obtížných situací

Kategorie způsobů zvládání	Název „baterie“ způsobů zvládání	Sloučené jednotlivé způsoby zvládání
Způsoby distinkce	<i>„Zasloužili chudí“</i>	(1) „Zasloužili chudí“ – Paugam (1991); (31) „Náhrada“ – Sirovátka (2000)
	<i>„Vyhybání“</i>	(2) „Vyhybání“ – Paugam (1991); (3) „Interiorizovaná autonomie“ – Duvoux (in Keller, 2013a); (4) „Zmenšení vlastního světa“ – van der Land, Doff (2010); (5) – „Přetržená pracovní kariéra“ – Sirovátka (2000)
	<i>„Diskreditace druhých“</i>	(6) „Diskreditace druhých“ – Paugam (1991); (7) „Otočení“ – Gaulejac, Léonetti (in Keller, 2013a); (4) „Zmenšení vlastního světa“ – van der Land, Doff (2010)
Způsoby adaptace	<i>„Pasívní adaptace“</i>	(9) „Pasívní adaptace“ – Sirovátka (2000); (8) „Je lepší se adaptovat“ – van der Land, Doff (2010)
	<i>„Pozitivní adaptace“</i>	(10) „Sekundární zvládání“ – Wadsworth (2012); (11) „Sociální podpora“ – Wadsworth (2012); „Náboženské zvládání“ – Wadsworth (2012); (13) „Pozitivní adaptace“ – Budowski, Tillman, Keim, Amacker (2010); (15) „Pragmatičtí bojovníci“ – Leisering, Leibfried (1999); (14) „Dobrovolná skromnost“ – Sirovátka (2000)
	<i>„Instrumentalizace situace“</i>	(16) „Instrumentalizace situace“ – Gaulejac, Léonetti (in Keller, 2013a); (17) „Pečlivě kalkulující“ – Sirovátka (2000); (18) „Strategičtí uživatelé“ – Leisering, Leibfried (1999)
Způsoby defenzivní	<i>„Únik z reality“</i>	(19) „Odstoupení“ – Wadsworth (2012); (20) „Obrana“ – Gaulejac, Léonetti (in Keller, 2013a)
	<i>„Naprostá rezignace“</i>	(21) „Naprostá rezignace“ – Gaulejac, Léonetti (in Keller, 2013a); (22) „Rozmrzelá autonomie“ – Duvoux (in Keller, 2013a); (23) „Role obětí“ – Leisering, Leibfried (1999); (24) „Závist“ – Sirovátka (2000)
	<i>„Záměrná exkluze“</i>	(25) „Záměrná exkluze“ – Gaulejac, Léonetti (in Keller, 2013a)
	<i>„Pojďme s tím něco dělat“</i>	(26) „Pojďme se svou situací něco dělat“ – van der Land, Doff (2010); (27) „Primární zvládání“ – Wadsworth (2012); (28) „Životní bojovníci“ – Leisering, Leibfried (1999)
	<i>„Uvolnění“</i>	(29) „Uvolnění“ – Gaulejac, Léonetti (in Keller, 2013a); (30) „Výbušná nostalgie“ – Dubet (in Keller, 2013a)

Jednotlivé „baterie“ způsobů zvládání jsou autorkou popisovány v souvislosti s fázemi sociální diskvalifikace.

2. 1. Způsoby distinkce

FAZE FRAGILITY

„Vyhybání“

Duvoux (in Keller, 2013a) uvádí, že ve fázi ohrožení sociální exkluzí lidé mění své pojetí autonomie za nové a lépe odpovídající jejich tísnivé situaci. Jedním ze způsobů zvládání této

situace je „interiorizovaná autonomie“, kdy se jedinec snaží zakrýt svoji křehkost, která by mohla být vykládána jako neochota plnit roli „pomoženého“. Projev vůle k autonomii jsou posledním zdrojem, jak čelit postupujícímu zhoršování své situace. Sociální práce je chápána jako nástroj, který pomáhá klientovi udržet jeho autonomii. Paugam (1991) popisuje specifický způsob distinkce „vyhybání“. Lidé se distancují od prostředí, ve kterém žijí. Stahují se do sebe, nevycházejí z bytu, vyhýbají se kontaktům s podobně postiženými. Sirovátka

(2000) vymezuje, že tato kategorie lidí má často „přetrženou pracovní kariéru“, například v důsledku péče o děti u žen nebo v důsledku zhoršení zdravotního stavu u mužů, přesto však přetrvává aspirace na přiměřené zaměstnání a přiměřenou mzdu. Autor popisuje snahu příjemců sociálních dávek o částečnou nezávislost na dávkách a o osobní autonomii v situaci kumulovaných životních nejistot. Autoři van der Land, Doff (2010) zkoumají, jakým způsobem obyvatelé čtvrti zvládají vnímaný problematický charakter lokality, ve které žijí. Popisují způsob zvládání „zmenšení vlastního světa“, charakteristický stažením se ze sociálního života čtvrti, doprovázený nejen poklesem důvěry v ostatní obyvatele, ale i v oficiální instituce (jako jsou policie, místní správa a komunitní organizace).

FÁZE ZÁVISLOSTI

„Zasloužili chudí“

Paugam (1991) popisuje kategorii tzv. „zasloužilých chudých“, kdy sociálně potřební poukazují na to, že na rozdíl od druhých nabízenou pomoc nezneužívají. Podobný motiv se může objevit u těch, kdo uznávají, že na poli práce úspěšní nejsou, a snaží se to vynahradit v jiných oblastech. Deklarují, že na rozdíl od druhých se příkladně starají o své děti. Jedná se o určitou kompenzaci nízkého sociálního statusu. Sirovátka (2000) v závěrech výzkumu příjemců sociálních dávek dochází k velmi podobným závěrům, když podotýká, že typické je vymezení těchto osob vůči jiným příjemcům, kteří dávky podle jejich názoru zneužívají a nezaslouží si je. Příjemci sociálních dávek v situaci individuálního selhání na legálním pracovním trhu poukazují na další důležité sociální role, které zastávají, a to zejména na výchovu dětí, která podle jejich názoru zakládá nárok na dávky.

„Diskreditace druhých“

Van der Land, Doff (2010) identifikují ve svém výzkumu způsob zvládání s prvky „diskreditace druhých“, kdy mnoho dotazovaných chtělo téměř výhradně mluvit o způsobu, jakým se jejich čtvrt změnila za posledních pět až deset let k horšímu, a vinili z této změny nově přistěhované obyvatele, mnohdy imigranty z jiných zemí. Gaulejac, Leonetti (in Keller, 2013a) také popisují způsob zvládání své situace pomocí „diskreditace druhých“, kdy si jedinci chrání

zbytky své sebeúcty tím, že zesměšňují nebo považují za „divné“ ty, kteří je stigmatizují.

2.2 Způsoby adaptace

FÁZE ZÁVISLOSTI

„Instrumentalizace situace“

Adaptace na život v chudobě a ve vyloučení se může podle Gaulejaca, Léonettiho (in Keller, 2013a) uskutečnit pomocí „instrumentalizace situace“. Sociálně potřebný člověk navenek přiznává, a často i přehání svou inferioritu, aby výměnou získal nabízenou pomoc, mohou se objevit prvky přetvářky a hry. Sirovátka (2000) ve svém výzkumu příjemců sociálních dávek označuje skupinu osob užívající tento způsob zvládání jako „pečlivě kalkulující“. Uvádí, že představitelé tohoto typu někdy střídají sociální dávky a zaměstnání, někdy jsou dlouhodobě závislí na sociálních dávkách, v každém případě jsou na trhu práce silně marginalizovanou skupinou. Nejčastěji se jedná o nekvalifikované pracovníky a pracovníce, kteří zjevně kalkulují a srovnávají sociální dávky a mzdy garantující životní minimum. Pokud pracují, jsou jejich výdělky nízké, blízké úrovni životního minima, zaměstnání je mnohdy nejisté a nestabilní. „Hovoří někdy o tom, že přijetí nejistého a špatně placeného zaměstnání nestojí za riziko ztráty nároků na dávky.“ (Sirovátka, 2000: 192). „Instrumentalizaci situace“ je možné najít také u „strategických uživatelů“ Leiseringa a Leibfrieda (1999), kteří vidí v sociální podpoře jeden z nástrojů umožňujících jim žít určitým životním stylem. Nemají problém přihlásit se o podporu, ke které přistupují jako k jednomu ze zdrojů příjmů. Obvykle to jsou oni sami, kdo rozhodují o tom, že budou nějakou dobu bez práce. Je to součást jejich plánu. Riziko uplatnění „instrumentalizace situace“ je podle Gaulejaca, Léonettiho (in Keller, 2013a) v tom, že se druzí můžou na dotýčného dívat se stejným despektem, s jakým k sobě přistupuje on sám.

„Pozitivní adaptace“

Van der Land, Doff (2010) popisují jiný způsob adaptace na chudobu, a to liberální a pozitivní přístup podpořený sociálními interakcemi s dalšími obyvateli, které jsou celkově harmonické a založené na vzájemném respektu. Leisering, Leibfried (1999) označují takové jedince za „pragmatické bojovníky“ používající sociální podporu jako prostředek k dalším cílům. Dokážou se

přizpůsobit omezeným finančním možnostem, a přesto uskutečnit svá drobná přání. Wadsworth (2012) v této souvislosti píše o sekundární kontrole, která zahrnuje: „přijetí“ – uvědomění si, že změna okolností je nepravděpodobná; „rozptýlení“ – zapojení se do aktivit, které odvedou pozornost od obtížné, stresující situace; „pozitivní myšlení“ – snaha o vidění kladných stránek v období stresu; „přerámování“ – člověk uvažuje nad tím, co mu situace přináší a co se z ní může naučit. Wadsworth tyto způsoby zvládání považuje za užitečné zvláště u problémů, nad kterými má daný jedinec jen malou kontrolu. Pro situaci zvládání chudoby je proto považuje za velmi relevantní, zvláště z toho důvodu, že chudoba je mnohdy asociována se strukturálními bariérami, pocity bezmoci a ztráty kontroly. Nápomocná v těchto situacích může být podle Wadswortha (2012) sociální podpora ze strany rodiny (finanční podpora, pomoc s péčí o děti), nicméně chudoba často dostupnost takovéto podpory snižuje. Určitou alternativu představuje zvládání pomocí víry. Náboženství a příslušnost k určité náboženské skupině může poskytnout dostupné zdroje, sociální síť, přijetí, respekt a ocenění.

Budowski, Tillmann, Keim, Amacker (2010) vymezují jako jeden ze způsobů zvládání omezeného rozpočtu „dobré hospodaření“. Tento způsob definuje to, co není v dosahu, jako nedůležité, a tím ukazuje život subjektivně jako méně omezený. Další z popisovaných způsobů vyrovnávání se s materiálním nedostatkem je snížení potřeb domácnosti na minimum a vyhnutí se srovnání s ostatními. Sirovátka (2000) popisuje ojedinělý typ „dobrovolná skromnost“ mezi příjemci sociálních dávek. Takové domácnosti žijí velmi skromně, úvahy o změně životního stylu se vážou na dobu „až budou děti větší“.

„Pasivní adaptace“

Dalším způsobem adaptace na nepříznivou situaci je její pasivní forma. Podle van der Landa, Doffa (2010) jedinci volí adaptaci na problémy, nebo přinejmenším jejich přijetí, což bývá spojeno s rezignací na to, že ostatní v okolí změni své chování. Akceptace situace není pozitivně motivována, ale je spíše výsledkem rezignovaného přístupu k tomu, že by ostatní mohli změnit své chování. V této podobě se objevují narušené sousedské vztahy. Sirovátka (2000) popisuje adaptaci na život na sociálních dávkách, kdy v některých

případech dochází vlivem zdravotního postižení či osamělosti k úpadku aspirací a pasivitě. Další kategorii příjemců dávek, kterou autor rozlišuje, lze charakterizovat oslabeným zájmem o legální pracovní trh. V domácnostech s větším počtem malých dětí a špatnou vyhlídkou obou partnerů na legální práci může u žen dojít k trvalé orientaci na ekonomickou neaktivitu.

2.3. Způsoby defenzivní

FÁZE ZÁVISLOSTI

„Naprostá rezignace“

Gaulejac, Léonetti (in Keller, 2013a) uvádějí jako způsob zvládání „naprostou rezignaci“, konec hledání východisek a přijetí negativního obrazu sebe sama. Veškerá realita je redukována pouze na momentální přítomnost a je naplněna jen uspokojováním bezprostředních potřeb na minimálně uspokojivé úrovni. V této situaci se podle autorů lidé neváhají obracet na sociální služby. Střídají přitom strategie sebeponižování a agrese. Sirovátka (2000) v rámci provedeného výzkumu identifikoval jedince, kteří dlouhodobě či vůbec nikdy nepracovali. Tyto osoby obvykle dříve neměly dobré zaměstnání a/nebo předpoklady takové zaměstnání získat. Nepůsobí zde žádný tlak sociálně odpovědné role – bydlí mnohdy u rodičů a příbuzných a participují na jejich domácnosti. S nízkými sociálními dávkami přežívají, často ale jen díky pomoci svého sociálního okolí. Leisering, Leibfried (1999) popisují omezený počet lidí v roli „obětí“. Tito lidé jsou dlouhodobě bez práce, domnívají se, že nalézt práci není v jejich silách, a tak zůstávají závislí na sociální podpoře. Zažívají pocity beznaděje a nemohoucnosti. Duvoux (in Keller, 2013a) mluví o tzv. „rozmrzelé autonomii“, kdy se jedinci všemožně snaží zvýraznit svou křehkost, aby zdůvodnili, proč nemohou dostát požadavkům sociální práce na jejich autonomii.

„Pojďme s tím něco dělat“

Další identifikovaný defenzivní způsob zvládání situace shrnují autoři van der Land, Doff (2010) jako „pojdme s tím něco dělat“, který zahrnuje aktivní snahu o změnu okolností. Leisering, Leibfried (1999) takové osoby nazývají „životními bojovníky“. Jsou jimi jedinci, kteří mají své velké sny, ale také konkrétní představu, jak by měla jejich budoucnost vypadat. Wadsworth (2012) v této souvislosti uvádí „aktivní

zvládání“ obtížné situace, které zahrnuje: „řešení problému“, „vyjadřování“ a „zvládání emocí“ jako dílčí způsoby řešení. Zároveň vymezuje, že chudoba často taková řešení podlamuje. Proto by při práci s lidmi v chudobě měly být ustaveny takové intervence, které by zahrnovaly nácvik těchto dovedností.

„Uvolnění“

Dubet (in Keller, 2013a) jako jeden z prvních sociologů systematicky zkoumal reakce mladých lidí ve věku 16 až 25 let, často potomků imigrantů, na život na předměstích velkých měst. Pro jejich chování je příznačné nepředvídatelné střídání stavu hluboké apatie s náhlými výbuchy nekontrolovaného hněvu. Žijí v prostředí trvalé nejistoty, ve světě mimořádně chudém na stimulaci. Mají sice hodně času, ale málo peněz. Nemají prostředky na to, aby se odstěhovali do jiné čtvrti. Tito mladí lidé mají problémy s identitou. A na jejich minulost, na kterou by rádi vzpomínali, a na budoucnost raději vůbec nemyslí. Zbývá jim jen přítomný okamžik a bezprostřední zážitky. Odmítají solidaritu s druhými, protože jim také nikdo nepomůže. Uznávají kult síly a věří, že skutečně svobodný je pouze ten, kdo je silnější než druzí. Tuto reakci na život v sociálním vyloučení Keller (2013a) souhrnně nazývá „výbušnou nostalgii“. Také Gaulejac, Léonetti (in Keller, 2013a) mluví o podobném způsobu zvládání. Lidé se zbavují pocitů viny tím, že ji hodí na druhé a na systém. Kolísají mezi pokušením přece jen se do systému zařadit a touhou naprosto jej odmítnout.

„Únik z reality“

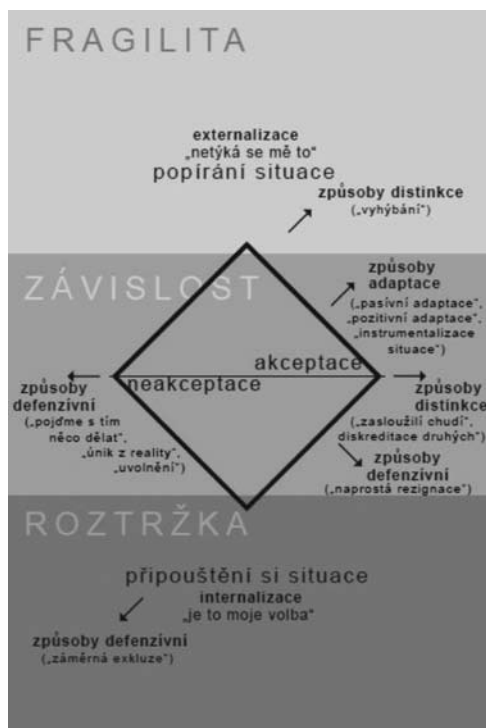
Keller (2013a) popisuje „únik z reality“. Jeho mírnější podobou je popírání situace, do níž se člověk dostal. Situace je zlehčována a přikrášlována, vlastní možnosti přeceňovány. Lidé sociálně vyloučení nejednou sní o tom, že odejdou jinam a začnou nový život. Je však krajně nepravděpodobné, že by se jim to podařilo. Konfrontace se skutečnou realitou bývá nejednou blokována konzumací alkoholu a drog. Wadsworth (2012) popisuje podobné únikové strategie zvládání. Obsahují především „vyhýbání“, „popření“ a „zbožné přání“. Popření problémů je z dlouhodobého hlediska nepravděpodobné, výsledně dojde ke konfrontaci a následným pocitům viny a nekompetentnosti.

FÁZE ROZTRŽKY

„Záměrná exkluze“

Podle Gaulejaca, Léonettiho (in Keller, 2013a) nabývá velice energickou podobu forma úniku z reality, když je z exkluze dělán záměrný a chtěný proces. Ztráta zbytků bezpečí a uspokojivé stimulace vede k rychlejšímu a beznadějnějšímu propadání. Lidé si mohou podržet iluzi, že ještě mohou vlastní vůlí něco změnit, jako kdyby měli svobodu jednat jinak. Ve skutečnosti je situace již dávno mimo jejich možnost ji ovlivnit. Tito lidé přesto chtějí věřit, že mají pod kontrolou alespoň vlastní sebedestrukci. Podle mínění autorky dochází k tomu, že jsou výše popisované „baterie“ způsobů zvládání praktikovány některými jedinci kombinovaně a že dochází k prolínání užití jednotlivých způsobů zvládání v životních situacích fragility, závislosti a roztržky. Autorka se přesto alespoň v hypotetické rovině pokusila zobrazit vzájemnou souvislost způsobů zvládání s postupujícím „sociálním propadem“ (viz schéma 2).

Schéma 2 Fáze sociální diskvalifikace a způsoby zvládání obtížných situací

Podle mínění autorky dochází u jedinců při počínajícím ohrožení sociálním vyloučením k popření jejich problémů. Lidé volí jako reakci „vyhýbání“. S prohlubujícími se potížemi si nastolou obtížnou situaci připouštějí, mohou však reagovat dvěma způsoby. S daným stavem se smíří, nebo jej naopak akceptovat odmítnou. Pokud obtížnou situaci přijmou, zpravidla vyberají různé způsoby jejího zvládnání: od „pozitivní“ nebo „pasivní adaptace“, přes „instrumentalizaci situace“, „zasloužilé chudé“, „diskreditaci druhých“ až po „naprostou rezignaci“. Pokud se však s danou životní situací nesmíří, uplatní spíše způsoby defenzivní: „pojďme s tím něco dělat“, „únik z reality“, „uvolnění“. V situaci totálního sociálního propadu dochází k jejímu zvnitřnění, daná osoba zdůrazňuje vlastní volbu dané situace, užívá „záměrnou exkluzi“.

3. Podporované modely bydlení a způsoby zvládnání

Podle zjištění autorky jsou v literatuře domácí i zahraniční v obecné rovině popisovány dva stěžejní modely podporovaného bydlení. Jedná se o model „Bydlení až po přípravě“ a model „Bydlení především“¹⁰. Tyto modely reagují na potřebu lidí v oblasti bydlení, zároveň však skrze návazné sociální služby nabízejí podporu i v dalších, pro znovuzískání či udržení bydlení podstatných oblastech života (například hospodaření, péče o domácnost, rozvoj sociálních kontaktů, péče o zdraví).

Lux, Mikeszová, Sunega (2010) uvádějí, že model „Bydlení až po přípravě“ se specificky v českém prostředí skládá ze tří stupňů. Na nejnižším stupni se nacházejí služby „azylový dům“, dalším stupněm je tréninkové bydlení, do kterého se dostávají klienti azylových domů po dosažení kompetence, posledním stupněm je dlouhodobé samostatné nájemní bydlení. Hlavní důraz tohoto modelu spočívá v podmíněnosti přístupu k bydlení na základě připravenosti daného člověka k samostatnému bydlení. Je předpokládána individuální intenzivní práce s klientem před přestěhováním se do tréninkového bydlení. Nájemní (či podnájemní) smlouva se uzavírá na dobu omezenou, autoři uvádějí většinou šest měsíců, maximálně však na dobu dvou let. Typy tréninkových bytů jsou podle Luxe, Mikeszové, Sunegy (2010: 7–8) tři: byty vlastněné neziskovou organizací

(klient je nájemníkem, pronajímatelem je nezisková organizace); byty vlastněné obcí (klient je nájemníkem, pronajímatelem je obec); byty najímá nezisková organizace od jiných subjektů (prónajímatel je obec nebo soukromý vlastník, nájemníkem je nezisková organizace, podnájemníkem je klient).

Model „Bydlení především“ staví na zcela jiném přístupu k bydlení. Vzhledem k tomu, že tento model není v české sociální práci využíván, považuje autorka článku za podstatné jeho bližší představení.

Tsemberis (2010: 18–30) sumarizuje základní principy modelu:

- Bydlení je chápáno jako základní právo pro všechny lidi
- Volba změny je volbou klienta (sebedeterminace)
- Respekt, přijetí a angažovanost v práci se všemi klienty
- Závazek pracovat s klienty, po jak dlouhou dobu chtějí
- Samostatné bydlení
- Separace bydlení od sociálních služeb
- Snižování poškození¹¹
- Orientace na „úzdruhu“¹²

Busch-Geertsema (2013) popisuje pilotní projekt „Bydlení především Evropa“ v deseti evropských městech v letech 2011–2013. Za zásadní je považována rychlá alokace stálého bydlení s poskytováním doprovodných sociálních služeb. Autor uvádí metodu case managementu jako zásadní pro realizaci daného modelu. Case management je prováděn v závislosti na identifikaci potřeb uživatelů, ve formě asertivní komunitní léčby u lidí s velmi komplexními potřebami, či v podobě intenzivního case managementu u osob s nižší intenzitou potřeb. V rámci realizovaného case managementu je stěžejním komunikačním způsobem užití motivačních rozhovorů, ve kterých se pracuje s připraveností osoby ke změně. Z evaluace tohoto projektu vyplynulo, že nájemní bydlení v bytech si bylo schopno s patřičnou podporou dlouhodobě udržet 87,9% uživatelů programů. Ve všech evropských městech se pracovalo s lidmi dlouhodobě žijícími na ulici s duševním onemocněním, často také v kombinaci se závislostí na návykových látkách.

Pleace (2011) poukazuje na to, že model „Bydlení především“, pokud je prezentován izolovaně,

Schéma 3 ETHOS a způsoby zvládání

může nesprávně vést k zúženému chápání bezdomovectví jako obrazu „chaotických individuí“ s vysokou potřebou podpory. Ti reprezentují jen malou část lidí bez domova. Pozornost tak může být odváděna od strukturálních příčin bezdomovectví, kdy podstatnou roli hraje trh práce, systém sociální pomoci a omezený přístup k trvalému dostupnému bydlení. Na druhou stranu právě model „Bydlení především“ posouvá podle Busche-Geertsemy (2012) dostupné bydlení (a způsoby jeho financování) do centra současných diskusí. Model „Bydlení především“ je možno chápat i v širším pojetí. Jde o koncept, který prosazuje prvek bydlení jako stěžejní v řešení problematiky bezdomovectví a není úzce profilován jen na práci se skupinou těch nejzranitelnějších a nejvíce vyloučených. V této souvislosti se čím dál častěji mluví o tzv. „Housing led“ politikách¹³. Busch-Geertsema (2013) uvádí, že evaluace modelu „Bydlení především“ v Evropě identifikovala zajištění rychlého přístupu k bydlení jako jeden z největších problémů.

Na základě popisu obou modelů podporovaného bydlení byla autorka schopna vymezit jejich

roli v rámci typologie ETHOS. Zatímco model „Bydlení až po přípravě“ je uplatňován pro kategorii lidí „bez bytu“, v „nevyhovujícím“ a „nejistém bydlení“, model „Bydlení především“ ve svém užším pojetí reaguje hlavně na kategorii osob „bez střechy“, v širším chápání jako „Housing led“ je schopen zaměřit se na potřeby osob v „nevyhovujícím“ a „nejistém bydlení“. Pro detailnější reflexi role modelů podporovaného bydlení při řešení potíží s bydlením považuje autorka za nezbytné poukázat na způsoby zvládání obtížných situací v rámci ETHOS. To je možno nahlédnout prostřednictvím schématu 3, které bylo inspirováno schématy 1 a 2. Konkrétně šlo o propojení fází sociální diskvalifikace s kategoriemi ETHOS (schéma 1), následným zobrazením fází sociální diskvalifikace a jejich způsobů zvládání (schéma 2), na základě čehož autorka vytvořila schéma 3, ve kterém jsou zachyceny způsoby zvládání obtížných situací v návaznosti na ETHOS.

Schéma 3 podle mínění autorky ukazuje různorodost způsobů zvládání ve všech třech stupních vyloučení z bydlení. Způsoby distinkce, adaptace i defenzivní způsoby užívají lidé

v nevyhovujícím bydlení, nejistém bydlení i bez bytu. „Záměrná exkluze“ se typičtěji objevuje v kategorii osob bez střechy.

V následujícím textu autorka diskutuje roli modelů podporovaného bydlení v souvislosti se způsoby zvládání situací ohrožení ztrátou bydlení a bezdomovectvím.

3.1. Reflexe modelu „Bydlení až po přípravě“

Z popisu modelu „Bydlení až po přípravě“ je podle mínění autorky patrné, že se vyskytuje především v životní situaci závislosti, která je v rámci schématu 1 typicky vyjádřena kategorií bez bytu. Počátky fáze závislosti lze však vysledovat už ve fázi ohrožení ztrátou bydlení, která je reprezentována nevyhovujícím a nejistým bydlením (tamtéž). V této fázi mohou být uplatněny „tréninkové bydlení“ či „startovací byty“ (v případě, že dochází k propustnosti modelu v obou směrech; tedy ve směru zdola od azylového domu po samostatné bydlení, i směrem shora od samostatného bydlení po bydlení tréninkové či po azylové domy). Nabízí se tak prostor pro práci s osobami užívajícími „vyhýbání“ jako zvládání situace ohrožení ztrátou bydlení při fungování modelu „shora dolů“. Pro kontaktování takových osob za úvahu stojí využití terénní práce, i vzhledem k popisované nedůvěře lidí v oficiální instituce.

Busch-Geertsema (2013: 16) poukazuje na několik problémů v souvislosti s vícestupňovým bydlením:

- Přesun mezi jednotlivými stupni způsobuje stres.
- Nedostatek volby a osobního rozhodnutí v kombinaci se standardizovanou úrovní podpory v různých stupních pobytových služeb.
- Málo soukromí, málo kontroly nad tím, kde budou uživatelé služeb umístěni.
- Konečný postup do nezávislého bydlení může trvat léta, mnoho klientů se „ztratí“ mezi jednotlivými stupni.
- Určitá skupina lidí „uvízne“ v systému a koluje mezi službami.

Rozbor sumarizace problematických bodů modelu „Bydlení až po přípravě“ nabízí podle mínění autorky zajímavé podněty. Zdá se, že uplatňování takového modelu přináší především způsoby zvládání užívané ve fázi závislosti při akceptaci situace. Nedostatek volby a osobního rozhodnutí, málo soukromí či kontroly

nad tím, kde budou uživatelé umístěni, předjímá užití všech způsobů adaptace („pasivní adaptace“, „pozitivní adaptace“, „instrumentalizace situace“) a defenzivního způsobu „naprosté rezignace“. Můžeme se ptát, zda skupina lidí, která „uvízne“ v systému, je skupinou „zasloužilých chudých“ a „diskreditujících druhých“.

Vzhledem ke standardizaci a pravidlům poskytování pobytových služeb bude jedinec, který užívá „únik z reality“ či „záměrnou exkluzi“, významující se mimo jiné nadměrnou konzumací návykových látek, pravděpodobně tímto modelem podporovaného bydlení „propadávat“. Otázkou je, nakolik vysoká míra standardizace umožňuje užití způsobu „pojďme s tím něco dělat“, který ze své podstaty zakládá aktivní, angažovanou pozici člověka v podílení se na řešení svých problémů. Stejně tak „uvolnění“ může v systému s vyšší mírou kontroly jako způsob zvládání situace narazit.

Výsledně se v tomto modelu podporovaného bydlení podle autorky setkáváme s následujícími způsoby zvládání (viz tabulka 2).

Tabulka 2 Způsoby zvládání v modelu „Bydlení až po přípravě“

Model „Bydlení až po přípravě“		
Sociální diskvalifikace	ETHOS	Způsoby zvládání
FRAGILITA	NEVYHOVUJÍCÍ, NEJISTÉ BYDLENÍ	„vyhýbání“
ZÁVISLOST	BEZ BYTU	„pasivní adaptace“
		„pozitivní adaptace“
		„instrumentalizace situace“
		„zasloužili chudí“
		„diskreditace druhých“
		„naprostá rezignace“

3.2. Reflexe modelu „Bydlení především“

Tento model podle úvahy autorky reaguje na fázi roztržky, tedy na fázi, kterou model „Bydlení až po přípravě“ nemá kapacitu řešit. Mnoho osob s komplexními potřebami není schopno zvládat nároky trénování kompetencí při procházení prostupným systémem bydlení, což dokladuje studie Felton (2003). Felton (2003) uvádí, že hodně lidí bez domova s duševními problémy a/nebo zneužívajících návykové látky neustále

koluje mezi institucemi, především noclehárnami, vězením a nemocnicemi, bez úspěchu nalézt si stálé bydlení. Podle Marka, Hotovcové, Strnada (2012) specificky v českém prostředí absentují služby bydlení, které by akceptovaly osoby bez domova v aktivní fázi užívání návykových látek. Autorka se domnívá, že se tito jedinci často nedostanou ani do služby „azylový dům“, přestože předpokládá nejmenší míru kompetencí. Model „Bydlení především“, který s filozofií trénování kompetencí nepočítá, těmto osobám zprostředkovává dlouhodobé nájemní bydlení a identifikuje další podporu, například v podobě asertivní terénní práce a case managementu. Ve svém úzkém pojetí se zaměřuje na osoby užívající „záměrnou exkluzi“ a „únik z reality“. Model „Bydlení především“ zcela vynechává kategorii bez bytu právě proto, že klade důraz na přesun z kategorie bez střechy rovnou do nájemního bydlení. Je tedy otázkou, jak by vypadala při uplatňování tohoto přístupu fáze závislosti a jaké způsoby zvládání by se v reakci na ni objevovaly. Vzhledem k rozptýlení nájemních bytů v komunitě je další ze způsobů zvládání, se kterým model „Bydlení především“ může pracovat, „pojďme s tím něco dělat“. Tento způsob zahrnuje snahu organizovat život v komunitě a posílit vzájemné kontakty obyvatel. V širším pojetí má „Housing led“ možnost reagovat na „vyhýbání“. Ani uplatňování tohoto modelu zcela neodpovídá na to, jak pracovat s „uvolněním“. Variantou je upřednostňování takových „Housing led“ politik, které nevedou k segregovanému bydlení, nedávají tedy základ pro vznik prostorově vyloučených a deprivovaných oblastí, ve kterých mají především mladí lidé tendence se k „uvolnění“ uchýlit.

Tabulka 3 Způsoby zvládání v modelu „Bydlení především“

Model „Bydlení především“		
Sociální diskvalifikace	ETHOS	Způsoby zvládání
FRAGILITA	NEVYHOVUJÍCÍ, NEJISTÉ BYDLENÍ	„vyhýbání“
ZÁVISLOST	BEZ BYTU	„únik z reality“
		„pojďme s tím něco dělat“
		„uvolnění“
ROZTRŽKA	BEZ STŘECHY	„záměrná exkluze“

Pokud je tedy model „Bydlení především“ schopen pojmut ty způsoby zvládání, na které model „Bydlení až po přípravě“ nereaguje, je pro autoru udivující absence modelu „Bydlení především“ v prostředí české sociální práce. Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví (MPSV, 2013) počítá s pilotováním „Bydlení především“ pro rok 2015. Nastavení takového modelu předpokládá patřičnou konstelaci v rámci bytové a sociální politiky, zvláště z hlediska dostupnosti adekvátního bydlení. Také Busch-Geertsema, Sahlin (2007) vymezují, že zatímco bezprostřední příčina bezdomovectví může mít individuální charakter, cesta zpět se často odvíjí podle situace na trhu s bydlením a bytových a sociálních politik. Gojová (2012) v rámci ohniskových skupin vedených s vedoucími sociálních odborů a jejich zástupci z obcí s rozšířenou působností v Moravskoslezském kraji uvádí, že sociální pracovníci vidí řešení ztráty bydlení v sociálním bydlení. Zároveň identifikují, že hlavní překážkou v jejich práci je nedostatek nástrojů (finančních, materiálních, jako např. výplata dávek, poskytnutí bydlení) využitelných pro řešení situace klientů. Vyjadřují, že odpovědnost za současnou situaci sociální práce nese stát. Systém sociální politiky považují za silně ovlivněný politickými zájmy a roztržistý, což je podle nich způsobeno utvářením sociální politiky „shora dolů“, lidmi, kteří nemají kontakt s praxí. Uvádějí, že změny „zespodu“ sami neinicují. Pokud hovoří o hledání řešení, aktivitě a upozorňování na problémy, jedná se vždy o aktivity na lokální úrovni a pouze v rámci zvnějšku nastavených podmínek.

V této souvislosti se nabízí připomenutí jednoho z defenzivních způsobů zvládání situace, používaný „klienty“ sociální práce, shrnutý pod názvem „pojďme s tím něco dělat“. Lidé užívající tento způsob zvládání se podle Lindovské (v tisku pro rok 2014) nevzdávají, ve své situaci se angažují, jsou zapojeni v různých zájmových skupinách. Stěžejní charakteristikou je aktivní snaha změnit svou situaci. Můžeme se tedy ptát, zda se sociální práce, potažmo sociální pracovníci, při hledání řešení v oblasti bydlení nechají inspirovat některými ze způsobů zvládání užívanými „klienty“, na něž působí.

Závěr

Text se zabýval otázkou: Reflektují současné modely řešící obtíže s bydlením v kontextu

sociální práce v českém prostředí diverzitu životních situací a způsoby jejich zvládnání?

V první části autorka popsala Evropskou typologii vyloučení z bydlení a bezdomovectví (ETHOS) podle Edgara, Meerta (2005), rozvedla její jednotlivé kategorie: nevyhovující bydlení, nejisté bydlení, bez bytu a bez střechy. Dále článek představil obtížné životní situace v podobě Paugamových fází sociální diskvalifikace: fragility, závislosti a roztržky (Paugam, 1991). Tyto situace autorka propojila s kategoriemi vymezenými v rámci typologie ETHOS autorů Edgara, Meerta (2005). Bylo získáno schéma přibližující typy bydlení v návaznosti na sociální diskvalifikaci.

Druhá část textu se věnovala popisu jednotlivých způsobů zvládnání obtížných situací v kontextu sociální diskvalifikace. Způsoby zvládnání byly kategorizovány do „baterií“ způsobů zvládnání a tří zastřešujících kategorií. Konkrétně byly popsány způsoby distinkce: „vyhýbání“, kdy si daný člověk nepřipouští svou zhoršující se situaci; „zasloužilí chudí“ a „diskreditace druhých“, vyznačující se distancováním od osob v podobné situaci. Smířením se svou životní situací jsou charakteristické „pozitivní adaptace“, „pasivní adaptace“ a „instrumentalizace situace“. Pasivní zvládnání situace může vést až k „naprosté rezignaci“, která byla vymezena již jako defenzivní způsob zvládnání. Za další defenzivní způsoby byly považovány: „únik z reality“, „uvolnění“ a „pojďme s tím něco dělat“, které předjímají neakceptaci své situace. Posledním popisovaným defenzivním způsobem, objevujícím se v situaci naprostého sociálního propadu, byla „záměrná exkluze“.

V poslední části textu autorka představila dva stěžejní modely podporovaného bydlení: model „Bydlení až po přípravě“ a model „Bydlení především“. Byly představeny odlišné principy, na jejichž základě fungují. Autorka uvedla rizika úzkého chápání modelu „Bydlení především“ a začínající diskusi širšího pojetí daného modelu, odrážející se v „Housing led“ politikách. Na základě popisů obou modelů se autorka zamýšlela nad jejich propojením s typologií ETHOS. Dále vymezila způsoby zvládnání životních situací ohrožení ztrátou bydlení a bezdomovectví na základě práce s fázemi sociální diskvalifikace, způsoby jejich zvládnání a kategoriemi ETHOS. Zvláště se věnovala

reflexi modelů „Bydlení až po přípravě“ a „Bydlení především“, životním situacím a způsobům zvládnání uplatňovaným v jejich rámci. Autorka došla k závěru, že model „Bydlení především“ reflektuje ty způsoby zvládnání, které model „Bydlení až po přípravě“ nemá prostor uchopit, konkrétně se jedná o způsoby: „záměrná exkluze“, „uvolnění“, „únik z reality“, „pojďme s tím něco dělat“. Specificky tento model pracuje s fází roztržky, kdy osoby z této fáze posouvá téměř okamžitě do trvalého, nájemního bydlení. Využití modelu „Bydlení až po přípravě“ je v české praxi sociální práce značně rozšířené. Realizuje se prostřednictvím víceetapového bydlení, které je v českém prostředí reprezentováno službami azylového domu a tréninkového bydlení. V této souvislosti je tedy na místě reflektovat, že tento způsob práce je schopen reagovat na způsob zvládnání „vyhýbání“, ovšem v případě, že existuje jeho propustnost shora dolů, tedy je možné začít pracovat s osobami ohroženými ztrátou bydlení ještě v době před vystěhováním či před ztrátou domova. Autorka textu vnímá nutnost realizace preventivních opatření ztráty bydlení, tak jak jsou navrhovány „Koncepty prevence a řešení problematiky bezdomovectví v ČR do roku 2020“ (MPSV, 2013). Z textu je také patrné, že model „Bydlení až po přípravě“, implementovaný v českém prostředí, reaguje na fázi závislosti, kdy mnoho jedinců pobývá přechodně na azylovém domě. Právě toto přechodné ubytování může způsobovat komplikace v momentě, kdy je odchod z takového zařízení odkládán, například z důvodu nedostatku kapacit adekvátního samostatného bydlení. Důsledkem totiž může být reprodukce některých způsobů zvládnání či přímo jejich utváření, zejména pokud se jedná o „zasloužilé chudé“, „diskreditaci druhých“, „pasivní adaptaci“ či „naprostou rezignaci“. V teoretické rovině se můžeme zamýšlet nad tím, zda by uplatnění modelu „Bydlení především“ těmito způsobům zvládnání předcházelo. „Bydlení především“ se však zatím v České republice nevyužívá. Proto autorka konstatuje, že současné modely řešící obtíže s bydlením reflektují různorodost životních situací a způsoby jejich zvládnání specificky v českém kontextu pouze částečně. Zajímavé by jistě bylo výzkumné rozpracování těchto tvrzení. Navíc, pro implementaci „Bydlení především“ do české praxe pro efektivní fungování

„Bydlení až po přípravě“ text podtrhuje jako důležité adekvátní nájemní bydlení. V této souvislosti autorka uvedla postoje sociálních pracovníků k možnosti ovlivnění sociální či bytové politiky zdola nahoru. Autorka si klade otázku, zda je možno se nechat na této úrovni inspirovat některými ze způsobů zvládání užívanými „klienty“ sociální práce, konkrétně způsobem „pojdme s tím něco dělat“, pro který je typické „hlasitě“ vyjádření nesouhlasu s danou situací a aktivní jednání za účelem změny daných podmínek.

Seznam literatury

- BUDOWSKI, M., TILLMANN, R., KEIM, W., AMACKER, M. **Conceptualizing “precarious prosperity”: Empirical and theoretical elements for debate.** *International Journal of Comparative Sociology*, 2010, roč. 51, č. 4, s. 268–288. Dostupné na WWW: http://apps.webofknowledge.com/full_record.do?page=2&qid=3&log_event=no&viewType=fullRecord&SID=4CA542%40C99nG-6h2l9FI&product=WOS&doc=17&search_mode=Refine [on-line] [17. 5. 2013]
- BUSCH-GEERTSEMA, V., SAHLIN, I. **The Role of Hostels and Temporary Accommodation.** *European Journal of Homelessness*, 2007, roč. 1, s. 67–93.
- BUSCH-GEERTSEMA, V. **The Potential of Housing First from a European Perspective.** *European Journal of Homelessness*, 2012, roč. 6, č. 2, s. 209–216.
- BUSCH-GEERTSEMA, V. **Housing First Europe: Final Report**, 2013. Dostupné na WWW: <http://www.servicestyrelsen.dk/housingfirsteurope> [on-line] [30. 6. 2013]
- EDGAR, B., DOHERTY, J., MEERT, H. **Access to Housing: Homelessness and vulnerability in Europe.** Bristol: The Policy Press, 2002.
- EDGAR, B., MEERT, H. **Fourth Review of Statistics on Homelessness in Europe. The ETHOS Definition of Homelessness.** Brussels: FEANTSA, 2005.
- FELTON, B. **Innovation and implementation in mental health services for homeless adults: A case study.** [on-line] Springer Science & Business Media, 2003 [cit. 6. 11. 2013] Dostupné z: <http://search.proquest.com/docview/228336878?accountid=16718>
- GOJOVÁ, A. **Bez(mocná) sociální práce?** Habilitační práce, Ostrava: FSS OU, 2012.
- HRADECKÝ, I. a kol. **Definice a typologie bezdomovství.** [on-line] Praha: Naděje, o. s., 2007 [cit. 9. 12. 2013] Dostupné z: <http://nadeje.cz/vz/dtbezdm.pdf>
- KELLER, J. **Posvícení bezdomovců.** Praha: Sociologické nakladatelství, 2013a.
- KELLER, J. **Exkluze jako sociální problém a jako otázka metodologická.** Ostrava: OU, 2013b.
- LEISERING, L., LEIBFRIED, S. **Time and Poverty in Western Welfare States.** Cambridge: University Press, 1999.
- LINDOVSKÁ, E. **Způsoby zvládání ohrožení chudobou a chudoby.** In GOJOVÁ, A., GOJOVÁ, V., ŠPILÁČKOVÁ, M. (eds.) *O způsobech zvládání chudoby z perspektivy rodin – podněty pro sociální práci.* Ostrava: OU, v tisku pro rok 2014.
- LUX, M., MIKESZOVÁ, M., SUNEGA, P. **Podpora dostupnosti bydlení pro lidi akutně ohrožené sociálním vyloučením – mezinárodní perspektiva a návrhy opatření v ČR.** Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2010.
- MAREK, J., STRNAD, A., HOTOVCOVÁ, L. **Bezdomovectví v kontextu ambulantních sociálních služeb.** Praha: Portál, 2012.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. **Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v ČR do roku 2020.** [on-line] Praha: MPSV, 2013 [cit. 18. 11. 2013]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/16157/koncepce.pdf>
- PAUGAM, S. **La disqualification sociale. Essai sur la nouvelle pauvreté.** Paris: PUF, 1991.
- PLEACE, N. **The Ambiguities, Limits and Risks of Housing First from a European Perspective.** *European Journal of Homelessness*, 2011, roč. 5, č. 2, s. 113–127.
- SIROVÁTKA, T. **Sociální dávky a jejich příjemci: na „sociální trampolině“, nebo ve slepé uličce?** *Sociologický časopis*, 2000, roč. 36, č. 2, s. 181–199.
- TSEMBERIS, S. **Housing First: The Pathways Model to End Homelessness for People with Mental Illness and Addiction.** Minnesota: Hazelden, 2010.
- VAN DER LAND, M., DOFF, W. **Voice, exit and efficacy: dealing with perceived**

neighbourhood decline without moving out.

Journal of Housing and the Built Environment, 2010, roč. 25, s. 429–445. Dostupné na WWW: repository.tudelft.nl/assets/uuid:336985b-d-86db.../vander_Land.pdf [on-line] [30. 6. 2013]

WADSWORTH, M. E. **Working with Low-income Families: Lessons Learned from Basic and Applied Research on Coping with Poverty-related Stress.** *Journal of Contemporary Psychotherapy*, 2012, roč. 42, č. 1, s. 17–25.

Poznámky

- 1 Text vznikl v rámci realizace projektu *Rozšíření a rozvoj vědeckovýzkumného týmu Ostravské univerzity, Fakulty sociálních studií*, číslo projektu: CZ.1.07/2.3.00/20.0080, který je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.
- 2 Kontaktní adresa:
Fakulta sociálních studií
Ostravská univerzita v Ostravě
Fr. Šrámkova 3, Ostrava, 709 00
E-mail: eliska.lindovska@osu.cz
- 3 Finální podoba dokumentu ještě není známa. MMR a MPSV chtějí návrh předložit do konce roku 2013 vládě ke schválení.
- 4 Pro české prostředí je tato typologie podrobně rozpracována Hradeckým a kol. (2007).
- 5 V České republice např. domovy se zvláštním režimem.
- 6 Toto schéma se týká případů individuální

exkluze. Sociální vyloučení může mít i kolektivní podobu, v takovém případě je možno mluvit o ghettoizaci (Keller, 2013b).

- 7 Jednotliví autoři užívají různorodou terminologii vážící se ke způsobům zvládání (včetně pojmů „strategie zvládání“, „strategie přežití“, „copingové strategie“). Po metodologickém exkurzu k pojmu strategie byl pro účely tohoto textu zvolen termín způsoby zvládání, vzhledem k tomu, že strategie je vymezena jako vědomý, dlouhodobý plán činností, zaměřený na dosažení cíle, kdy k cíli vede několik možností. Pojem způsoby zvládání se jeví jako zastřešující termín popisu jednání dané cílové populace, výstižněji charakterizuje jejich žitou realitu.
- 8 S texty uvedených francouzských autorů nebylo vzhledem k jazykovým kompetencím autorky možné pracovat jako s primárními zdroji. Publikace jsou dostupné pouze ve francouzském jazyce. Proto byl text diskutován s francouzsky mluvícím členem týmu a informace čerpány z jeho zatím nepublikovaného díla, které se zdrojovou literaturou pracuje.
- 9 Známy také jako „Housing ready“, „Continuum of Care“ model či „Vícetupňové bydlení“.
- 10 Rozšířený pod názvem „Housing First“.
- 11 V AJ originále „Harm reduction“.
- 12 Uzdravení v kontextu psychiatrické rehabilitace.
- 13 V překladu „Bydlením vedené“ politiky.

Kateřina Kolářová (ed.): Jinakost, postižení, kritika. Společenské konstrukty nezpůsobilosti a hendikepu. Praha: SLON, 2012.

Minulého roku vyšla u nás první antologie textů myšlení pojmenovaného disability studies a představujícího nové pojetí mentální i fyzické ne/způsobilosti člověka. Disability studies se zaměřují na analýzu stávajícího pohledu na lidskou jinakost, který ji interpretuje jako „nenormalitu“ a protipól našeho pokroku. Autoři textů této antologie vycházejí z rozmanitých pozic a zaměřují se na odlišné ne/způsobilosti, je však možné najít i společnou nit celé knihy. Tou je alternativa k současnému hegemonickému pohledu na tělesnou i mentální jinakost, který ji medikalizuje, patologizuje a zbavuje sociokulturních souvislostí.

V úvodu knihy editorka toto myšlení představuje a přibližuje jeho metodu a pojmosloví. Knihu i jednotlivé kapitoly doprovází texty Eliho Clara, kultovní osobnosti disability. Jeho první text reflektuje naše běžná pojmenování pro „postižené“. Tuto beletrizovanou analýzu dokresluje následující esej Lannarda J. Davise, nabízející historický pohled na vývoj moderních představ normality a normativity. Oba fenomény autor zasazuje do doby rozvoje statistiky, fascinace Gaussovou křivkou a kontextu eugeniky. Davis představuje vznik novodobého ideálu člověka, jeho společenského imperativu a představ lidské zdokonalitelnosti. Vznik tohoto ideálu spojuje se vznikem normativních představ o lidském těle. Na šíření ideologie normality poukazuje tento autor analýzou literatury 19. a 20. století a zároveň naznačuje potřebu objevování alternativních forem uvažování o všem, co z takto chápané normality vybočuje.

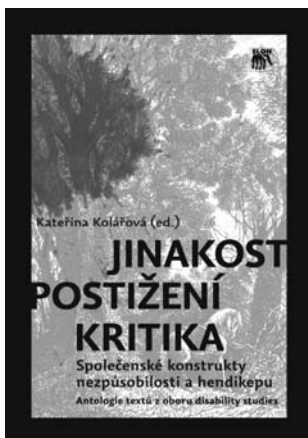
Esaj Shelleyho Tremaina patří mezi nemálo textů knihy odkazujících se na studie M.

Foucaulta věnující se analýze novodobých mocenských systémů. Foucaultovská biomoc naturalizuje své objekty a vtiskuje jim ahistorickou, materializovanou povahu. Tato moc člověka kategorizuje a vyvíjí tak na něj tlak k adopci identity, díky níž se pro ni stává ovladatelnějším. Hendikep chápe Tremain jako naturalizovaný produkt společnosti, skrze nějž působí její disciplinující moc. Hlavní program disability tedy vidí tento autor v odhalování disciplinární povahy našich identit a ve zpochybnění kategorizace hendikepů do přirozených jevů, a to v diskurzech politických, vědeckých i lékařsko-právních.

Vztahem normality a normativity uvnitř společenského kontextu se zabývá i Anne Waldschmidt, která analyzuje normalitu jako paradigma společnosti 20. století pronikající do všech oblastí našeho běžného života. Své myšlenky vsazuje do praxe moderní genetické diagnostiky a poradenství. Zmiňuje proměnu počtů, těhotenství a porodu, během níž tyto události lidského života ztratily povahu nevypočitatelnosti a byly zahrnuty do statisticky uchopitelných objektivních jevů. Přátelsky vyhlížející normalita zakořeněná v moderní genetice se tak v našem životě nepozorovaně proměňuje v tvrdou normativitu.

Riziko se stává statisticky vymezenou, objektivní racionalitou genetické diagnostiky, možností ovládat naši budoucnost a z nahodilých událostí lidského života vytvářet „nehody“. Nelze však přehlédnout, že tyto normalizační strategie nabízející nám životní „pojištění“ a apelující na naši svobodu jsou zároveň proklamací eugenického myšlení.

Ovládání rizik jako prostředek foucaultovské biomoci užívající nástroje, jakými jsou statistiky,

demografie a nejrůznější měření, představuje i práce Dana Goodleyho. Goodley pomocí řečové analýzy ve výzkumech mentálně „postižených“ ukazuje, že hendikep rozuměný jako lékařsko-vědecký jev odpovídá tezí institucionálně konstruované biomoci. Svá východiska autor hledá v myšlení dismodernismu, nahlížejícím lidskou identitu jako tvárnou veličinu, vsazenou do diskurzivní společnosti.

Zajímavá je i úvaha o akademičnosti disability v textu Sharon L. Snyder a Davida T. Mitchella. Podle těchto autorů dnešní obory snaží se o vztah s „postižením“ (spec. pedagogika, medicína aj.) zakládat svou existenci na interpretaci postižení jako nedostatku, jenž je třeba napravit. Tímto však vedou k nutné primitivizaci vlastníků těchto jinakostí a prezentaci „postižení“ jako odlišnosti, která má být odstraněna. Moderní věda, snažící se o empirické uchopení lidské odlišnosti, nalezené jinakosti hierarchizuje a normativně klasifikuje. Proto autoři tohoto textu vidí naději v neinstitucionalizované formě disability, která podle nich snáze destabilizuje dosavadní diskurzy ne/způsoblosti a poskytne reflexi příslušným vědním oborům.

Texty této knihy nabízejí i velmi podnětný pohled na lidskou identitu inspirovaný vším, co člověka činí člověkem, identitu zahrnující i lidskou zranitelnost a vztahovost, jež ji vsazuje do širokého sociálního a kulturního kontextu. Lidskou slabost a zranitelnost nenahlížejí jako vymýcenínutnou. Jde o lidskou zkušenost, které se vyhne jen málokdo z nás. Disability neopomíjí ani téma pálící současné západní společnosti. Všichni zainteresovaní na bolavém stavu péče o staré a dementní u nás nezůstanou nezasaženi příspěvkem Anne Davis Basting. Autorka představuje velmi zajímavý divadelní projekt Time Slips. Cílem projektu byla motivace lidí s Alzheimerovou chorobou k sebevyjádření a zachycení složitosti jejich zkušenosti. Jde o napínavou práci ukazující na stále přítomnou jedinečnost identit těchto lidí, která již není závislá na fenoménech času a paměti. Anne Davis Basting vychází z předpokladu existence našich já jako nutné vztahové, což se pokouší zmíněným projektem prakticky aplikovat. Projekt je snahou o lepší vnímání zkušenosti demence, zapojení nemocných i pečujících do společného sebevyjádření, které tyto lidé postrádají, a nabídnout jim tak podle autorky malé pozitivní východisko ze situace, která ho na první pohled postrádá.

Disability studies mají mnoho feministických východisek, nezapomínají však ani na jiná pohlaví. V této antologii je to esej Toma Shakespeara, která nahlíží vztah maskulinity a postižení. Ukazuje, nakolik tradiční pohled, postrádající jinou interpretaci maskulinity než jako neodmyslitelně silné a nezranitelné, znamená pro ne/způsobilé muže domnělou ztrátu mužství. Maskulinita založená na negaci slabosti člověka je nepochybně motivem k přehodnocení genderových vztahů a s tím souvisejícím pohledem na lidskou zranitelnost.

Vztah gendru a postižení je v antologii nahlédnut i z menšinového pohledu. Robert McRuere otvírá problematiku ideologie heterosexuality jako kultu moderní doby. Podle něj je heterosexuality postavená na post „normálního“ vztahu mezi pohlavím a opozice vůči homosexualitě i transsexualitě spoluutváří ideologii konceptu tělesné zdatnosti. Své myšlenky autor velmi zajímavě prezentuje prostřednictvím sociokulturní analýzy moderního filmu.

Čtení této knihy odkrývá rozmanité oblasti lidské jinakosti a vkládá je do reálného sociálního kontextu společenských manipulací. Tak i závěr knihy nabízí odhalení společenských tlaků, proklamujících spojení jinakosti či nezpůsoblosti s pocitem ohrožení uvnitř společnosti. Susan M. Schweik otvírá téma vztahů etnicity, rasového myšlení a sociálního dojmu nejistoty. Tělesnou i mentální deformovanost klade do souvislosti pocitů ohrožení integrity státního občanství. Na příkladu Spojených států ukazuje vztah přistěhovalectví a nabourávání společenského ableismu a posílení biologicky zdůvodněného rasismu. V protiromské náladě u nás může tento text nabídnout zamyšlení nad tím, nakolik i my kopírujeme separování ne/způsobilých a proklamaci normality, zdraví a pokroku prostřednictvím vytvářené mytologie, v níž odlišnost, ne/způsoblost a nevzhlednost vystupují jako patologie pocházející zvenčí či odněkud, odkud se nás samotných netýkají.

Tuto knihu by lidé ze sociálních disciplín nepochybně neměli přehlédnout. Je pohledem do samotného nitra působnosti sociální práce a připomíná nesmírnou šíři této oblasti, která se patrně procesem demedikalizace některých jevů ve společnosti stane ještě rozlehlejší.

Karolína Šípková

Hana Haškovcová, Jindra Pavlicová: Ošetrovatelství: ideály a realita v ambulantní péči. Praha: Galén 2013.

V roli ambulantního pacienta se ocitá čas od času každý z nás už od dětských let a předáváme si vzájemně mnoho zážitků a půvabných nebo méně půvabných historek z lékařských ambulancí. Je však jen málo publikací, které by tyto zkušenosti mapovaly, natožpak aby těmto zkušenostem byl dán vědecký rámec a vědecké pozadí. Přitom jde o téma důležité, provázané s životy nás všech. I z toho důvodu osobně oceňuji, že letos na podzim vydalo nakladatelství Galén další knihu profesorky lékařské etiky Heleny Haškovcové právě z prostředí ambulantní ošetrovatelské péče. Tentokrát autorka přizvala ke spolupráci zkušenou zdravotní sestru Jindru Pavlicovou.

Kdo zná velmi čtené tituly Heleny Haškovcové, tak také ví, že se pochopitelně zabývá zejména tématy lékařsko-etickými, ale věnuje se i tématům z oblasti gerontologie, thanatologie a dalším oborům. Nicméně recenzovaná kniha *Ošetrovatelství: ideály a realita v ambulantní péči* je zatím jedinou knihou, v níž se H. Haškovcová zabývá tématem ošetrovatelské péče z perspektivy lékařské ambulance.

Spoluautorka Jindra Pavlicová, která je mimo jiné členkou prezidia a místopředsedkyní nefrologické sekce České asociace sester, jejíž přínosy při zavádění dialyzačního ošetrování do ČR jsou velmi významné a která získala např. cenu Florence Nightingale v r. 2010, a to za rozvoj ošetrovatelství, napsala první a kratší kapitulu této

knihy. Část má výmluvný název *Ošetrovatelství a ideály*. V ní autorka propracovaně a stručně uvádí čtenáře do teorie, myšlenkových a vzdělávacích základů pro kvalitně prováděnou sesterskou práci a jejich historického vývoje. Popisuje také změny v pohledu na vzdělávání sester v ČR po roce 1989. J. Pavlicová uvádí, že všechny tyto změny mají sloužit ke zkvalitnění péče a k plné spokojenosti pacientů.

Na tuto teoretickou část navazuje H. Haškovcová kapitolou souhrnně nazvanou *Ošetrovatelství a realita*. Nejprve se v ní stručně a obecně zabývá vztahem všeobecných sester a pacientů a jejich vzájemnou komunikací. V podkapitole s názvem *Realita v ambulantní péči* prezentuje H. Haškovcová 16 drobných, ale pro ambulantní péči vypovídajících kasuistik, v kterých sama vystupuje v roli pacienta. Za každou z kasuistik následuje komentář, který vždy obsahuje i historická ohlédnutí a dále

pak doporučení pro praxi. Před stručným závěrem knihy nechybí ani Slovo o etice a také úvaha o tom, zda jsou nebo nejsou sestry chybující, a úvaha o faktu, že ne všechny sestry jsou stejné.

Knihy je kvalitním materiálem pro všechny, kteří se připravují na povolání všeobecné sestry, stejně tak pro ty, kteří již ve zdravotnictví pracují. Zdrojem inspirace ale může být i pro další pracovníky nelékařských oborů působících ve zdravotnictví, ale i v jiných příbuzných odvětvích. Zdravotnictví a sociální péče

Helena Haškovcová
Jindra Pavlicová

Ošetrovatelství: ideály a realita v ambulantní péči

GALÉN

si často pečlivě střeží vlastní oborové hranice, avšak ty by neměly být vedeny ostře, protože problematiky se mnohdy prolínají. Ten, kdo je vážně nemocen, může vykazovat i mnoho sociálních potíží a ten, kdo se ocitl v určité sociální krizi, mívá i zdravotní problémy. Kniha *Ošetřovatelství: ideály a realita v ambulantní péči* nemá ambici tyto provázanosti reflektovat, ale obsahuje mnoho obecnějších zásad patřičné komunikace a pravidel profesionálního a přitom citlivého vztahování k pacientům/klientům. Tyto zásady lze přenést a aplikovat v širokém okruhu zdravotně-sociálních i čistě

sociálních profesí. Kniha může pomoci odborníkům z různých odvětví zvnitřnit si správné postoje k určité cílové skupině a tyto postoje se pak promítnou do vlastního vystupování a chování k těmto potřebným.

O paní profesorce H. Haškovcové je známo, že má dar „lehkého pera“, ostatně byla za tuto dovednost oceněna, a i proto je možné knihu doporučit i širšímu spektru čtenářů.

Alice Holečková,
Fakulta humanitních studií UK Praha

Stanislava Lištiak Mandzáková: Sexuální a partnerský život osob s mentálním postižením. Praha: Portál, 2013.

Kniha se zaměřuje na dosud poměrně tabuizované téma sexuality osob s mentálním postižením (MP) a jejich sexuální a partnerský život. Je určena pracovníkům tzv. pomáhajících profesí (pracovníkům v sociálních službách, sociálním pracovníkům, speciálním a sociálním pedagogům aj.) i rodičovské veřejnosti a studentům humanitních oborů.

Kladem knihy je její čtivost, srozumitelnost a vyváženost teoretických či odborných východisek i konceptů, výzkumných zjištění a reflektované praxe ze života osob s MP.

Autorka se věnuje vymezení a vysvětlení adekvátní terminologie a následně se zabývá postoji k sexualitě osob s MP i jejich vývojem. Dále věnuje pozornost východiskům, determinantům, polemikám a výzkumům týkajícím se sexuality a partnerských vztahů osob s MP. Přitom zmiňuje i specifika této problematiky v podmínkách ústavní péče. Přestože se výzkumná zjištění týkají především situace na Slovensku, jsou interpretované poznatky cenné a ilustrativní, neboť lze říci, že

jsou v intencích se situací v ČR, resp. jí odpovídají. Samostatnou kapitolu autorka věnuje rizikům sexuality osob s MP z hlediska zneužívání, vykořisťování, etických aspektů a sexuálně přenosných chorob. Trochu nelogicky sem zařazuje i homosexualitu, což je poněkud matoucí. Jednak proto, že moderní společnost považuje heterosexuální i homosexuální vztah za rovnocenné, a také proto, že homosexuální chování lidí s MP nemusí být symptomem, projevem jejich homosexuální orientace. Je třeba rozlišovat mezi vrozenou homosexuální, popř. transsexuální (jedinec není v souladu se svým tělem, cítí se jako osoba opačného pohlaví) orientací a „pseudohomosexualitou“, kdy se jedinec sexuálně zajímá o osoby stejného pohlaví, protože mu chybí zkušenosti s heterosexuálním vztahem a jinou možnost nemá. Autorka zjevně

klade důraz na přiměřenou a včasnou sexuální výchovu, přičemž zdůrazňuje její potřebnou interdisciplinaritu a poukazuje na přínos zahraničních zkušeností. V závěru knihy pak autorka přináší návrh koncepce sexuální výchovy osob s MP na Slovensku, která může být podnětná i pro českou praxi v této oblasti.

Celkově lze konstatovat, že se jedná o velmi podárenou a potřebnou publikaci, která zaujme i podnítí k zamyšlení a tím i může přispět ke zkvalitnění života osob s MP v oblasti sexuálního prožívání a sebevyjádření. Sekundárním kladem knihy je i rozsáhlá bibliografie, což usnadní práci těm, kteří se touto tematikou hlouběji zabývají.

Libor Novosád,

poradenský speciální pedagog a sociální pracovník

Oprava chyby a omluva

V čísle 3/2013 jsme na straně 108 zveřejnili recenzi knihy: Arnošt Smolík, Zdeněk Svoboda a kol.: Etopedické propylaje I. – Aktuální otázky systému náhradní výchovné péče o jedince s poruchou chování. Autorem recenze není Anna Žilová, ale Angela Almašiová z Katedry sociální práce Pedagogické Fakulty, Katolické univerzity v Ružomberku. Za tuto chybu se omlouvám.

Roman Baláz

Inzerce

odborný časopis

sociální služby

MĚSÍČNÍK ASOCIACE POSKYTOVATELŮ SOCIÁLNÍCH SLUŽEB ČR

pro zřizovatele a poskytovatele sociálních služeb, pracovníky v sociálních službách a ve veřejné správě, studenty, uživatele sociálních služeb a jejich blízké v České republice a na Slovensku

Aktuality APSS ČR, sociální péče, zdravotní péče, rozhovory, reportáže, okénko do světa, ekonomika a řízení, projekty, vzdělávání, legislativa, zprávy a zkušenosti poskytovatelů.

CENA

jednotlivé číslo: 50 Kč / 2 €
letní dvojčíslo: 69 Kč / 2,6 €
roční předplatné (10 čísel): 538 Kč / 21,6 €
sleva 30 % pro studenty a příbuzné uživatelů sociálních služeb

KONTAKTNÍ INFORMACE

Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR
Vančurova 2904, 390 01 Tábor
tel.: 381 213 332, 606 832 551
e-mail: sefredaktor@apsscr.cz

OBJEDNÁVKY

v České republice:
SEND Předplatné, s. r. o.
www.send.cz (Časopisy odborné)

na Slovensku:
MAGNET PRESS, Slovakia, s. r. o.
www.press.sk (Časopisy/Odborné časopisy)

členské organizace APSS ČR objednávají prostřednictvím kanceláře asociace na e-mailu tajemnice@apsscr.cz

Psí asistenti a jejich výcvik

Změní se financování sociálních služeb?

Najdete nás i na Facebooku.

www.socialnisluzby.eu

Zprávy z ASVSP

Občanství, sociální práce
a soudobá společnost.
Konference ke dvacátému
výročí založení ASVSP

asvsp
asociace vzdělavatelů
v sociální práci

Zleva: Jan Sokol, Oldřich Chytil, Libor Musil, překladatel, Malcolm Payne a Alois Kříšťan

V Českých Budějovicích jsme se dne 7. listopadu 2013 setkali na konferenci konané k dvacátému výročí založení Asociace vzdělavatelů v sociální práci. ASVSP byla zaregistrována 6. 10. 1993 v registru zájmových sdružení právnických osob u Jihočeského kraje, jako nástupnická organizace původní Unie vysokoškolských a vyšších odborných učilišť sociální práce. Výroční konferenci pořádaly tři subjekty, ASVSP, Teologická fakulta a Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích; záštitu nad konferencí převzal rektor Jihočeské univerzity profesor Libor Grubhoffer.

ASVSP sdružuje dnes přes 30 subjektů poskytujících alespoň tříleté pomaturitní vzdělání v sociální práci. Cílem založení asociace před dvaceti lety bylo ustanovit, sjednotit a posléze zkvalitňovat vzdělávání v sociální práci. Zakladatelky a zakladatelé s tím začínali v době, kdy v Československu sociální práce v dnešním pojetí vlastně neexistovala, měli však své vize a příklady z náhle dostupného zahraničí a mohli navazovat na bohatou tradici meziválečné a těsně poválečné sociální práce, která

však byla po roce 1950 značně utlumena. K dosažení cíle vznikly během uplynulých dvou desetiletí na půdě Asociace čtyři účinné nástroje: Minimální standard, konzultace, časopis a sekce vzdělávání. Minimální standard si během doby získal autoritu i ve státní správě a prochází stále inovačními diskusemi, konzultace byly co do formy také inovovány, k časopisu se postupně připojily velmi navštěvované webové stránky a sekce vzdělávání zahájila činnost v letošním roce. Z uvedeného je zřejmé, že Asociace za dvacet let prošla vývojem, že je živým organismem, kde právnické osoby zastupují konkrétní činy a nápadití lidé, jimž za existenci ASVSP patří oprávněný dík. Dík patří i řadě našich škol, které činnost ASVSP různě podporovaly – finančně, poskytnutím prostor, umožněním činnosti svých zaměstnanců a dalšími způsoby.

Ke stanovení tématu konference nás inspirovala Evropská unie, která pro letošní rok vyhlásila téma citizenship, občanství. I naši Asociaci můžeme chápat jako výraz občanství či občanské společnosti, pokud chápeme občanskou společnost jako prostor, kde se

jednotlivé školy sdružují za určitým cílem. Uspořádání a formát konference jsme diskutovali ve výkonné radě i na valné hromadě v Ostravě, kde došlo ke konsenzu o základní koncepci, o jejíž uskutečnění se staral organizační výbor – Mirka Nečasová, Alois Křišťan, Tatiana Matulayová a David Urban.

Konferenci jsme koncipovali do 4 přednáškových bloků. V první přednášce *Historie ASVSP jako občanské organizace* Oldřich Chytil ukázal, jak téma občanství uskutečnili v devadesátých letech zakladatelé Unie a později Asociace, jaké cíle sledovali, co konkrétního udělali pro to, aby obor sociální práce získal dnešní podobu. Ve druhé přednášce *Sociální pracovníci v ČR a občanství v postmoderní české společnosti* se Libor Musil soustředil na otázku současnosti, co pro sociální práci jako obor vyplývá z charakteristiky současné společnosti, na otázku souvislosti fenoménu občanství s aktivitami sociálních pracovníků, které by přispěly k profesní vyhraněnosti oboru. Ve třetí přednášce *Social Work and Citizenship in Europe* nás Malcolm Payne uvedl do evropského kontextu, představil občanství jako součást lidské identity a na konkrétním příkladě ze sociální práce v hospici (se zapojením dětí, jejich rodičů, učitelů atd.) ukázal, jak je možno tuto složku lidství uchopit. Poslední přednáškou *Soudobé občanství očima filozofie* Jan Sokol přiblížil vznik a význam pojmu občanství; to se utvářelo ve společenských proměnách, ve kterých narůstala důležitost sociální otázky, a formovala se tedy i profese, která se jí zabývá. Úvahy o zvláštnostech českého vývoje občanství, které na přednášce zazněly, přináší i esej Jana Sokola na jiném místě v tomto časopise.

Libor Musil při prezentaci.

Oldřich Chytil hovoří o historii ASVSP.

Předpokládáme, že přednášky budou k dispozici na webu časopisu Sociální práce / Sociálna práca v sekci Vzdělávání – Přednášky on-line.

Přednášky byly doplněny diskusemi, pohledem do historie očima aktérů a panelovou diskusí všech přednášejících. V bloku věnovaném historii jsme zhlédli v dokumentárním videosnímku vzpomínky Iva Možného vztahující se k počátkům Asociace a příspěvek patrně nejstarší členky Asociace, jednadesátileté paní Evy Titěrové. Video vzniklo ve spolupráci se studenty žurnalistiky FSS MU. Kromě videa přispěli svým pohledem účastníci konference Jana Šemberová, Jana Dvořáková a Pavel Vozábal.

Konferenci pozdravili osobně, v zastoupení či dopisem kromě rektora JU děkanka a děkan spolupracujících fakult (Valérie Tothová a Tomáš Machula) a předsedkyně Správné rady Asociácie vzdelávateľov v sociálnej práci na Slovensku Beáta Balogová.

Jedním ze znaků konference bylo i to, že na ní došlo k setkání řady osobností, které v uplynulých desetiletích stály u zrodu vzdělávacích institucí – ať fakult, či vyšších odborných škol (Jana Šemberová, Jan Sokol, Oldřich Chytil, Jana Dvořáková, Karla Veselá, Vladislava Šídllová, Jan Dočkal, Pavel Vozábal, Martin Bednář, Jarmila Rollová, Hana Thielová a další). Snad i neformální kuloárové setkávání s lidmi, kteří vyjádřili své občanství angažovaností v položení základů vzdělávacích institucí, působí formačně na ty, kdo jsou tomu otevření, což je pak nezanedbatelným přínosem celé akce.

S díky za účast všem.

Alois Křišťan

Zprávy z ASVSP

Zpráva o průběhu Valné hromady Asociace vzdělavatelů v sociální práci ze dne 8. listopadu 2013 v Českých Budějovicích

Na podzimní valné hromadě, tentokrát konané v Českých Budějovicích, se setkali zástupci členských vysokých škol a vyšších odborných škol. Věnovali se především otázkám, které se vážou k vydávání odborného časopisu Sociální práce / Sociálna práca. Předseda ASVSP referoval o novém uspořádání redakční rady časopisu a o statutu redakční rady. Šéfredaktorem byl zvolen prof. PhDr. Libor Musil, CSc., z FSS MU v Brně.

Dále byla představena koncepce sekce vzdělávání a členové zhodnotili realizovanou konferenci k 20. výročí založení ASVSP. Nabídka kurzů je zveřejněna na webových stránkách asociace.

Členové ASVSP volili nové složení Konzultační skupiny odborníků v sociální práci, kteří prostřednictvím konzultací garantují naplňování Minimálního standardu vzdělávání v sociální práci. Valná hromada byla seznámena s výsledky konzultací na jednotlivých školách v roce 2013. Na základě výsledku konzultací bylo změněno členství z přidruženého na řádného člena Fakultě zdravotnických studií Univerzity Pardubice a Fakultě sociálně ekonomické Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem.

Bohatá diskuse proběhla k předloženému návrhu aktualizace standardu Supervize, na základě které bylo doporučeno jeho dopracování.

Nelze opomenout ani schvalování nového přidruženého člena ASVSP, kterým se stal Ústav zdravotnických studií z UTB Zlín se studijním oborem Zdravotně sociální pracovník.

VH vzala na vědomí zprávu PhDr. Marie Vorlové o činnosti RAROSP. Novým zástupcem

ASVSP v RAROSP byla zvolena Mgr. et Mgr. Radka Janebová, Ph.D.

Čestnými členkami ASVSP se za jejich dlouhodobou práci v asociaci a v souvislosti s ukončením jejich činnosti jako zástupců škol na valné hromadě staly paní Mgr. Jana Dvořáková ze Soukromé vyšší odborné školy sociální v Jihlavě a Mgr. Karla Veselá z Vyšší odborné školy ekonomické, sociální a zdravotnické, Obchodní akademie, Střední pedagogická školy a Střední zdravotnické školy v Mostě.

*Adéla Mojžíšová,
za Výkonnou radu ASVSP*

Zpráva ze Sekce vzdělávání ASVSP

V roce 2013 se uskutečnily dva semináře pořádané pod hlavičkou ASVSP tematicky zaměřené na postmoderní dobu a sociální práci a na možnosti využití případové konference v sociální práci s rodinami. V lednu 2014 plánujeme hned dva semináře: z oblasti supervize (v Praze) a práva (v Brně), v březnu potom seminář zaměřený na interaktivní didaktickou metodu nazvaný Romov je náš domov (v Olomouci) a v květnu seminář zaměřený na výuku etiky v sociální práci (v Praze). Rádi bychom i touto cestou povzbudili čtenáře k zaslání dalších námětů a také k rozšiřování informací o seminářích, které jsou otevřeny i zájemcům mimo ASVSP. Více informací najdete na www.asvsp.org.

*Mirka Nečasová,
vedoucí Sekce vzdělávání ASVSP*

Konference

Kyberpsycho: hrozby pro mladé uživatele internetu a mobilních technologií

V říjnu proběhla tradiční konference s netradičním názvem „KYBERPSYCHO“, pořádaná Národním centrem bezpečnějšího internetu a hlavním městem Praha. Konference byla zaměřena na prevenci a řešení kyberkriminality a elektronického násilí, páchaného především na dětech a mezi dětmi. V rámci již čtvrtého ročníku vzdělávacího projektu „Praha bezpečně online“ se na konferenci sešlo téměř 250 účastníků z celé ČR. Zejména pedagogům, sociálním pracovníkům, policistům atd. přednášelo 14 špičkových odborníků z různých oborů.

V několika tematických blocích se hovořilo o **projektech v oblasti kyberkriminality, o průzkumech a pedagogice, on-line násilí** namířeném proti pomáhajícím profesionálům, **dětské prostituci, oznamování sebevražd v on-line prostředí atd.** Konference zprostředkovala výzkumné poznatky významných českých pracovišť. Z dat projektu EU Kids Online (www.eukidsonline.net), do něhož se zapojilo 25 tisíc dětí a jejich rodičů z 25 evropských zemí, vycházel příspěvek doc. PhDr. Davida Šmahela, Ph.D., který pohovořil mj. o rozdílných pohledech dětí a rodičů na on-line chování a rizika internetu. Mezi odpověďmi obou zmíněných skupin existují určité rozpory. Například 8 % dětí deklaruje setkání s kyberšikanou, zatímco jen 4 % rodičů tvrdí, že jejich

dítě bylo vystaveno kyberšikaně. Zajímavostí je, že v některých jiných, českých průzkumech kladně odpovědělo přes 50 % dotazovaných dětí.

V bloku „Kyberpsycho, elektronické násilí a patologie“ řečníci hledali odpovědi na otázky: jak naložit s oznámením sebevražedných úmyslů on-line, co stojí v pozadí takového chování, jakou roli zde hrají pomáhající instituce? Vystoupení odrážela reálné dění v prostředí internetu a zároveň reagovala na statistiky Sdružení Linka bezpečí, které dokladují stoupající počet dětí a mladistvých hledajících pomoc v důsledku sebevražedných tendencí. Počet hovorů s dětmi na Lince bezpečí na téma sebevražd vzrostl na 1 100 v roce 2012 oproti 194 v roce 2007. Mgr. Peter Porubský, vedoucí Linky bezpečí, upozornil na vžitě představy o sebevražedných, např. „člověk, který o sebevraždě mluví, si nikdy nic neudělá“ anebo „mluvit s člověkem o jeho sebevražedných úmyslech znamená uspišit je“ – rozhovor naopak pomůže otevřít nové perspektivy.

Přítomní posluchači načerpali i mnoho dalších informací, inspiraci pro svoji práci a ocenili zejména praktický dosah akce. Podrobnosti lze nalézt na: konference.ncbi.cz/konference-praha-bol-2013/konference-praha-bezpecne-on-line-2013.html.

Lenka Eckertová,

Národní centrum bezpečnějšího internetu

Cena kvality v sociální péči

V Rytířském sále Senátu Parlamentu České republiky byli dne 19. listopadu 2013 vyhlášeni a oceněni vítězové *osmého ročníku Ceny kvality v sociální péči*.

Vyhlašovatelem soutěže je odborný časopis *Ošetrovatelská péče*, který se projektem Cena kvality v sociální péči snaží důstojně ocenit zaměstnance, kolektivy a zařízení tohoto sektoru. Slavnostní odpolední program proběhl pod patronací senátorky *Boženy Šekaninové*, členky Výboru pro zdravotnictví a sociální politiku. Dlouholetým partnerem projektu je Národní politika kvality.

Osobními dopisy všem vítězům poblahopřála první dáma, paní *Ivana Zemanová*.

Ceny byly nej kvalitnějšími poskytovateli sociálních služeb předány z rukou významných osobností veřejného života. Již tradičně byli oceněni také jednotlivci, kteří se zasazují o lepší fungování služeb sociálního sektoru. Celkem letos získalo šest zaměstnanců sociálních služeb Cenu sympatie.

Hlavní individuální ocenění, Osobnost roku v sociálních službách, převzal předseda Národní rady zdravotně postižených *Václav Krása*.

Vítězové hlavních kategorií

Cena kvality pro poskytovatele pobytových sociálních služeb pro seniory

Domov pro seniory Kamenec – Slezská Ostrava, p. o.

Čestné uznání:

Domov Pod Kavčí Skálou – Říčany

SKP Centrum, o. p. s. – Domov Simeon – Pardubice

Cena kvality pro poskytovatele terénních sociálních služeb pro seniory

Podané ruče, o. s. – Projekt OsA – Frýdek-Místek

Čestné uznání:

Centrum sociálních služeb Jablonec nad Nisou

Cena kvality pro poskytovatele sociálních služeb pro osoby se zdravotním postižením

Čestné uznání:

Domov pro osoby se zdravotním postižením
Barborka – Sociální služby města Kroměříže
Domov V Podzámčí – Chlumec nad Cidlinou

Cena kvality pro poskytovatele sociálních služeb pro osoby ohrožené sociálním vyloučením

Diecézní charita Brno – Rodinný sociální asistent – Oblastní charita Znojmo

Cena kvality pro poskytovatele sociálních služeb pro děti

Čestné uznání:

Dětské centrum Jilemnice

Cena sympatie

Vladimír Černý, šéfkuchař Domova u fontány
Přelouč

Iveta Blehová, sociální pracovnice v Centru J. J. Pestalozziho

Iveta Seifertová, vedoucí terénu PS Dvůr Králové nad Labem

Radoslava Glacnerová, vedoucí sestra Městského ústavu sociálních služeb Klášterec nad Ohří
Libuše Tieslová, koordinátorka PS Centra pečovatelských a ošetrovatelských služeb města Touškova

Miroslava Sedláková, vedoucí úseku přímé péče Domova Pohoda Bruntál

Všem vítězům blahopřejeme a děkujeme za jejich skvělou práci.

Generálním partnerem projektu je značka Depend společnosti Kimberly-Clark.

Partnery projektu jsou Acare, a. s., Audy, s. r. o., AdartComputers, s. r. o., AbbottNutrition a Národní politika kvality.

Mediálními partnery jsou *Diagnóza v ošetrovatelství*, *Gong*, *Helpnet*, *Neziskovky.cz*, *Sociální práce / Sociální práca* a *Sociální služby*.

Inzerce

E-shop: obchod.portal.cz

www.portal.cz

Insoo Kim Berg

Posílení rodiny

Základy krátké terapie zaměřené na řešení

V knize se objevují základní myšlenky krátké terapie zaměřené na řešení: odklon od problémů ve prospěch řešení; důraz na výjimky a na malé změny; zájem o klientovy cíle, jeho úspěchy i silné stránky; pravidla typu „nespravuj, co není rozbité“ či „dálej víc toho, co funguje“ atd. Zároveň jsou představeny mnohé „techniky“, např. zázračná otázka, měřicí otázky, skládání komplimentů, přerámování.

brož., 168 s., 299 Kč

Roman Pešek, Ján Praško, Petr Štípek

Kognitivně-behaviorální terapie v praxi

Autoři pojednávají o základech KBT, zabývají se terapeutickým vztahem, přenosy a protipřenosi, vyvracejí častou domněnku, že se KBT nezajímá o osobní minulost klienta, a pojednávají o hlavních terapeutických dovednostech při práci s kognitivními přesvědčeními, automatickými negativními myšlenkami, emocemi a tělem. Uváděné zkušenosti a doporučení demonstrují na příbežích z praxe.

brož., 232 s., 399 Kč

Eric Berne

Co řeknete, až pozdravíte

Transakční analýza životních scénářů

Životní scénáře nám svou výchovou předávají rodiče, takže nás v Berneho terminologii někdy přímo programují, a v době adolescence mohou vést k protestům ve formě „antis scénářů“, které však bývají stejně omezující jako původní scénáře. Proto autor přichází s návrhy, jak rodičovské programování léčit a vlastně tak změnit svůj osud.

brož., 448 s., 499 Kč

Pro Česko: Portál, s. r. o., tel. 283 028 203, e-mail: obchod@portal.cz

Knihkupectví Portál: Jindřišská 30, Praha 1 / Klapkova 2, Praha 8

Pro Slovensko: portalslovakia@stonline.sk, tel. 00421 910 995 655, www.portalslovakia.sk

portál

Zprávy

Série konferencí Přes bariéry II. o přístupném prostředí

Zdálo by se, že architektonické bariéry jsou tématem, které se dotýká jen úzké skupiny lidí. Většinou si v souvislosti s nimi vybavíme vozíčkáře nebo nevidomé. Pravda ale je, že přístupné prostředí je potřebou daleko širšího okruhu lidí a rozhodně je komfortnější pro všechny z nás. Bariéry jsou totiž limitující také pro ty, kteří mají hybnost omezenou jen krátkodobě, například si zlomili nohu nebo mají malé děti v kočárcích, a zejména znesnadňují život velmi početné skupině seniorů.

V duchu myšlenky, že přístupné prostředí je jednoznačnou výhodou pro každého, uspořádala Pražská organizace vozíčkářů v listopadu 2013 druhou ze série konferencí Přes bariéry. Tentokrát se konference zaměřovala na 4 aktuální témata: **Problematické mapování a kategorizace tras a komunikací v extravilánu a intravilánu**, Metodiku práce při mapování přístupnosti, školení pracovníků, **Problematické sjednocování informací o přístupnosti objektů a komunikací**, otázku jednotného úložiště dat a distribuce informací veřejnosti, a **Pokračování Národního programu podpory cestovního ruchu – Cestování dostupné všem** pod patronací Ministerstva pro místní rozvoj ČR. Konference se zúčastnilo 47 odborníků z celé České republiky. Vzhledem k tomu, že zvolená témata byla charakterem pracovní, budou se v následujícím roce odborníci scházet při odborných workshopech a pracovat na jejich vývoji.

Konference Přes bariéry II. byla hned dva následující dny doplněna 11. ročníkem akce Překonejme bariéry, kterou připravuje FA ČVUT ve spolupráci s Pražskou organizací vozíčkářů a Sjednocenou organizací nevidomých a slabozrakých. Zjednodušeně řečeno se na této akci učí budoucí architekti a stavaři projektovat a stavět bez bariér.

Jaroslava Franková, Pražská organizace vozíčkářů

Z doprovodné akce Překonejme bariéry

V Praze se konala konference Pro změnu: Život v komunitě

Konferenci pořádalo občanské sdružení QUIP – Společnost pro změnu a byla určena nejen lidem s postižením, ale také pro jejich rodinné příslušníky a opatrovníky, pro profesionály poskytující sociální služby lidem s postižením. Ústředním tématem bylo právo lidí s postižením na život v komunitě a společné hledání cest, jak k naplnění tohoto práva dojít.

Vystoupení byla zaměřena na význam článku 19 Úmluvy o právech lidí s postižením, který jasně požaduje, aby všichni lidé bez ohledu na postižení žili v rámci společnosti jako rovnoprávní občané. Naši spoluobčané vyprávěli účastníkům konference, jak žijí život podle svých představ navzdory různému druhu postižení. Jednalo se o velmi inspirativní příběhy, kdy lidé odešli po mnoha letech z ústavní péče do vlastních bytů či se osamostatnili od původních rodin a dnes žijí samostatný život s adekvátní formální či neformální podporou druhých lidí.

Účastníci konference z řad poskytovatelů sociálních služeb prezentovali také příklady použití nástrojů posilování přirozené podpory. Jedná se o nástroje myšlení a plánování zaměřené na člověka, které pomáhají lidem hledat zdroje a možnosti, jak se aktivně účastnit života ve svém okolí, a vedou je k uvědomění si kroků vedoucích k řešení.

V doprovodném programu si účastníci mohli prohlédnout, jak lze jednoduše a levně vyrobit asistivní pomůcky, které mohou lidem zjednodušit či zlepšit samostatný život. Konference proběhla v konferenčních prostorech Green Pointu v Praze a zúčastnilo jí bezmála sto lidí ze všech koutů republiky. Mezi účastníky byli v hojném počtu zastoupeni také lidé, kteří využívají sociální služby. Konference byla realizována v přístupné formě, tj. bezbariérová, v jednoduché formě a za použití grafické facilitace. Účastníci konference hodnotili jako přínosné zejména osobní inspirativní příběhy lidí s postižením a jejich hojnou účast na konferenci.

Příští ročník konference Pro změnu se bude konat v září 2014. Výstupy z letošní konference můžete najít na webu o. s. QUIP – Společnost pro změnu zde: <http://www.kvalitavpraxi.cz/pro-zmenu-2013.html>.

*Veronika Škopová,
QUIP – Společnost pro změnu (redakčně upraveno)*

Konference Pro změnu

Na Setkání národů se představilo 27 zemí čtyř kontinentů

Na festivalu Setkání národů, který proběhl v úterý 12. 11. 2013 v hradeckém Adalbertinu, se široké veřejnosti představilo 27 zemí čtyř kontinentů – Evropy, Asie, Afriky a Ameriky.

Vystoupení kapely MBUNDA AFRIKA z Konga mělo u publika velký úspěch. K tanci v africkém rytmu se připojili i studenti a další cizinci. Foto: Luděk Bárta

Slavnostního zahájení se zúčastnili významní hosté a dorazilo také přes 600 žáků a studentů hradeckých ZŠ a SŠ, kteří soutěžili v poznávacím kvízu o vstupenky na představení v Klicperově divadle. Svou kulturu a tradice v Adalbertinu prezentovali cizinci, kteří žijí, pracují anebo studují v Královéhradeckém kraji. V podvečer multikulturní festival vyvrcholil koncertem a jam session, kde vystoupili americký saxofonista a zpěvák David Wiljo Kangas, italská zpěvačka Giulia Catania, kapela MBUNDA AFRIKA z Konga a další interpreti.

Indický stánek na Setkání národů 2013. Foto: Diecézní charita Hradec Králové, autor: Luděk Bárta

Ukázky národní hudby, zpěvu i tance předvedly divákům v doprovodném programu na jevišti Arménie, Rusko, Ukrajina, Itálie, USA, Latinská Amerika, Vietnam a africké Kongo. Návštěvníci festivalu si také mohli prohlédnout, u indického stánku i vyzkoušet, národní kostýmy – například japonské kimono, indické sári, mexické sombrero, ukrajinské a ruské kroje nebo tradiční vietnamský oděv. Nechyběly ani ochutnávky

národních jídel – arménská pachlava, banánové koblihy z Konga, japonské sushi nebo mexické tacos, a ukázky tradičních výrobků. Lidé obdivovali také originální umělecké dřevorezby z dílny Bagdasara Chanbekjana, původem z Arménie, nebo obrazy a výtvarné výrobky uprchlíků z kosoteleckého Pobytového střediska MV ČR.

Multikulturní akci uspořádalo Integroční centrum pro cizince při Diecézní charitě Hradec Králové společně se zahraničními studenty hradeckých fakult UHK a Lékařskou fakultou UK a se Správou uprchlických zařízení MV ČR – Pobytovým střediskem Kostelec n. O.

*Jana Karasová, Diecézní charita Hradec Králové
(redakčně upraveno)*

ČSSZ spustila pro pojištěnce internetovou samoobsluhu

Svou internetovou samoobsluhu pojmenovanou ePortál ČSSZ otevřela 1. prosince Česká správa sociálního zabezpečení. „Spuštěním svého ePortálu vycházíme vstříc všem, kteří on-line služby preferují a dosud je v nabídce našeho úřadu postrádali,“ řekl náměstek ústředního ředitele ČSSZ Karel Chod na tiskové konferenci k nové službě.

Pojištěncům ČSSZ, tedy v zásadě zaměstnancům a lidem pobírajícím důchod, zaměstnavatelům a osobám samostatně výdělečně činným, nabídne přístup k některým údajům a podání vybraných on-line žádostí. Veřejnosti tak v některých případech odpadne přemýšlení, kdy si udělat čas jít na úřad nebo na poštu. Náměstek ústředního ředitele dále poznamenal: „ePortál ČSSZ je novým nástrojem, prostřednictvím kterého bude úřad postupně nabízet další poptávané služby.“ ePortál ČSSZ bude pro svou dostupnost a snadnou obsluhu přirozenou volbou pro klienty s kladným vztahem k internetu.

ePortál ČSSZ je jedním z výstupů projektu nazvaného „159 – Vytvoření informačního a komunikačního rozhraní za účelem poskytování informací klientům ČSSZ“, který byl spolufinancován z prostředků Evropské unie, Evropského fondu pro regionální rozvoj.

Česká správa sociálního zabezpečení

Projektem roku 2013 je Národní centrum podpory transformace sociálních služeb Milana Šveřepy

Nejlépeším profesionálním projektem roku 2013 byl v listopadu v Centru současného umění DOX vyhlášen projekt Národní centrum podpory transformace sociálních služeb projektového manažera Milana Šveřepy ze společnosti 3P Consulting.

Transformace ústavní péče představuje zásadní výzvu systému pomoci lidem se zdravotním postižením. Ústavní velkokapacitní, koncentrovaná zařízení nevyhovují potřebám uživatelů, právním podmínkám ani požadavkům na poskytování kvalitních sociálních služeb. Pro nápravu tohoto stavu je třeba provést transformaci těchto zařízení na podporu poskytovanou v komunitě – v běžném prostředí, v malých bytech či domech, organizovanou podle individuálních podmínek a potřeb uživatelů. Česká republika má více než 400 ústavních zařízení pro lidi s postižením, žije v nich přes šestnáct tisíc lidí, z toho jeden tisíc dětí. Z hlediska transformačních změn je tedy na začátku.

Z tohoto důvodu Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR (MPSV) připravilo projekt Podpora transformace sociálních služeb. Ten navazuje na vládou schválenou koncepci transformace a zaměřuje se na pilotní provedení transformačních změn ve vybraných ústavních zařízeních. Projekt byl podpořen programem OP LZZ, zahájen v roce 2009 a ukončen v roce 2013.

Tématu transformace sociálních služeb jsme se věnovali v č. 1/2013 a speciální přílohu Transformace ústavní péče si můžete zdarma stáhnout na našich webových stránkách www.socialniproce.cz – v záložce Číslo.

V Brně, Ostravě a Praze řešili problematiku hazardního hraní

Pod záštitou Národního protidrogového koordinátora Jindřicha Vobořila byla uspořádána celkem tři setkání pracovních skupin zástupců obcí a dalších subjektů zabývajících se problematikou hazardních her. Tématem setkání byla „Podpora identifikace a řešení rizik spojených s hraním hazardních her v ČR“. Uskutečnila se v Brně, Ostravě a Praze, kde proběhla také tisková konference představující výsledky pracovních setkání a informační materiál určený primárně pro zástupce obcí.

Workshopy se dotkly standardních témat, jako jsou legislativa, preventivní a regulativní opatření státu či obcí, ale také negativních dopadů hazardního hraní včetně rozvoje patologického

hráčství a jeho negativních dopadů na hráče samotné i jejich nejbližší okolí.

Hlavním cílem těchto pracovních setkání bylo souhrnem ověřených informací přispět do diskuse na téma zavádění účinných opatření v oblasti snižování škodlivých dopadů hraní hazardních her, zejména na úrovni obcí. Metodický materiál by měl hlavním aktérům, tedy obcím, pomoci činit informovaná rozhodnutí v oblasti regulace hazardu v ČR. Mezi hlavní závěry materiálu patří zejména potřeba preventivních programů, dále vybudování funkční sítě specializovaných služeb pro patologické hráče a zajištění snižování dostupnosti neškodlivějších hazardních her, zejména v rizikových lokalitách.

Ivan Kováčik, Break Point Communications (redakčně upraveno)

Pozvánky

Odborná konference Kriminologické dny

Česká kriminologická společnost ve spolupráci s Vysokou školou evropských a regionálních studií pořádá 27. 1. 2014 v Českých Budějovicích odbornou konferenci Kriminologické dny. Konference nabídne možnost diskutovat a projednat širokou paletu kriminologicky relevantních témat, odrážejících zájem odborníků z oblasti teorie i praxe. Prostor bude věnován aktuálním problémům a specifickým otázkám, které se v oblasti kriminality a její kontroly řeší v rámci lokality pořádajícího města i kraje.

Akce je zaměřená pro ředitele, učitele, školní metodiky prevence, výchovné poradce základních a středních škol a další pracovníky školských zařízení, poradenské metodiky prevence, protidrogové koordinátory a manažery prevence kriminality.

Konference prevence rizikového chování a kriminality

PREVALIS, Společně k bezpečí a Společnost pro podporu zdraví 21. století zve na 3. ročník

konference prevence rizikového chování a kriminality „Dny prevence“. Mezi letošní témata jsou zařazena: Bezpečné užívání internetu, poruchy příjmu potravy, sociálně-právní ochrana dětí, problematika nových náboženských hnutí, a další.

Setkání 18.–19. 2. 2014 v Ostravě bude zaměřeno na výměnu zkušeností v oblasti prevence rizikového chování a kriminality a realizace preventivních aktivit.

Akce je určena pro ředitele, učitele, školní metodiky prevence, výchovné poradce základních a středních škol a další pracovníky školských zařízení, poradenské metodiky prevence, protidrogové koordinátory a manažery prevence kriminality úřadů.

10. ročník Národní konference kvality ve veřejné správě

Konference je celostátní akcí určenou zástupcům veřejného sektoru. Je setkáním odborníků

z oblasti kvality k předávání a výměně zkušeností a dobrých praxí při zavádění kvality ve veřejné správě. Součástí národní konference kvality je předávání Cen Ministerstva vnitra ČR za kvalitu a inovaci ve veřejné správě, které proběhne v rámci slavnostního večera. Akce se uskuteční 18.–19. 2. 2014 v Hradci Králové.

Evropské fondy 2014 – nové programové období

Začíná nové programové období a Česká republika se potýká s problémy, které si přenesla z minulého operačního období. Evropská komise navíc hrozí, že v roce 2014 nebudeme moci čerpat peníze, dokud nebude přijat zákon o úřednících. Jak se k tomuto problému postaví nová vláda?

V současné době je již známa podoba nových operačních programů a jisté je jen to, že

nebudou zdaleka tak bohaté jako dosud. Bohužel se naše republika stále potýká s problémy peníze čerpat a na vině jsou hlavně administrativní chyby a nedostatečné projekty. Poučíme se pro další období?

Jak se mění Operační programy pro další období? Kdo má šanci se o tyto peníze ucházet? Mění se nějak podmínky? Zjednoduší se administrace? Jak se bránit nebezpečí vracení dotací? Jak lze využít tzv. finanční inženýring? Jak mohou pomoci se získáváním a čerpáním eurodotací banky? Jak využít zvláštní nástroj podpory Jessica?

Konference Evropské fondy 2014 se uskuteční 20. 2. 2014 v Praze.

Aktuální zprávy, pozvánky na konference a jiné akce naleznete na našich webových stránkách (www.socialniprace.cz).

K předplatnému získáte časopis i digitálně on-line databáze placených čísel ZDARMA
kompatibilita: PC, MAC a mobilní zařízení s iOS a Android

YouTube Facebook

Předplatné na rok 2014

RSS | Přihlásit se

sp

sociální práce
sociálna práca

O časopisu Číslo Věda a výzkum Publikace Vzdělávání Zaměstnání Zprávy Bazar Blogy Platformy Dokumenty

Aktuální číslo

3/2013 Rodina v nejistotě

informace o čísle | archiv

Aktuality

Bazar: nová služba pro návštěvníky webu socialniprace.cz

Oprava chyby v čísle 3/2013

Předplatné na rok 2014

Úprava termínů pro dodání akademických textů

Vyšlo číslo 3/2013 Rodina v nejistotě

Redakční rada schválila témata roku 2015

Mezinárodní den lidských práv a happening v Brně

Zprávy

Sociálna poliklinika v meste Prešov

V České republice vznikla doposud největší platforma neziskových organizací

Co je nepravdivého na výroch Tomia Okamury a proč je integrace cizinců důležitá

Aktivistka v červeném trikotu nutila Brňany k zamyšlení

Politici o zřízení ministerstva pro lidská práva neuvažují

... všechny zprávy

pro více informací
klikněte zde

Vyhledávání

Anketa

Je vhodné, aby zákon o sociálních pracovnících delegoval kontrolu přístupu sociálních pracovníků k výkonu sociální práce na komoru sociálních pracovníků, nebo na pověřený úřad státní správy?

úřad státní správy (0)

komora sociálních pracovníků (0)

je mi to jedno (0)

... archiv anket

Cudzinci medzi nami: sociálny problém, či výzva pre spoločnosť?

Ľudia a ich pohyb medzi územiami boli odjakživa úzko prepojené. Migrácia spolu s integráciou sú ústrednou témou dneška, pričom sa paralelne vedú vášnivé diskusie o cudzincoch v hostiteľských krajinách a dopadoch ich prítomnosti na spoločnosť v rámci celoeurópskeho priestoru. Globalizácia je procesom integrácie spoločnosti na vyššej úrovni. Globalizačný proces je prirodzený, nevyhnutný a do istej miery aj očakávateľný. Hnacím motorom je najmä ekonomická aktivita. Aj Slovensko zápasí s nízkym populačným rastom, a je teda viac ako pravdepodobné, že budeme odkázaní na prítomnosť cudzincov, čo bude mať priamy dopad nielen na slovenskú ekonomiku či demografiu, ale taktiež na medziludské vzťahy, kultúry a spoločenský život. Prítomnosť odlišných národov a etník, vzájomný rešpekt a rozširovanie horizontov poznania prispievajú k diverzite spoločnosti. Je dôležité, aby sme ich prítomnosť na našom území nevnímali ako hrozbu, ale naopak ako obohatenie vo všetkých sférach.

Uplatňovanie rozmanitosti a odlišnosti kultúr garantuje aj Charta základných práv Európskej únie, hlava III, článok 22. Aj Slovensko sa stáva súčasťou multikultúrneho a kozmopolitného priestoru. Niekomu sa tento stav pozdáva, inému menej. S tým asi veľa vody nenanútime. Avšak môžeme prostredníctvom efektívnych komunikačných nástrojov scitlivovať verejnú mienku voči cudzincom a na strane druhej uľahčovať začleňovanie cudzincom so zvýšeným dôrazom na aspekt sociálnej integrácie.

Na základe dostupných údajov Štatistického úradu, Ministerstva vnútra SR a Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR sú známe základné charakteristiky migrantov, ako krajina ich pôvodu, vek, kvalifikácia a niektoré ďalšie informácie. Od vstupu Slovenskej republiky do Európskej únie sa počet cudzincov žijúcich na Slovensku značne zvýšil, v súčasnosti podiel cudzincov na celkovej populácii SR predstavuje približne 1,2% a na základe prognóz sa uvedené číslo bude zvyšovať. Štátni príslušníci tzv. tretích krajín (občania mimo Európskej únie (EÚ), Európskeho

hospodárskeho priestoru (EHP) a Švajčiarska) predstavujú cca 0,45% obyvateľov Slovenska. Okrem dopadov na ekonomiku či demografiu je relevantná aj ich miera integrácie. Počet migrantov (žien i mužov) každoročne rastie, súčasne feminizácia migrácie má stúpajúcu tendenciu. Odlišné socio-kultúrne prostredie, jazyk, iné podmienky pre život ostro kontrastujú, niekedy dokonca až balansujú, s jednotlivými vrstvami identity a subjektívnymi pocitmi cudzincov. Migrácia bola vždy fenoménom spájaným predovšetkým s rozvojom, na strane druhej je však aj potenciálnym zdrojom strachu. Slovensko bolo donedávna relatívne kultúrne homogénnou krajinou, zrejme aj preto sú jej obyvatelia vo vzťahu k cudzincom skôr odmietaví. Majoritná spoločnosť ešte nie je zvyknutá na prítomnosť cudzincov, ktorí sú častokrát vnímaní ako „druhotriedni občania“ a tí, ktorí prinášajú choroby a kradnú Slovákom prácu. Prevláda obraz utečenca, ktorého zadržala hliadka hraničnej a cudzineckej polície a žije na Slovensku z našich daní. Obavy z neznámeho a nepoznaného, predsudky a stereotypné obrazy o cudzincoch častokrát posilňujú jednostranne či pokrivené sprostredkované informácie, ktoré umocňujú masovokomunikačné prostriedky alebo vyjadrenia niektorých predstaviteľov štátnej a verejnej správy. Je však nesporným faktom, že slovenská verejnosť sa výraznou mierou spolupodieľa na procese „udomácnenia“ cudzincov, najmä na lokálnej úrovni. Usmievaví susedia s jemným akcentom či srdečne pôsobiaci spolupracovníci so zahraničnými skúsenosťami sa vám môžu zdať na prvý pohľad exotickí či dokonca záhadní. A keď od nich prijmete pozvanie na šálku voňavej kávy alebo čaju, dozviete sa oveľa viac. Ozrejmiť vám, prečo a aké dôvody priviedli ich kroky na Slovensko. Možno vám prezradia aj svoje očakávania a súčasný reálny stav. Určite vám však povedia o tom, aké pre nich bolo zložité vyplňanie náležitých formulárov, ktoré sú dostupné len v slovenčine. Okrem týchto formálnych bariér a jazykových úskalí sú takmer dennodenne konfrontovaní skutočnosťou „Ty si cudzinec!“, v horšom prípade „Vráť sa, odkiaľ si prišiel!“.

Verbálne útoky, znevýhodnenie, nerovnosť príležitostí a diskriminácia patria medzi najčastejšie problémy. Rasistické a xenofóbne prejavy tiež nie sú úplne ojedinelé. Mnohokrát však zostávajú v latentnej podobe, obeť majú obavy a strach, preto nekonajú vo veci. Zrazu zistíte, že máte toho spoločného viac, ako by sa na prvý pohľad mohlo zdať. Možno máte radi rovnaký hudobný či filmový žáner, možno takisto uprednostňujete relax v prírode, možno stretnete zanieteného zberateľa alebo gurmána, ktorý vám rád urobí prehliadku naprieč medzinárodnými dobrotami. Jeden nikdy nevie, koho mu osud priviedie do cesty...

Dôležité je dať týmto cudzincom šancu. My sme tu doma a náležite sa tak aj cítime. Musíme však poskytnúť príležitosť aj im, aby sa mohli prejavovať a poodhaliť kúsok zo seba. Seba-prezentácia a seba-realizácia sú pojmy kráčajúce ruka v ruku a poskytujú výbornú príležitosť pre spevnenie pôdy pod nohami cudzincom v novom a neznámom prostredí. Prostredníctvom nich sa nám ako domácim dostane jedinečná možnosť nazrieť pod hladinu tzv. ľadovcového modelu kultúry, ktorá tvorí až deväť desiatín z celkového obsahu. Vidíme, vnímame a uvedomujeme si iba jednu desatinu kultúry iných. Sú to hlavne tie prvky, ktoré sú nejakým spôsobom „hmatateľné“, ako literárne a umelecké diela, výtvarné a kulinárske umenie, iné artefakty, tradičné predmety a národné oblečenie jednotlivých kultúr. Množstvo fragmentov ukrytých v rôznych hĺbkach pod povrchom sa skladá zo vzorcov správania, hodnotových rebríčkov, predstáv o tom, čo je pekné, estetické či slušné, vrátane mimiky a reči tela, rozdielneho pojmu o čase a výchovných praktík a mnohého ďalšieho.

Stretnutia tvárou v tvár, predovšetkým neformálneho charakteru, medzi samotnými migrantmi, cudzineckými komunitami a širokou verejnosťou poskytujú ideálny priestor na diskusiu, zdieľanie príbehov zo života – niekedy úsmevné, inokedy opisy kľúčových momentov až po veľmi emotívne ľudské osudy. Cudzcinci na území Slovenska, pre ktorých boli motívy príchodu rôznorodé, riešia dennodenne dilemu, či zostať sami sebou, alebo radšej splynúť s davom. Majú prejavovať svoje špecifické charakterové črty, byť hrdými na svoj pôvod, kultúru a náboženstvo, alebo radšej zavrhnúť minulosť a nadobudnúť novú tvár? Väčšina z nich však má jasný spoločný cieľ – nájsť si vlastné miesto pod slnkom, vybudovať domov a zdieľať

radosti i starosti so svojimi najbližšími. Možno príliš ideálne či všedné na prvý pohľad. Tomuto cieľu však predchádza neviditeľná, zato častokrát strastiplná cesta integrácie – trať na dlhé vzdialenosti. Proces, počas ktorého sa snažia cudzinci začleniť, stať sa plnohodnotnými obyvateľmi prijímajúcej krajiny a cítiť sa spolu-účastníkom a spolu-tvorcom na veciach lokálnych i verejných. Introspekcia spolu s priaznivými podmienkami pre integráciu môže dospieť do fázy, keď sa cudzinec cíti v hostiteľskej krajine ako doma. Pritom nemáme na mysli formálnu stránku – naturalizáciu (nadobudnutie štátneho občianstva), ale skutočnosť založenú na subjektívnych pocitoch a postojoch. Takéto prípady sú skôr ojedinelé, ale predsa existujú. A optimisticky dúfame, že ich počet bude rásť. Nie je rozhodujúce, kto sa kde narodil, ale kde má domov.

To, či sme ako spoločnosť dostatočne pripravení na kultúrnu, etnickú, jazykovú a náboženskú rôznorodosť, alebo sa radšej budeme držať hesla „Svoje si nedáme a cudzie nechceme“, ukáže budúcnosť...

Zuzana Hasna,

kultúrna mediátorka a sociálna pracovníčka

Inzerce

Prohuman

Odborný internetový časopis - sociálna práca,
psychológia, pedagogika, sociálna politika,
zdravotníctvo, ošetrovateľstvo

www.prohuman.sk

www.socialniprace.cz

aktuální zprávy
pozvánky na konference
zajímavé výzkumy
ankety k tématům čísel
duely osobností
záznamy přednášek odborníků

nabídka zaměstnání v oboru
pozvánky na vzdělávací akce
disertace a jiné diplomové práce
možnost založení vlastního blogu
informace o školách sociální práce
nabídka publikací

on-line prodej a distribuce časopisu

- databáze placených čísel
- časopis k dispozici pro PC, Mac a mobilní zařízení s iOS nebo Android
- po nabití kreditu je časopis k dispozici téměř okamžitě
- platby kartou, systémem Paypal či pomocí SMS
- dostupnost zakoupeného čísla časopisu je garantována po dobu dvaceti let

www.floowie.com/cs/avsp

on-line diskuse, ankety a aktuální zprávy

- distribuce aktuálních informací
- zprostředkování zajímavých akcí
- výzvy k diskusi a účasti v anketách

www.facebook.com/socialniprace

on-line videa a záznamy přednášek

- zprostředkování přednášek osobností sociální práce, sociální politiky, sociologie apod.
- prostor pro šíření zpráv prostřednictvím videa

www.youtube.com/user/socialniprace

Kontakty

Doc. PhDr. Eva Mydlíková, PhD.

editorka čísla
Pedagogická fakulta UK v Bratislavě
docentka katedry sociální práce
E-mail: mydlíkova@fedu.uniba.sk

PhDr. Mirka Nečasová, Ph.D.

spolueditorka čísla
Fakulta sociálních studií MU
odborná asistentka
E-mail: necasova@fss.muni.cz

PhDr. Hana Šilhánová

Nadace rozvoje občanské společnosti
ředitelka
E-mail: info@nros.cz

PhDr. Helena Woleková, CSc.

SOCIA – nadácia na podporu sociálnych zmien
správkyňa
E-mail: socia@socia.sk

Jana Hnyková

poslankyně Parlamentu ČR
E-mail: liberecky@hnutiusvit.cz

PhDr. Radek Suda

vedoucí oddělení strategií a koncepce
sociální práce MPSV
E-mail: radek.suda@mpsv.cz

Mgr. Radka Janebová, Ph.D.

Ústav sociální práce UHK
odborná asistentka
E-mail: janebova@uhk.cz

Prof. PhDr. Jan Sokol, Ph.D., CSc.

Pedagogická a Filozofická fakulta UK
profesor
E-mail: sokol@fhs.cuni.cz

PhDr. Kateřina Kubalčíková, Ph.D.

metodička komunitního plánování
E-mail: kubalis@fss.muni.cz

Mgr. Lucie Rocková, DiS.

Centrum sociálních služeb Znojmo, p. o.
koordinátorka komunitního plánování
E-mail: css.rockova@tiscali.cz

Ing. Marek Šedivý

Asociace veřejně prospěšných organizací ČR
prezident
E-mail: sedivy@avpo.cz

Mgr. Kristína Baťová, PhD.

Asociácia supervízorov a sociálnych poradcov
výkonná riaditeľka
E-mail: batova@assp.sk

Mgr. Michaela Wiselková, DiS.

Slezská diakonie
vedoucí střediska BETHEL Karviná
E-mail: bethel.ka@slezskadiakonie.cz

Doc. PhDr. Beáta Balogová, PhD.

Inštitút edukológie a sociálnej práce, FF PU v Prešove
mimoriadna profesorka
E-mail: beata.balogova@ff.unipo.sk

Bc. Lenka Eckertová

Národní centrum bezpečnějšího internetu
Marketing and Communication Manager
E-mail: eckertova@saferinternet.cz

Autoři a autorky akademických statí**Doc. Jindřich Šraj, Dr. theol.**

Teologická fakulta
Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích
E-mail: srajer@tf.jcu.cz

Mgr. Blanka Chocová

Teologická fakulta
Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích
E-mail: blanka.chocova@seznam.cz

Mgr. Eliška Lindovská

Fakulta sociálních studií
Ostravská univerzita v Ostravě
E-mail: eliska.lindovska@osu.cz

Mgr. Leoš Zatloukal, Ph.D.

CMTF, Univerzita Palackého v Olomouci
DALET – koučování, terapie, supervize, vzdělávání
E-mail: leos.zatloukal@dalet.cz

Bc. Pavel Vítek

DALET – koučování, terapie, supervize, vzdělávání
E-mail: pavel.vitek@dalet.cz

PhDr. Roman Míčka, Th.D.

Teologická fakulta, Jihočeská univerzita
E-mail: roman.tf@seznam.cz

Mgr. Radka Janebová, Ph.D.

Ústav sociální práce Univerzity Hradec Králové
E-mail: radka.janebova@uhk.cz

PhDr. Kateřina Kubalčíková, Ph.D.

Katedra sociální politiky a sociální práce FSS MU
Institut pro výzkum veřejné politiky a sociální práce FSS MU
E-mail: kubalis@fss.muni.cz

Doc. PhDr. Ing. Antonie Doležalová, Ph.D.

Vysoká škola ekonomická Praha
Unicorn College Praha, Centrum středoevropských studií Praha
E-mail: antonie.dolezalova@vse.cz

Témata připravovaných čísel**ročník 14**

- 1/2014: Sociální práce a nezaměstnaní
- 2/2014: Sociální práce a chudoba rodin s dětmi
- 3/2014: Sociální práce a soudobá společnost
- 4/2014: Sociální spravedlnost
- 5/2014: Special English Issue 2014

ročník 15

- 1/2015: Sociální práce a sociální služby
- 2/2015: Pracovní podmínky sociální práce
- 3/2015: Klinická sociální práce
- 4/2015: Moc a bezmoc v práci s klientem
- 5/2015: Special English Issue 2015

Upozornění pro autory:

Do publikačního řízení, které sestává z posouzení oborové přiměřenosti článku členem redakční rady a standardního anonymního recenzního řízení, průběžně přijímáme akademické články i **MIMO vlevo uvedená témata.**

Speciální anglická vydání
NEJSOU tematická.

akademik@socialniprace.cz
www.socialniprace.cz

sp

sociální práce
sociálna prácanabízíme spojení teorie s praxí
ponúkame spojenie teórie s praxou

Časopis Sociální práce / Sociálna práca a jeho anglická verze Czech and Slovak Social Work vychází čtyřikrát ročně v češtině a jednou ročně v angličtině.

vydavatel:**Asociace vzdělavatelů v sociální práci**

Joštova 10, 602 00 Brno

web: www.asvsp.org

Na vydávání se podílí

Fakulta sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě.

číslo/ročník: 4/13

počet stran: 148

náklad: 1 000 ks

adresa redakce:

Joštova 10, 602 00 Brno

tel.: +420 549 495 224

e-mail: socialniprace@socialniprace.czweb: www.socialniprace.cz**editorka / spolueditorka čísla:**

Eva Mydlíková / Mirka Nečasová

výkonný redaktor**Roman Baláz**e-mail: roman.balaz@socialniprace.cz

tel.: +420 549 491 969

administrátorka akademické části:**Petra Horová**e-mail: akademik@socialniprace.cz

tel.: +420 549 491 969

PR asistent a redaktor:**Mirek Hodeček**E-mail: inzerce@socialniprace.cz**redaktorka:****Eliška Barochová**e-mail: socialniprace@socialniprace.cz**redaktor (Slovenská republika):****Anna Jašková**e-mail: jaskova.ann@gmail.com**foto na titulní straně:**

© Honza Macháček

korektura:**Vilém Kmuníček** (český a slovenský text)**grafická úprava:****Radovan Goj**www.goj.cz**tiskne:****Printo, spol. s r. o.**

evidenční číslo MK: MK ČR E 13795

ISSN 1213-6204 (Print)

ISSN 1805-885x (Online)

redakční rada:

Libor Musil (šéfredaktor – předseda), Eva Mydlíková (místopředsedkyně), Beáta Balogová, Peter Erath, Oldřich Chytil, Alois Kříšťan, Tatiana Matulayová, Pavel Navrátil, Malcolm Payne, Milan Schavel, Anna Žilová, Libor Novosád (zástupce Společnosti sociálních pracovníků), Alice Gojová (zástupce vydavatele), Roman Baláz (zástupce redakce časopisu)

ekonomka časopisu a předplatné:**Olga Cidlová**e-mail: olga.cidlova@socialniprace.cz

tel.: +420 549 495 224

Cena pro právnické osoby je 265 Kč/ks vč. DPH; cena pro fyzické osoby je 212 Kč/ks vč. DPH; roční předplatné (4 čísla) pro právnické osoby je se slevou 10 % 954 Kč vč. DPH; roční předplatné pro fyzické osoby (4 čísla) je se slevou 10 % 764 Kč vč. DPH; sponzorské předplatné je 1 200 Kč vč. DPH.

Objednávejte na www.socialniprace.cz.

Předplatné zajišťuje jménem vydavatele firma **SEND Předplatné**.

Akademické statě procházejí dvojím recenzním řízením. Otištěné příspěvky nejsou honorovány.

Časopis je zařazen na **Seznam recenzovaných neim-paktovaných periodik vydávaných v ČR**, který schválila Rada vlády pro výzkum a vývoj.

Redakce, resp. vydavatel nezodpovídá za obsah a jazykovou úroveň inzerátů a PR článků.

Veřejný závazek časopisu

Časopis pro teorii, praxi a vzdělávání v sociální práci
Časopis pre teóriu, prax a vzdelávanie v sociálnej práci

Posláním časopisu Sociální práce / Sociálna práca je:

- podporovat schopnost české a slovenské společnosti řešit životní problémy lidí prostřednictvím sociální práce;
- podporovat kvalitu sociální práce a profesionalizaci praxe sociální práce;
- přispívat k rozvoji sociální práce jako vědní disciplíny a ke zkvalitnění vzdělávání v sociální práci;
- podporovat zájmy poskytovatelů a uživatelů sociálních služeb.

V zájmu dosažení těchto cílů bude časopis v rámci obce sociálních pracovníků a s nimi spolupracujících a pomáhajících pracovníků jiných oborů podporovat:

- postoje, které považují odbornost a lidskost za rovnocenná kritéria kvality sociální práce;
- postoje, které kladou důraz na propojení teoretického zdůvodnění postupů sociální práce s její praktickou orientací na problémy klientů a jejich reálné možnosti;
- soudržnost všech, kteří se angažují ve prospěch řešení problémů klientů prostřednictvím sociální práce;
- otevřenou, odlišnosti chápající, poučenou a věcnou diskusi v rámci obce sociálních pracovníků;
- chuť a zájem sociálních pracovníků vidět sebe samé očima jiných.

Posláním časopisu Sociální práce / Sociálna práca je:

- podporovať schopnosť českej a slovenskej spoločnosti riešiť životné problémy ľudí prostredníctvom sociálnej práce;
- podporovať kvalitu sociálnej práce a profesionalizáciu praxe sociálnej práce;
- prispievať k rozvoju sociálnej práce ako vedeckej disciplíny a k skvalitneniu vzdelávania v sociálnej práci;
- podporovať záujmy poskytovateľov a užívateľov sociálnych služieb.

V záujme dosiahnutia týchto cieľov bude časopis v rámci obce sociálnych pracovníkov a s nimi spolupracujúcich a pomáhajúcich pracovníkov iných odborov podporovať:

- postoje, ktoré považujú odbornosť a ľudskosť za rovnocenné kritériá kvality sociálnej práce;
- postoje, ktoré kladú dôraz na prepojenie teoretického zdôvodnenia postupov sociálnej práce s jej praktickou orientáciou na problémy klientov a ich reálne možnosti;
- súdržnosť všetkých, ktorí sa angažujú v prospech riešenia problémov klientov prostredníctvom sociálnej práce,
- otvorenú, odlišnosti chápajúcu, poučenú a vecnú diskusiu v rámci obce sociálnych pracovníkov;
- chuť a záujem sociálnych pracovníkov vidieť samých seba očami iných.

Anotace čísla 1/2014

Sociálna práca a nezamestnaní
Sociální práce a nezaměstnaní

Nezamestnanosť je jedným z najzávažnejších sociálnych problémov súčasnosti. Je nepriaznivým sociálnym javom, ktorý okrem samotnej spoločnosti postihuje jednotlivcov a rodiny, ktoré sa dostávajú do zložitej sociálnej situácie. Najnovšie údaje štatistik jednotlivých krajín EÚ poskytujú nepriaznivé prognózy. Otázkou zostáva, aké miesto má v tomto slede nepriaznivých udalostí sociálna práca. Môže ovplyvňovať politikov a sociálnu politiku prezentovanú vládnymi garnitúrami? Môže formulovať prostredníctvom svojich reprezentantov z akademického prostredia a odborníkov z praxe, prípadne prognostikov z radov ekonómov a sociológov výzvy pre zmeny v kultúre sociálnej politiky a prosociálneho myslenia bossov nadnárodných subjektov alebo podnikateľov, ktorí často bezohľadne zdierajú svojich zamestnancov? Môže ovplyvňovať nenásytnosť politikov pri preferovaní svojich politických nominantov do vedúcich pozícií ústredných orgánov štátnej správy a rôznych dozorných rád štátnych monopolov? Zdá sa, že prostredníctvom aktivít z prostredia sociálnej práce, či je to už akademická obec, alebo prostredie sociálnej praxe, to nie je možné.

Zostáva nám teda zamyslieť sa, ako zabezpečiť prostredníctvom sociálnej práce preventívne pôsobenie pri minimalizovaní dôsledkov nezamestnanosti a dopadov na jednotlivca a rodinu. Dôsledky nezamestnanosti sú ďalekosiahle a majú vplyv nielen na finančnú situáciu v krajine a výdavky na sociálnu ochranu obyvateľstva, ale samozrejme aj na finančnú situáciu nezamestnaných a ich psychickú pohodu. Je alarmujúce, že najmä v poslednom období sme čoraz častejšie svedkami stúpajúceho počtu nezamestnaných aj v najproduktívnejších skupinách obyvateľstva, nehovoriac o všetkých negatívach, ktoré nezamestnanosť so sebou prináša. Sú nimi napríklad strata pracovných návykov a motivácie hľadať si zamestnanie. Keďže v mnohých prípadoch si nezamestnaní nevedia nájsť prácu v mieste svojho

bydliska, odchádzajú za prácou do zahraničia. Aký dopad má potom nezamestnanosť na sociálne väzby v rodine, akým spôsobom je zabezpečovaná výchova v rodine, keď jeden alebo obaja rodičia odchádzajú za prácou na niekoľko týždňov. Nezamestnanosť ovplyvňuje životnú úroveň obyvateľstva, prináša so sebou aj rad negatívnych spoločenských javov, akými sú strata pracovných návykov, sociálna izolácia, sprievodné nepriaznivé psychické prežívanie nezamestnanosti, ako sú rezignácia, depresívne stavy, agresivita, sklon ku konzumácii návykových látok, prejavy násilia prameniace z bezradnosti a strata motivácie riešiť svoju situáciu. Diskutovaná je aj vysoká miera nezamestnaných absolventov stredných a vysokých škôl. Predovšetkým tu vidíme možnosti uplatnenia sociálnej práce s nezamestnanými s významným cieľom zamedziť prehlbovaniu ich problémov a ich rezignácie.

Zámerom monotematického čísla o nezamestnanosti a možnostiach využitia metód sociálnej práce pri práci s nezamestnanými je predovšetkým:

- zhodnotiť súčasnú situáciu v oblasti sociálnych politik, konkrétne politiky zamestnanosti oboch štátov, prípadne aj iných členských štátov EÚ,
- prezentovať najnovšie výskumné zistenia, ktoré poukážu na dôsledky nezamestnanosti a ich sprievodné nepriaznivé javy,
- prezentovať príklady z praxe pri práci s nezamestnanými,
- poukázať na špecifiká v oblasti uplatnenia metód sociálnej práce a špecifik v komunikácii pri práci s nezamestnanými,
- sprostredkovanie najnovších aktivít vlády pri riešení problémov nezamestnanosti s centrováním pozornosti na sociálnu politiku štátu a samotnú politiku zamestnanosti.

*Prof. PaedDr. Milan Schavel, PhD.,
editor čísla*

Pokyny pro autory

Časopis vychází čtyřikrát ročně v českém a jedenkrát ročně v anglickém jazyce a publikuje co nejširší spektrum článků relevantních pro sociální práci. Články mohou být zaměřeny na jakýkoliv aspekt praxe, výzkumu, teorie či vzdělávání. Časopis má následující strukturu:

1. Editorial
2. O čem se mluví
3. Inspirace pro praxi
4. Fakta, legislativa, dokumenty
5. Akademické statě
6. Studentské práce
7. Recenze knih
8. Zprávy, akce, oznámení
9. Napsali jste nám
10. Kontakty

Časopis je zaměřen na publicisticko–praktickou a akademickou část. Zatímco v částech 5 a 6 jsou publikovány zejména texty, které referují o výzkumu a studentských pracích, ostatní části jsou koncipovány širěji a jsou určeny pro publikování textů autorů z praxe (informace o zajímavých projektech, problematických skutečnostech výkonu profese atp.). Nároky na úrovni autorských textů určených pro publikaci v jednotlivých rubrikách jsou odlišné. Následující pokyny jsou pak adresovány autorům do akademické části časopisu.

1. Pokyny autorům akademických textů

Redakce přijímá příspěvky, které odpovídají profilu časopisu. Zasláný příspěvek musí být určen výhradně pro publikaci v časopise Sociální práce / Sociální práca. Počet příspěvků od jednoho autora je omezen na dva za jeden rok.

NABÍDKA RUKOPIŠŮ A RECENZNÍ ŘÍZENÍ

Akademickým textem se pro účely našeho časopisu rozumí výzkumná, popř. přehledová stať (teoretická, historizující aj.). Předpokladem zařazení příspěvku do recenzního řízení je skutečnost, že v textu autor systematicky pracuje s relevantními prameny, objasňuje výzkumnou metodologii a s ohledem na svůj výzkumný cíl prezentuje také zjištění. Vzhledem k profesnímu charakteru časopisu preferujeme texty, které obsahují vedle zmíněných aspektů také aplikační dimenzi, v níž autor objasňuje relevanci svých zjištění v kontextu sociální práce.

Recenzní řízení je oboustranně anonymní a je prováděno dvěma na sobě nezávislými recenzenty. Studentské práce procházejí jedním recenzním řízením. Práce jsou posuzovány po stránce obsahové i formální. V případě potřeby může být práce vrácena autorům k doplnění či k přepracování. Na základě posudků bude rozhodnuto o jejich přijetí či odmítnutí. Ve sporných případech rozhoduje editor čísla. Redakci se prostřednictvím e-mailové komunikace zasílají dvě provedení rukopisu. Jedno z nich nesmí obsahovat žádné údaje, které by mohly vést k identifikaci autora. Druhé provedení příspěvku odesle v kompletní verzi.

Uveřejněná stať se stává majetkem časopisu.

Redakce si vyhrazuje právo provádět drobné stylistické úpravy. Nevyžádané rukopisy a přílohy se nevracejí.

KONTROLA KVALITY ANGLICKÉHO JAZYKA STATÍ DO SPECIAL ENGLISH ISSUE 201x:

- Autor je povinen předat text statí do recenzního řízení v anglickém jazyce, který odpovídá úrovni překladu rodilým mluvčím.
- Autor je povinen doložit požadovanou úroveň překladu tím, že předloží tři strany překladu textu statí před recenzním řízením ke kontrole redakci.
- Autor může předat text statí do recenzního řízení až poté, co obdrží souhlas redakce s úrovní překladu.

ROZHODNUTÍ O VYDÁNÍ

O výsledku recenzního řízení je autor vyzooměn nejpozději do šesti měsíců od data obdržení statí.

NÁLEŽITOSTI RUKOPIŠU

Text musí být napsán v souladu s platnými jazykovými normami. Texty žádáme napsané písmem Times New Roman, velikost písma 12, styl písma

Normální. Stránky nejsou očíslovány. Poznámky pod čarou lokalizujte výhradně na konec statí.

- I. Titulní strana** obsahuje výstižný a stručný název práce v češtině – nebo slovenský ekvivalent – a v angličtině, jména všech autorů, biografickou charakteristiku (do 50 slov) a v poznámce pod čarou také kontaktní informaci pro korespondenci.
- II. Český nebo slovenský abstrakt** v rozsahu maximálně 200 slov.
- III. Klíčová slova** v češtině (slovenštině). Používejte prosím max. dvouvýrazová slovní spojení.
- IV. Abstrakt** v angličtině v rozsahu maximálně 200 slov.
- V. Klíčová slova** v angličtině. Používejte prosím max. dvouvýrazová slovní spojení.
- VI. Vlastní text** (rozsah maximálně 10 000 slov).
- VII. Seznam citované literatury:** Autory žádáme, aby zvýšenou pozornost věnovali přesnému a korektnímu odkazování (viz níže). V textu se odkazuje uvedením autorova příjmení, roku publikace (Korda, 2002) a v případech, že se jedná o doslovnou citaci, také strany uvedené za rokem po dvojtečce. Seznam literatury je uveden na konci statě a je v něm uvedena pouze literatura, na kterou se v textu odkazuje. Seznam je uspořádán abecedně podle autorů a v případě, že se odkazuje na více prací téhož autora, jsou jeho práce uvedeny chronologicky. Jestliže se odkazuje na práce autora, které publikoval v tomtéž roce, jsou práce odlišeny uvedením písmena a, b atd. u roku vydání.
- VIII. Tabulky a grafy:** Tabulka nesmí být širší než 14 cm. Výška písma alespoň 8–10. Při grafech používejte laskavě výrazné kontrastní barvy (upozorňujeme, že časopis je černobílý).

CITACE A ODKAZY

Citace a odkazy se uvádějí v souladu s ČSN ISO 690 (010197). Vybrané příklady zde uvádíme:

Monografická publikace:

PELIKÁN, J. *Základy výzkumu*. Praha: Karolinum, 1998.

Citace z monografické publikace:

FOUČKOVÁ, M. *Reinkarnace a hlubinná terapie*. In WHITTON, J. L. a FISHER, J. *Život mezi životy*. Brno: Bollingenská věž, 1992, s. 9–14.

Citace z časopisu:

WINTER, J. *Z trosek likvidace signál celé Evropy*. *Českomoravský profit*, 1995, roč. 6, č. 28, s. 10–11.

Internetové zdroje:

www.romove.cz/cz/ [on-line] [17. 11. 2003]

Studentské práce akademického charakteru: Autoři by měli usilovat o stejnou úroveň jako u akademických článků. Předpokládá se pouze částečná znalost a orientace v dané problematice. Použití literatury a citace jako u akademických statí jsou předpokladem pro publikování. Upozorňujeme autory, kteří chtějí zveřejnit zkrácenou verzi své bakalářské nebo diplomové práce, že text nesmí zahrnovat obsah práce.

2. Pokyny pro příspěvky do publicistických rubrik

Příspěvky do rubrik Inspirace pro praxi, O čem se mluví, případně Pohledy na věc v publicistické části časopisu mají stanovený formát v rozmezí 4000 až 8000 znaků včetně mezer. Jejich konkrétní podoba bude upřesňována individuálně na základě dohody s redakcí. Redakce si vyhrazuje právo nevyžádané příspěvky odmítnout, či upravit podle svých potřeb.

Příspěvky zasílejte bez přednastaveného formátování, bez odřádek a mezer mezi řádky ve formátu doc, či rtf, jednoduchém řádkování, ve formátu písma Times New Roman, velikost písma 12. Stránky nečíslujte. Používejte co nejméně poznámek pod čarou. Fakta, která považujete za důležitá, pište rovnou do textu.

3. Pokyny pro formát knižních recenzí

Rubrika Recenze nabízí prostor všem zájemcům, kteří chtějí seznámit ostatní čtenáře se zajímavými knihami z oblasti sociální práce a příbuzných oborů. Na zveřejnění recenze je nutno se předem domluvit s redakcí.

Rozsah recenze je stanoven na 3000–6000 znaků včetně mezer, další náležitosti jsou stejné jako v případě poslání příspěvku do dalších publicistických rubrik. Recenze musí obsahovat bibliografický údaj o hodnocené knize (Daniela Vodáčková a kol.: *Krizová intervence*, Portál, Praha, 2002) a jméno autora recenze spolu s kontaktem.

Poslední vydaná čísla

ISSN 1213-6204 (Print)
ISSN 1805-885x (Online)

www.socialniproace.cz